

VÁCZ VÁROS TÖRTÉNETE.

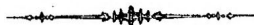
IRTA :

KARCSÚ ANTAL ARZÉN,

a sz. Ferencz-rendi vácsi kolostor főnöke, rendtartományi tanácsos,
a magyar történelmi társulat rendes tagja.

HETEDIK KÖTET.

A főesperességek, alesperességek, az egyházmegyei plebániák sorozata, a vácsi róm. kath. plebániák, a n. e. görögök, kálvin-
s lutherhitű felekezetek és zsidó-hitközségek története.

VÁCZ, 1886.

NYOMATOTT MAYER SÁNDOR KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

Ára 1 forint.

„E város eredete, múltja, jelene s tá-
jövője is vallásunk tradícióival s szent em-
keivel forr egybe.“

Dr. Kőrösy László.

III. RÉSZ.

A főesperességek, alesperességek és plebániák sorozata.

I. FEJEZET.

A főesperességek áttekintése.

A váczi egyházmegye területe nem mindig ugyanazon határok közé volt szorítva, mint a melyek maig is jelölik; kitűnik ez onnét is, hogy hajdanta *Pest* és *Szeged* is,¹⁾ a *Csepel-Sziget*²⁾ községeivel együtt, és Csongrád-megye más helyeivel, melyek jelenleg más egyházmegyékbe kebelezvék, a váczinak részét képezték. Ellenben *Hatvan* az egri főpásztorok joghatósága alá tartozott.³⁾ Annak megismerésére, hogy mily terjedelmes volt a régi időkben a váczi egyházmegye, elég legyen itt csak annyit érinteni, hogy az a mohácsi vész előtt 6 főesperességre, t. i. a *váczi, nógrádi, pesti, szolnoki, csongrádi* és *szigetfőire* volt légyen osztva; *Pongrácz György* váczi püspök (1669—1676.) értesítvénye szerint,⁵⁾ a váczi egyházmegye akkor 340 mezővárost és helységet számlált. — Jelenleg ezen egyházmegye majdnem az egész Csongrád-, és nagyobb részben Pest, Pilis, Solth- és Nógrád-vgykre kiterjed, azonfölül az egész Kis-Kúnságot, meg Heves és Külső-Szolnok, nemkülönben Hont vgyék több helyeit foglalja magában. Határos az esztergomi, kalocsai és egri érseki, továbbá a székesfehérvári, csanádi és nagyváradai püspöki megyékkel, és így hosszúságában 30, szélességében meg majd 8, majd 10 földrajzi mérföldre terjedvén ki, 3 fő- és 17 alesperesi kerületekre oszlik, melyekben általán véve 33 m. város, 198 falu és benépesített puszták találtnak. — A kath. hivek száma 1885-ben összesen 453,433 volt.

¹⁾ Mikép Pázmány P. állítja: egész Pest- és Csongrád-megyék a váczi püspökséghez tartoztak, és ezt más, ezen egyházmegye irattárabani okmányok is bizonyítják. — ²⁾ Ennek főhelye *Ráczkeve* is Pongrácz v. püspök szerint, ezen megyéhez tartozott. — ³⁾ Ld. Pray: Specim. Hierar. Hung. Parte I. pag. 205. im. Nota. — ⁴⁾ A pápai tizedek lajstroma szerint (1332—1338.) a szigetfői főesperességhez tartoztak ezen plebániák: Weyssa, (?) Bugyi, Köntsög, Vecse, Pereg, Szalk, Apostagh. — ⁵⁾ Ld. ezt az V. kötetben.

1. §. A) A székesegyházi főesperességhoz tartozó alesperességek és plebániák.

Ezen főesperesség kiterjed Pest-, Nógrád-, Heves- és Hontmegyékre. A hozzátartozó alesperesi kerületek: I. *A székesegyházi alesperesi kerület* ezen plebániákkal: 1. *Kosd*, 2. *Mácsa*, 3. *Püspök-Hatvan*, 4. *Szilágy*, 5. *Szöd*, 6. *Vác-Hartyán*, 7. *Veregyháza*. — II. *Nógrádi alesperesi kerület*, melynek plebániái ezek: 1. *Berkenye*, 2. *Borsos-Berénke*, 3. *Nógrád*, 4. *Nőténec*, 5. *Rétság*, 6. *Szendehely*, 7. *Veröcze*. — III. *Romhányi alesperesi kerület* ezen plebániákkal: 1. *Becske*, 2. *Berczel*, 3. *Nándor*, 4. *Nézsza*, 5. *Romhány*, 7. *Alsó-Sáp*. — IV. *Ecseghi alesperesi kerület* plebániái: 1. *Buják*, 2. *Czecse*, 3. *Ecsegh*, 4. *Herencsény*, 5. *Szent-Iván*, 6. *Szöllös*, 7. *Terény*. — V. *Hatvani alesperesi kerület* ezen plebániákkal: 1. *Nagy-Hatvan*, 2. *Heréd*, 3. *Jobbágyi*, 4. *Kálló*, 5. *Kökényes*, 6. *Lörinczi*, 7. *Palotás*, 8. *Versegh*. — VI. *Gödöllői alesperesi kerület*, melynek plebániái ezek: 1. *Aszód*, 2. *Bagh*, 3. *Boldogh*, 4. *Gedellő*, 5. *Hévíz*, 6. *Issaszegh*, 7. *Nagy-Kartal*, 8. *Tura*, 9. *Vác-Szent-László*.

2. B) A pesti főesperesség alesperesi kerületei és plebániái.

E főesperesség Pest vgyben létezik, melyhez ezen alesperességek tartoznak: I. *A főthi alesperesi kerület* ezen plebániákkal: 1. *Csömör*, 2. *Dunakesz*, 3. *Ecser*, 4. *Féth*, 5. *Kerepes*, 6. *Mogyoród*, 7. *Rákos-Csaba*, 8. *Rákos-Palota*, 9. *Uj-Pest*. — II. *Soroksári alesperesi kerület* ezen plebániákkal: 1. *Apostagh*, 2. *Haraszti*, 3. *Kun-Szent-Miklós*, 4. *Peregh*, 5. *Solth*, 6. *Soroksár*, 7. *Taksony*. — III. *Zsámboki alesperesi kerület* plebániái: 1. *Dány*, 2. *Kóka*, 3. *Sz.-Lőrincz-Káta*, 4. *Sz.-Márton-Káta*, 5. *Tó-Almás*, 6. *Zsámbok*. — IV. *Nagykátai alesperesi kerület* plebániái: 1. *Nagy-Káta*, 2. *Tápió-Bicske*, 3. *Tápió-Ság*, 4. *Tápió-Sáp*, 5. *Tápió-Süll*, 6. *Tápió-Szecsó*, 7. *Tápió-Szent-Márton*, 8. *Uri*. — V. *Alsó-Némedi-i alesperesi kerület* plebániái: 1. *Alsó-Némedi*, 2. *Bugyi*, 3. *Örkény*, 4. *Sári*, 5. *Tatár-Sz.-György*, 6. *Uj-Hartyán*. — VI. *Kecskeméti alesperesi kerület* ezen plebániákkal: 1. *Izsák*, 2. *Jász-Kerekegyháza*, 3. *Kecskemét*, 4. *Kocsér*, 5. *Lajos-Mizse*, 6. *Nagy-Körös*. — VII. *Czeplédi alesperesi kerület* plebániái: 1. *Czepléd*, 2. *Czepléd-Berczel*, 3. *Irsa*, 4. *Kis-Pest*, 5. *Monor*, 6. *Üllő*, 7. *Vecsés*.

3. §. C) A csongrádi főesperesség alesperesi kerületei és plebániái.

Ezen főesperesség kiterjed Csongrád-, Pest- és Jász-Szolnokmegyékre, melyhez tartoznak: I. *Az uj-szászi alesperesi kerület*, melynek plebániái: 1. *Jánoshida*, 2. *Rékas*, 3. *Tápió-Györgye*, 4. *Tápió-Szele*, 5. *Uj-Szász*. — II. *Szolnoki alesperesi kerület* plebániái: 1. *Nagy*

Abony, 2. Mező-Túr, 3. Szolnok, 4. Tisza-Várkony, 5. Tószegh, 6. Törtel. — III. *Álpári alesperesi kerület* plebániái: 1. *Álpár, 2. Csépa, 3. Czibakháza, 4. Jász-Karajenő, 5. Új-Kécske.* — IV. *Kun-Félegyházi alesperesi kerület* plebániái: 1. *Csany, 2. Halas, 3. Majsa, 4. Félegyháza, 5. Péteri.* — IV. *Csongrádi alesperesi kerület* ezen plebániákkal: 1. *Csongrád, 2. Mágocs, 3. Mindszent, 4. Szegvár, 5. Szentés.* — V. *Hód-mező-vásárhelyi alesperesi kerület* plebániái: 1. *Dócz, 2. Dorosma, 3. Hód-Mező-Vásárhely, 4. Sámson, 5. Sándorfalva, 6. Tápé.*

4. §. A váczi egyházmegye területén létező öt sz. missiói kerület.

E püspökség területén a hivek gondozása végett oly pusztákon, melyek az illető plebániái egyházaktól távolabb léteznek, 1854. évben öt sz. missiói kerület¹⁾ állíttatott az akkori megyés főpásztor, *Roskoványi Ágoston* szent buzgalma folytán,²⁾ és pedig ezek:

a) *Az alsó-némedi-i kerület*, mely ezen pusztákra terjed ki: *A. és F. Gyál, Pakony, Apaj, Ürbő, Szúnyog, A.-Sz.-Tamás, Homok, Adacs, Baracs és Kerekegyháza*, melyeket a kun-sz.-miklósi plebános és káplánja látnak el. — b) *A kecskeméti kerülethez* tartoznak: *Bene, Lajos és Mizse* puszták s ezeken a lajos-i lelkész³⁾ a hivek gondozója. Ilyenül első működött itt *Alberti Illés*,⁴⁾ aztán sok évig *Gajdos Sebestyén*, és utána *Bokor Gida* sz.-ferenczrendi áldozó-papok.⁵⁾ Ezen utóbbiról egyházmegyei papra szállott át e szent ténykedés itt. — c) *Az izzáki kerületet* ezen puszták képezik: *Ágasegyháza, Bugacz, Orgovány, Páhi, Köncsög, Matkó, Kerekegyháza, Jakab-Szállás és Monostor.* — Itt hitküldérekül⁶⁾ működtek: *Fehér Mátyás, Markó Dénes, Zvaratkó Dániel, Toldy Péter és Lehosith Kajetán* ⁷⁾ sz.-ferenczrendi áldozárok, — d) *Irsai kerület* pusztái: *A. és F. Dán-Sz.-Miklós, Mikebuda, A. és F. Nyáregyháza, erdőn-inneni és túli Vacs, Kocsér, Borbás, Sz. Király, Sz.-Lőrincz, A. K. és F. Peszér, Esső és Mántelek*.⁸⁾ — Itt hitküldérek voltak: kis ideig a már említett *Alberti Illés* és utána egész 1885. augusztus végeig *Kaiszler Julián* sz.-ferenczrendi áldozárok.⁹⁾ — e) *Félegyházi kerület*¹⁰⁾ ezen pusztákból áll: *Balota, Bodoglár, Eresztő, Fehértő, Füzes, Göböljárás, Harka, Kis-Telek, Költény, Pirtó, Rekettye, A. és F. Szállás, Tajó, Kömpöcz, Mórinczátja, Szank és Sz.-László.* — E kerületben *Baráth Narcisz*, utána sok évig *Haraszti Jakab*¹¹⁾ és jelenleg *Szomolányi Bertalan*,

¹⁾ Azaz: *Circulus.* — ²⁾ Nagy befolyással voltak erre *Tanács Nida* sz.-fer. r. áldozár s a kecskeméti e rendi kolostorban a sz. hittudomány tanáranak „*Tamás gazda*“ álnév alatt a „*Religió*“-ban megjelent ismertetései a pusztai lakók nagy vallási tudatlanságukról. — ³⁾ „*Curatus.*“ — ⁴⁾ Az Üdvözítőről nevezett rendtartományból, valamint a következők is. — ⁵⁾ Jeles hitszónok volt. — ⁶⁾ Az egyház nyelvén: „*Missionáriusok*“-úl. — ⁷⁾ Ez maig is e minőségben fáradoz itt. — ⁸⁾ E pusztá az alsó-némedi-i esperesi kerületben van. — ⁹⁾ Ez 24 évig sz. buzgalom és ritka ki-tartással vitte e nehéz tisztet. — ¹⁰⁾ Azelőtt kis-kúnsági kerületnek nevezetett. —

¹¹⁾ Hires hasonszenvi gyógyász, a szegények gyámolítója s ezen kegyes érdemeiért

sz. ferenczrendi áldozárok, gondozák itt a hiveket, mint egyszersmind a dócz-i plebánia lelkész-helyettesei is.

Ime, sz. Ferencz szerzetének Üdvöztöknéről czimzett rendtartománya,¹⁾ ezen öt missiói körület keletkezte óta, mily számos áldozárokat küldött ki, a megyés főpásztorok fölhívására, hogy e nagy területen lévő pusztákon a hivek lelki üdveért fáradozzanak. A kik is itt a sanyarú, nehéz viszonyok daczára is, igazi szent buzgalommal csüggedetlenül és a legédesebb lelki örömmel teljesítették hitküldéri kötelemeket, és illetőleg maig is dicséretes kitartással fáradoznak ezen szent tisztök vitelében. És így a jó magyar nép lelki üdve érdekében munkálkodva, méltán érdemlik ki folytonos sz. törekvéseikkel korunkban is azon „barát“ nevet,²⁾ melyet manapság sok üres fejű, vallástalan, szeretetlen és bérenczelkű oly gúnyosan és megvetőleg ejt ki; pedig példát vehetnének tőlök, hogy mikép kell a legsanyarúbb, legszűkebb, legnehezebb viszonyok közt is egészen önzetlenül élni a sz. hivatásnak

5. §. A fiókegyházak, puszták és egyéb helyek ezen egyházmegyében.

Acsa f.,³⁾ Adacs p.,⁴⁾ Agárd f., Ágas-Egyháza p., K. és N.-Alagh p., Albert mv.,⁵⁾ f., Albert-Major, Algyő f., Felső-Alpár p., Almás p., Almásy-tanya p., Anyás p., Apaj p., Aporka f., Árpádhalom (Héthalom) p., Alsó- és Felső-*Babád* p., Babath p., Bágyon f., Baj p., Baks m.,⁶⁾ Balota p., Bánk f., Bánkháza p., Baracs p., Bene (Fél és Lajos) p., Bénye f., Bér f., Berkenyei m.,⁷⁾ Berki,⁸⁾ Besnyő f., Besnyő p., Bille p., Birincsek p., Bodoglár p., Bodony (Alsó) f., Bodony (Felső) p., Bokor f., Boldog-Káta p., Borzashegy mjr., Bottyán f., Bőd (rév a tiszán), Bügh p., Buczkák p., Bükk mjr., Bugacz p.

Csabony p., Csali p., Csalódi p., Csanád p., Cseke p., Cselőte p., Cseple p., Cserkút m., Cservölgy mjr., Csév p., Csikor p., Csik-Tarcsa f., Csintován p., Csobánka p., Csókás p., Csólyos p., Csomád f., Csontfalva p., Csont-Torok p., Csór p., Csörög p., Csővár f., *Czibak* p., Czinkota f., Czinkotai-Nagyiteze csárda, Czin-kota-Csárda p., Czonyha p., — *Dab* f., Dabas (A. és F.) f., Dabas szálló, Dán-Sz.-Miklós (Alsó és Felső) p., Darócz p., Darvas korcsma, Darvas-tanya p., Debercsény f., Délegyháza p., Dengelegh f., Dennekp., Derekegyháza p., Ders p., Diós-Jenő f., Domony f., Domonyi-Völgy p., Dömsöd f., Drapkó p., Duka f., Duna-Egyháza f., Duna-Vársány p., Duna-vecse mv. f.

Ecsed p., Egerszegh p., Egres p., Egres-Káta p., Ellés p., Em-

arany-koronás kereszttel díszített volt. Meghalt Vág-Ujhelyen rokonai közt mellvízkórban 1885. ápr. 2-kán élte 59. évében. — ¹⁾ Provincia SS. Salv. Ord. S. Franc. —

²⁾ „*Amici populi fidelis*.” — ³⁾ f. fiókegyház. — ⁴⁾ p. pusztá. — ⁵⁾ mezőváros. —

⁶⁾ major. — ⁷⁾ m. malom. — ⁸⁾ Benépesített pusztá.

sevölgy p., Erdő-Kürth f., Erdő-Tarcsa f., Eresztő p., Erzsébetfalva p., Esső p., *Fábián-Sebestény* p., Fa-Csárda korcsma, *Fogacs* p., Fark mjr, Farkasberek p., Farkasd p., Farmos f., Fehér-Egyháza p., Fehértó p., Fekete mjr, Fekete p., Fel-Gyeő p., Felső-Járás, Felső-Malom, Fenyő-Haraszt p., Ferencz Szállás p., Feri-Hegy hegyfok, Forrás-Pusztá p., Forró-Zsombó korcsma, Fülöp-Szállás mv. f., Füzes p., *Galambos* mjr, Garáb p., Gazos p., Gede (Szarvas) f., Gimpl p., Gomba f., Gombos (N. és Kis) p., Göböljárás mjr, Göböljárás p., Göd p., Görbe-Ér mjr, Gubacs p., Gubacs téglaház és mjr, Gutta f., Gyál p., *Gyula* p., Gyója mjr, Gyón f., Gyömrő f., Györgymajor p., Győri mjr, Gyula Mező mjr, Gyürki-tanya p.

Hajnal p., Halesz szálló, Halom-Egyháza p., Hámszáritó korcsma. Hangács p., Hantháza p. és mjr, Haraszt p., Haraszt mjr., Haraszt (Fenyő és Kerek) p., Haraszi p., Harka p., Határ-Csárda korcsma, Hármashatár korcsma, Hegy (Ó és Új) szálló, Hegyalja szálló, Hegyalja szálló, Hegy mögött p., Héhalom f., Hényel p., Hernád (Alsó és Felső), Hernáth p., Héthalom (Árpádhalm) p., Héviz-Györk f., Homok p., Homok mjr, Homok (N. és K.) p., Homoltáj p., Horpács f., Hoszszúvölgy p., Hugyé p., Huszárvölgy p., Hutta p., *Iklad* f., Imreháza, Inárcs (A. és F.) p., Inoka f., Irtás mjr, Istvánháza p., Istvánhegy szálló, Istvántelek intézet, Jakabszállás p., Jákot p., Jásztelek (Alsó és Felső) p., Josephine mjr.

Kacsika korcsma, Kakucs f., Káposztás-Megyer p., Katalin p., Kátó p., Káva f., Klára-major p., Kelecsény p., Kelecsény bánya, Kelen p., Kenyeres mjr, Kér mjr, Kerek-Dom p., Kerekegyháza p., Kerék-Haraszt p., Kincsem-Csárda korcsma, Kis-Bagh p., Kis-Écset f., Kis-Félegyháza p., Kis-Hegyes mjr, Kis-Kartal p., Kis-Kér p., Kis-Királyság mjr, Kis-Némedi f., Kis-Pest (Felső) p., Kis-Szállás p., Kis-Sz.-Mihály p. és malom, Kis-Sz.-Miklós f., Kis-Tarcsa f., Kis-Telek p., Kis-Ujfalu f., Kopláló p., Kormos korcsma, Kossuthfalva p., Kozárd p., Kozitska p., Kőhid korcsma, Kömpöcz p., Könöcsög p., Körtvéyes korcsma, Kötöny p., Kötörés p., Kövesd f., Közgazdasági telek, kert; Kutassó f., Külső-Dócz korcsma, Külső-Mező p., Külső-Sámson major.

Laczháza mv. f., Lajos-Szállás p., Lajos-tanya, Legénd f., Levelénbát mjr, Liget mjr, Liszkó p., Locsod p., Lókos korcsma, Lób p., Ludas korcsma. — *Macskárok* p., Maglód f., Magyallós p., Majosháza benép. p., Makó p., Malom (Felső) mjm, Mántelek (Feh. és Fek.) p., Máriaháza p., Máriavölgy mjr, Mártély p., Martfü p., Matkó p., Megyer p., Megyerke mjr, Mende f., Mérges p., Migazzibourg p., Mikebuda p., Mindszent p., Monostor p., Monostori-liget p., Morgó p., Morgós p., Móricz-Gátja p., *Nádasd* p., Nagy-Állás p., Nagy-Göböljárás mjr, Nagyhát p., Nagy-Hegyes mjr, Nagy-Káta mjr, Nagy-Királyság mjr, Nagy-Mező p., Nagy-Rév f., Nagy-Sz.-Mihály p., Nagy-Völgy erdőkerületi ház, Nedeczky-tanya p., Nyáregyháza (Alsó és Felső) p., Nyárs-Apát p., Nyárs-Part malom, Nyemthi p.

Ocsa f., Ó-Kécske f., Ordas p., Ordasháza p., Orgovány p., Oslár p., Ökörtelek p., Ördögös p., Örkény (Felső) mjr., Páhi p., Pajtapusztá p., Páka p., Pakony (A. és F.) p., Palládics p., Pálos p., Páltelek p., Pánd f., Paptelek p., Péczel f., Pencz (Alsó) p., Pencz (Felső) f., Peresóra p., Peszér (A. K. és F.) p., Petény (Alsó) f., Péteri f., Péteri p., Péteri (Alsó) p., Pilis mv. f., Pirtó p., Pó p., Pót-Haraszt p., Pusztá (A. és F.) p., Pusztá-Szántó benép. p., Pusztá-Sz.-Lőrincz p., *Pusztá-Zeer* (Felső) p., *Pusztá-Zeer* (Alsó) mjr., Rád f., Ráda (A. és F.) p., Rákóczi mv., Rákos-Keresztúr f., Rátóth f., Rekettye p., Rétesi-Pusztá p., Révbér p., Révház p., Rózsár mjr., Rudolfvölgy mjr., *Sámsonfalva*, Sándorhalma p., Sáp p., Sáp (A. és F.) p., Sáp (Felső) f., Sarlósár p., Sárszög p., Sas-Halom p., Sas-Üllés p., Sikátor p., Siróhegy p., Somlyó mjr., Sőreg p., Surány f., Sügyi p., Sűrű p., *Szabadrét* p., Szabad-Szállás mv. f., Szada f.

Szalk-Sz.-Márton mv. f., Szállás (A. és F.) p., Szalóka korcsma, Szanda főkegyház, Szanda p., Szank p., Száritó p., Szarka-Berek p., Szarkás p., Szarvas-Gede f., Szászberek (Felső) p., Szátok (Alsó) p., Szátok (Felső) f., Szécsénke (A. és F.) f., Székfü korcsma, Székes mjr., Szelevény f., Szendrei-Major p., Sente f., Szent-István p., Szentivány p., Szent-Jakab p., Szent-Király p., Sz.-László p., Sz.-Lőrincz p., Sz.-Tamás p., Sz.-Vendel mjr., Szirák mv. f., Szokola f., Szomolya p., Szór p., Sződ-Rákos p., Szöllös p., Szöröshalom p., Szunyog (A. és F.) pusztá, Szunyogos mjr.

Tájó p., Tamás-Káta p., Tamota mjr., Tápió p., Tápió-Sz.-György p., Tápió-Sz.-Király p., Tass f., Teszlak mjr., Teés p., Téglás korcsma, Telek mjr., Telek p., Tepke p., Tere-Halom p., Tereske f., Teresia-major, Tete p., Tételhát mjr., Tetétlen, Tinójárás mjr., Tisza-Földvár f., Tisza-Kürth f., Tisza-Sas f., Tisza-Ugh f., Tisza-Verseny f., Tófalva p., Told (Alsó) f., Told (Felső) f., Tolmács f., Tompahát p., Tompa-László telep, p., Tóth-Györk f., Tömörkény mjr., Tópart p., Tűzberek p., — *Udvarhely* p., Újfalu p., korcsma és mjr., Új-Major mjr., Új-Pusztá-Zeer p., Új-Társ-Major mjr., Uzsa p., *Ülés* p., Ürbő (A. és F.) p., Ürgés (A. és F.) p., s mjr.

Vacs p., Vadas p., Valkó f., Vány (A. és F.) p., Vanyarcz f., Várok p., Váralja p., Varsány p., Varsány (Felső) p., Vasad (Alsó) p., Vattya p., Veres-Haraszt p., Veres-Pusztá p., Világos p., Vincze-tér p., Virágos p., Völgyi mjm., Vörös-Major p., — *Zagyva-Szánthó* f., Zoltántér p., *Zsidó* f., Zsiger p., Zsig-Ér korcsma.

6. §. Az egyházmegyében létező személyek és tiszt-ségek lajstroma 1885-ben.

Székesegyházi kanonok 12, tiszteletbeli kanonok 6, czimzetes apátság 5, valóságos prépostság 4, czimzetes prépostság 6, a püspöki sz.-szék ülnökei 27, zsinati vizsgálók 12, püspöki hivatal egyénei 4, főesperesség 3, alesperesi kerület 19, helyettes alesperes 2,

kerületi jegyzők 18, plébánia 115, plébános 114, plébános-helyettesek 5, curatia 13, a cooperaturák vagyis káplánságok 61, a váci egyházmegye világi papjai 229, kiérdemült és nyugdapapok 13, sz. missiói körület 5, hitküldér 6, sz. hittudományi tanár 5, papnőveldei előljáró 4, különféle hivatalokkal viselő megyebeli papok 8, aranymisés pap 11, más megyebeli papok 4, a váci egyházmegye czimére 1883. és 1884-ben fölszenteltek 13, növendékpap 43, szerzetesrendi házak 9, szerzetesek 145.

7. §. Kegyúri jogot gyakorolnak ezen egyházmegye területén:

1. A megyés főpásztor 14 plébánián; 2. Ugyanaz a régibb alapítványú káptalanával együttesen 2; 3. ugyanaz a nagyvárad káptalannal fölváltva 1; — 4. gr. Szapáry Gyula és Kiss Miklós 1; — 5. az egri érseki káptalan 1; — 6. a régi alapítványu váci székesegyházi káptalan 2; — 7. Szeged sz. kir. város 1; — 8. a kath. község és helyi tanács 8; — 9. helyi közbirtokosság 1; — 10. jászberényi község 1 curatián; — 11. az ujkécskei és nagyabonyi helyi közbirtokosok 3; — 12. Magyarország sz. koronája 6; — 13. az ország pénzügyi igazgatósága 1; — 14. gr. Károlyi család fölváltva 1; — 15. báró Orczy család 1; — 16. vallásalap 8; — 17. gr. Károlyi Győző 1 curatián; — 18. gr. Károlyi Sándor 3; — 19. gr. Károlyi Alajos 1 curatián; — 20. báró Laffert Antal 1; — 21. báró Laffert Ignác örökösei 1; — 22. Libner József és az ő közbirtokosai 1; — 23. szabad püspöki adományozású 40; — 24. szabad püspöki adományozású curatia 8; — 25. Madas Károly 1; — 26. Pallavicini Sándor örgróf 2; — 27. földes-uradalom 10; — 28. a csornai és jánoshidai prémontrei szabályzatos kanonokrendi prépostság 1; — 29. Tóth István és Várady Gábor özvegye 1; — 30. Világhy Ferdinánd és Mihály 1; — 31. gr. Károlyi László 1; — 32. Boronkay László és Társa Pusztasz.-Mihályon 1; — 33. Flesch Mór 1 plébánián; és 34. az igazságügyi miniszter 1 curatián.

8. §. Az isteniszolgálat nyelve és egy kis statistika.

1. Csupán magyar nyelv 87; — csak német nyelv 2; — 3. magyar és német 5; — 4. magyar nyelv a tóttal 22; — 5. magyar, német és tót 11 plébánián — vannak használatban. — A székesegyházi főesperességben van 7 kerület s ezekben 45 plébánia, 2 curatia és 24 káplánság; 89,231 kath., 15,198 luther- s 11,332 kálvinhitű, 215 szakadárhitű s 5276 zsidó. Összesen: 126,252. — A pesti főesperességben: 7 kerület s ezekben 43 plébánia, 6 curatia s 17 káplánság; 160,210 kath.; 20,882 lutherhitű, 105,535 kálvinhitű, 119 szakadárhitű és 2 unitárius, 11,312 zsidó. Összesen 298,060. — A cson-

grádi főesperességben : 6 kerület s ezekben 27 plebánia, 5 curatia, 30 káplánság; 204,092 kath., 3971 lutherhitű, 102,081 kálvinista, 892 szakadár göröghitű s 8935 zsidó. Összesen: 319,752. — Vagyis összesen az egész egyházmegyében: 453,433 kath., 40,051 lutherhitű, 208,749 kálvinista, 1226 göröghitű, 2 unitárius és 25,523 zsidó. Azaz: az egész területen lakók száma tesz 744,064 lelket.

II. FEJEZET.

A vácz-városi római kath. plebániák és egyházak.

1. §. A római kath. plebániák és egyházak.

A *váczi paróchia*, a mohácsi vész előtti korban, egyike volt az ország főbb parochiáinak, a római pápáktól nyert kivételi kiváltságnak ¹⁾ örvendett, és az esztergomi érsek joghatósága alá tartozott. ²⁾ Azonban, Vác a törökök által 1541. évben elfoglaltatván, hamuvá tétetett, és azon idő óta a váczki kath. nyáj, a barbárok súlyos igája alatt, számban negyven megkisebült, és a rendes lelkipásztor hiányát gyászolá 1689. évig, a midőn t. i. *Dvornikovich Mihály* püspök, a régi plebániái egyház romjaiból, mely *sz. Mihály* főangyal tiszteletére volt szentelve, székesegyházi és plebániái sz. ténykedésekre szolgáló templomot állított föl, rendeztetett be, és a váczki hivek lelki szükségletein segítendő, lelkipásztorukul *Bendő Istvánt* nevezte ki. Ezt a plebánosi tisztkedésben követte *Berkes András*; ez pedig nem-sokára a helyreállított káptalan nagyprépostjává emeltetvén, a nevezett plebániái tisztség vitele az említett püspök által ugyan a sz. domonkos-rendiekre, *Kolonich* által pedig a kegyes-iskolákra ³⁾ lőn bizva, míg végre 1719. évben *gr. Althánn M. Frigyes* kormányja alatt ismét az egyházmegyei papságra lőn viszszaruházva.

Idő folytán fölszaporodván a hivek száma, *gr. Althánn Károly* 1744-ben a váczki plebániát szabályszerűen ⁴⁾ kettőre osztotta föl, és az alvároson ezen évben *sz. Miklós* tiszteletére új templomot kezdett emeltetni, melyet 1748-ban az alsó plebánia ténykedéseire szentelt föl; míg a felvárosi plebános minden lelkipásztori tisztkedést előbb ugyan a *Dvornikovich* által rendbehozott *sz. Mihály* templomban. 1756-tól pedig az 1699. évben emelt s idővel *gr. Althánn Károly* költéségén kijavított és bővített hitszónokrendiek ⁵⁾ egyházában végezte. — A mostani székesegyház 1772-ben elkészülvén, *gr. Migazzi Kristóf* mindkét paróchia ténykedéseit abban rendelte végezni; minek következtén aztán a Sz.-Miklós-templom bezáratott s mindkét plebános az isteni szolgálatokat a székesegyházban végezte 1797. évig,

¹⁾ Az egyház nyelvén „*Privilegium Exemptionis*.” — ²⁾ Fessler: Die Gesch. der Ungarn, Tom. 4. pag. 1074. — ³⁾ Vagyis a „*píaristák*“-ra. — ⁴⁾ Azaz: „*Canonicæ*.” — ⁵⁾ „*Ordo Praedicatorum*.”

amidőn tudnillik királyi rendeletre az *V. sz. Pius* tiszteletére szentelt s előbb a domonkos-rendieké volt templom a felső-plebániái sz. ténykedésekre lőn odaengedve. Minthogy azonban ezen átengedés bizonyos határokkal volt körülírva, a felső plebános azon templomban az isteni szolgálatokat csak a német ajkú hivek részére s ezeknek is csak részleg gyakorolta, míg 1813. okt. 18-kán kiadott szabályszerű döntvénynyel mindennemű lelkipásztori ténykedések oda tétettek át; az alsó-plebániáiak pedig továbbá is a székesegyházban szokván végeztetni.

Megemlítjük itt, miszerint az alsó-plebániához 1767-ben a *Würth Ferencz* által alapított jánosi-kanonok széke,¹⁾ a felsőhez pedig ugyan-ezen *Würth Ferencz* által létesített kisprépostság lőn 1808-ban szabályszerűen²⁾ kapcsolva.

2. §. Az alvárosi plebánia területéni templomok és kápolnák.

A sz. Miklóshoz czimzett alvárosi plebánia temploma egyszersmind a Nagyboldogasszony és sz. Mihály főangyalhoz czimzett székesegyház. E plebánia területén diszlenek a kegyesrendiek sz. *Anna* és sz. *Ferencz* szerzeteseinek sz. *kereszt feltalálása* címéni templomaik, melyeket alább, illető helyeiken, bővebben fogunk ismertetni. A kápolnák közül első helyen említendő, a föntebb kissé már ismertetett „*Hét-kápolna*,” melynek történelme röviden im ez:

a) A Bold. Szűz váczí forrásnálí kápolnája, nem messze a Duna partjától, hol hajdan a törökök temetője volt, a vácziai és a nagy vidék e kedves kegyhelye alamizsnák- és hagyatékokból kezdett épülni gr. *Althánn M. Frigyes* váczí püspök idejében, az építkezés 1718—1734. évig folyt, többszöri megszakítással. 1752. évben P. Vác város tanácsa márcz. 17-ki ülésén a Kúti-Boldogasszony kápolnájának nagyobbitására egyhangúlag 32 frtot ajánlott meg alamizsnául és többször is szívesen áldozott e sz. célra. E hely, mely a kedélynek a mennyieiekhez emelésére oly alkalmas, már a régi írók (*Bonfin, Thuróczy, Inchoffer*) tanúsága szerint, az ős időkben is a vallási kegyeletnek volt szentelve, és körülbelül egy volt azzal, hol „*Vác*” (*Vatus*) remete (a sarmatáknál tán *Vencel*) hajlékot emelt a dombon, és ahol sz. *László*, a mogyoródi csatában elesett *Vid* és *Ernye*iek, *Salamon* hadvezéreinek tetemeit eltakarította. *I. Géza* pedig sz. Péter kápolnáját, a melynél Vác remete lakott, újra fölépíttette. „*Hogy pedig az első látomás helye*, mondják *Thuróczy* és *Bonfin*, *ne lenne emlékeztető építmény nélkül*, *I. Géza király és László által elhatározva lőn, hogy a nevezett Péter-kápolnát ugyanazon apostolfeljedelem tiszteletére nagyobbszerűen építendik föl.*”

Más írók szerint, sz. Péter kápolnája, a forrásról nevezett mos-

¹⁾ Stallum Canonici Joannei. — ²⁾ Azaz canonicé egyesített a kisprépostság a felső plebániával.

tani kegykápolnától kissé odább emelkedett, melynek helyét most ott egy magasabb domb jelzi, és a sz. Péter kápolnára most már nem emlékeztet egyéb, mint a tiszta forrás, mely maig is sokak fölüdítésére folydogál ott. — 1780. évben a Máriakápolna épületét *gr. Migazzi* bibornok egészítette ki s adta meg annak mostani alakját, egyszersmind ünnepélyesen föl is szentelte. — 1815-ben *Kámánházy* püspök kisaszszony ünnepén szentelte föl a főoltárt a Bold. Szűz Mária sz. neve tiszteletére, és ezen időtől kezdettek ide a hivek nagyobb számmal zarándokolni. Minek emlékét a kápolna sekrestyéjébe lévő táblácska őrzi. — E márványtáblán e sorok olvashatók: „Anno 1815. die 8. mensis sept. ego *Ladislaus Michael Kámánházy* Episcopus Vaciensis consecravi Altare hoc in honorem Nominis B. Mariae Virginis et Reliquias Sanctorum Perfecti et Victoriae in Deo inclusi.“ — 1841-ben a főoltár, a szentély és a templomka hajója 1200 váltófrtnyi költséggel diszittetett ki és festetett be csinosan. A két mellékoltár, t. i. Sal. sz. *Ferencz oltára* *gr. Nádasdy* püspöknek, sz. *Istváné* pedig *Feley Lászlóné* aszszonynak költségén egészen újra állíttattak föl s a két oltár 3000 vfrtba került. — Sal. sz. *Ferencz oltárán* *nep. sz. János-nak*, sz. *Istvánén* pedig sz. *Anná-nak* festett képe van. Innen származik a nép tévedése, mely sz. Anna és sz. János oltáráról beszél és *Balogh Agost* is művében hibásan említ hat oltárt, holott csak négy létezik e kápolnában. — A 4-ik a fájdalmas Szűz oltára főbemenettől balra.

Már mi az u. n. „hét-kápolna“ eredetét illeti, *Czupin Ilona* özvegnő 1738-ban ily tartalmú folyamodványt intézett a főpásztorhoz: „Nmlgú, mgos és Főtdő úr, legkegyesebb főpásztor úr! A Bold. Szűz nagyobb tiszteletére és a nép áhitata tekintetéből a mulkor épített kápolnát jobban fölékesíttetni szándékozván, föltettem magamban, hogy 14 állomást, t. i. a hét fájdalomét az egyik, és ugyanazon Bold. Szűz hét örömeét a másik oldalon, saját költségemen fölépíttetni fogom újból. És minthogy erre Nmlgod határozottan kifejezett engedélye kívántatnék, az ily engedményért a legalázatosabban könyörögni jöttem, esedezvén, hogyha Nmlgodnak ezen szándékomat jóváhagyni méltóztatnék kegyesen, az ily állomásokra a főtdő parochus úr, vagy más által, a kit Nmlgod kiküldeni akarna, helyet kijelölni méltóztatnék. A mely kegyelmet szünteleni imámmal kiérdemelni törekedem, Nmlgodnak legalázatosabb szolgálója.“ — Valóban ki is küldettek 1738. márcz. 4-én *Kudlik Sándor* székesegyházi kanonok és *Carelli Pál Ferencz* hatvani prépost, a püspöki javak teljhatalmú kormányzója, mindketten szentszéki ülnökök. Ezen végzés a föntebbi latin szövegű okmány hátlapján olvasható.

Az 1748. márcz 27-kén tartott sz. széki ülésben személyesen és írásban kérelmezte *Karlshoffer József* püspökváros polgára és tanácsosa, egy úttal a kápolna buzgó curatora, hogy ezen, a nép által igen látogatott kápolnában mindennap sz. mise tartassék, — ohaja teljesült, a mennyiben a világi és kolostori papság között a napok

fölosztattak. — Ugyanazon *Feley Lászlóné* aszszonytság 1842-ben az állomásokat új fedelekkkel és új képekkel látta el saját költségén. A képek helyett azonban 1879-ben a kápolna pénztárából újak lettek behelyezve. A kápolnai őrlakását, mely kezdetben egy konyha és két szobából állott, *Würth Ferencz* váci kanonok (1737—1776.) bővítette ki s hozta azon állapotba, melyben most van.

E kedves templomka II ölnyi területű. A főoltár képe a Jézust balkarján tartó szűz Máriát ábrázolja, mely kép nagyon hasonlít a Pozsony melletti máriavölgyihez, a mely hazánkban minden Mária kegyképek közt a legrégebb és ez után mindjárt a váci említettik korra nézve, több jeles író által. E szent kép eredetét még sűrű homály fedi; s minthogy a jeles német tudós *Leibnitz* szerint, a legendák a történelem virágait képezzék, azok éppen nem megvetendők; azért szívesen közlünk arra nézve egy szép legendát: „A sz. Péterkápolnában létezett oltárkép, mely a Bold. Szűzet ábrázolta, egy istenfélő család őrizgette nagy gondnal, melynek egyik ivadéka a későbbi időben, mint a *hagyomány* tarja, egy jámbor asztalos, ki e sz. képet különös tiszteletben tartván, azt ágya fölé helyezte, hogy annál inkább buzdíttassék az áhitatoskodásra, igen súlyos betegsége esett, úgy hogy ágyáról sem volt képes önerejéből leszállani. Azonban egykor áhitatosságba merülve lévén, álomra csukódtak le szemei, melyben parancsoló szöveget hallott, hogy a sz. képet ő maga vinné a városon-kivüli forráshoz, holott pedig már alig bírt mozdulni betegágyában. De ime! fölébredvén, megkísérté a fölkelést, és előbbi erejét viszszaajónni érezé. Mire a legnagyobb áhitattal sietett a sz. forráshoz. Itt zöld galyakból erdei virágokkal ékesített sátozt készített s a sz. képet abba helyezé.”

Egyébiránt a kegykép maga vászonra csinált olajfestmény, vörösfenyő-deszkára huzva. A két, dúsan aranyozott és drágakövekkel kirakott korona ezüst, valamint a többi rajztalévo fémtárgyak is; a selyem-, ezüst-fonalakkal átszőtt ruha szögekkel van áterősítve; a csipke valódi arany. — A kép 200—250 évesnél aligha idősebb, tekintve a vásznat; tiszteletéről is csak a múlt század elejéről olvasunk. Mikép már fentebb említők, képünk teljesen hasonlít a máriavölgyi hársfaszobor-képhez, melyet sz. Gellért püspök idejéből származtatnak,¹⁾ véleményünk szerint, innét eredetére is következhethet, legvalószínűbb, hogy valami jámbor keresztény a máriavölgyi csodálatos szobor-képről másolatot készíttetett. Ezt látszik bizonyítani a jámbor asztalosról fennmaradt legenda s a hasonlóság az ősrégi máriavölgyi szoborképhez; sőt az idő is, melyben festhették, t. i. a XVII. század vége felé, a midőn a máriavölgyi kegykép²⁾ kiváló tiszteletben részesült, és így annak másolata is kedves és tisztelet tárgya volt sokaknál, mint jelenleg a lourdesi másolatok.³⁾

¹⁾ Ez benzés szerzetes és esanádi püspök volt. — ²⁾ Imago gratiosa. — ³⁾ Ilyen van Vácztól a sz. Ferenczrendiek templomában és a sz. Vincze-nénikék kápolnijában.

A kegytárgyak ¹⁾ száma meghaladja a 200-at. Leginkább szem-bajosak gyógyultak meg a sz. forrás vizének használata által. — Az 1864. évi leltárban olvasható, hogy a kápolnának ajándékozott tárgyak közt van: 1) egy emlékpénz egy salzburgi érsektől; 2) egy láncz kövel s siriai vagy kaldei betűkkel; s 3) gr. Nádasdy püspöktől egy dupla szív.

A főntebbi legendában csoda hire elterjedvén, számtalan ember sereglett a sz. kép tiszteletére, mely aztán nemsokára az itt keletkezett templomka főoltárára helyeztetett. A rajta olvasható irat ez: „O clemens, o pia, o dulcis Virgo Maria!“ E kép réz- és aczélmetszetben nagyon megsokasítva s igen elterjedve van ily fölirattal: „A Bold. Szűz Mária képe Váczon, a városon kívül, a hét-kápolna melletti kútnál, a vácsi püspökségben, Pestmegyében.“ — Vagy: „A vácsi hét-kápolnai csodálatos B. asszony képe.“ Neveztetik e sz. hely a „forrás“-ról, mely itt a templomka melletti téren lent mindig csörgedez; neveztetik a „szarvas“-ról,²⁾ melyről a sz. Szűz nagy tisztelője, hg. Eszterházy Pál nádor ismeretes híres művében ³⁾ szintén csak azt mondja, hogy az valahol Magyarországon létezett. De a körülmények bizonyítják és Thuróczi-ból is kitűnik, hogy ama czim nem más, mint a vácsi forrásról nevezett Boldogasszonyé.

Neveztetik ezen oly regényes helyen diszló s a régiség által is megszentelt kedves templomka „hét-kápolná“-nak is, vagy mint az áhitatos köznép váczias kiejtéssel „hétkápunká“-nak hangoztatja azon hét kis, egymástól 60 lépésnyire emelkedő kápolnácskától,⁴⁾ melyek a Bold. Szűz hét fő örömet⁵⁾ és hét fő fájdalmát⁶⁾ ábrázolják. E képeket a jelenlegi buzgó alvárosi kanonok-plébános, Tanács János ő nga, az újabb időben szépen megújittatá. — Megérintjük itt azt is, hogy e templomka alatt crypta is van, mely mostanság teljesen be-falazva van, még a szelelő kis ablak is. Lejárata csak ásatás által volna megállapítható; néhány év előtt, midőn tisztították, előtűnt a berakott kis ablak, de megint betömték.⁷⁾

Ezen oly igen kegyelt sz. helyhez teljes és száznapi búcsu van kötve, mely utóbbit azok nyerik el, kik itt szombaton a lorettói letenyét áhitatosan elimádkozzák. A vácsi lakosság minden osztálya örömet látogat el e kedves kápolnába; sokan itt szeretik megáldatni házassági frigyöket; sok szülő kedves csecsemőjét, édes kicsi-kéjét itt mutatja be a sz. Szűznek; a családi kört hosszabb időre elhagyó itt végzi el tán utolsó forró imáját a Bold. Szűz Anya drága

¹⁾ Vagyis *amuletumok*. — ²⁾ Beata Virgo Miraculosa de Cervo. — ³⁾ Ld. az 546. lapot a 872. sz. a. E műből később kivonat is jelent meg szintén képekkel Jordánszkytól — ⁴⁾ Ezek inkább lapos oldalú oszlopoknak nevezendők. — ⁵⁾ T. i. Krisztus fogantatása, születése, vízkereszt, színváltozása. föltámadása, mennybemene-tele s a Szentlélek eljövetele. — ⁶⁾ Simeon jóslata, Egyiptomba menekülése, a gyermek Jézus három-napi keresése, Máriának a keresztet vivő Jézussal találkozása, a kereszt alatti állása, a keresztről levétele és eltemetése. — ⁷⁾ E sz. helyre nézve némely adatokat tőő Kubinyi András alvárosi jámbor káplán úrtól kaptam.

oltalmába ajánlva s tőle mintegy gyermekileg búcsút véve. A jámborok, kik e földi életben oly lángoló szeretetet tanusítottak a Bold. Szűz Mária, mint édes-kedves Anyjok iránt, lelkökről a halál utánra is gondoskodandók, végrendeleteikben szívesen megemlékeznek e kedves kápolnáról, tévén kisebb-nagyobb hagyatékokat sz. misék végzésére is e szent helyen.¹⁾ Miért itt gyakran mutattatnak be sz. mise-áldozatok, szombaton pedig rendesen; a világi papságból többen szeretnek itt misézni, kik közül csak ngos és főtűdő *Müller Mihály* olvasó-kanonokot említjük föl névszerint, mint a ki még élt, itt a munkára siető népnek már igen kora hajnalban szokott misézni.²⁾

A májusi áhítatosság hazánkban is virágzásnak indulván, ezen a Bold. Szűz tiszteletére szentelt hóban *Kosd, Nógrád, Berkenye, Szöd, Pencz, Szilágy, P.-Hatvan, Nézsa, Nőténecs, Szendehely, Verőcze, Kis- és Nagy-Marosról* és egyéb helyekről is sz. énekeket zengedezve, többnyire lelkipásztoraik vezetése mellett, vonulnak ide³⁾ a sz. Szűz tiszteletére, rendes egyházi menetekben⁴⁾ a nagyszámu ajtatoskodó hivek, főkép szombat-napokon. A szentély oltára és környéke koronként szépen ékesíttetnek virágokkal és azon kegyemlékekkel, melyek oly sok forró ima meghallgatásának tanuiúl tűndöklének ott.

A sz. Szűz névünnepe, ha az idő kedvező, 10—12,000 áhitatoskodó is szokott itt megjelenni a nagy környékről, még *Kecskemét* és *Félegyház* városokból is. Az ünnep előtti napon már az egész városban hangzik a búcsusak éneke mindenütt és a világi meg a kolostori papság ugyancsak elfoglalva van folyton a gyónszékekben, az ily burgolkodók mindnyájan sok szép lelki intést és üdvös oktatást nyervén ott az erkölcsiség emelésére. Az ünnepély napján a székesegyházból indul a nagyszerű menet, a püspök, káptalan s a papsággal együtt e kegyhelyre, hol az alvárosi kanonok-plébános által előre jól kiszemelt jeles szónokok hirdetik az Ur igéit magyar, német és tót nyelveken. Aztán következik az ünnepélyes sz. mise s ennek végeztével a visszatérés sz. menetileg a székesegyházba; majd a gyóntató-atyák és hiszónokok részére az ünnepi ebéd az alsó-plébánián, mely czimen az alvárosi plébános mi pótléket sem híz többé.

Amint föntebb érintők, a váczzi forrásról nevezett kisprépostságot is *Würth Ferencz* olvasó-kanonok alapítá,⁵⁾ és pedig előbb 1769-ben csakúgy kezdetlegesen, 1770-ben azonban véglegesen. — 1880. szept. 12-kén volt e kápolna fölszentelésének százados évfordulója, mely ünnepély alkalmából *Kompóthy Tivadar*, a „*Váczzi Közlöny*“ kiadó tulajdonosa és felelős szerkesztője, „*Ave Maria*“ czim alatt igen kitűnő vezércikket közölt lapja e napi számában a Bold. Szűz dicsőítésére, melyben a város történelme főbb mozzanatait igen élenken tünteti föl az olvasó szemei előtt; és a tárczában *Tanács*

¹⁾ Ld. az alapítványi táblát a sekrestyében. — ²⁾ † 1882. ápr. 7. élte 86. évben. — ³⁾ Vagy a káplánok és kántorokkal. — ⁴⁾ Processiók. — ⁵⁾ „Praepositura minor B. M. V. de Fonte Vacienis“ czimmal.

János kanonok ő nga és Karcsú A. Arzén kolostori főnök tolla után a „Hétkápolna“ rövid történetét közli.

És most virulj ott, a régiség, és ezer és ezernyi hivek forró imái s annyi kegyelmek által szépen megszentelt téren, a béke malasztos ölében, te az Istennek kedves hajléka! Oh hisz e hely az, hol a hit égi malasztjai mellett, földi életünk tusáiról, nemzeti küzdelmeinkről és a sors változandóságáról szól minden rög, és az egyház ünnepe méltón forr egybe a honfűi kegyelet megemlékezésével. Hadd zengjék a jámborok ezrei az „Ave Mária“-t itt a sz. Szűz dicsőítésére, ki nemzetünk zászlóin ragyogott s ezernyi csatákon fényes diadalokra vezette seregeinket, s ezen ősi, nemes város czimerén és pecsétjein is diszlik! Emelkedjél ott, te annyi istenfélők forrón kegyelt kedves templomkája, sok századokon át, Vác város közönsége lelki öröme! Oh kegyes, oh irgalmas, oh éles Bold. Szűz Mária, kit e kegykép ábrázol, te kedves magyar hazánk Védaszszonya, nyerj a te sz. Fiadtól bőséges áldást ezen ősi város lakóira, annak környékére, megőrizvén azokat mindennemű veszélyektől! . . .

b) És most már lássuk itt a *vác-alvárosi plébánia területén létezett sz. Miklós-templom történetét*. — Gr. Althánn M. Frigyes váci püspök (1718–1734.) az itteni plébánia vezetését a tőle egyházmegyei papságra ruházván vissza, az egész városi kath. hiveket egy plébános gondozta. Minthogy pedig a lakosok száma 1744. évig jelentékenyen növekedett, gr. Althánn M. Károly, az említett főpásztor unokaöccse és a váci püspöki széken utódja (1734–1750), ezen plébániát ketté-osztotta, s ennél fogva az alvároson sz. Miklós mirai érsek tiszteletére új templomot kezdett emeltetni 1744-ben és ezt 1748. jun. 9-kén nagy ünnepélyességgel felszentelte. Ezen czímszentről lőn aztán nevezve az alvárosi plébánia, és ezen egyházban végezte az isteniszolgálatokat és lelkipásztori teendőket a város ezen részének plébánosa mindaddig, míg az új székesegyház 1772. évben teljesen elkészülvén, ez lett egyszersmind az alsóvárosi plébániai istenitisztelet és sz. ténykedések helyeül is rendelve a főpásztor által.

A sz. Miklós-templom pedig ezután gyéren látott kebelében sz. szolgálatot. Román-stylben volt épülve igen erős kőanyagból, melynek hossza 12 öl és 2 láb, közepén szélessége 6 öl és 4 láb volt. — *Kriptája* szélesebb volt, mint hosszabb; ugyanis szélessége 4½ öl, hosszúsága pedig 3 és ½ ölnyi volt. — *Harangja* volt 4, a nagyobb körülbelül 7, a kisebb 3, legkisebb 1 és ½ mázsa; a 4-dik pedig, melylyel a haldoklóknak szoktak harangozni, mintegy 90 fontnyi volt. — Ezen egykori plébániai templom sirboltjában, a mennyire a vacz-alvárosi plébániai halottak anyakönyvének I. kötetéből kiszámítani lehet, 1748–1769. évig 30 halott temettetett el. Ezek közt volt: 1. *Borsik István*, a püspöki uradalom tisztartója, a ki meghalt 1748. szept. 22-kén és első temettetett el itt, még pedig a templom

evangeliumi oldalán létezett *egyiptomi sz. Mária oltára előtt*, a mi előny volt részére, hihetőleg e templom építkezése körül tett fáradozásai jutalmaul. — 2. *Kecskeméti István*, tiszteletbeli kanonok s vácz-alvárosi plébános, meghalt 1759. febr. 4-kén, s e hó 6-kán a szentély előtt lett eltemetve. — 3. *Pruszkay Sámuel* kanonok s vácz-alvárosi plébános; meghalt 1766. febr. 24-kén, élete 43. évében s eltemettetett e templomban a sz. leczke oldalán, a hol létezett oltár czimezentjét kipuhatolni nem sikerült!

A *polgári rendből* eltemetettek közül említendőek ezek: 1. *Holdin Katalin*, Pissleger Tamás neje, † 1763. ápr. 7-kén és itt letétetett a sirboltba. — 2. Az ide temetettek 1765. ápr. 27-kén összeszámtatván, ezek száma 14-nek találtatott, kik között főlemlítve van *Győry János* neje, továbbá *Szánthó Borbála*, egy olasz utas, *Fischer Jakab*, az akkori serfűző neje és valami *Hettlinger* nevű egyén. — 3. Pissleger Tamás egy éves leánya, *Anna Mária*, † 1765. ápr. 28-kán. — 4. Nigrovics József egy éves leánya, *Josefa*, † 1765. május 10-kén. — 5. *Takács János* 70 éves férfiú, † 1765. júl. 18-kán. — 6. Neisz Andrásnak $\frac{3}{4}$ éves leánykája, *Erzsébet*, † 1765. aug. 30. — 7. *Hartlin Zsuzsanna*, *Bózváry Pál* neje, 78 éves, † 1765. okt. 2. — 8. Neisz András fia, *András*, 5 hónapos, † 1767. jan. 12. — 9. *Krakovicz Miksa* 1 éves fia, *Ferdinánd* † 1767. május 5. — 10. *Petrovics József* 18 éves, † 1767. május 28. — 11. Neisz András neje, *Teréz*, 24 éves, † 1768. febr. 14. — 12. *Stockinger Sophia Teréz* $1\frac{1}{2}$ éves, † 1768. nov. 15. — 13. Neisz András fia, *Mátyás*, 2 hónapos, † 1769. nov. 2. — 14. Brunanszky János fia, *István*, 5 éves, † 1769. nov. 23.

Továbbra adataink nem terjednek. Ugy látszik azonban, hogy még a templom bezáratása után is temetettetett ide egy kis fiúcska, a „*Krenedits-nemzetség*“-ből, kinek koporsócskája e templom lebontása után szintén megtaláltatván, neve sárga szegekkel vala kiverve, melyek jól néztek ki.

1885. nov. 12-kén, csütörtökön, kezdték a fegyházi rabok ezen egyházat lebontani az „*Endl és Honusz-czég*“ emberének felügyelete és rendezése mellett. Nov. 17-kén reggeli 8 órakor az itten talált tetemeket újra beszentelték, egy nagy ládába rakták és az alvárosi temetőben újra eltakarították, a hol közös sirjokra egy emlékkövet szándékoznak helyezni. — Az e sirboltban való temetési díj kor és állapot szerint 2, 4, 6 és 12 frt volt; az öregektől 12, a gyermektől meg 4 frtot volt szokás venni.

E templomnak rétjei és szántóföldjei nem voltak, hanem volt 4 szőlője, melyek egyikét, a *Würth* kanonok és vácz lakosok által beültetni kezdett *Hermán-hegyen*, a *Vikartóczy Márton* és *Vajzer János* szállói közt fekvőt, gr. *Althánn M. Károly* v. püspök, sz. Miklós egyháza részére olyképen adományozta oda, hogy ezen egyház plébánosa, adományozó életében ugyanannak boldog halálaért, annak kimulta után pedig lelki nyugalmaért évenként 4 misét végezni tartozzék, azon kijelentéssel, hogy a következő főpásztorok valamelyike

által, ha a két plébánia a jövő időkbén egyesítettnek, attól fogva a nevezett szőlő, ugyanazon kötelezettséggel azon szerzetesek részére engedtessek át, kiket a főpásztor itt alapítványozni szándékozik. E bevallását a püspök 1745. okt. 16-kán tette, miről az itteni káptalan ezen évi nov. 1-jén az illető okmányt kiadta.¹⁾

Ugyanazon főpásztor az utód nélkül elhunyt és így ő rá, mint földesurra szállt 3 szőlőt, melyek elseje, a Vácson legjobb bort termő *Diósvölgy* nevű hegyen, *Frank Mátyás* és *Steckl János* szöllei közt feküdt, a 2-dik *Törökhegyen* Beck Márton szölleje mellett, és a 3-dik ugyanezen hegyen, *Herold Miklós* szölleje mellett, az általa Vácson alapjából ujon épített sz. Miklós-templomnak hagyta, annak jó karban tartására, oly föltétellel, hogy az idő szerinti plébános minden évben, és jelesen kántorbőjti napokon egy-egy sz. misét a megholtakért, az adományozó szándéka szerint végezni, és minden egy ilyes miséért a szőlők termésének árából 50 drt magának kivévén, ezt a sz. széknek évenként beterjesztendő számadásaiban bevezetni tartozik. Továbbá a két előbbi szőlő termésének árából pedig, melyek jó karban vannak, a jelentékenyen elhanyagolt törökhegyi utolsó szőlőt beültetni és jól helyreállítani törekedjék, hogy idő folytán ezen 3 szőlő terméséből a sz. Miklós-egyházat jó karban föntartani lehessen. Ha azonban a jövő időkbén e két plébánia egyesítettnek, azon esetben ezen 3 szőlőt már most a nevezett *gr. Althánn M. Károly* v. püspök az említett teherrel a sz. domonkos-rendi szerzeteseknek adományozza, amint most a nevezett egyháznak adta, de a 9-ed és 10-ed szedések sérelme nélkül, ezen bevallási irat erejénél fogva, mely itt helyben 1746. nov. 13-kán kelt.²⁾

Az 1775. évi, ezen egyház állapotáról *Farkas Mihály* alvárosi kanonok-plébános által, a felsőbb helyről érkezett rendelet folytán, adott értesítvény szerint azonban már ezen templomnak csak 2 szölleje volt még a négyből, melyek jó termő évben 30 vagy 35 akó bort adnak. — Tőkepénze 200 frtot tett, mely öszszeg *Taschl* vásárusnál volt elhelyezve. — Jövedelmei ezek voltak: 1. a szőlőkből, ha jó a termés, 80–90 frt. — A napi alamizsnákból és perselyekből 5–10 frt; — 3. Harangozásokból 50, 60 vagy 70 frt is. — 4. A kriptába való temetkezésekből 16 vagy 24 frt. — 5. A birságokból ritkán jött be 12 frt. — 6. Az alapítványi misék száma tett 50-et, melyekért a püspök-uradalmi pénztárnok évnegyedenként szokott fizetni. — 7. A mint az értesítvény mutatja, e templom egyházi ruhákkal bőven el volt látva. — Ide tartozott a *keresztény tanítmány gyűlekezete*, mely nem volt még eléggé megerősödött állapotban. — 9. Ide tartoztak: a mészárosok, kőművesek, kovácsok, kerékgyártók, takácsok, fazekások, szijgyártók, pintérek és német szabók czéhei, melyek ritkán mi-

¹⁾ Id. inter Acta mixta Parochiarum Vac. Bubl. Regestrum, pag. 4. 230. —

²⁾ De vineis Parochiarum Vacensium, inter Acta mixta, 2 példányban van meg a püspöki irattárban.

séztetnek; a molnárok ujon keletkezett ezéhe, mely nem ad semmit. Ezekhez járulnak az ácsok, kiknek Ő Főlsége által kiadott szabaldalmuk még kihirdetve nincs. — Miséztetnek havonkint — Különös ünnepélyek nem tartatnak.

1746. febr. 4-kén, a bíró, jegyző és *Tóth János* kamarás, a főtdő püspöki helynök előterjesztésére a főpásztor parancsa folytán, az ujon épített sz. *Miklós-templom kántora és harangozójának ellátását illetőleg* kijelentették, hogy e czimen hajlandó a város a közpénztárból bizonyos összeget megajánlani, de csak azon föltétel alatt, ha a fizetéshez a káptalani város is hozzájárul, különben pedig a püspöki város sem ad semmit. — 1748. évben *Gerő Mihály* kanonok-plébános ezen sz. Miklós-templom harangozójával így számolt: „Sz. Háromság ünnepétől ezen évi decz. hó utolsójaig volt 224 harangozás, melyekért 30 dénárjával számítva bejött 67 frt 20 dénár, kivéven ezen összszegből a harangozót illető harmadrészt, 22 frt 40 dénárt, maradt a templomnak 44 frt 80 dénár. A perselyből bejött 19 frt s 91 dénár; összesen 64 frt 71 dénár. Ezen összszegből a templom szükségeire kiadatott 19 frt 82 kr., melyek levonásával maradt a pénztárban 44 frt 89 dénár. Kelt Váczon, 1748. decz. 31-kén.“

Megemlitjük itt, hogy sz. Miklós tisztelete Váczon a régibb időkre vihető vissza; ugyanis azon értesítvényben, melyet a főpásztor 1700. évben a váczai egyházmegyéről adott, a záradékban ez áll: „Találok *Báthory Miklós* váczai püspök által 1505-ben alapított, sz. *Miklós oltárnokságát kápolnával*.“ — Ugy szintén 1452-ben sz. *Ilona királynő oltárnokságának kormányzója Albert volt*. — A váczai székesegyház oldalán épült sz. Miklós hitvalló kápolnájának rectora 1497-ben *Ujnémeti Mihály* mester volt, kinek folyamodványára *Ulászló* király döntvényt adott ki.¹⁾ — Hogy a kor jámborsága és vallásos szelleménél fogva jóval több altáriák is léteztek, és pedig nemcsak itt a püspöki városban, hanem másutt is ezee egyházmegye területén, azt elgondolhatni; de az itt említetteken kívül a többieknek még czimét is eltakarta a sűrű homály! . . .

Végezetre megjegyezzük, hogy amint 1772. évben a sz. Miklós-templom használaton kívül esett, idő folytán romladozásnak indult, és azért már régóta közönségesen csak „*rosz templom*“-nak nevezte-tett. 1785-ben már ugy emlittetik, mint *gabonatár*, mely belülről deszkákból három emeletre volt berendezve és korunkban is különféle, többnyire gabonatárul használták a zsidók, fizetvén érette bérletdíjt a püspöki uradalomnak. Főkép tetőzete volt már igen rozzant állapotban, ugy hogy jó karba hozatalára fordítandott költséget sok évi bérlet-díjak sem fődőzték volna. A környékén játszani szokott rozsgyermekek nem egyszer bohátoltak a kriptába az oldalablakon át s ott több méltatlanságot követtek el; sőt bejártak az ebek is! De végre e sajnos körülményről az átellenben lakó *Docskál Venczel* ko-

¹⁾ Ld. Bubla-Regestrum-ot, 2, 8. pag. 23.

vács-mester az illető helyen jelentést tévén, az oldalablak befalaztatott.

Ezen jó erőre épített templom az 1885—6-ki télen lebontatott, hogy helyén egy, emeletes római kath. leánytanoda építtessék,¹⁾ a belőle kikerült sok jó anyag ezen iskolaház építésére használtatik föl a nevezett czég által. Ezen volt sz. Miklós-templomot 1858-ban *Márton János* negyedréti papíron lerajzolta.²⁾ és így nemcsak történelme, de ábrája is fönmaradt ezen egykori templomnak. — Ezen csinos rajzolatú képen, mely a „rossz templom“-ot oly hiven tünteti előnkbe, láthatni átellenben a *Csizinky-ház* előtti még akkor létezett kútat; záradékol megemlítjük, hogy ezen házban született az áldott lelkű és szép papi képzettségű, jelenlegi buzgó alvárosi kanonok-plebános úr, ngos és fötdő *Tanács János*, 1818. febr. 5-kén, kit, mint a vácsi egyházmegye érdemeitől tündöklő díszét, a közszeretet és tisztelet férfiat a jó Isten viruló egészségben, szent áldásaival megörvendeztetve sokáig éltessen!

c) Végre, az alvárosi plebánia területén léteznek: a papnövelde *borromei sz. Károly* védlete alatti csinos kápolnája; a püspöki palotabani *Nep. sz. János* és a sz. Vincze nénikéi székházukbani, a *Bold. Szűz szeplőtlen fogantatásáról* csinos kis kápolna. — A városon kívül igen alkalmas helyen emelkedik a *kálváriahegy*, melyet 1726. évben *Schück János*, vagy mint a köznép nevezte: „*Csik János*“ emeltetett igen tartós anyagból a maga költségén, a *föltámadott Krisztus* tiszteletére és *Berkess András* nprépost s általános helynök által 1727. évi márczius 28-kán megáldatott. Sz. misék is szoktak itt koronkint végeztetni, főkép nagybűjtben a hívek számosan szoktak ezen oly díszes helyen emelkedő kálváriára kizarándokolni, hol nagy-pénteken d. u. 2 órakor itt sz. beszéd is szokott tartatni.³⁾ A jámbor lelkek végrendeleteikben e szent helyről is megemlékezni szoktak, melyet néhány év előtt a fönt tisztelt hitbuzgó kanonok-plebános, *Tanács János* ő nga minden részében szépen megújittatott.

A kálváriakápolna is az alvárosi plebániához tartozik ugyan, de annak administratioja soha sem tartozott az alvárosi plebánoshoz, hanem régóta az ötműgú-káptalanhoz, vagy a kire a kanonokok közül az admtió által bizatott; azon oknál fogva, mivel a telek, melyen a kálvária emelkedik, valamint a határos kertek, illetőleg földek,⁴⁾ földesúri jognál fogva régibb alapítványú káptalanéi, s annál fogva valamint ezekről jogszerűleg rendelkezhetik, ugy a kálváriahegy, és kápolna vagyonának kezelési jogát is a káptalan önmagának tartotta fön, és csak azon kikötéssel bizza meg ezen admtval az alvárosi

¹⁾ Ennek alapköve 1886. május 9-kén ünnepélyesen megszenteltetvén, abba a „*Vácsi Közlöny*“ e napi száma is betéttetett, melyben e templom története is e sorok írójától közölve van. — ²⁾ E képet *Hanulik József* úr, 1840. jan. 3-ka óta káptalani jegyző, személyesen volt szíves nálam fölmutatni 1886. május 17-kén. — ³⁾ Német és magyar nyelven. — ⁴⁾ A kálváriát csupa szántóföldek környezik.

plebánost, hogy erről a káptalannak számot adni tartozik és felügyelni, hogy ott az alapítványos misék a káplánok által rendesen elvégeztessenek.

3. §. A felső-plebánia területéni templom és kápolnák.

A sz. *Mihály főangyal* védlete alatti,¹⁾ u. n. felső-plebánia helyreállított 1698-ban, kettéválasztott 1744-ben. Plebániái temploma a győzelemről czimzett Bold. Szűz Mária egyháza, melyről alább a hitszónok-rendiek kolostor történelmében bővebben fogunk szólni. Az alvárosi plebánia kegyura a püspök, a felvárosié a főpásztor a régiebb alapítványu káptalannal együttesen. — A felvárosi plebániához tartozik a Kis-Vác alatti szőlőhegyi sz. *Mihály-Kápolna*, melyet *Matejkovics Mihály* püspök-uradalmi tisztartó kezdett építtetni 1718. év körül s melyet aztán *Berkess András* nagyprépost megáldott. Itt sz. *Mihály* napja előtti d. u. letenye, a napján pedig sz. mise szokott tartatni. A kies halmon emelkedő kápolnának, melynek czimszentjéről neveztetik e hegy, jó karban tartására alapítvány is létezik. — Volt idő, midőn *Kis-Vác* azon a helyen, hol most a harangláb létezik, sz. *Mihály tiszteletére* egy templomkát akartak építtetni, és e célra az 1776. év körül 180 frt létezett, és már az építési anyagok is oda voltak hordva. De az építés elmaradt s idő folytán az anyagot a nép széthordta! A kis-vácsi fiókegyháziak ezen eszmét idő folytán ismét föllevenítették; a többi templomoktól távolságukat hozván föl, 1813. febr. 16-án a 45. sz. a. a főpásztorhoz fordultak egy templom építéseért. — Ugyancsak 1848. júl. 17-kén *Schimpl József* felvárosi kanonok-plebános *Kis-Vác*ott egy kápolnát, paplak és iskolaház állíttatásának szükségességét előadván, e célra a Miklós-templom anyagait javasolja fordíttatni. Olvasztatott ezen ügy az 1848. évi júl. 19. Consistoriumban, mely napon a sz. szék e kérvényre az említett plebánoshoz így irt: „Főtdő stb. Szent és dicséretes lévén azon terv, melyet főtdő Uraságod a Kis-Vácson építendő kápolna, paplak és iskolára nézve f. hó 17-kén kelt előterjesztvényébe foglalt-, az itten köztetszést aratott. Azonban jóllehet e sz. szék mindenre kész volna, a tervet mindazonáltal jelen körülményekben kivihetetlennek, de épen azért jövendőre különösen följegyzendőnek találta.“

Ügyszintén 1745. márcz. 5-kén „Előhozta a tanács, hogy Püspök Ur Ő Exlljának kegyes szándéka, az Isten Ő sz. fölsége dicsőségére az u. n. „*Veres-Kereszt*“-nél templomcskát a f. évben építtetni, a melyhez ő Exllja minden szükséges anyagot ad, a kőmiveseket is kifizeti, csak azt jelenti a tanácsnak, hogy az azok mellé szükséges

¹⁾ Az Ortelius-féle képen, mely az 1835. vácz-egyházmegyei névtár czimlapja előtt látható, a c) betű alatt előfordul sz. *Mihály főangyal temploma* is, mely az északi kapu tájékán diszlett s a török harcok viháraiban pusztulhatott el. Így hát sz. *Mihály főangyal tisztelete* is jó régi lehet ezen ősi város lakóinál . . .

napszamosokat resolválni a községgel együtt igyekeznék, ez által is magoknak a mennyben nagyobb koronát építeni szorgalmatoskodván. Erre resolváltatott a tanács és egybegyűlt községtől, hogy a Püspök Ő Exlljnak kegyes szándéka az Isten dicsőségének napról-naprai öregbitése lévén, a kőmivesek mellé munkásokul naponként 6 ember adatni elhatároztatott, dolgozandók a kőmivesek mellett. A napszamosak fizetése előteremtésére ama külső rész gazdái és zsellérei 5 garast fizetni tartoznak.“ — Azonban e temlomka építése is elmaradt, és csak a „*Veres-Kereszt*“ maradt fön, máig is egy udvarka háttérében, hova, főkép nagybőjtben és nagypénteken áhitatoskodni eljár a jámbor hívő népség. — Ezen „*Veres-Kereszt*“-nél boldogult *Soos József* kanonok úr saját költségén curatiát szándékozott alapítani, de ebben 1882. évben bekövetkezett halála megakadályozta őt!

Sz. Rókus kápolnája a hivek kegyadományaiból, főképen pedig *gr. Althán M. Károly* v. püspök közzezségéből keletkezett a régi temető elején és *Kaló Ferencz* ált. helynök által 1740. aug. 4-kén megáldatott. Ahova évenként aug. 16-kán a papság és nép sz. menetileg szokott a székesegyházból kivonulni, fogadalmi ajtatosságának teljesítése végett. A magyar, német és tót sz. beszédek után az ünnepélyes sz. mise tartatik, és ezután a procezzsió a nagy vásártéren át vieszavonul a székesegyházba. A püspöki hivatal 1816. febr. 3-kán fölhitta mrndkét város tanácsát, hogy adná okát: mért kezdetek elhanyagolni az egyes czéhek részéről évenként beszolgáltatni szokott egy forintok sz. Rókusnak, mint a dügvész elleni védszentnek, kápolnája pénztárába, melyeken e kápolna részére gyertyák és egyéb szükségesekek beszereztetni szoktak; és ha ezen befizetés az 1815. évre is elhanyagoltatott, pótol tassék helyre. Továbbá, hogy a sátorok állítására sz. Rókus ünnepén két ember rendeltessék. Mindkét városi tanács e püspöki rendelet teljesítését megígérte, s a hit szónokok részére a sátorokat maig is ingyen állíttatja föl a város és hordatja ki a hely színére a szükségesekeket; de a czéhek megszüntetése után azon egyes forintok fizetése e kápolna javára, s részben előbb is már elmaradt!

A középtemetőben lévő sz. kereszt-kápolnát építtette mintegy 800 frtnyi költséggel tek. *Miltényi* pesti házbirtokos úr 1884. évben, melyet ugyanezen évben földő *Kanda* felvárosi kanonok-plebános úr ünnepélyesen megáldott nagyszámú hivek jelenlétében az alatta levő családi sirbolttal együtt s aztán benne az első sz. misét tartotta. — Emlitendők itt az irgalmas-rendiek *Borromei Károly* védlete alatti és a siketnémák intézetbeni kápolna, melyekről alább ezen intézetek ismertetésében tüzetesebben fogunk szólni. — *A spinyér-hegyeni el-törölt kápolnáról* is alább, a kegyesrendi társoda történetében kellő ismertetés leendő adva.

4. §. A sz. Mihály főangyal plebániái jövedelmeinek kettéosztását és a sz. Miklósról nevezett ujnak fölállítását illető döntvény.

„Mi gr. Althánn Mihály Károly, Isten és az apostoli sz. szék kegyelméből érsek, váci püspök, pápai Ő Szentségének házi főpapja és pápai trónálló püspöke, oppelni főesperes vratislavi kanonok és sz. Mór gallipoli apátja, Ő kir. Főlsége v. b. t. tanácsosa, a jerusalemi sz. János máltai jeles rendjének nagykeresztese és bajulivja stb.

„Mihelyt az Isten és apostoli szék kimondhatlan kegyelméből ezen váci püspökségünkbe beléptünk s annak kormányzását átvettük, azonnal oda irányoztuk törekvésünket, hogy az isteni dicsőség gyarapításán, és a ránk bizott nyáj üdvének munkálásán minden erőnkkel rajta legyünk. Mindazokat hát, melyek a lelkek veszélyeit elhárítják, és a gondjainkra bizott néprek könnyebbséget szereznek, serényen felkarolandók, noha püspökségünk elején a háborúk, vészskór s a dolgok gyakori változása miatt a mi törekvésünknek és szándékunknak meg nem felelhettünk, de mindezek, az Isten kedvezése folytán, elműlván, vegre a kánoni látogatást is, mi nekünk hátra volt, hogy a mi juhainkat ismerjük, intéztünk és azt ezen székesegyházunk és várostól kezdtük meg, és minthogy észrevettük volna, ugyanazon várost már nagyon elnépesedettnek lenni, és azon hiveket, a kik épen a zöldfa-szállodán túl laknak, a plebániái egyháztól nagyon távol-lenni, és hogy főkép télen az öregek és gyöngék a szentségek-hezi járulás és az isteniszolgálatokra a legnagyobb nehézség nélkül oda nem mehetnek, lévén az utak is nagyon sárosak és alkalmatlanok, és szintén azon közelgő veszély miatt is, hogy azok közül szentségek nélkül senki ki ne müljék, — a régi parochia elosztása és egy ujnak állítására határoztuk el magunkat.

Ennélfogva az okokat és érveket sommásan és teljesen magunk és látogatótársaink által megvizsgálván, éretten megfontolván és elégségeseknek találván, amint ez kitűnik a sz. látogatás irataiból, meghívatra lévén ntdő Würth Ferencz, ugyanazon parochia admtrura s hozzájárulván a mi káptalanunk beleegyezése is, a mondott váci parochiát két szintén fő, és egymástól független plebániára osztjuk, püspöki hatalmunknál fogva, III. Sándor pápa döntvényének kívánalma szerint,¹⁾ elválasztjuk, elosztjuk és széttagoljuk, és mindkét plebánia területének határaiul azon utczát határozzuk és rendeljük, mely a Dunától a püspöki serföződe és a kegyesrendiek egyháza mellett mintegy egyenesen lemenvén, a püspöki raktárig, vagyis a vörös-házig vezet; és megmaradván a felvárosnak része Kis-Váczal, mely azzal körülbelül már két év előtt egyesült, a régi plebániának, sz. Mihály főangyal segítségül-hívása alatt: az alsó részt pedig, alkalmas helyen, sz. Miklós myrai érsek tiszteletére, a mi

¹⁾ In cap. ad audientiam et 1-mo de de Eccl. aedif. et Sed. Apl. deleg. in Conc. Trid. cap. 4., sess. 21.

költségünkön építendő egyházzal, mely sz. fölszerelvénnyel tisztességesen ellátva és szántóföldekkel, szőlőkkel, réttel, azonfölül 500 frtnyi tőkepénzzel megadományozva leend ¹⁾ olyképen, módon, teherrel és föltétellel, amint ezekről a bevallási iratokban említés tétetik, mind az épületek föntartása, mind pedig az új parochus illő ellátására, ²⁾ és az adományozás jobbitásaúl, melyet, minden, a parochus által eddig huzott jövedelmek feléből, az eddig kapott 100 frtnyi kamatból, a tőő káptalantól 300 frtból, úgyszintén 25 kila buza, ugyanannyi zab, két sertés, két mázsa só, a püspöki várostól és a Fidler-féle hagyatékából, adományozunk és kiutalványozunk, *parochiává, és illetőleg parochiai egyházzá mostantól fogva akkorra föllállítotttnak lenni akarjuk és kinyilatkoztatjuk*, és abban, miután fölépítve lesz, és minden szükségességekkel fölszerelve, akarjuk és parancsoljuk, hogy az Oltáriszentség a főoltáron, keresztelő-kút, sz. olajok, és mások, melyek a parochiális egyházhoz tartoznak, tartassanak és őriztessenek, és a nevezett építendő mostantól akkorra parochiálissá emelt egyháznak, mindazon jogokat és szabadalmakat, melyek a parochiákat joggal megilletik, engedjük, és azoknak őrvendeniök kelljen, elhatározzuk, az előbb mondott utalványozásokkal és jövedelmekkel, és minden más jutalékokkal, alamizsnák és ajánlatokkal, a bizonyosak és bizonytalanokkal együtt, melyeket a sz. kánonok és a sz. látoztatás határozatai, és e hely szokása megengednek és hagynak.

A mely idő óta pedig a parochus a régi parochia jövedelmeinek szétagolását szenvedí, azért neki, és az ő utódainak föntartjuk a jogot, hogy a törvény által kitűzött idő alatt, annyiszor-ahányszor az átengedés vagy kimulás által üresedésbe jönni történik, alkalmas személyt az új nevezett parochiális egyházban, a tőlünk vagy utódainktól megvizsgálandót és rendelendőt bemutatthat. Azonfölül, hogy a nevezett régi egyház illő tiszteletben tartassék, III. Sándor pápa említett döntvényének tartalma szerint, akarjuk, hogy évenként, sz. *Mihály főangyal ünnepén*, szept. 29-kén, mint a „*Dedicatio*“ napján, az új lelkipásztor, és az ő utódjai, a plébániai hivekkel együtt, sz. menetileg oda vonuljon, és a főoltárnál egy font kidolgozott viasz-bóli gyertyát az elismerés jeleül fölajánljon és misét énekeljen.

Hogy pedig a fönt érintett plébániai egyházakról, a régiről és az újról, alkalmas kormányzók által gondoskodva legyen, a kik a népnek az isteniszolgálatokban és a lelkek gondozásában használnak, és a hit elemeire oktassák s ezeket tenni tartozzanak, a Krisztusban nekünk kedvelteket, ntdő *Marthony Pál* urat, ezen váczí székesegyház czimzetes kanonokját, a nógrádi kerület főesperesét és romhányi plebánost, a régi plenánia lelkipásztorává tesszük, és ntdő Geró Mihály urat, a fönt nevezett székesegyház czimzetes kanonokját és nagykátoi plebánost az új parochiáévé, és a hivek gon-

¹⁾ Földjei és rétjei nem voltak tudtunkra. — ²⁾ Azaz: „*pro congrua sustentatione.*“

dozását, vezetését s a Szentségek kiszolgáltatását rájuk bizzuk, és a fönt nevezett parochiákra nézve az adományozást megteszszük és azzal őket ellátjuk. Ameddig pedig az új plebániái egyház fölépíttetni fog,¹⁾ és minden szükségességekkel elláttatni, az új parochia hiveinek saját lelkipásztoruk fogja a plebániái egyházban²⁾ a Szentségeket kiszolgáltatni. Parancsolván stb. A melyek hitelére stb. — Kelt Vácztól, a mi püspöki városunkban, decz. 31., 1744. BMC. Althánn érsek,³⁾ váci püspök.⁴⁾

5. §. A parochia ketté-osztásából fölmerült nehézségek eloszlatása.

Eme nehézségek voltak: 1. a *hitszónoklatokra nézve*. Minthogy eddig két sz. beszéd szokott lenni a székesegyházban, magyar t. i. és tót, ezentúl pedig, amidőn a sz. Miklós plebánosának temploma elkészítve leend, már akkor ezen székesegyházban és az új templomban is a magyar, a kegyesrendieknel pedig a tót sz. beszéd fog tartatni. — 2. *A misékre nézve*. Mivel eddig hármat szoktak a székesegyházban végezni a parochus úr és káplánjai, t. i. reggeli 5 vagy 6 órakor egyet, a másikat 8-kor s a 3-dikat, a konventuálist; már amint megoszlanak egymás között a parochus urak, a konventuális misét végezni fogja a főtdő hetes kanonok ur. — 3. *A sz. menetekre nézve*. Az alsó parochus tartozik mindannyiszor járulni a székesegyházba, valahányszor ünnepélyes menetek történnek. Az úrnapi sz. menetet pedig az Ur legszentebb teste ünnepének nyolczadán reggel a szokott ünnepélyességgel ő fogja vezetni stb. Más nem ünnepélyes sz. menetekre nézve pedig, de a melyek a nép ajtatosságánál fogva tartatnak, ezek azon plebános által vezettetnek, a kinek területén van azon ajtatosság.

4. *A tetemek társasítására nézve*. Hogy a plebános a határig kísérje a gyászmenetet, és a stóladíjt, melyet a kísérő plebános kap, nyerve a másik parochus is. — 5. *A temetőre nézve*. Míg a rendes temető megtelik, ennek használata közös lesz, midkét plebánosra nézve, míg a kertbe helyezett temető rendbe hozatik s kellő módon kijavittatik. — 6. *A czéhekre nézve*. — 7. *A húsvéti áldozásra nézve*. A hivek saját plebániáikon végezzék a húsvéti áldozást. — 8. *Az idegenekről*. A parochus úr az ő parochiája területén betegeskedő idegeneket szentségekkel erősítse meg, és ha meghalnak, temesse el. — 9. *A kántor és harangozóról*. A főtdő ált. helynök úr ezen ügyet magára vállalja és elintézi a városbeliekkal. — 10. *A Fidler-féle miséről*. Ezen hagyaték megosztatik a főtdő parochus urak között, és

¹⁾ Az építés kezdetét vette 1744-ben. — ²⁾ Ez a Dvornikovich püspök által rendbehozott sz. Mihály templom volt. — ³⁾ T. i. a bari-érsekséget (Olaszthonban) is bírta. — ⁴⁾ Másolathban mellékelve volt az 1816. febr. 12-kén kelt s a httö-tanács-hoz tett fölterjesztvényhez L. alatt. Kiadatott Plattschlägel János József sz.-széki főlesküdt irnok s a sz. látogatás jegyzője által. A parochiák vegyes aktái között.

mivel ugyanazon az Urban kimúlt kanonoknak jámbor szándéka volt, hogy a sz. misék Nep. sz. János oltáránál végeztessenek, azért azok végzésére az alsó parochus úr is oda eljárhat. És midőn azon 500 frt a *Wajai-örökösök*-től visszafizettetni fog, akkor a mindkét plebános beleegyezésével ezen összeg kihelyeztetendő lesz. — 11. A *parochia könyveiről*. Tartassék meg a parochiai könyvek lajstromozása és osztassanak azok föl a két parochus között.¹⁾

6. §. A plebánia ketté-osztása elleni panaszokra vonatkozó nyilatkozat.²⁾

Mi azon pontot illeti, melyben *panasz tétetik, hogy ezen városban két lelkipásztor lett rendelve, és ezen papok megsokasítása által a népre teher rovatott, ezen ellenkező érvek fordulnak elő* és pedig 1. is 32 éve mult már annak, hogy ezen széttagolás történt, a minek okait kutatni, valamint egyedül a püspököt illeti jogilag, s a dolog természeténél fogva, úgy a kánoni törvény, az ő püspöki tiszte hatalma és az egész egyház gyakorlata s a szokás erejénél fogva is, neki ezt tenni szabadságában állott teljesen; az utód-püspököknek pedig, noha bizton hatalmukban álland az előd tettét minden bővebb indokok jelzése nélkül föntartani; de azok oly tisztán és világosan állanak maig is, hogy ha csak a neki alávetett lelkeket a veszélybe és romlásba dönteni nem akarja, az ő előd-püspökének intézményét nem egykönnyen változtathatja meg.

2. Világosan és tisztán áll mindenki előtt, miszerint e város oly hosszan nyúlik el, hogy könnyen félórába és még többbe is kerül, míg valaki azon végig halad.³⁾ Minthogy tehát a betegek majd a város egyik részében, majd meg a másikban kívánnak lelki gyógyszert s az örök útra való elkészülést, s magukhoz lelkipásztort kérnek hivatni, nincs, a ki be nem látná, mikép teljes lehetetlen, hogy egy lelkipásztor, az oly távollevő hiveinek, főkép rossz, téli vagy éjeli időben, a lelki segítséget azonnal megvigye. — 3. De e város népe többféle nemzetiségű is, és így több nyelvű lelkipásztort kíván, a ki mindenkinek, úgy, a mint kell, eleget tegyen. Hogy pedig annyi nyelvű pap és még alkalmas is legyen, ez nehéz, és nem is áll mindig a püspök hatalmában. Azonfölül 4. hogy ezen két parochus a városban minden embereknek nem közönséges hasznót szerez, köztudomás szerint; ugyanis több és különböző órákban sz. mise-áldozatok mutattnak be, melyekre a hivek, különböző foglalkozásaik szerint, mesteremberek és szolgák, eselédek és munkások, kiki a maga érkezése szerint, megjelenhetnek. Többen, és több nyelven szólnak a néphez s ülnek a gyóntató-székekben, akik,

¹⁾ A parochiák vegyes aktái között. — ²⁾ E nyilatkozat czime ez: „De duobus Parochis in Cte Vac. ad Punctum quaerelarum male contentorum e Consilio per Dominium missa declaratio, anno 1775.“ — ³⁾ Ekkor Nagy-Vác jóval innen végződött a diadalkapun.

a mint az egyikhez vagy másikhoz vonzza őket a bizodalom, bizton járulhatnak ahhoz.

Nem is lehet ezen érvek ellenében fölhozni itt a *szerzetesek kolostorait* (??), melyek itt hárman vannak megalapítva; ezek ugyanis noha a gondozó papság ¹⁾ segítségére szoktak lenni, ²⁾ azonban hivatásuk teendőivel annyira elfoglaltak egyrészt, hogy főképp éjszakáinak idején hozzájuk férni nem lehet (??); másrészt pedig más egyházmegyék területén szétszórt lelkek szolgálatában, a kiknél kegyadományokat gyűjtenek, foglaltak el, ³⁾ és így nem mindenkor és nem is annyian, amennyire szükség volna, vannak kéznél, ⁴⁾ és végre megtörténik (??), minthogy hivatásuknál fogva e tisztre nem szoríttatnak, ⁵⁾ nincs is mindnyájoknak azon ismeretök és gyakorlottságok, melyek a parochusokra bízott lelkek kormányzására megkívántatnak, ⁶⁾ a kik e felől az ítélet napján szigorú számadásra fognak vonatni.

Már *mi a terhet illeti*, az annyi és oly sok elsorolt jótéteményekkel szemben, melyek a város és lakóira háramlanak, alig lehet valamit felhozni, minthogy e két parochus készpénzben csak 640 frtkat, s 36 öl fát kap a várostól, a lelkipásztor részére pedig, a ki 32 év előtt helyezettett be, lakásul oly ház rendeltetett, mely a város közterheinek soha alávetve nem volt, és az uradalomhoz, meg annak javára lón használva és tartozott mindig. Továbbá ezen előnyök, akár a fizetéssel, melyet *ágybérnek* nevezünk és Magyarorszában közönséges, hasonlítottassanak össze, akár az itteni élés és számos népséggel vétessék számba, akár pedig végre ezen papok munkássága és fáradalmaival hozassanak hasonlatosságba, soha nem olyanok, melyeket aránylag a legközönségesebb falvak és tanyákon is más lelkipásztorok magoknak joggal követelnek, vagy maga a nép szerződvény, vagy behozott szokás erejénél fogva nekik fizet.

Tehát nem sok munkás van Vác városában, hanem az aratás nagy, ⁷⁾ melynek vajha azok megfelelni bírnának. A melyekből bizonyára semmi teher, semmi alkalmatlanság, jótétemények pedig a legbővebben háramlanak, miket a lelki üdvöket szeretők lelkök legnagyobb vigasza és öröme érezi és elismerik, a nem óvatosak pedig, hogy szabadabban tévelyeghessenek, gonoszul ellenkeznek és mások sértésével izgatnak. ⁸⁾

Két irat létezik a püspöki irattárban, melyek a legvilágosabban bizonyítják, miszerint a váci püspök jogosan cselekedett, midőn az itteni plebániát ketté osztotta. Az egyiknek, mely 12 pontra terjed,

1) Azaz: „Clerus curatus.“ — 2) Az itteni szerzetesek közül csak a sz. Ferenczrendiek. — 3) Mindig voltak honn elegendő a segédkezésre, kivált akkor. — 4) Volt elég kéznél, a kik éjjel is szívesen mentek a betegekhez és így hozzájuk lehetett férni könnyen akkor is. — 5) Sz. Ferencz papjai akkor is, most is a lelkipásztorkodásra kellőleg kiképezvők s e téren ők nem járatlanok. — 6) Ezen szerzetes áldozárokból sokan napjainkban is, mint lelkipásztorok fáradoznak. — 7) A Szentírásból: „Messis quidem multa, operarii autem pauci.“ — 8) Ld. a váci plebániák vegyes aktái közt, D. alatt.

czime ez: „*Opinio canonistica, utrum Dominus Exllmus Epus Vaciensis iure ac licite Novam Ecclesiam Parochialem S. Nicolai in Civitate Vacienti erexerit? Atque adeo, utrum iure et licite, Parochiam Matricem, quae simul Cathedralis sua est, in duas Parochias dividerit?*“¹⁾

— Ezen szépen írott vélemény 6 egész oldalra terjed ivrétnben. — A másik csak 2 és féloldalon van adva nagy, jól olvasható betűkkel ivré-alakban, és szintén nagyszerűen bizonyítja be, a legdöntőbb jogi érvekkel a püspök e tekintetbeni helyes és dicséretes tettét.²⁾

7. §. A kis-váczi fiókegyház.

Azon szerződvényt, melyet a *kis-vácziak a plebánossal és iskolamesterrel* ³⁾ 1719. szept. 27-kén kötöttek, jónak látjuk közölni e helyen: „Mi alább megírt kis-váczi birák és lakosok mind közönségesen adjuk tudtokra és értésökre mindazoknak, a kiknek illik, ezen leve-lünk rendiben: Hogy mi Mlgos gróf váczi püspök, földesurunk ő Nga előtt, *Tdő Plebanus urunk fizetése iránt*, amint következik, ek-képen egyeztünk meg: 1. Hogy t. i. adunk említett Plebánus Urnak 12 kila őszi vetést, melyet fölaratni és behordatni tartozunk, a nyomtatást Tdő Plebánus Uram tartozván elvégeztetni. — 2. Tar-tozunk adni minden pár házas-embertől egy kila buzát, és egy köből bort; a kinek pedig szőleje nem volna, a bor helyett vagy egy kila buzát, vagy 50 pénzt fizessen a T. Plebánus Urnak. — 3. Tartozunk adni egy hízó ártánt és egy kőst, ezek mellett 40 font húst a mé-szárszékéből, 8 itcze vaját, 8 font fagygyút, 4 szekér szénát, 5 sze-kérrel tüzrevaló fát, s amidőn szükséges leszén, a malomba öröltet-ni valót vinni tartozunk. — 4. Kovácsok, mészárosok és olyan özvegy emberek s özvegy asszszonyok, kiknek ökreik vannak, tartoznak egész fizetéssel, ha máskülönbén a Tdő Plebánus uraimékkal meg nem egyezhetnek.

5. Pásztorok és feleséges szolgák félfizetést fognak adni; az özvegy-asszszonyok, kiknek majorságuk nincsen, adnak *három sing vásznat*. — 6. Sz. mise-szolgálatra való bort pedig tartozni fogunk adni másfél-akót. — 7. Ami illeti a *káposzta- és kender földeket*, ki-mutattatván annak idejében, tartozzanak azon földceskéket maguk megszántatni. — 8. A *stóla-fizetés* pedig ez leszén: közönséges teme-téstől 50 pénz, olvasott sz. miséért jár egy Rhénusforint, énekes sz. mise és prédikációért egy tallér. — 9. *Kereszteléstől* egy kenyér és egy tyúk leszén fizetése, ugy szinte a beavatástól is. — 10. *Esküt-tetéstől* 50 pénz, a külsőktől szabad stóla, mely azonban egy tallért meg nem haladhat. Ha az új házasok jobb módban találtatnak,

¹⁾ Azaz: „*Egyházi jogi vélemény a felől, vajjon a nmlgá váczi püspök ár jo-gosan és szabadon állította-e Vác városában az új sz. Miklós parochiális egyházat? És annál fogva tehát vajjon joggal és szabadon választotta-e két parochiává az anya-parochiát, mely egyszersmind az ő székesegyháza is?*“ — ²⁾ A váczi parochia széttákolási aktái közt. — ³⁾ A szövegben „*Ludimagister*“ áll.

az ily menyasszony beavatásaért tartoznak adni: *egy kendőt, egy tarab tehénhús pecsenyét, vagy egy tyúkot, e mellett egy becsületes ital bort vagy sört, milyenek az ily lakodalmakra szereztetni szoktak.*“

„Az iskolamesternak is hasonlókép, a mint következik, leszen fizetése: 1. A kis-váczi lakosok tartoznak adni az ő iskolamesteröknek 3 kila őszi vetést. — 2. Minden pár házas-embertől félkila buzát s 8 iteze bort, vagy a kiknek szőlejök nem volna, bor helyett tartoznak adni 25 pénzt. — 3. Tartoznak adni félszalonnát, avagy készpénzül 3 Rhénus forintokat és ugyan 40 font sót. — 4. Mészárszék-ből 20 font tehénhust. — 5. Ezekenkívül: 4 font fagygyút, 4 iteze vaját, 2 szekér szénát, tüzi-fát elegendőt s midőn öröltetni akar, tartozik a gabonát elvinni a malomba. — 6. Közönséges temetéstől adnak neki 25 pénzt; ha énekes sz. mise alatt énekel, kap érte 40 pénzt. — 7. A gyermekek tanításaért minden évnegyedben kap egyes tanítványért 25 pénzt, azaz: egy évre egy Rhénus forintot. — Actum Vacii die 27. sept. 1719. Főbíró *Szijgyártó János, Decsi János, Piczeli Mihály, Mészáros Ferencz.* (L. S.) Hogy ezen szerint, és nem máskülömben lett meg az alku és egyezés a Tdó Plebánus és oskolamester fizetése iránt, kezem irásával és pecsétem föltételével bizonyítom: *Berkess András* váczi prépost és vicanius msk.“¹⁾

*Mlgos és Földő Benzon*i Lipót kanonok és felvárosi plebános részéről az ügybéri *lajstrom* az 1769. évre. A kis-váczi colonusok²⁾ nevei: Szoboszlay Sámuel; Solty János, özvegy anyja; ifabb Nyári János, öregebb Nyáry János, Nyári András fia; Tóth János, fia György; Bodonyi István, fia András; alsó Szabó János, felső Szabó János; Együd István, ifjabb Szabó András, Verőcezy János, özvegy anyja; Körösy Ferencz, Hegedüs Pál albiró, Onodi György, Kertész Pál biró, Szücs István, Acsay István albiró, Póly János, Pivniczka János elszökött, Jósa István, Gyaday János, Együd György, Torday György, Veres György, Fazekas János, Borbély György, Torday Mihály, Csapó Mihály, Kövesdy István, Szijártó Mihály, Kurdy István, fiai: János és István; ifjabb Csanky Mihály, Dinka András, Kurdy Sámuel, Pap István, Csonka Andás özvegye, Bodonyi Ferencz, Kovács Péter, Kiss András, Marusi János, Tekenyös László, Csonka Mihály, Kiss János, Gelányi István, fia Pál; Csanky Mihály özvegy, fia Csanky István, Tóth István, Legindy János, Vass János, özvegy anyja, Miser Mihály, ifjabb Miser, Borbély István, R. Cserdehelye János, Kurdy Mihály, Szabó György, Szabó András, Varga György, Varga Mihály, Kovács Mihály, Balázs Tamás, Takács Márton, Torday János, Kurdy György, Kurdy János, fia György özvegy; Veres János, fia János; R. Kurdy András, Kurdy Mihály, Balogh János, Gyöpös János, Takács János, R. Ura Füle András, Együd János, Kis Mátyás, Bartos János, Liptay Pál, Cserekiye György, Kobzi

¹⁾ A kisváczi párbér és ennek aktái közt. Megvan ezen irat 1 latin és 3 magyar példányban. — ²⁾ Azaz: jobbágyok.

Mihály szegény, Kobzi János, Kelemen György, Csaleváry Pál özvegy, Csaleváry János, Sárközy János, Bakkay János, Papp András, Kozma Mihály, Joó János, fia Ádám; Vargha István, Vida János, Bodonyi János, Vida István, Peregely István, Csaleváry Pál, Keszegh János, Kóta István, Szücs Mihály, Dinka János, Varsányi Mihály, Füle Mihály, Füle István, Peregely Márton, Peregely András, Nyáry Márton, Verébely János, Grajn Jakab mészáros, Szabó István, Soltz György, fiatalabb Varsányi János, Szombatý Gábor, Gere Mihály özvegy. — Ezek között házaspár van 111, özvegy-asszony 12. Ezekből 1769-ben csak 9-en nem fizettek meg mindent. — Ezen évben született 25, házasságra kelt 5 pár s meghaltak 8-an, Kis-Váczott. — Ezen évben a természetmények s jövedelmek pénzben 244 frt 50 drt tettek.¹⁾

8. §. A kis-váczi fiókegyház párbér-megváltása.

A püspök-vác-városi tanács 1771. aug. 1-jén ajánlatot tesz a felvárosi plebánosnak, mint a kinek joghatósága alá tartozik Kis-Váczi fiókegyház, hogy ennek részéről eddig járt ágybéri ²⁾ jövedékek megváltása fejében elégednék meg 100 frttal. Miután azonban főtdő Píringer József cancellarius úr a városi tanácsnak értésére adta, hogy ezen összeget a szent-szék keveselvén, el nem fogadhatja, a püspökvárosi tanács ugyanazon 1771. szept. 18-kán 130 frtot ajánlott a mondott célra. Végre mindkét fél ezen évi okt. 31-kén, a jelzett czímen évenként fizetendő 140 frtban állapodott meg.³⁾

9. §. A felsőplebániát illető birtoki dolgok.

Minthogy a szántó föld vagy földek, melyeket a vác-felvárosi plebános a kis-váczi területén eddig birt, a helyi kegyesrendieknek jutott cserében, azon általok, az ujon épített székesegyház közelében átengedett telekért,⁴⁾ azért *gr. Eszterházy Károly* váczi püspök az uradalmi tisztségnek meghagyta 1762. jan. 6-kán Váczott, hogy a nevezett váczi parochusnak, más szántóföldet hasítsanak ki ugyanazon területen, mely az előbbihez hasonló legyen.⁵⁾ — A felvárosi kántor ⁶⁾ és bassista összes jövedelme 1768. évben 140 frt volt, az organistáé, ki a felső iskolában lakott, 191 frt; az ugyanazon iskolában lakott felső iskolamesteré 101 frt; az alsó-iskolában lakó alsó kántoré 126, s az ugyanitt lakott alvárosi iskolamesteré volt 75 frt s egyéb járulékok. Tehát ekkor mindkét plebániának külön kántora

¹⁾ 1769-ben Kis-Váczon 144 pár volt. — ²⁾ „Pro proportione Domorum Civitatis Vaciensis facta,“ áll a szövegben. — ³⁾ Ld. a váczi plebániák vegyes aktái közt — ⁴⁾ Erre szükség volt az új székesegyház előtti tér nyeres végett. — ⁵⁾ Egy nedredrényi kis papíron egészen e püspök által írva. A váczi parochiák és egyházakat illető szöllők és földek aktáihoz. 1787. jun. 8. Nro 7. — ⁶⁾ Éneklész.

volt.¹⁾ — A váci lelkek száma 1762-ben összesen körülbelül 5424, és 1784. évben már összesen 9060-ra rúgott.

Ő fmg. 1772. szept. 17-ki rendelete folytán e hó 23-ról *Benzóni Bódog Lipót* kanonok és felvárosi plebános az ő parochiája állapotát, kötelmei és terheire nézve imígyen értesíti a tő sz. széket: 1. Ő semmi kegyes összegeket sem kezel. — 2. A lelkek állapotára nézve már tett betérjesztést. — 3. Az alapítványi terhek és kötelezettségek nézve, évenként a *Fidler-féle* alapítványból sz. misékért kap 30 frtokat; ugy szintén a felső parochiához tartozó 6 czéhektől olvasott misékért, melyek minden kántor-bőjtökkor végeztetnek, kap a parochus évenként 12 frtot, az azokérti énekes misékért pedig 10 frtot. — A *koleduért*, vagyis a három királyok ünnepén, a házak szenteléseért²⁾ jut a parochusnak legfőlebb 40 frt. — Készpénzben évenként kap a két várostól³⁾ 328 frt 25 drt, mely összszegből jár a káplánnak évi fizetésül 80 frt és öt ellátni tartozik abból a plebános. — *Stolaris jövedelméből*: az utóbbi év jövedelme tett 251 frt 30 drt. — A váci kórodából sok fizetésre képtelen nyomorultat ingyen temetett el a parochus.

Természetiben: évenként van a parochusnak a két várostól a maga s káplánja részére 18 öl fa. A bor-tizenhatod évenként fölmege 40—50 akóra; a gabona 16-da az idén, levonva a költségeket, tett 15 kilát; a tavaszinak 16-da alig fog az idén adni 8 vagy 9 frtot. — A rét szénája majd 10, majd 12 frt jövedelmet ad évenként. — A *kis-váci fiókegyház*, minthogy nemrég Vác városával egyesült,⁴⁾ nem adja többé a parochusnak természetiben azokat, melyek általa szolgáltatottak előbb s 230 frtot tettek ki évenként, most pedig azon szerződvény szerint, melyet a parochus a két várossal kötött, ugyanazon parochus mindenek fejében kap évenként készpénzben 140 frtot.⁵⁾ — Megjegyezzük itt, hogy 1780. évben a felső plebánia összes jövedelme 1246 frt 39 kr., az alsóé meg 1199 frt volt.

10. §. A felső plebánia összes jövedelme 1787. évben.

E parochiának nincsen fiókegyháza.⁶⁾ Ekkor e parochia terén létezett a székesegyház, mely egyszersmind mint parochialis szolgált mindkét plebánosnak,⁷⁾ kik egy-egy káplánnal látvák el. — A kegyuri jogot gyakorolja a pest-kerületi kir. kamarai földesuraság⁸⁾ a káptallal együtt. E parochia területén volt 4118 kath., 34 n. e. g; a kálvinhitűeknek itt helyben volt már ekkor igehirdetőjök és iskolamesterök. — A felső plebános ellátására volt 36 pozsonyi mérőjü 18 holdnyi szántóföldje, melyet a parochus maga költségén miveltet. Ezen parochiához tartozott két elhagyott szőlő; az egyik a *Bácska-*

¹⁾ Ma már csak egy van! — ²⁾ A koledát József császár a viszszaélések miatt tiltotta. — ³⁾ T. i. a püspöki és káptalanitól. — ⁴⁾ Ez 1770-ben történt meg. — ⁵⁾ A váci plebániák vegyes aktái közt. — ⁶⁾ Mióta Kis-Vác a Nagy-Vác-czal egyesült. — ⁷⁾ Ekkor már az új sz. Miklós-templom nem volt használatban. — ⁸⁾ Léván a v. püspökség üres-ségben.

hegyen, 33 kapás, mely 1783-ban jutott ugyanazon parochusnak, a hegyi jog teljesítésénél fogva, ama terület a vácz-i magánzók közt kiosztva lévén; a másik meg a *Török hegyen*, 12 kapás, mely szintén elhanyagolva lévén, csak ekkor kezdték művelni és újra szőlővesz szőkkel beültetni; e telek tehát levonva a levonandókat, még mi hasznot sem hajt. — *Egy rét*, a város réteiből kihasítva, évenként 4 kocsi szénát ad. — A *párbérből* fizetnek évenként, a parochialis fizetés czimén, megváltva a közpénztárból, a régi város felső részéről 328 frt 39 krt, és ugyanazon város *Kis-Vác*z nevű részéről 140 frtokat, mely csupa kálvinistákból áll.

A *stólából* bejő összesen 340 frt 47 kr. — Az *alapítványi misékből*. Az évenként végzendő 3 énekes és 16 kis-misékből, az egykori vácz-i parochus *Fidler Béla* által 500 frtban tett alapítvány szerint, kapni kellene a felsővárosi plébánosnak az ezen tőkepénznek megfelelő törvényes kamatot, mely tőkepénz minthogy kevéssé biztos helyen van kinn, és per útján a papnövelde pénzeivel együtt visszszaköveteltetett *gr. Döry-nőtől*, és eddig is mi eredmény sem mutatkozott, és a kötelezvények már a kir. fiscus kezeiben vannak, ezen pontban mi bizonyost sem lehetett kitenni. — Az anyae gyházban a jövedelem 1024 frt 50 krt tesz. — *Csiky Mihály*, káptalanvárosi senátor, 1787-ben a sz. *Rókus-kápolna* gondnoka volt és hátrahagyott özvegye *Katalin*.

11. §. A felsőplebániái különféle dolgok és ügyek.

E parochia temetőjére nézve, mely sz. *Rókus-kápolna* irányában (a vasúton túl) létezik, s a melyben a hivek tetemei már 70 éven át takarítottak 1857-ig, ezen parochia halottjainak III. Jkönyvében a 84. lapon, *Lafftsák Mátyás*, vácz-felvárosi parochus ezeket jegyezte föl: „1787. aug. 16-kán áldottam meg a régi fölötti új temetőt, ez több-kevesebb ezer lépésnyi, a hajlaton, *Pajor Mátyás* és a szomszédok szántóföldjeiből kihasítva, a melybe 1787. aug. 17-kén, mindenekkel ellátva, a nevezett *Pajor Mátyás* 32 éves nejét temettem el először.“ 1787. évben *Tröscher Antal* karmesternek, mint kántor s elemiskolai mesternek évi fizetése volt: 34 pozsonyi mérő ve-gyes gabona, 17 akó bor, 200 font hús, 12 öl fa, 45 font só.

Mily nagy gond volt ekkor fordítva a *hitoktatásra*, bizonyítja ezt az is, hogy a püspök rendelete folytán, *Zer dahelyi Gábor* ált. helynök 1789. nov. 28-kán tudósítja a vácz-i plebánosokat, miszerint, a mely ádventi napokon a nemzeti iskolákban előadások nem tartatnak, d. u. 2 órákor a gyermekek a sz. hitoktatásra a székesegyházban megjelenjenek, melyben a hitelemzések magyarul, a plebániái sekrestyében pedig németül fognak tartatni. A hitoktatás tárgyát képezendik: 1. melyek az üdvösségre szükségesek *eszközileg,*¹⁾ s 2.

¹⁾ „Necessaria ad salutem necessitate medii.“

melyek arra nézve megkívántatnak *parancsolatilag*.¹⁾ A szentségekről oktatás a nagybűjti sz. időben adandó elő, ép olyképen tartatván ekkor az elemzések, mint adventban. Az ajándékokat a jól felelők részére ő Mlgtól fogják nyerni. A *kisvácsi iskolákban* is megtartandók ezen oktatások, melyeken a plebánosok és káplánok is jelen legyenek, felügyeljenek s a gyermekeket buzdítani el ne mulasztásuk.²⁾

Báró Mihálydi Splényi Xavér Ferencz vácz-i püspök 1790. jan. 23-kán ily tartalmú iratot adott ki a *felvárosi káplánra* nézve: „Mint-hogy a mi hívő népünk számának szerfölötti növekedése és sz. Domonkos szerzetes-rendjének eltörlése miatt, melynek tagjai a vácz-felvárosi parochusnak a lelkek kormányzásában nem csekély segítségére voltak, a mondott parochia két pap általi ellátása, a kikre mostanig azon teher nehezül, igen nehéz, és majdnem lehetetlenné vált; a sz. Mihály főangyalnáli parochus alázatos kérelmét meghallgatandónak tartottuk, és a már létező egy káplánhoz még egy másikat adni elhatároztuk. Minthogy pedig, noha naponként növekedvén a népnek sokasága, és innét a parochus terhe is súlyosbodván, az ő jövedékei annyira nem növekedtek, hogy inkább az u. n. „*Koleda*“ és a keresztelési stóla eltörlése³⁾ által nagyon is megcsökken-tek azok, és a főt említett szolgalmak,⁴⁾ melyek használatában eddig mind beenvolt a parochus, minden egyes polgárok előnyére háramlottak, a városi tanács 1790. jan. 14-kén hozott azon határozatát, melynél fogva a *mondott káplán eltartására évenként 80 frtot fog fizetni*, mint a jog és méltányossággal megegyezőt, a mi hatalmunknál fogva jóváhagyjuk és megerősítjük, sőt a mi jótékony-ságunkkal is gyarapítjuk, neki 20 frtot és 8 öl fát, a nevezett káplán ellátására, a mi tisztségünk által évenként kiadatni rendeljük, jelen soraink erejénél fogva. Kelt *Váczott*, mint fentebb.⁵⁾

A m. kir. httö-tanács 1790. aug. 24-kén⁶⁾ tudtára adta az egyházmegyei hivatalnak, miszerint ő fölségének az az akarata, hogy a kisprépostság ne kapcsoltassék egybe a sz. Mihály főangyalnáli felső parochiával, hanem ezen javadalmak tovább is az előbbi állapotban hagyassanak meg.⁷⁾ — Később azonban, úgy kívánván ezt a körülmények, mégis csak egyesítették, mikép fentebb már előadtuk ezt.

12. §. A felvárosi parochusok névsorozata korunkig.

A törökök kiűzetése után, helyreállittatván a sz. Mihály főangyalnáli vácz-i parochia, ezen idő óta korunkig a következők voltak itt a lelkeket gondozó plebánosok:

¹⁾ „Necessitate praecepti, az egyház nyelvén. — ²⁾ Napjainkban sem volnának az ily oktatások fölöslegesek. — ³⁾ E díjakat József császár törölte el. — ⁴⁾ „Praestatiók.“ — ⁵⁾ Kiadva *Huszu Imre* püspöki irnok által. — ⁶⁾ A 21,644. sz. a. — ⁷⁾ Kelt Budán, aláírva *gr. Csáky József*, *Skerlesz Ferencz* s *Póth István* által.

1. *Bendő István* 1695—1700.
2. *Berkess András* nagyprépost 1700—1714.
3. *A kegyes iskolák áldozatai*, 1714. okt. 18-kán, *Kolonich Zsigmond* püspök által, hozzájárulván ezen nagyprépost és az egész tőő káptalan kedvezése, *administratorokká* lőnek kinevezve.
4. *Paulesics József* 1719. decz. 17. — 1722.
5. *Árby János* 1722. jan. 4-től 1727.
6. *Fidler Béla* 1727. jan. 1. — 1729.
7. *Árby János* örkanonok *Fidler* halála óta 1735-ig admtlta a parochiát.
8. *Paulesics József* éneklő-kanonok admtlta 1736-ig.
9. *Würth Ferencz* 1736. jul. 8—1745.
10. *Marthonyi Pál* 1745. jan. 1—1751.
11. *Géró Mihály* 1751—1753.
12. *Benzóni Bódog Lipót* 1753—1781.
13. *Roháts András* 1781—1787.
14. *Lafftsák Mátyás* 1787—1793.
15. *Kubik József* 1793—1804.
16. *Poroszkay János* 1804—1822.
17. *Tersztyánszky Imre* 1823—1831.
18. *Balogh István* 1831—1832.
19. *Schimpl József* 1832—1852.
20. *Ellenbacher István* 1852—1864.
21. *Maizner Sámuel* 1864—† ¹⁾
22. *Ellenbacher István* 1865.
23. *Virter Lajos* 1865—1870.
24. *Sponer József* 1870—1882.
25. *Kanda István* 1882.

13. §. A felvárosi plebánia hiveinek öszszeírasi kivonata s egyebek.

A felvárosi plebánia hiveinek öszszeírasi 1792-ben megtörténvén, az 4159 számot tett ki, mely öszszeg ezen évtől 1796. jul. 14-ig 4287-re növekedett föl. — 1797. márcz. 5-kén ²⁾ a sz. domonkos-rendiek sz. V. *Pius* védelte alatti egyházuk megnyittatott, hogy ott ismét a németek részére az isteniszolgálatok tartassanak; mely alkalommal a mlgos püspök és káptalani helynök ur rendelte: miszerint a felső káplán jövőre mindenkor a németek részére kijelölve lévén, minden, bármely czimen e templomot illető jövedelmekről számadást vezessen, úgy hogy a sekrestyét a perselyből a harmadrész illesse. Mely rendelés szerint *Vesánszky József* felső káplán megkezdette tiszttét és a földő olvasó-kanonok ur gondnoksága alatt minden hóban előbb *Lipót* sz. domonkos-rendi testvér és sekrestyés jelenlétében, ez

¹⁾ Meghalt azon napon, melyen kanonoki székébe lett volna igtatandó, Turán, hol plébános volt. — ²⁾ Dom. I. Quadr.

pedig meghalván, annak utódja lett ugyanazon rendbeli *Frey Alán* testvér, és a gondnok jelenlétében megolvastatott, és az ő beleegyezésével kiadatott, amit csak szükségesnek látott az egyháza nézve.

A m. kir. httö-tanács 1796. márcz. 15-kén kelt iratában értesíttetni kíván a *váczi kath. hivek száma felől*; *ugy szintén arról, hogy a parochiák mily ciosztása létezik itt? vajjon tovább is ezen állapotban hagyandók e meg? hány káplánja van mindegyik parochiának? és van-e azokra szükség?* Ezen irat *Zerdahelyi* ált. helynökhez volt intézve s kiadatott a város két plebánosának.¹⁾ — Ő fölsége kegyesen megengedte: miszerint a *váczi domonkos-rendiek egyháza és kolostora parochiai templom- s a parochus meg káplánai részökre lakhelyül alkal maztassék*, míg azok netán a szerzetesek helyreállítása után ezeknek visszaadani fognának.²⁾

Meghagyatik *Zerdahelyi G.* ált. helynöknek, miszerint a domonkos-rendiek volt *váczi egyházában*, a már tényleg behozott isteni szolgálati renden kívül, minden egyéb parochiális ténykedéseket is végeztesen, és a felső parochust káplánaival együtt a kolostorba átmenni parancsolja, hozzáadva: miszerint a vallásalap főnökének³⁾ meghagyatott, hogy a parochus e czélra elkészítendő kényelmére megkivántató költségekről értesítést adjon be.⁴⁾ — E tekintetben másik ilyféle rendeletet is kapott a nevezett püspöki helynök ő mlga 1797. okt. 10-kén.⁵⁾ — A nmlgú httö-tanács meghagyja ezen általános helynöknek, hogy terjeszsze föl: mi történt az előbbi rendeletek értelmében, a parochiának a domonkosiak volt kolostorábai áthelyezésére nézve, és ezen ügyben meghagyatik 1799. márcz. 5-kén a kir. kamarávali érintkezés.⁶⁾ — Ugyancsak értesíttetni kíván a püspöki helynök ő mlga részéről a kir. httö-tanács: vajjon a domonkos-rendiek volt kolostora egy részét, a *vácz-felvárosi plebános behelyezésére* megtartani akarja-e vagy nem?⁷⁾ — Ugy szintén a httö-tanács viszszaír, miszerint a sekrestyésnek a domonkos-rendiek épületében, mely a katonai intézet használatára engedtetett át, semmi esetre sem adhatni helyet, sem pedig a domonkos-rendiek egyháza kijavítására a költségeket a vallási alaphól megajánlani nem lehet.⁸⁾

Mínthogy a domonkosiak egyházának kriptája már annyira megtelt, hogy oda többé temetni kit sem lehet, a káptalani ülésen elhatározva lén, miszerint az egyház kriptájából a lóretói kápolna kriptájába vitessenek át a tetemek. Mi 1798. jan. 4-kén meg is történt, és így ismét hely lett 80, sőt több elhunynak részére is.

¹⁾ A válasz megjött rá 1796. jul. 6. — ²⁾ Viszsszaíratott 1797. márcz. 14. —

³⁾ T. i. praefecto. — ⁴⁾ Viszsszaíratott a httö-tanácsnak 1797. aug. 29. — ⁵⁾ Ölv. a sz. széki ülésen 1797. nov. 24. — ⁶⁾ Viszsszaíratott 1799. ápril 4. — ⁷⁾ Kelt 1800. aug. 5. — ⁸⁾ 1801. május 12.

14. §. A felső plebánia könyvtára, temetője stb.

E plebánia könyvtárában az 1799. összeírás szerint, 101 mind latin mű volt. — A kamarai bemutatás szerint, 1804. márcz. 1-jén *Poroszkay János* baghi plebános neveztetett ki felsővárosi parochussá. — Ezen plebánia kisváci temetőjében létező s közeli romlásnak induló kereszt kijavitása s a holttemek eltakarítására ott már elégtelen *temető kellő megnagyobbítására nézve*, az elsőt illetőleg *Molnár Máté* kovácsnak ajánlata a többi közt kedvezőbb és jótékonyabbnak mutatkozik. A másikra nézve pedig 1809. márcz. 14-kén 168. sz. a. kelt az alázatos kérvény. Az *ujváci temető kihatására* biztosul kiküldetett 1810. aug. 26-kán fötdő *Belánszky József* székesegyházi főesperes úr, ki is az uradalmi mérnök által tett ezen temetői kihatásról 1811. ápril 16-ról a 164. sz. a. kelt étesítvényét az egyházmegyei hivatalnak beterjesztette.

A *felső parochiai isteniszolgálatok és ténykedések* felsőbb rendeltetre,¹⁾ mikép már föntebb is említők, a sz. domonkos-rendiek volt templomába tétetvén át, az ellen *Poroszkay János* kanonok és sz. Mihály főangyalnáli plebános, kinyilatkoztatja,²⁾ hogy a tridentin zsinat értelmében, főlebbezni fog, és csakugyan folyamodványt menesztett a kir. trón elé s ezen ügyben az egri érsek pártfogását kérte ki. Miért ezen felvárosi parochus káplánaival együtt a parochiális ténykedések gyakorlásától a székesegyházban 1813. okt. 28-kán eltiltatott. Ugyszintén kellemetlen és több ideig tartott surlódások merültek föl a magyar és német községek istenszolgálati rendjét illetőleg, lévén a német-elem túlsúlyban. Az engedetlenkedő *Poroszkay János* kanonokra nézve, a ki e mozgalmak közben a plebánosi czímtől is megfosztatott, felsőbb helyről³⁾ azon észrevétel érkezett a megyés főpásztorhoz, hogy ő Főlsége mindazokat, miket a váci püspök az isteniszolgálatoknak és plebániái ténykedéseknek a domonkos-rendiek volt templomukba való áthelyezésüket illetőleg üdvösen intézkedett, azokat az őt megillető jog- és kegyes kir. rendeletnél fogva, legmagasabb akaratával jóváhagyja és megállapítottnak nyilatkoztatja ki, és egyszersmind megparancsolja, miszerint: *Poroszkay János*, a folyamodó kanonok és parochus, az ő főpásztora iránt tanúsított engedetlensége és tiszteletlensége miatt, a sz. szék előtt keményen megfeddessék és aztán arra utasíttassék a főpásztor által, hogy tőle bocsánatot kérjen, és magát az ő püspökének, kinek engedelmességet és tiszteletet fogadott hitesküjével, rendeleteihez alkalmazza, különben részére kemény büntetés tétetik kilátásba. — A nevezett kanonok ezen királyi rendeletnek teljesen eleget tett.

Mi pedig azon kérdést illeti, hogy: *kihez tartozik a kötelezettség, a domonkos-rendiek volt, most pedig plebániái egyházzal gondoskodni, nemcsak az épület és benső szükséglet; hanem az egyház szolgáinak*

¹⁾ V. ö. 1813. okt. 18. — ²⁾ 1813. okt. 23. — ³⁾ Kelt 1814. aug. 9. Nro 20041.

ellátására nézve is; — előadatik ezen legmagasabb leiratban: „Az egyház épületének jó karban tartása és a belső ellátás, a kegyúri kötelezettséghez, melyet a püspök káptalanával gyakorol, tartozván, ezekre a püspök a káptalannal birtok-aránylag felsőbb rendeletek értelmében is szorítható.“ Mi pedig az egyház szolgálainak ellátását illeti: „A kir. rendeletnél fogva,¹⁾ más tekintet alá esnek a falusi, és ismét más alá a városi plebániái egyházak szolgálai; ennél fogva a legkegyesebben meghagyatik, hogy a mennyiben a kántor és harangozónak fizetni szokott stólaris jövedelem, azok ellátására elégséges nem volna, a többit, mi az ellátásban hiányzik, részben a városi község, részben pedig a kegyuraság adja hozzá és pótolja.²⁾

15. §. Ereklye, leltár, kehely, fa a sekrestye részére, kijavítás, kegyúri vita, misebor, egyházi zene, hajnali harangozás, a két plebánia folyamodványa, felső temető.

Nep. sz. János csontjaibóli ereklyét, a mi Urunk Jézus Krisztus keresztyébóli részecskével, a hívő nép nagyobb lelki örömére, a felső plebániái egyháznak ajándékozza örökre a püspök ő mlga.³⁾ — *A vácsi felső plebániái egyháznak a győzelemről nevezett B. Szűz Máriánálí mozgó tárgyai és felszerelvényeiről leltár szerint, az 1797. és 1799. évi leltár mintájára, elkészítése 1814. november hóban: 2 casula arany-selyem-anyagból a megholt Bodonyi mlgos úr által adott ezen egyháznak; egy casulát, a hozzávalókkal, ezüst virágok és arany paszomántokkal körülvarrva ajándékozott ezen egyháznak, a megholt, egykor tábornok Blaskovits. Nemkülönben egy fehér casulát, zöld virágokkal, selyem-anyagból álpaszománttal körülvarrva ajándékozott néhai Pintér József cserép-edényekkel kereskedő. — 2 uj aranyos selyem-csulát az ünnepélyekre adományozott a mlgos főpásztor úr. — Vas-csővel ellátott és egy szobácska-félében fölállított kályhát a sekrestye részére szerzett az elhunyt Bodonyi mlgos úr. — A keresztelő-kút 1809. évben Kámánházy László püspök alatt lett fölállítva. — A gyázmiséhez való, posztóval bevont koporsó Blaskovits úr temetése alkalmával az ő költségén lőn beszerezve. — A legujabban a kegyes lelkű Meisner Jánosné⁴⁾ sajátkezüleg himzett diszes mennyezetet⁵⁾ ajándékozott a felvárosi plebániái templom javára, mely az 1885. Nagyszombaton megszenteltetvén, e napi föltámadási ajtatósság alkalmával használtatott először.*

A püspök ő mlga által a felső plebániái templomnak adományozott kehely a legujabban a sekrestyéből ellopott, ha a jövő május végeig visszaadva nem lesz, Alán testvérnek⁶⁾ az élelem, Jelentsik János harangozónak⁷⁾ a szolgálat jun. 1-jén fölmondatni

¹⁾ 1802 jan. 15. Nro 327. — ²⁾ Kelt ezen leirat Budán 1814. aug. 9. — ³⁾ 1813. sept. 14. — ⁴⁾ E jámbor lelkű úrnő más itteni templomokkal is tesz jót. — ⁵⁾ Balachinum. — ⁶⁾ A püspök e rendelete kelt 1815. máj. 19. — ⁷⁾ „Audituas“-nak.

fog.¹⁾ Ezen ezüst-kelyhet a tányérkával, 58 latnyi súlyút, ékes művezetttel és egészen bearanyozva, a nevezett templomnak a püspök Ő mlga adományozta és a templom kelyhei közt a legjobb volt.²⁾ A sz. domonkos-rendi *Frey Alán* nyugpénzes testvér,³⁾ a ki, ezen elloptott kehely miatt, a püspöki konyháról ingyen kapott ételmezéstől megfosztva lőn, e kegy viszszaanyeréseért alázatosan folyamodott 1815. május 30-kán. Ezen ügybeni nyomozásra *Schwartzl Ferencz* és *Bodonyi Miklós* kanonokok voltak kiküldve.⁴⁾ — Ő mlga e templom harangozójának kérelmére, a sekrestye részére 2 öl fát ajánlott meg 1815. decz. 22-kén. — Ezen templom kijavítási költsége 1814. évben 1141 frtnál többbe került.

A váczai káptalan a felső parochiára nézve a kegyurasági teher-től megszabadulni akarván, ez iránt folyamodványt menesztett Ő Főlsége színe elé 1815. nov. 6-ról keelve, ki által azonban a régibb alapítványu káptalan kérelmétől elmozdittatik, és a Kolonich-féle egyezmény erejénél fogva, Vác városi parochusai részére évenként fizetendő 100 frtok kiadására szorittatik, megmaradván továbbra is a sz. Miklós alvárosi plebániájára nézve a kegyurasági jog a püspök mellett, a ki a felvárosi, sz. Mihály főangyalnáli parochia kegyuraságát az öt mlgú, vagyis régibb alapítványu káptalannal együtt gyakorolja ezentul is.⁵⁾ — *Frey Alán* testvér 1816. jan. 16-án kéri magának a 9 hónapon át adott misebort megtéríttetni, mely kérvényére a püspök Ő mlga ezen háttíratot⁶⁾ vezette: „Hogy a folyamodonak elég tétessék, miután a városi tanács 1815. évre a misebor mennyiségét természetiben megajánlotta, és azt a sz. Mihály főangyalnáli plebános pénzben kifizettetni elfogadta, ennek következtén egy akó bornak árát 20 frtnban szabom ki, mely összeg *Alán* testvérnek kifizetendő, a többi akó ára pedig a templom pénztárába teendő.”⁷⁾

Schwartzl Péter és *Prettenhoffer Ignác* az iránt folyamodtak a főpásztorhoz,⁸⁾ hogy engedtetnék meg, miszerint ünnepeken és vásárnapokon a német hívek részére karzene tartathassék. A határozat háttíratilag kiadatott a főpásztor által a folyamodonak⁹⁾ ilyképen: „Ha a felső parochia hívei a *karzene ellátására* bizonyos és elégséges alapot nekem előbb kimutatni fognak, kérelmőknek örömet elege fogok tenni, de a nem állandó, bizonytalan és semmiképen sem szervezett, és épen csak a véletlen esettől függő dologba nem egyezhetem bele. És mint-hogy továbbá épen nem tehetem föl, hogy a főt nevezett hívek képesek legyenek a karzene ellátására bizonyos, állandó és elegendő alapot szerezni, azoknak inkább tanácsolom, és őket mindenképen intem, hogy az isteniszolgálatokra szorgalmasan megjelenjenek, és mikép eddig volt szokásban, azokat énekkel végezzék.”¹⁰⁾ — A városi

¹⁾ U. a. irat szerint. — ²⁾ A püspök 1814. nov. 26-kán ajándékozta e kelyhet a templomnak. — ³⁾ Frater Religiosus pensionatus. — ⁴⁾ 1815. máj. 30. Nro 192. — ⁵⁾ 1816. ápr. 30., 12,219 sz. a. — ⁶⁾ Indorsatum. — ⁷⁾ Kelt Váczon, 1816. febr. 7. — ⁸⁾ 1816. ápril 16. — ⁹⁾ 1816. ápril 27. Nr. 111. — ¹⁰⁾ 1816. ápril 27. Nro 232.

tanács a munkák és dolgok jókori elkezdése tekintetéből, hogy a fogadott napszámosok azokhoz ne későn kezdjenek, a nyári időre a hajnali harangozást reggeli 4 órára kéri tétetni.¹⁾ Ennek folytán a két plebánosnak és a sz. Ferenczrendieknek azonnal tudtul adatott,²⁾ hogy ezen 1816. évre a következő naptól fogva, a jövőre nézve pedig egész nyáron át hajnali 4 órakor történjék a harangozás.³⁾

Poroszkay János felső és Balogh István alvárosi kanonok-plebánosok, a váci terület fölmérése és szabályozása előtt, kérvényökben előadják a főpásztornak, hogy tekintetbe véve káplánjaik és cselédségök ellátását és egyéb terheiket, az ő dotatiójok, nekik teljesen elégtelen s már egészen tönkre jutottak, minthogy a megillető szántóföldek hiányában, kanonoki és parochialis jövedelmeik legnagyobb részét gabonavásárlásra kelle elkölteniök, hogy övéiket kenyérrel és egyebekkel elláthassák.⁴⁾ — E folyamodványukban a legparányibb részletekig adják elő a két plebánia szűkes anyagi helyzetét.⁵⁾

A sz. Rókus-kápolnán túli temető nagyobbitása tekintetéből, a váczpüspöki város tanácsa az iránt folyamodik, hogy 1. az elhunyt kis-vácziak tetemei többé ne a felsőnek nevezett, hanem a város felső végével határos temetőbe takaríttatnának. — 2. Hogy a városnak „Kis-Vác” nevű része, az „Egyházi Névtár”-ban többé fiókegyházi minőségében ne említettnek, végre 3. hogy a felső parochus is, az alsónak példájára, a gyászmenetet egész a temetőbe kövesse; ezekben a tő papságtól kieszközlendő kedvező határozat végett, a tanács ezen kérvényét Lauró Gáspár püspök-uradalmi kormányzóhoz tette át.⁶⁾ — Ide vonatkozólag Poroszkay János felvárosi kanonok-plebános nyilatkozványát az egyházmegyei hivatalnak beterveztette.⁷⁾

16. §. A felső plebánia leírása 1831. évben.

A felvárosi parochia leírása azon aktákból, melyek keletkeztek, midőn Tersztyánszky Imre váci kanonok, a felső plebánia birtoklója, a pécsi káptalanba áthelyeztetvén, 1831. szept. utolsóján, e javadalmat utódjára, Balogh István váci kanonokra hagyta át, Gáspárik Kázmér váci kanonok és főesperes jelenlétében.

1. A parochiális egyház a felváros közepén, és a főtéren emelkedik, a győzelemről nevezett Bold. Szűz Mária tiszteletére szentelve, és a nmlg., mlgos és földő gr. Nádasdy Paulai Ferencz váci püspök, és a régibb alapítványú váci káptalan kegyurasága alá tartozik, a birtokjogok arányánál fogva szokván az gyakoroltatni. Van egy fő- és 4 mellék-oltára, ellátva az u. n. hordozható kövekkel,⁸⁾ orgonája⁹⁾ és 4 harangja, melyek egyike 1828. évben a Bold. Szűz és sz. Miklós tiszteletére, a főt nevezett kegyuraság és az egyház költségén ün-

¹⁾ 1816. jun. 18. — ²⁾ Aláírva Gáspárik Kázmér titkár és disznók által. —

³⁾ Nro 351. a városi tanácssali akták. — ⁴⁾ 1816. decz. 7. — ⁵⁾ A váci parochiák vegyes aktái közt. Nro 651. — ⁶⁾ 1819. május 27. — ⁷⁾ 1819. aug. 24. Nro 407. —

⁸⁾ Azaz: az oltárlap középre helyezett kövekkel, melyekbe Szentek ereklyéi zárva. — ⁹⁾ Ez az újabb időben kijavított egészen.

tetett újra, és 7 mázsa meg 75 font súlyú; a másik, vagyis a közezső 1782. évben öntetett, körülbelül 4 mázsát nyom; a harmadik kisebb, *Traxler József* váci polgár által 1818-ban az *Üdvözítő képével* szereztetett s $2\frac{1}{2}$ mázsányi, végre a 4-dik és legkisebb sz. György tiszteletére szintén a kegyuraság és egyház költségén újra öntetett s egy mázsát meg $23\frac{1}{2}$ fontot nyom.

2. E plébániai egyháznak mi ingatlan birtoka sem lévén, pénztári állapota a perselyjövedelemből, a harangozások és a sz. készletek díjaiból¹⁾ képződik, mely is az 1831. sept. utolsóján az admtr úrnak átadatván, a következő volt: az 1830. nov. 1-től 1831. szept. utolsójáig, betudva az előbbi évbeni maradványt is, tesz 415 frt $59\frac{1}{2}$ krnyi összeget, a kiadás volt 284 frt $30\frac{1}{2}$ kr; tehát a pénztári állapot tesz 131 frt 29 krt.

3. Ezen egyház összes ruhakészlete silány és nagyon nyomorúlt. A *kánoni látogatás okmánya*,²⁾ melyet mindkét váci plébániára nézve 1781. aug. 12-kén, gr. *Migazzi Kristófnak*, a váci püspökség admtrának rendeletére, az ő helynöke és segédje,³⁾ *nyitrazerdahelyi Zerdahelyi Gábor* fölszentelt titopolitáni püspök végzett, egy kötetbe van kötve.

4. E parochia területén léteznek: a) a sz. *Rókus kápolnája*, melyet 1741-ben gr. *Althánn M. Károly* v. püspök emeltetett, 3 oltárral, melyek közül a főoltár sz. *Rókus*, az egyik oldal-oltárka sz. *Dizmás*, és a másik a *Bold. Szűz tiszteletére* van szentelve, és a melynek admtya a felső parochusra van bízva. E kápolna csekély sz. ruhakészlettel, egy kis hordozható orgonával s a sz. ruhák eltartására szolgáló szekrénnel van ellátva. Jövedelmeit a perselygyűjteményekből és azon díjakból kapja, melyeket a mesteremberek czéhei e kápolna szükségéi fődözésére régóta fizetni kötelesek.⁴⁾ — A pénztár jelenlegi állapota ez: a bevétel 1830. jan. 1-től 1831. szept. utolsójáig az előbbi év maradvékával tesz 367 frt 42 krt, a kiadás ugyanazon időre 16 frt 38 kr. Tehát a készpénz állapota tesz 360 frt $4\frac{3}{5}$ krt. Van továbbá e kápolnának 567 frt 20 krnyi tőkepénze, melyet a kegyes alapítványok admtra kezel.⁵⁾ — b) A másik sz. *Mihály kápolnája*, szintén ezen felső parochia területén létezik és ugyanazon nevű hegyen emelkedik, hajdan *Jankovits Mihály* néhai püspöki tiszttartó által emeltetett, és a hivek alamizsnájából tartatik fön; csekély vagyonát *Kolocsányi János* polgár kezeli. E kápolnának nincs sz. ruházata, s azért, midőn ott sz. Mihály főangyal ünnepén sz. mise tartatik, a szükséges sz. öltözék a parochiai egyházból szokott oda vitetni.⁶⁾

¹⁾ Ex taxis sacrorum apparamentorum — ²⁾ Instrumentum canonicae Visitationis. — ³⁾ Eius Vicarius et Suffraganeus. — ⁴⁾ E fizetések már rég megszűntek!

⁵⁾ E kápolna kijavitása 1856-ban 398 frtba került. 1886. május utolsó napjain teteje lebontatott, aztán új fatetővel és ez bádoggal födött be tek. *Benovits János* nyug. puradalmi gazdatiszt úr mintegy 800 frtnyi költségén, belseje pedig szintén egészen megújítatott, az oltárok, szentek szobrai újra aranyoztattak s minden csinossá tétetett, az egyházi pénztárból födötvetván mind ezen több száz frtba került ujitások.

⁶⁾ E kápolna sz. Mihály harangját 1845-ben *Felley-nő* asszonyság csináltatta s ez

5. E parochia területe mellett a katolikusoknak 2 megszentelt temetőjük van és nagyobb kereszttel is ellátva, melynek azonban mi alapítványa sincs. Az egyik Kis-Vác területénél, a kálvin- és lutheritiek temetője szomszédságában; a másik pedig az u. n. „*Halgyigácsó*“-halom oldalán fekszik. Mindkettő árokkal van körülvéve, mely a község által elég hanyagúl tartatik fön.

6. A temetők említett keresztjein kívül még ezen plebánia területén a következők léteznek: a) *Az egyházmegye hegyén kőből*, melyet *Fehér György* volt cs. kir. hadnagy emeltetett. — b) *A Gombás-hegyen*, a völgyben a kettős útnál, fából, melyet *Stróber András* váczí kapás állíttatott. — c) A kisváczí szántóföldek között, és a *Grónár* meg *Spinyér* felé vivő utaknál emelkedő, szintén fából, *Auer Imre* szintén váczí által létesített. — d) A *Nyulus* hegység határán, a postaút mellett, szintén fából. — e) A *Bácska* hegy mellett és a kosdi útnál, kőből, *Tokodi János*¹⁾ váczí által emeltetve. — f) A *Spinyér* és *Hermán* hegyek között, az országútnál, az *eltörölt kápolna*²⁾ mellett fából, melyet *Hajnik Ferencz* váczí püspökuradalmi pénztárnok kegyessége létesített. — g) A *Papvölgy* és *Csábrág* helyek fölött, fából, *Gyikos József* és *András* testvérek által emeltetve. — h) A káptalani téglaház mellett, szintén fából, *Zubátzy Mihály* költségén emeltetve. i) A postaút és egy más, *Verőcze* felé vezető út között állíttatott, kőből létezik s *Görög Antal* váczí jámbor lakosnak adománya. — Végre j) a régente „*jezsuita*“, most pedig „*veres keresztnek*“-nek nevezett, a város felső részén emelkedik, fából van s régente a hívek adományából állíttatott, s két év előtt *Bodonyi Miklós* olvasó-kanonok által helyreállíttatott s illő kerítéssel is ellátatott. (Bekeríttetését a püspök 1853. márcz. 2-kán *Gyikos Mihály* gondnokra bizta 76 frtnyi költség erejeig.) — A nevezett keresztnek mind megszentelvék, de közülök csak kettő, t. i. az i. és j. betűk alattiak vannak fönrtartási alappal ellátva; annak, melyet *Görög Antal* állíttatott, ennek adományából van 39 frt 38½ krnyi tőkepénze, mely öszszeg ezen 1831. évben az egyházmegyei kegyes alapítványok kezelőjének gondjára bízott szintén; a *veres-keresztnek* pedig a helyreállító *Bodonyi Miklós* kanonok kegyességéből van ugyanazon alapítványok kezelőjénél 100 frtja, készpénzben meg a perselyből 156 frt s 36 krja.

7. A hidakon létező *Nep. sz. János* szobrain kívül léteznek ezen parochia terén még 3 kőszobrok, és pedig a) *sz. Orbáné*, a *Gombás*, máskép *Urbánka* nevű hegyen, semmi alapítványa sincs. — b) *sz. Józsefé*, a piaczí főtéren a felső parochia egyháza előtt. — c) A *Bold. Szűs Máriáé*, a káptalani városház irányábani kisebb téren.

évi febr. 6-kán consecrálta. — E kápolna helyreállítására *Gyikos Mihály* váczí lakos 1852. febr. 25-kén a püspöktől 75 váltó frtot kapott. — ¹⁾ A szövegben „*Jacobi*“-nak van írva. — ²⁾ Itt a *spinyéri* kápolna értendő, melyről a váczí kegyesrendiek társodája történetében bővebben fogunk szólni.

Ezen két utóbbit 1802-ben *Tiller József* nagyprépost és kanonok kegyessége megadományozta, a ki is végrendeletében azok föntartási alapjául 100—100 frtokat hagyott, melyek szintén a kegyes alapítványok kezelője által gyümölcsöztetnek.

8. *A parochiális lak*, melyet mindkét városi község tart fön, jelenleg a minden hozzátartozókkal együtt jó karban létezik; a esékély alap-szerelvény ezekből áll: a) egy nagyobb szekrényből, mely a parochiális könyvek föntartására szolgál. — b) A parochiális könyvtár könyveiből, melyek 62 művet tesznek ki. — c) Két, lakattal ellátott ládából, melyek egyike a parochiális egyház vagyona, a másik pedig sz. Rókus kápolnája pénztárának őrizésére szolgál. — d) Borsajtóból, egyszerű borházból és egy felszerelt ládából. — e) Két szekrény kemény fából, melyekben a káplánok ruhái őriztetnek.

9. *A parochia bizonyos jövedelmei* ezek 1. készpénzben kap mindkét városi községtől a) a gr. *Eszterházy Károly* alatt kötött szerződvény erejénél fogva, a párbéri követelmények czimén 300 frtot. — b) *Ültemények czimén*, t. i. 12¹/₂ pozsonyi mérő buza, ugyanannyi zab, egy hizott sertés és egy mázsa sóért évenként ad a mindkét város 28 frt 45 krt. — c) Az 1790. jan. 19-kén, a két földesúr hozzájárulásával is megerősített városi végzés erejénél fogva a 2-dik káplánért ad a mindkét város 80 frtot. — d) A kisvácsi ágybér megváltása fejében az 1771. okt. 31-ki szerződvény erejénél fogva, a felső parochus a püspöki város pénztárából kap évenként 140 frtot. — e) A vácsi püspöki uradalomtól a második káplán eltartása és fizetése czimén segítségül kap évenként 20 frtot; összesen: 568 frt 45 krt. Az előbbi illeték az 1814. decz. 6-kán kelt felsőbb rendelet következtén a mindkét városi közönség által váltó-czédulákban 50 perezentnyi auctával fizettetik.

10. *Természetiekben* kap a) a püspöki várostól 18 öl fát. — b) Ugyanattól 4 jól megterhelt kocsi szénát. — c) A püspöki uradalomtól a 2-dik káplán alkalmazása és fizetése segítségül 8 öl fát.

11. Van a parochusnak *Nagy-Vác* területén két kihasított földje, és pedig az egyik a dukai terület közelében, 9 mérőnyi; a másik pedig a püspöki major közelében, az alsó parochia földje szomszédságában, mely szintén 9 mérőnyi. Nemkülönben van neki a Kis-Vác területén kettő, melyek egyike a felső temető irányában 6 mérőnyi, a másik meg ily 8 s a sz. Mihály-kápolna közelében fekszik. E parochia javaihoz tartozik a *külső kert* is, majd 2 holdnyi térség. 1815-ben egy régibb, az alvárosi cigányok által háborgatott föld helyett, a sz. Rókus-kápolna mellett, a régi temetőben lett kihasítva, árokkal körülveve, és az alsó parochia kertjétől élő sövényekkel elkülönítve, mely részint szérüs területnek, részint kukorica- és krumplitermelésre szokott használtatni.

12. A felső parochus kap azonfölül jövedelmeket a *szőlőkből*, melyek egyikét, 12 kapását, a *Törökhegyen* saját költségén mivelleti, s ez karókkal is eléggé ellátva van; a másikat meg, 36 kapását, a

Bácskahegyen hat vácsi zsellérnek *heted fejében kiadva* bir. Ezek az utóbbi években nagy részben újra ültetve lévén, idővel az utódoknak nem csekély hasznót fognak hajtani.

13. Az 1781. évi *canonica visitatio által szabályozott stolaris jövedelmeken kívül*, melyek átlagos hat. évi számításban 500 váltó frtokra tehetők, és az ezen folyó évi (1831.) okt. 1-től a földő kanonoknak a parochia vitelébeni utódját illetik, van a parochusnak a mindennemű gabona és bor 16-dából is jövedelme; ez azonban nagyon csekély és a termés minősége szerint változó.

14. Az itt elsorolt jövedelmekhez járulnak azok is, melyeket a felső parochusnak az évenként elvégzett alapítványi sz. misékért kapnia kell. Ezek pedig a következők:

a) *Fidler Adalbert*, egykor a vácsi székesegyház kanonokja és a sz. Mihály főangyalnáli parochus, a ki 1730. decz. 22-kén elhalt, végrendeletében örökös sz. misékre hagyott, születése évfordulóján, t. i. sz. *Adalbert* napján, ugy szintén halála évfordulati napján, és még más 12 kis misékre, magáért, szüleiért, és a kikért ilyeket bemutatni tartozott, olvasandókért, és *nep. sz. János* tiszteletére, ennek oltáránál, az ünnepen és nyolczada alatt, a felső parochus által évenként végzendő 4 kis-misére 500 frtokat, végrendeletében világosan kifejezván, miszerint „*ezen alapítvány a hely parochusa mellett maradjon.*“ E tőkepénz idővel földő *Poroszkay János* kezébe került, ki előbb a sz. Mihály főangyalnál parochus volt, 1805. jan. 1-én, és ezen idő óta végrehajtásba vétetvén, a pénzügyi rendszernél fogva lassanként 375 frt s $56\frac{2}{5}$ kr-ra apadt le váltópénzben.

b) *Rohács András*, a vácsi székesegyház kanonokja és felső parochus, utódainak sorsán kitűnő szeretettel és bőkezűséggel segíteni akarván, 1789. évben, a sz. Mihály főangyalnáli parochusok által végzendő 4 kis-misére hagyott 3000 frtot. Ezen alapítványra nézve 1789. nov. 18-kán azt végezte a szentszék, hogy az alapítóért, ápril 25-kén, mint halála évfordulóján, énekes gyászmise és minden hó 3-kán egy mise végeztessék.

c) *Pfanzelter Victoria*, néhai *Mitterhoffer Ádám* vácsi polgár neje, 1788-ban 4 örökös sz. misére, önmaga, férje és rokonaiért olvasandókra hagyott 100 frtot. Ezen tőkepénz az előbbi Rohács-féle 3000 frtnyi alapítványnyal az egyházmegyei kegyes alapítványok admtja által egyesítettett, és egyszersmind ugyanazon helyen elhelyeztetett, idő folytán pedig a pénzügyi rendszer által 2353 frt $2\frac{2}{5}$ kr-ra vpénzben csökkentetvén le, az ezen ősszszeg után esedékes évi kamat, levonva a kezelési illetéket, a fönt nevezett *Rohács*, s *Mitterhoffer*, vagy inkább a *Pfanzelter*-féle misékért, a felső parochust illeti.

d) *Waiszkopf József* jan. 10., és neje *Siegwarth Teréz*ért márcz. 6-kán végzendő sz. misék; ezen alapítványi teher 1718. évben szintén csökkentetvén, a felső parochusnak két évfordulati kis-misét kell végezni, s azonfölül ugyanazokért ápril-hóban egy kis-misét, s ezen ala-

pitványi misékért az egyházmegyei kegyes alapítványok admtja pénztárából egyenként kap egy frtot.

e) *Hanisch Károly*, a váczí káptalannak hajdan Inspector, végrendeletileg hagyott örökös misékre 500 vfrtot, azon föltét alatt, hogy ezen tőkepénz kamatja fejében évenként sz. Rókus kápolnájában két évfordulati énekes misét, egyiket az alapítóért jan. 1-én, a másikat meg az ő neje, *Köszeghy Annáért*, jun. 13-kán koporsóval és segédlettel végezzen a felső parochus és káplánjai. E tőkepénz e f. évi jan. 1-én az alapító örököse által az egyházmegyei kegyes alapítványok admtjba headatott; évi kamataiból a két évfordulati miseért a felső parochus 18, káplánjai a két segédkezésért 8, a kántor 2 és a harangozó is 2 frtot kapnak.

f) Azonfölül a városnak is vannak votiv miséi, melyek díjai a város pénztárából szoktak a felső parochusnak kiadatni. 1-ör is sz. *Fábián és Sebestény* vértanúk; — 2-or sz. *Flórián* vértanú; — 3. sz. *Nep. János*; — 4. sz. *Ignác*; — 5. sz. *István király*; — 6. sz. *Rókus* hitvalló; és 7. sz. *Vendel* napjain.

E parochia káplánainak is vannak alapítványos miséi, és pedig:
a) *Tuchinszky Klára* alapítványából évenként 9 misét kell végezniök, kettőt t. i. az alapító nőért, *Horvátovits István* nevű férjeért 4-et, az alapító nő leányaért kettőt s mindnyájokért egyet. — b) *Markassy Imre* vácz-egyházmegyei papért évenként 11 misét kell olvasniök. — c) *Ráth Magdolna*, Waiser özvegyének alapítványából, az alapító nő lelki nyugalmaért három misét kell mondaniök. — Ezen itt elsorolt alapítványok száma, 1818-ban, az azon időbeli káptalani helynök által kiszabva és csökkentve, illetőleg összevonva lön, azért, hogy a pénzügyi ujtás folytán, ezen három alapítvány tőkái 433 frt s 45 kr-ra csökkentek le. — d) *Waiszkopf József* és neje *Siegwarth Teréz* lelki nyugalmaért végzendők évenként három misék. — e) *Szabados József* kiérdemült vácz-egyházmegyei papért végzendő egy évfordulati olvasott mise. — f) Ő cs. kir. fősége *Károly* herczeg, hajdan a váczí püspökség admtra, aztán pedig esztergomi érsek és az ország primásaért, a Kámányházy-féle alapítványból, a váczí székesegyház kriptájában, minden hétfőn vagy kedden, 9 óraker fölváltva, az alvárosi parochia káplánaival elvégezniök kell egy olvasott misét. — g) Végre *Ondreitska Annáért* egy olvasott sz. misét sz. *Anna* aszszony ünnepén. — Kelt *Vácson* 1831. szept. 30-kán.¹⁾

17. §. Kijavítási ügyek, plebániái kertek, a parochiák kivétele stb.

A régibb alapítványú káptalan, a püspök ő nmlga által fölhíva, 1832. jan. 25-kén kijelentette, miszerint a győzelemről nevezett Bold.

¹⁾ Aláírva az e cikk elején említettek. — A város 1831. nov. 5. bizonyítványt ad ki arról, hogy Tersztyánszky Imre már pécsi kanonok és kir. táblai praelatus úr váczí bácskai szőlejét, az idei termését és szőlőveszszó iskoláját *Bodendorfer Gyula* urnak 3500 vfrton eladta légyen.

Sz. Mária egyházának kijavítása és a sz. ruhák beszerzési költségeihez járulni akar. — *Schimpl József* kanonok és felvárosi plebános előadván, hogy mily forrón kívánnák az ő hivei a parochiális egyház 63 év előtt leégett tornyát magasra emeltetni, és erre költségekkel is készek áldozni; de minthogy ezen építkezés nagyobb költsékezést kívánna, az ezen célra kegyesen megajánlandó segélyért hivei nevében ő nmlghoz könyörög 1836. jul. 27-kén. E kérvényre azon választ adta ő nmlga ezen évi jul. 28-kán, hogy a vácz-felsővárosi parochiális egyház tornyának magasabb emelésére engedélyt ad, s e célra 600 vfrtot ajánl.

A központi vasúti társaság a vácz-i parochiák kertjeit és földjeit kisajátítván, a kapott pénzt biztos helyre kihelyezendőnek utasítja az illető parochusokat és ezen utasítás eredményéről tudósíttatni kéri magát a m. kir. udv. kamara 1846. szept. 16-kán.¹⁾ Ekkor *Szarvas Ferencz* thenői prépost, a vácz-i sz. e. kanonokja csongrádi főesperes volt a székesegyház idején káptalani helynök,²⁾ kinek beleegyezésével, a két parochia kertje és földjeért kaptak itt a parochusok összesen 778 frt 35⁵/₁₀ krt, mely összszegből az alsó plebánost 549 frt 50⁴/₁₀, a felsőt meg 177 frt 26 kr. ppnzben illette.

A vácz-i két plebánia kivételére nézve³⁾ *Roskoványi Ágoston* püspök 1851. decz. 19-kén ezeket írta: „Értésemre esett nekem, miszerint a vácz-i parochiák a székesegyházi kerület alesperesi hivatala alá ugyan nem tartoznak, de a koronkenti értesítvényeket a székesegyházi kerületben lévő mezei⁴⁾ parochusokkal együtt az egyházmegyei hivatalnak az alesperesi úton terjesztik be. E szokást a jövőre nézve eltörlendőnek határoztam el. Intézkedtem tehát a mai napon, miszerint a vácz-i egyházak gondozói⁵⁾ minden koronkenti értesítvényeiket az alesperesi ily értesítvényi eszköztől⁶⁾ külön az egyházmegyei hivatalnak terjeszték be. — Ami fölött, midőn ntdő uraságot⁷⁾ mihez alkalmazkodási végett tudósítom, egyszersmind értesítenem kell: miszerint jövőre a nevezett gondozóknak,⁸⁾ ugyan minden körleveleket külön-külön példányban az egyházmegyei hivatal által kell küldeni, de a ntdő uraságothoz szülő s intézendő példány egyszersmind mindenkor a verőczei, szendehelyi és kosdi egyházak gondozóival is közlendők lesznek.“⁹⁾

E szerint hát a vácz-i parochiák, t. i. a kisprépostság- és Jánosi kanonoksággal egyesítettek, vagyis a felső és alsó plebániák, kivételtek és minden alesperesi befolyástól mentesek. Kerületi gyűlésekre nem járnak a vácz-i parochusok, az alesperesek által nem látogattnak meg, de templomaik évi számadásait áttekintés végett a sz. e. főes-

¹⁾ Ld. a vácz-i parochiák vegyes aktái között. — ²⁾ A sz. hittudományok tudora is volt. — ³⁾ Exemptio parochiarum Vaciensium quoad relationes. — ⁴⁾ Azaz: a székvároson kívüli plebánosokkal. — ⁵⁾ „Curati.“ — ⁶⁾ Instrumentum relationum. — ⁷⁾ Ez *Hulyák István* alesperes és szilági pleb. volt, ki Váczott hunyt el nyugalomban. — ⁸⁾ Curatis.“ — ⁹⁾ Ezek képezték ekkor az esperesi kerületet.

pereshez betérjesztik. És minthogy a váci parochiák, kanonoki székekhez kötve, s a káptalanba kebelezvék, már 1781. év óta azok kanonszerűleg meglátogathatók nem valának; természetesen és szükségképen hát e két parochia szabályszerű meglátogatása, mint alkatrészeké, csak együttesen történhet meg az egész káptalanéval.¹⁾

A városi tanács 1852. évben a sz. Rókuszon túli, u. n. közepetető fáit stb., az egyházi hatóságnál tett bejelentés nélkül, kivágatván és eladván, ebből surlódások keletkeztek. A következő, 1853. évben a felső, s aztán az alsó plebánia temetőjében is a városi tanács önhatalmúlag a fákat megcsönkíttatta, kivágatta s a fűvet lekaszáltatta, mely alkalmammal a sírok keresztjeiben is sok kár történnén, e miatt a hívek megbotránkoztak, azért a főpásztor ezen évi márcz. 15-én²⁾ a httö-tanács pesti osztálya alelnökének, Augusz Antalnak, ezen peres ügyet eléje terjesztette: a többi közt, hogy ő a városi tanács ezen erőszakos ténye ellen tiltakozását iratilag megtette,³⁾ de az a temetők fölötti rendelkezési jogot teljesen magának követeli.⁴⁾ Joga mellett alig bir valamit fölhozni, holott a temetők részére a földet az uradalom adta, s azokban a fákat a jámbor hívek kegyessége ültetgette koronként: nyilvánvaló, hogy a temetőkre vonatkozó jog, lévén ezek sz. helyek és az egyházakhoz tartozók, a létező törvények szerint, mindig az egyházi hatalomé volt, és azért ennek tudta s beleegyezése nélkül, a temetőkben termő fűveket és fákat illetőleg ki sem rendelkezhetik.

Erre a budai httö-sági osztálytól azon leirat⁵⁾ érkezett, hogy 1. a városi tanácsnak az ilyes tett tiltva vagyon, s azért 2. az eladott galyakért kapott pénz a temetők kijavítására fordíttassék; — 3. hogy a temetőkbeni kaszálási jog az egyházat illette, mutatassék ez ki, vagy az évek hosszú soráni gyakorlat, vagy a kánoni látogatásból.⁶⁾ — Ezen értelemben irt aztán a főpásztor mindkét plebánosnak,⁷⁾ értésökre adván, hogy tekintve, miszerint: a temetők körüli rendelkezési jog egyenesen az egyházi hatóság alá tartozik, a jövőre az ily törvénytelen tétől és az egyház jogaiba való avatkozástól, Pest-Pilismezgye elnöki hivatala⁸⁾ részéről a legszigorúbban letiltatott a városi tanács; de mindazonáltal, mivel ez az eladott fagallyakért összesen bejött 142 frt 22 krt, nem egyéb, mint magokra, a temetőkre fordította, a meennyiben azokat árkokkal ujolag körülvétette, s ezek partjait fácskákkal beültette, s e célra a város vagyonából még rá 1 frt 43 krt is költött: az ő rosszszalt tette, minthogy azt nem a maga java érdekében követte el, hanem inkább ama gondoskodásból, melylyel a temetőket karolja, kegyesebb magyarázatra és bírálatra tartja méltónak. Fölhívja aztán a két parochust a főpásztor, hogy neki minden a temetői fűre vonatkozó neta-

¹⁾ Ld. dr. Kovách i. m. pag. 133. — ²⁾ Nro 662. — ³⁾ Azaz: „protestationem interposuit.“ — ⁴⁾ 1853. jan. 14. Nro 3. kelt iratában. — ⁵⁾ A 12843. sz. a. — ⁶⁾ 1853. aug. 3. — ⁷⁾ 1853. aug. 13. — ⁸⁾ Az akkori osztrák-hatalmi beosztás szerint.

láni jogukat, a kánoni látogatás vagy a parochiai irattárban kikutatva, az arra bizonyító iratokat beterjeszték.

Majd az 1855. márcz. 5-kén, a m. kir. httö-tanács leirata¹⁾ folytán, a főpásztor így ír a két parochusnak: „E leirat a vácz-i temetők füvének használatát a helyi községnek tulajdonítja, a határozat alapjául azt hozván föl, hogy t. i. a vgyei hatóság utjáni tudósítás szerint, az érintett temetők telkét e mondott község adta s azok föntartási terhe azon községet illeti; továbbá, hogy ama kérdéses füvet a nevezett község idáig részint ő maga kaszáltatta, részint pedig a sirások- és más szegényebb lakósnak engedte legyen oda használatra, és noha egykor-máskor a helyi parochusok is a mondott füvet használták, de az mindig a nevezett község tudta és akarata nélkül történt. Ugyanazt tehát ezen sorokban azon hozzáadással adom tudtokra Uraságaitoknak, hogy az érintett felsőbb rendelet értelmében fötgtek, azon esetben, ha netán az említett füre nézve követelésökhöz tovább is ragaszkodni akarnának, állítólagos joguk begyőzésére a rendes perútna kellend lépniök.“

A felvárosi plebános, *Ellenbacher István* kanonok s kisprépost, 1853. jan. 31-kén az *egyházi sz. öltönyök költségvetését* bemutatván a főpásztornak, ez, minthogy azok igen rossz karban voltak, a kijavíthatók tatarozására s újak szerzésére az egyház pénztárából engedélyt ad 80—100 frtig, a magáéból pedig e sz. célra szintén 100 frtot ajánl ugyanazon évi febr. 2-kán.

Azon 41 ölnyi fát, mely az uradalom által a *vácz-i kanonok-plebános urak, kántor- s harangozónak* szokott évenként adadni, s a melyet a városi község az erdőről beszállítani, a vágásbért pedig az uradalomnak megtéríteni tartozik, 1835., 1837., 1839., 1840., 1841., 1842., 1843., 1844. és 1847-ben a püspökhathvani, 1836. s 1838-ban a kosdi, 1845., 1846. s. 1848-ban a szilágyi, 1849-ben a kállói, 1850-ben az udvarhelyi, 1852-ben a naszáli s 1853-ban a szendehelyi erdőből adta az uradalom. Alaptalan hát a vácz-i polgrmstr azon állítása, melyet 1854-ben fölvetett, hogy az uradalom a legközelebbi erdőből tartozik adni a fát. Így mutatván ki a valót hitelesen 1854. nov. 20-kán *Bubla Ágoston* mk. vácz-püspökuradalmi ügyigazgató.

18. §. A felső plebánia templom kidiszitése stb.

E templom szentélyének kidiszitése 1856. évben 400 frtjába került a püspöknek. — A főpásztor 1856. decz. 7-kén megengedte, miszerint e templomban, a *Tajthy* kanonok által hagyományozott 100 frt a sz. *Anna* aszszony oltára földisztatására fordíttassék. — *Volecz Antal* vácz-i polgár 1856-ban a fegyház közelébeni *nep. sz. János* régi szobra helyett újat s diszesebbet állíttatott,²⁾ melynek föntar-

¹⁾ 1855. febr. 25. Nro 1989. ²⁾ Ez áthelyeztetett az újabb időben a sz. Rókus-kápolna melletti tér szögletére s előbbi helyén a mögötte létezett árok földött csatornává lón átalakítva.

tására, egy magát megnevezettni nem akaró jötevő 20 frtot ppénzben adományozott. — A *Bold. Szűz*¹⁾ és sz. *József* szobrai²⁾ kijavítására 1857. évben 44 frt s 48 kr. lőn fordítva, s az *Úr szenvedése oltárának kitaturozására s díszítésére* 1859. okt. 29-kén a templom pénztárából a főpásztor 60 frtot engedélyezett.

19. §. Az alvárosi plebánia szőlői s azok rendeltetése.

Lássuk már az ezen parochiára vonatkozó dolgokat is, és pedig először is annak szőlőit, melyekről föntebb, a sz. Miklós-templomnál, is már rövidebben emlékeztünk. Gr. *Althánn M. Károly* bizonyos szőlőt a *Hermánhegyen*³⁾ a vácsi sz. Miklós-templomnak hagyta a már föntebb⁴⁾ említett föltételek mellett. — Ugyanazon főpásztor azon 3 szőlőt, melyek az utódok nélkül elhunyt *Peja Mátyás* vácsi polgár után rászállottak és a melyek a *Diósvölgy* és *Törökhegyen* léteznek, az általa Váczott sz. *Miklós tiszteletére* alapjából emeltett templom jó karban tartására hagyományozta a már föntebb⁵⁾ érintett föltételek alatt, akarván egyszersmind, hogy az előbbi két szőlő jövedelméből, melyek egészen jó állapotban vannak, a *Törökhegyen* fekvő, és nagyon elhanyagolt szőlőt újra beültetni és hasznavehetően helyreállítani el ne mulasztja az illető, hogy idő folytán mind a három szőlő jövedelméből a nevezett templomot föntartani lehessen. Ha azonban e két parochia jövőre egyesítettnék, ezen esetben, mind a három szőlőt ugyanazon teherrel a sz. *domonkos-rendieknek* adományozza.⁶⁾

A *bácskai parochiális szőlőre nézve* 1780. évben, melyet ekkor *Benzoni* úr birt, vizsgálat lőn indítva az iránt, vajjon a tanu tudja-e, emlékezik-e, mily állapotban volt ezen szőlő; mikép lőn annyira elhanyagolva s mi lehet ennek az oka? Mit ért ezen szőlő azon időkben, midőn a legjobb állapotban volt s mielőtt *Benzoni* kezeire jutott volna? Mit érne most, midőn a jó szőlők ára növekedett? — Az 1-ső tanu, *Bajtay Pál*, 70 éves, azt vallja, hogy ő tudja, mert hisz azon időkben szőlőcsősz volt, miszerint a *bácskai szőlő*, midőn földő *Würth* és *Geró* parochusok gondja alatt volt, a legjobb állapotban létezett annyira, hogy hozzá hasonló a *bácskai hegyen* található nem volt. — A 2-dikra, hogy elhanyagolva lőn, ok az, hogy *Benzoni* úr a kellő miveltést megadni elhanyagolta, és így lassanként haszontalanná lett, 10 év óta alig fordított rá valaki munkát. — A 3-dikra, noha szőlőknek akkoriban nem volt az az áruk, a mi most, mégis megért 150 frtot, most pedig növekedvén a szőlők ára, megérne 250 frtot.⁷⁾ — A 2-dik tanu, *Kőrös András*, hegymester, vallja az 1-re:

¹⁾ Ez a csillag-vendéglő s Rostetter-féle kávéház közötti ligetkében emelkedik. — ²⁾ Ez a fehérek temploma előtti téren a piacon létezik. — ³⁾ Egyik oldalról *Vikartóczy Mártoné*, a másíkról meg *Vajzer Jánosé* volt mellette. — ⁴⁾ Ld. a sz. Miklós-templomrólí czíkket. — ⁵⁾ Ld. u. o. — ⁶⁾ A vácsi plebániák szőlőiről, a vegyes akták között. — ⁷⁾ Ez akkor a mostanihoz képest jókora pénzösszeg volt.

ő gyermek-kora óta emlékezik, hogy a bácskai parochiális szőlő mindig az elsők közé tartozott, míg csak Benzóni úr kezére nem jutott. — A 2-dikra: elhanyagolva lett a szőlő, mert Benzóni úr nem fordított rá elegendő munkát, azért aztán elhagyatott és haszontalanná lett. — A 3-dikra: megérne 300 frtot, ha az előbbi állapotában volna. Vagy 15 éve annak, hogy Benzóni e szőlőt elhanyagolni kezdte. E tanu úgy vélekedik, hogy csekélyebb áron lehetne kész szőlőt venni, mint amennyi költséggel az elhanyagoltat helyrehozni lehetne. Mondják, hogy köztudomásu, miszerint Benzóni úr volt az, ki e szőlőt elhanyagolta.¹⁾

20. §. A székesegyházi karmester és alvárosi tanító.

Ilyenül 1768. szept. 19-kén fölvétetett *Trescher János*; mint organista- és gyermekek tanítójának a püspöktől 290, a káptalantól 80, a várostól 150, vagyis összesen 520 frt készpénz fizetése volt. Ezen tanító 1776. nov. 4-kén a főpásztorhoz fizetés-javításért folyamodott, kijelentvén könyörgő iratában, miszerint a kisváci iskolában, hova az alvárosi iskolai tanítás helyett tanítani rendeltetett, a sok gyermek miatt hivatalának meg nem felelhet. Azért vagy mint egyedül tanító, vagy pedig csak mint karmester kíván alkalmaztatni; vagy ha mindkettőt kell neki vinnie, fizetését kéri fölemeltetni. Kérelme a fizetés javításra nézve meghallgatva lön.

Ezen karmester összes jövedelme volt 732 frt. A káptalan részéről jövedelme, s az ezért teljesítendő kötelezettségekre vonatkozó, 1796. jul. 13-kán kelt határozat így szól: „Mi a váci székesegyházi káptalan, ezen sorainknál fogva emlékezetül adjuk mindazoknak, a kiket illet, hogy: minekutána a hűséges és becsületes *Trescher János* halála által az organistának, kis leánykák tanítójának és végre a mi székesegyházunkban a karmesternek tiszte törvényesen üresedésbe jött légyen, és egyszersmind kellőleg értesülve volnánk, miszerint a szintén hű és becsületes *Stintz Ferencz* már azelőtt, több évek óta, a mi fönt nevezett hivünk, *Trescher János* oldala mellett, mind a gyöngéd női fiatalság művelésében, mind pedig a paróchiai, egyházi és zenei teendőkben a mi egyházunkban fáradozott légyen; és e szerint előttünk mind a keresztényi és épülésre indító életmódja, mind pedig az egyházi zenébeni alkalmas volta és állandósága, és főképen a serdüléshez közelgő női fiatalság oktatásában jó módszere ismeretes volna; — ennélfogva az Urban elhunyt legkegyesebb főpásztornak, a nmlgú, mlgos és földő báró *Mihálydi Splényi Xav. Ferencz* urnak beleegyezése és helyeslésével, átadtuk és rábíztuk még a mult évben u. a. becsületes *Stintz Ferenczre* mind a két tiszte, t. i. az organista vagy kántorét s a karmesterét, nemkülömben a gyöngé női

¹⁾ Bemutatott 1780. jul. 29. Olvastatott a consistoriumban 1780. aug. 14-kén. Nro 25. A v. parochiák szőlőit és földeit illető akták között.

ifjúság oktatását ezen Vác városában, azon erős reményben, hogy minden igyekezetét oda irányozandja, miszerint mindkét kötelezettségét, a mi tetszésünkre, helyesen és dicséretesen teljesíteni s arra törekedni el nem mulasztandja. Különösen pedig gondja leendő arra, hogy:

1. ezen Vác városában minden csecsemőséget elhagyó leánykákat, a triviális és kezdő iskolákba járók közé fölvegye és azokat magyarul és németül olvasni és írni, és az egyszerű számtani műveleteket érteni megtanítsa, jelesen pedig a keresztény hittanban serényen oktassa; távol legyen pedig, hogy azoktól valami díjt és tartozást követeljen. — 2. A mi székesegyházunkat és egyszersmind plébániáit, mind a felsőt, mind pedig az alsót, és azok újratosságait, a szokás szerint, illő zenével és énekléssel ellátandja és diszitendi. — 3. Mindkét plébániát a szent menetekben, valamint a temetések-nél is, gyászmisével, vagy anélkül, a szokásba vett módon, énekléssel ellátni fogja. A jól elvégzett húsvéti gyónásról bizonyítványkák öszszeszedésében, évenként mindegyik plébánián valakit állítani fog, a ki a parochus vagy káplán úr jelenlétében, a család atyákat az ő házbeliével és másokkal, szokás szerint, körülményesen följegyezze és számban tartsa.

Vége pedig, általán véve, mindazt részint ő maga, részint pedig az általa fogadandó és az ő fizetése alatt lévő egyének által hivatalosan mindazt teljesíteni el ne mulassza, melyek a *karmester, éneklő és leánykák tanításának tisztéhez tartozónak lenni általa elismertetnek*. Hogy pedig az ő állásához illően és az általa fölveendő segédnek ellátására, a megfelelő fizetést ne nélkülözze, ezen sorokban az ő évi díja következő módon szabatik és erősítettik meg:

1. *A székesegyház pénztárából*, nemkülönbben, mint az ő elődje 1786. évtől kapott, úgy ő is évenként húzni fog 330 frtokta, és azonfölül 36 pozsonyi mérő buzát, melyek októberhóban, a sz. gáli vásár körül, ugyanazon székesegyház pénzén szoktak beszereztetni; a többi természetiek, melyeket a székesegyházról tett megadományozás helyett, a mgos püspöki uradalomtól bor- és fában kapott, már az említett 330 frtokban befoglaltatván, valamint ezen öszszegben már befoglaltatnak azon 10 frtok is, melyeket *Krisztus legszentségesebb teste gyülekezetétől*, mielőtt ennek alapítványa elvéte-tett volna, húzott; úgy hogy, ha ezen gyülekezet áhitatosságai viszszaállítatnának, ezek zeneszolgálatait is a már többször említett évi 330 frtokért serényen teljesíteni tartozzék. — 2. Tőlünk szintén készpénzben 80 frtokat, természetiekben 30 pozsonyi mérő rozsot, 12 akó bort, 2 mázsa húst, egy mázsa sót, végre 3. egyéb jutaléko-kat és illetményeket, t. i. stolárisokat és a votiv-miséktől járandóságot stb. épen úgy, mint az elődje, a kánoni látogatás szerint húzni fogja azokat. Azonfölül pedig azon czimen, hogy: *ezen város gyöngye leánykáit, az eléje szabott módon, minden fizetés és díj nélkül oktatni köteleztetett, tekintve az ő állását s családját, és az oldala mel-*

letti szükséges személyek tartását, a nemzeti iskolák épületébeni ingyerszolgálat megilleti őt; a mi, a mostani körülményeknél fogva, három szobát teszen, egyet t. i. a segédtanítók,¹⁾ kettőt pedig a maga és családja részére szolgálót, mikhez járul egy konyha, kamara és pincze s más a lakás kényelméhez szükségesek. E mellett pedig minden személyes adó és szolgalmaktól mentes lesz azokra nézve, miket ezen szerződvény erejénél fogva bir. — Kelt a mi káptalani ülésünkben, ezen püspöki Vác városban, 1796. jul. 13 kán. A váci székesegyház káptalana. (P. H.)²⁾

Ugy látszik, hogy a fentebb említett Tröscher János,³⁾ a ki 1768. szept. 19-kén vétetett föl orgonistának s gyermekek tanítójának, volt az első karmester, a ki előtt, mikép már fentebb is érintők, olykor-olykor polgári önkényes zenekar működött az organista vezetése mellett az isteniszolgálatok alkalmával. 1787-ben Tröscher Antal emlittetik, mint karmester, hacsak tévedésből a „János“ keresztnév „Antal“-al nincs fölcserélve, mert az előbb közlött okmány egyenesen kifejezi, hogy Tröscher János utódja lett 1796-ban Stintzl Ferencz, kit a karmesteri tisztben az 1836. nov. 29-kén elhunyt Ulrich István követett. Ennek utódja lett Ulrich Károly, a ki 1879. febr. 13-kán elhalván, tisztében őt követte fia, Ulrich Géza, egyszersmind siket-néma intézeti tanár, kinek édesatyja, Károly volt az első, ki a város által adott kántori lakba⁴⁾ átköltözött a nemzeti iskolai épületből.

21. §. Összeírás, ezen egyház állapota, szülő és coalitio.

Érdekes tudni, hogy 1769. évben Váczott a felső parochia területén 2318 gyónképes, nemgyónképes 760, a kisváci fiókegyházban 60 ily képes s 7 nemképes; a sz. Miklós védlete alatti parochián pedig 3046 gyónképes, nemképes 539 lélek találtatott. Ekkor Kis-Vácson 456 kálvinhitű létezett. — 1772-ben 1206 felnőtt férfi, 1146 ily nőszemély, férfi 15 éven alul 714, nőszemély 15 éven alul 724 létezett az alsó parochián; a kiből felnőtt szolga 65, ily szolgáló 69; 15 éven alul 13 gyermek s 33 leány volt; gyónképes 2865, nemképes 925 és 7 n. e. görög találtatott. — Az 1792. évi összeírás szerint a felső parochiához 4159 lélek tartozott, mely összeg ezen évtől 1796. jul. 14-éig 4287-re nőtte ki magát. — A sz. Miklós plebánia területéni lakók 1815-ben összeíratván, az aug. 30-ki kivonat szerint a káptalani városban volt 97, a püspökiben 520 ház, összesen 617; abban 202, ebben 1431, összesen 1633 gyónó férfi, nő 205 s 1365, összesen 1570; gyónképtelen férfi 56 s 466, összesen 522, gyónképtelen nő 58 s 416, összesen 474; n. e. görögök a püspöki városban

¹⁾ Azaz: Instructorok. — ²⁾ Ld. a püspöki irattárban. — ³⁾ „Trescher“-nek is iratik. — ⁴⁾ Ez egyszersmind „Regenschori-lak“-nak is nevezetik.

10; lutherhitűek a káptalaniban 8, a püspökiben 19, összesen 27, kálvinisták a káptalaniban 1, a püspökiben 15—16; zsidók a püspöki városban 10 — Az alvárosi parochia állapota, terhei s kötelezettsége, s szőlőiről már fentebb szoltunk.

Poroszkay János felső- s *Vaszlavovits Ferencz* alvárosi plebánosok, abban egyeztek meg, az 1807. évben jun. 14-kén, hogy a püspöki város az évenként kiméretni szokott rét helyett, melyet az ő költségökön kellett lekaszáltatni, öszszegyűjtetni s hazahordatni, és a mely ugy 4—5 kocsi szénát adott, költség és gondok kimélése tekintetéből, jó minőségű négyfogatú, jól megterhelt 4 szekérnyi szénát adjon, nem törődven egyébiránt e parochusok, hogy bármely rétről szállítja is a város be ezen illetményöket, s nem tartván többé semmi széna-, vagy sarnyúra valami követelést. A városi tanács az érintett föltétel alatt ezen egyezményt elfogadta s annak teljesítésére magát kötelezte 1807. jun. 16-kán, s a mennyiben az 1781. *utolsó canonica visitatióval* az nem ellenkezik, *Károly* osztrák főhg s a váczí püspökség helytartója¹⁾ is megerősítette azt 1807. jun. 16-kán.²⁾

Ugyancsak a nevezett *Vaszlavovits* pleb. úr az 1803. okt. 3-kán tartott sz. széki ülésen mi hasznot sem hajtónak jelentette ki a cigányviskók közelébeni plebániái kertet is;³⁾ mert a mi benne terem, az mind a cigányok és a sok számár prédájává lesz, s ha a kártevő följelentetik, a városi hatóság nem bünteti meg, mint ezt a nevezett parochus megjegyzi s erre esetet is hoz föl.⁴⁾

22. §. A Zobiféle, legrégibb alapítvány ismeretése.

Ezen régi alapítvány történetét, mely egyszersmind több másra is világot vet, itt kissé terjedelmesebben adni, nagyon is helyén látjuk.

Sz. Miklós Vácson létező kápolnájának rectora, a *Zob Mihály* alapító lelki nyugalmaért évenként végzendő 100 mise terhétől vagy teljesen fölmentetni, vagy pedig a misedíjt egy frtra emeltetni kéri *Vaczlavovits* alvárosi parochus ezen folyamodványában: „Mlgos és földő püspök úr, nekem legkegyesebb főpap uram! 1505. évben *Zob Mihály*, *Zob Péter* gyermektelen fia, a sz. Miklós iránti különös kegyeleténél fogva, a tek. Nógrád-vgybe kebelezett *Szirák helység felélt minden haszonvételeivel együtt, az akkori váczí püspök, Báthory Miklós által építtetett sz. Miklós kápolnájának, és következőleg ugyanazon kápolna időszerinti rectorának, az ő és szülői lelkeinek nyugalma és üdvéért, örök alamizsnául adta, ajándékozta és adományozta. Ezen adományát, a *Bazini és Szentgyörgyi* gr. kir. kuriai bíró előtt, személyesen megjelenvén, előbb élő szóval kijelentve, s aztán írásba is foglalva, *Ulászló Magyarország királya* által a váczí püspök részére*

¹⁾ Azaz: admtra. — ²⁾ Ld. a váczí parochiák vegyes aktáit. — ³⁾ Ld. u. o. — ⁴⁾ Bemutatott az akkori főpásztornak 1803. feb. 20-kán.

jóváhagyatni, s aztán arra a kir. beleegyezést is hátíratolni kérte, a mit ugyanazon Ulászló, Magyarország királya, 1505-ben meg is tett, amint ezek a sz. székek irattárában letett alapítványi okiratból világosan kitűnnek.

A *Zobi-alapítvány ezen ismertetéséből kiderül*: 1. *Szirák* helység felét, vagy ezen birtok helyett, mint az alapítványi okirat mondja, *Kis-Pencz* helység harmadrészét, a Báthory püspök által emelt sz. Miklós-kápolna rectorának adományozta, örök alamizsna czimén, s ezen adományt Ulászló, Magyarország királya, megerősítette.

Már most azon kérdés támad: „*Vajjon ezen adományozás a váci püspök vagy a sz. Miklós-kápolna rectora részére tétetett-e?* E kérdés az adományi okiratból így látszik eldönthetőnek: „Ha a püspök egyszersmind a sz. Miklós-kápolna rectora is, nincs kétség az iránt, hogy ezen adomány a püspököt illeti; az ily rector pedig, papszükség esetén, maga Báthory püspök lehetett 1505-ben. Ha a kápolna rectorának tisztét más teljesíti, ismét mi kétség sem forog fön az iránt, hogy az adomány haszna a rectori tisztet teljesítőt illeti; ugyanis az alapítványi okirat amennyiszer annyiszor említi: hogy *Szirák* helység fele, vagy ehelyett *Kis-Pencz* helység harmada a sz. Miklós-kápolna rectorának adatott légyen örök alamizsnaul. — A sz. Miklós-kápolna rectorának e jogát megerősíti e szó is: „*alamizsna*,“ a mi ugyan nem a püspököknek, hanem a szegény parochusoknak szokott adatni. De a püspökök is nem lehetnek mindig a kápolna rectorai, minthogy a püspöki székek gyakrabban megüresedni szokott.

Egyébiránt ezen jogi kérdésben, mely már *Althánn* püspök s a váci káptalan közt fönforgott, s a mely *birói ítéllettel* a püspök javára döntetett el, ahoz ragaszkodni nem akarok, azon elvnél fogva is: „*Boldogok a birtoklók*,“ mindazonáltal azon terhet, melyet a váci püspökök az én elődeimre, rám és utódaimra önkényüleg tettek, vagy módosítani, vagy egyszerűen tölem elhárítani ohajtarám.

Ezen teher az általam Zob Mihály és szülői lelki nyugalmaért száz mise elvégezésében áll, melyekért nekem a püspöki pénztárból 50 frtot fizetnek. Mondtam: hogy ezen teher a váci püspökök által önkényüleg a rectorokra, vagyis, mi a régi szólmód szerint ugyanaz: sz. Miklós kápolnája parochusaira tétetett; mert ha az adományozás tartalmát tekintjük, világos: miszerint Báthory püspökhöz, ezen adománynál fogva, mi kötelezettség sem volt kötve; sőt alamizsnának nevezi, melyhez nem igen szoktak nagy terhek kapcsolatni. Mért raknak hát a püspökök terhet a sz. Miklós-kápolna rectorára, melytől mind a püspököt, mind a rectorot mentnek lenni akarta az alapító?

Más terhet veszek én észre az alapítvány okiratában, t. i. az isteniszolgálatoknak ama kápolnában gyakori tartását; de mivel ezek, *Migazzi által a kápolna magtárrá tételvén*,¹⁾ többé ott nem végezhetők, ezen kötelezettségnek a székesegyházban bőven elégtétetik,

¹⁾ Itt a „*rosz templom*“-ot kell érteni.

és az isteniszolgálatok ezen végzésével a sz. Miklós-kápolna rectorának minden kötelezettsége teljesítettik, nem lévén szükség a *Zob* ¹⁾ *Mihály* és szülei lelki nyugalmokérti misékre. Vagy ha igen, nem vétkezik a püspök, ráadási munkát téve, csakhogy ez a sz. Miklós-kápolna rectorának terhével, a melytől az alapítvány tartalmánál fogva úgy is mentes, öszszekötve ne legyen, nekem pedig bizonyára teher, évenként 50 frtnyi díjért 100 misét végezni.

Méltóztassék tehát Mlgodnak, vagy ezen 100 mise elmondása terhétől engem fölmenteni, minthogy azok végzésére, az alapító akaratára szerint, mi kötelezettség sincs; vagy ha ezen terhet, vagy a váci püspökök ráadási művek miatt, nekem továbbá is vinnem kell az egyházmegyei rendeletek kívánalma szerint, melyek egy frton alúl semmi alapítványi misét sem engednek meg, azt legalázatosabban alkalmazni kérem rám nézve is. Az előre bocsátottak fölötti kegyes rendelkezést kérve s magamat védelmébe és pártfogásába ajánlva a legalázatosabban, sz. kezeinek csókolásában öröklők Mlgdnak legutolsó káplánja: *Vátslavovits Ferencz, mk.* ²⁾

Ezen ügy 1812. jul. 27-kén kelt s kiadott új alapítványi irattal lön elintézve, melynek erejénél fogva az alvárosi parochus köteleztetett egy másik káplán eltartására. Ezen érdekes döntvény ³⁾ honi nyelvünkön szóról-szóra így hangzik:

„*Kámánházy László*, Isten irgalmából váci püspök. Püspöki tisztünk teendőinek, a kegyes alapítványok serény teljesítésében kellvén forogni legfőképen, jól tudjuk, azért nemcsak azokat, miket ezek okáért elődeink gondosan rendelték, kezelni és föntartani, hanem egyszerűs mind, hogy azok minél bizonyosabban a kitűzött eredményt megnyerjék, amennyiben az Urban tehetjük, a mi gondoskodásunk bővebb tanácsaival is állandósítani, és mikép a dolgok szüksége kívánja, illő módon gyarapítani is törekedünk. Minélfogva, megemlékezvén a legszentebb kötelezettségről, azon okból és alapon, hogy a Nógrád-vgybn fekvő *Alsó-Pencz* birtokot ⁴⁾ a püspök tényleg tartja, az Ulászló király kiváltsági iratának kir. beleegyezése folytán, mely is *Budán* kelt a legboldogságosabb és legdicőségesebb szüz Mária látogatásának ünnepe utáni, legközelebbi szombaton, az 1505. évben, nekünk s ezen püspöki székbéli utódainknak feladotról, mi azon teherben áll, hogy az isteniszolgálatok gyakori végzései az alapító *Zob Mihály* és szülői lelkeinek segedelmezésére történjenek; — miután a mi elődeink gondos tanácsából, már máskor behozva és rendelve lett légyen, hogy a nevezett alapítóért, a mi püspöki alsó városunk sz. Miklósnáli parochusai által misék olvastatnának, és ezek díjai a püspöki pénztárból fizettetnének:

„Mink a nevezett püspöki városunk sz. Miklósnáli parochusain, a kik a nevezett alapítvány terhével, elődeink gondos akaratából,

¹⁾ „Szob“-nak is iratik. — ²⁾ Bemutattatott 1808. nov. 17. 175. sz. a. — ³⁾ Azaz: „*Decretum.*“ — ⁴⁾ A szövegben; „*Prossessorii Praedii* áll.

és a lelkek szellemi gondozása úgy kívánván, két káplán tartásával is terheltetnek, könnyíteni, az ő bővebb javokra gondoskodni; másrészt pedig a dicsért *Zoob Mihály*¹⁾ alapító kegyes emlékét a mi váczzi székesegyházunkban, a misék gyakoribb végzése által bizonyosabban és illőbben is örökre föntartani s helyreállítani akarván, *tekintettel lévén egyszersmind a püspök és a mi székesegyházi káptalanunk közt 1742. évben létrejött egyezés kívánalmára, a birt pusztá hasznaira, viszonylata és arányára, a többször említett alsóvárosunk sz. Miklósnáli parochusának, azokon kívül, miket bir, az ily alapítvány czimén, évenkénti 50 ftt és 6 öl fában álló hasznót, azonfölül a másik káplán fizetése és könnyebb eltartására 80 frtokat, 12 pozsonyi mérő tiszta búzát, 20 pozsonyi mérő vegyeset, 12 akó uj bort, 4 öl fát, a püspöki jövedelmekből, ezen f. évi jan. 1-től évenként kiadatni rendeljük, jelen soraink erejénél fogva, olyképen állandóan megajánljuk, adjuk és utalványozzuk, hogy a többször említett sz. Miklósnáli parochus és az időszerinti utódjai mostantól fogva mindenkorra, a mondott *Zoob Mihály* alapító és az ő szülei lelkeért minden héten 2 olvasott misét, sz. *Miklós püspök és hitvalló oltáránál*, mely főképen e czélból állíttatott a mi székesegyházunkban, végezni tartozzék, valamint az ő utódjai is, a mondott alvárosi plébánosnak örök időkre kötelezettek maradjanak. Akarjuk azonfölül és a mi alsóvárosunk sz. Miklósnáli parochusait, a jövő időkre is, e sorok erejénél fogva, szintén kötelezzük, miszerint ezen kötelezettséget annál készségesebben teljesíthessék, *másik káplánt* is, ezt kívánván a lelkek szellemi gondozása különben is, *állandóan tartásnak*, és az ő parochiai jövedelmekből, melyek ezen illetményyel és másképen is gyarapultak, ellássák; azonkívül pedig a könyvet, a melybe a fönt mondott misék kötelezettségei, amint ezek időről-időre elvégeztettek, beiratni fognak, a parochián tartatni s azt áttekintés végett, nekünk, és a mi általános helynökünknek, bemutassák, és ezt tenni tartozzanak. Kelt a mi városunk és püspöki székházunkban, 1812. jul. 27-kén. *László váczj püspök mk.*²⁾*

Balogh István kanonok, a ki 1810. márcz. 1-jén lépett az alvárosi plébániai javadalomba, folyamodik 1817. jun. 9-kén a nmlgú m. kir. kamarához,³⁾ hogy neki vagy adassanak ki az elhunyt főpásztor által, a Zobi-alapítvány czimén utalványozott illetmények az ürességben levő püspökség jövedelméből is, továbbra is állandóan, vagy pedig ellenkező esetben a 2-dik káplán tartásától mentessék föl. Azon illetmények kiszolgáltatása 1817. szept. 3-kán, a 26.405. sz. a. a nmlgú m. kir. kamara által teljesen biztosított is.⁴⁾ — Továbbá fölemlítjük itt melleleg, hogy a Zobi-alapítvány ügyének *Kámánházy* püspök által történt s fontebb előadott elintézése előtt, a 100 misét *Károly Ambrus* főhg is rendelte elvégezni, *Migazzi* intézkedése után

¹⁾ E név többféleképp is iratik: *Zob, Zobb, Zoob, Szob* stb. — ²⁾ Ld. az alsó plébánia aktáit. — ³⁾ E napon olvastatott a sz. széki ülésen. — ⁴⁾ Ld. az alsó parochia aktáit, Nro 521.

és egy énekes sz. misét az alapító és szülőiért sz. Miklós napján; a nevezett főherczeg váczai admtr korában ama misékért a 100 frtot ki is fizette. Megjegyezzük itt, miszerint ngos és főtdő *Tanács János* kanonok és alvárosi plébános *Peitler A. József* püspök ő nmlghoz 1879. febr. 15-ről kelt s intézett folyamodványában előadván a többi közt, hogy évi jövedelme 2594 frt s 17 kr-ra megy, kiadása pedig 3129 frt s 35 kr-ra, és így a hiánylat 535 frt 18 krt tesz, — alázatosan esedezik, lenne kegyes ő nmlga a Zobi-alapítvány után járó jövedéket növelni, hogy így az alvárosi kanonok-plébános anyagi állapotát segítve lenne. Ő nmlga 1880. ápril 17-kén 1067. sz. a. válaszíratában úgy intézkedett, hogy az alvárosi kanonok-plébános tartozik végezni 74 kis és 1 énekes misét sz. Miklós napján, a feivárosi kanonok-plébános pedig 30 kis misét évenként s mindketten kapnak 200—200 frtot s egy-egy hizott sertést, melyeknek legalább is két mázsásának kell lenni. És ezzel a Zobi-alapítvány ügye elintézve s mindkét kanonok-plébános ellátásán segítve lön.

23. §. Az alvárosi parochiátiátielölő egyébdolgok és intézkedések.

Szedalik Mihály, Jelentsik János és Karika János váczai polgárok az íránt folyamodtak a püspök ő nmlghoz 1809. jan. 6-kán, hogy mielőtt a püspöki uradalom a m. kir. kamara hatósága alá került, Váczon tót nyelven is tartattak sz. beszédek, de a nevezett kamara uralma alatt azok megszűntek; minthogy pedig sokan vannak e városban tótajkú szolgálak, inasok, szolgálók, legények és mesteremberek is, kiknek a napi kenyérnél is szükségesebb a sz. oktatás, kérik a tót prédikálás¹⁾ visszaállítását.²⁾ Mi hogy meg is történt, mutatja *Kámánházy László* püspök 1809. böjtölő-hava 18-kán kiadott rendelete, melylyel a nagy-böjt alatt e város templomaiban tartatni szokott u. n. *böjti prédikációk rendjét megváltoztatván*, azt nyomatott levelében eképen szabja meg: ezek d. u. negyedfél órakor fognak tartatni s pedig *kedden sz. Piusnál*³⁾ németül, *szerdán a sz. Ferencz-rendieknél tótul*⁴⁾ *pénteken a székesegyházban magyarul*. A tót sz. beszéd azon órában fog a sz. Ferencz-rendieknél tartatni, mint az eddig ott sok esztendő lefolyása alatt szokásban volt.⁵⁾

Kámánházy püspök értésére esett, hogy azon ház, melybe az alvárosi, sz. Miklósnáli parochus és egyszersmind székesegyházi János-féle kanonok lakása, a székesegyházi kanonok testvérek tanácsából is ezen legujabban időkbén áthelyeztetett, s ott állandóan megmaradni is fog, alkalmas, tágas s hesznavehető pinczét nélkülöznél, ezen hiányon segiteni akarván, kegyuri kötelezettségénél fogva, egy a papnövelde előtt, a székesegyház négyszögü terén létező s eddig a

¹⁾ Mi már rég megszűnt s még csak sz. Rókus napján s a nagy Máriabúcsún tartatik. — ²⁾ A váczai parochiák vegyes iratai. Nro 12. — ³⁾ Azaz: a fehéreknel. — ⁴⁾ Megszűnt régen. — ⁵⁾ Vegyes akták stb.

püspökséghez tartozott *pinczét* az alvárosi sz. Miklósnáli parochus s Jánosi-féle kanonoknak, *Balogh Istvánnak* és az ő utódainak adományozta 1812. jul. 28-kán.¹⁾

Ugyanezen alvárosi plébános 1812. aug. 31-kén, a 114. sz. a. azon könyörgött, hogy parochusi laka némely részeiben, mint az udvaron, kerítése, az ablakok rostélyai, kertje stb. jobb karba hozattatnának. Kérelmének hely adatott.²⁾

Az alvárosi plébánia két káplánja, mint *praebedátusok* közt, e czimen a fizetés megosztatik a püspök 1814. nov 1., a 320. sz. a. rendeletével, mely az akkori Jánosi-féle kanonok és alvárosi plébános *Balogh István*-hoz volt intézve, így hangzik:

„Miután *Belányi Mihály*, a kit főtdő Urgdnk másik káplánul adtam, már megérkezett volna, segédeinek a kar- és plébániai tisztek s kötelmek együttes teljesítésében alkalmas könnyítést szerezni olyképen akarok, hogy ők *a minden-szentek ünnepétől*, mint *karkáplánok*³⁾ a karisteni-szolgálatot fölváltva⁴⁾ teljesítsék, és amidőn egyikök a héten át a karban ténykedik, a másik a reggeli parochialis misét végezze és egyéb plebániai ténykedéseket. A mit e sorok vétele után azonnal, ama hozzáadással adjon tudtúl főtdged segédeinek, hogy követve a rendszabályt, melyet 1807. szept. 25-kén *Károly Ambrus* főhg ő főnsége, mint a váczí püspökség admtra s az itteni káptalan azok fizetésével együtt megszabott, ezt úgy intézem el, hogy azon 240 frtokhoz, melyeket a tdő káptalan a karisteni szolgálat kötelme czimén a karkáplánoknak adni szokott, az általam 80 frttal alapított másik káplán ezen illetménye a 240 frtokhoz számíttatván, az innét eredő 320 frtnyi összeg az említett mindenszentek ünnepétől a két karkáplán közt fölosztassék.“

Vác város két parochusa *ellátásuk elégtelenségét* kimutatván 1816. decz. 7-ki kérvényökben, azon esedeznek, hogy a nemsokára uj fölmérés alá kerülő váczí földterület rendezése és szabályozása alkalmával, alkalmas közelben nekik uradalmi tekintélynél fogva együttes sessiók hasíttatnának ki.⁵⁾ — *Kámánházy László* püspök az ő oldalkanonokja és alvárosi plébánosnak, főtdő *Balogh István* úrnak, azonfölül két káplán tartásával is terheltnék, az ingyen élelmezés és fizetésen kívül, melyet oldal-kanonok huzott, a *káplánok ellátása segítségül* és az ő háza szükségei fődözésére, majd minden évben, azonfölül két hízott sertést, szénát a házi szükségre, káposztát és más czikkeket az ő éléstárából püspöki befolyása mellett adni és kiszolgáltatni szokott.⁶⁾ — Ugyanezen alvárosi kanonokplebános 1817. aug. 4-kén az iránt folyamodott a nmlgú m. kir. udvari kamarához, hogy egy kocsiszin és a szárnyasok befogadására egy haj-

1) Az alsó parochia aktái. — 2) 1812. sept. 30-kán. — 3) Azaz: praebedátusok. — 4) Alternative. — 5) A váczí parochiák vegyes aktái közt. Nro 651. — 6) Kelt ezen irat 1817. jun. 9-kén Váczott *Fejes László* püspökuradalmi tisztartó által.

lék építtetnék a parochiális lak udvarán.¹⁾ Az ügy a nevezett kamarának a költségvetéssel együtt ajánlólag terjesztetett föl.²⁾

24. §. A káplánok fizetésének történelmére világot derítő kérvény.

Mielőtt a sz. Miklósról nevezett alvárosi parochia Váczott fölállítatott, a sz. Mihály főangyalnáli régi parochus két káplán ellátása és fizetése czimén kapott 200 frtot, mely öszszzezből százat a város, a másik százat meg a régi alapítványú káptalan szokta adni. Minthogy pedig idő folytán a város a nevezett öszszeget fizetni vonakodnék, az akkori főpásztor *gr. Althánn M. Károly* eszközlése folytán, az 1744-ben tartott canonica visitatio alkalmával, ugyanazon város, a két káplán ellátása czimén, a parochusnak természetiekben, a készpénz helyett, évenként 25 mérő buzát, ugyanannyi mérő zabot, két hizott sertést és két mázsa sót ajánlott kiszolgáltatni illetményül. — Bekövetkezvén aztán, ugyanazon 1744. évben a régi parochia kettéválasztása és ily újnak a sz. Miklósnál fölállítása, ezen kettős hasznok, a két káplán ellátása czimén, egykor a felső parochiushnak megajánlottak, ez és az alvárosi új parochus közt úgy osztattak föl, hogy közülök mindegyiköknek egy káplánja leendvén, azokat magok közt igazságosan megoszszák.

De nemsokára a régi alapítványú káptalan a parochiális káplánok ellátása czimén adott segítséget, melynek fizetése pedig a káptalant, a neki *gr. Kolonits Zsigmond* váci püspök által 1713. évben átengedett javak tekintetéből és az idő folytán ezen főpásztor és a nevezett káptalan közt 1742-ben létrejött egyezmény értelmében is terhelte, teljesen megtagadta; — a város pedig *gr. Eszterházy Károly* püspök idejében, 1761-ben a megszorodott váci nép tekintetéből a parochusok ágybéri fizetését külön-külön 300 frtnyi váltásági öszszegre emelte, s a káplánok eltartására és fizetésére megajánlott föntebbi illetményeket is, kétségkívül az akkori főpásztor beleegyezésével, készpénzre váltotta olyképen, hogy a következő évekbeni öszszeírások tanuskodása szerint, a 25 mérő buzáért, mérejét 1 ftjvl számítva, 25 frtot, az ugyanannyi zabért, mérejét 40 dénárra téve, 10 frtot, a két sertésért 16 frtot, a két mázsa só fejében meg 6 frt 30 dénárt, öszszesen 57 frt s 30 krt, kötött ki mindkét parochusnak; így tehát mindegyikök e czimen 28 frt s 45 krt kapna a mai időig (1825. év).

Amiért az utóbb elhunyt *Kámánházy László* főpásztor fájdalommal értesülvén az én odáig jutott állapotomról, hogy egy káplán fizetése és ellátása czimén, a papir-pénzben fizettetni szokott 28 frt és 45 kron kívül, nekem már mi sem fizettetnék; holott midőn a *zöbi-alapítvány javadalmát* az ő döntvényével növelte, 1814. nov.

¹⁾ Ld. a váci parochiák vegyes iratai közt. Nro 114. — ²⁾ A kamarai válasz 1812. sept. 30-ról van keltezve.

1-ről kelt kegyes sorait menesztvén hozzám, az én segédeim, egyszersmind a karban ténykedő karkáplánaim fizetését úgy szabályozta, hogy ezen két tisztkedés czimén mindegyikök a tdő káptalantól 120, tőlem pedig csak 40 frtkat, tehát összesen 160 frtokat kelljen kapniok, és jövőre is tőlem többet ne követelhessenek. — Ezekből kegyesen megérteni tetszik Mgdnak, miszerint a káplánok fizetését illetőleg mitsem változtottam meg önkényt, és miután a régibb alapítványu káptalan, még az 1816. ápril 31-kén a 12,219. sz. a legmagasabb tényleges sorok daczára is, a püspökség által neki átengedett javak tekintetéből s az ünnepélyes szerződvény értelmébeni kötelezettséget is teljesíteni nem akarja, én semmiképen sem köteleztethetem továbbá valami czimen a kiszolgáltatásra; főképen, amit különben is, saját jószántomból, az utóbb főpásztori hatalommal behozott ellátáson fölül nekik kiszolgáltattam, és az évenkénti 60 frtot mindegyik káplánomnak, az érintett ellátás ideje óta is a mai napig mindig kifizetni szoktam.

Midőn ezeket a folyó év és hó 19-kén hozzám intézett kegyes sorok következtén Mlgdnak előadni sietnék, egyszersmind szintén a legmélyebb alázattal hozzáadni bátorkodom, hogy midőn én Mlgd előbbi sorai folytán, az én káplánom, *Schreiber Andrásra* vetett csődöt illetőleg, a legmélyebb alázattal kérvényemet személyesen betejesztettem Mlgdnak, hogy csak azon 120 frtok, melyeket ő évenként mint karkáplán kap, vétetnének a csődbe, kápláni fizetése pedig a többi járulékokkal együtt, melyek bizony nem nagyok, neki a szükséges ruházatra és egyéb előfordulók fődözésére sértetlenül meghagyatnának; Mlgod az én legalázatosabb véleményem és kérvényemre hajolni kegyesen méltóztatott, én pedig tüstént fődő *Tersztyánszky Imre* kanonokot, mint a kegyes alapítványok kezelőjét megkértem, hogy az ő illetményét, annak idején általam Mlgod irodájába beszolgáltatandót, egyenesen nekem s az én nyugtámra lefizesse. Amiért most is alázatosan könyörgök Mlgdnk: méltóztatnék ezen csődügyet olyképen elintézni, hogy valamicske neki megmaradna, a mivel elkerülhetetlen szükségeit fődözhesse. A ki egyebiránt stb. sz. keze alázatos csókjában öröklők *Vácson* 1825. jun. 23. a legalázatosabb szolga és káplán *Balogh István* kanonok és sz. Miklósnál *Vácson* parochus.“¹⁾

Itt mellékesen megjegyezzük, miszerint az 1832-ben készült lajstrom szerint az alvárosi parochiai könyvtárban 148 munka volt. — *Vacslavovits Ferencz* székesegyházi örkanonok, egykor e plebánia birtokosa, az alvárosi sz. Miklós-templomnak egy egész temetési gyászöltözéket²⁾ ajándékozott selyemből aranypaszománttal diszítve. Az ily sz. öltönyök föntartásáról *Kámánházy* püspök úgy gondoskodott, hogy azok használatáért minden egyes esetben 1 frt 12 krt rendelt vétetni.

¹⁾ A váci parochia aktái közt, Nro 714. — ²⁾ Oratum funebrem.

25. §. Az alvárosi parochus javai.

Az alvárosi parochia területén létezik a *forrásról nevezett Bold. Szűz Mária kápolnája*, mely a váci székesegyház kisprépostjának czimet és kinevezést adott, s a melynek eredetéről emlékezik a parochia naplója.¹⁾ Ennek admtja mindig az alvárosi parochusokhoz tartozott. Midőn pedig *Balogh István* a sz. Miklós parochia plébánosává lőn kinevezve, azon oknál fogva, hogy ő a püspöki udvarban, mint oldal-kanonok, az egyházmegye közadmtja sokféle teendőivel terheltetnék, ezen kápolna gondját és admtját, az azon időbeli püspök, *Kámánházy László* fölhívása és megkeresése folytán, a fötdő előd *Vacslavovits Ferencztől* fötdő *Rieck Ker. János* kanonok úr vette át és egész mostanig (1832. év) az egész közönség nem csekély lelki vigaszára, a kápolna javára, ennek vagyona, s ahhoz tartozó dolgok s sz. ruhakészletek gyarapodására viseli annak gondját. Ezen tehertől a folyó év (1832.) utolsó deczemberi napján, bevégezvén az alatt a kápolna teteje s a most munkában lévő torony kijavítását, s bezárván a számadásokat, magát megszabadítandó, aztán az egyház holmait annak pénztárával, az ő utódjának, fötdő *Seress Pál*, váci székesegyházi Jánosi-féle kanonoknak s sz. Miklósnáli plébánosnak volt átadandó. Egyébiránt ezen kápolnára nézve, a parochusnak semmi más kiszabott kötelezettsége sincs, mint hogy a *Bold. Szűz Mária neve ünnepére a fötdő süveges kanonok urak közül egyet fölkérni*²⁾ el ne mulasztson, ki a sz. menetet vezesse s az ünnepélyes sz. misét élénkelje, a magyar, német és tót hitszónokok tiszteletdíjáról, elegendő gyóntatótyákról gondoskodják s őket ünnepélyes ebédre elfogadja. — Minthogy azonfölül ezen kápolnának sok alapítványos miséi vannak,³⁾ melyeket az alvárosi parochia káplánai által kell elvégeztetnie, az ő köteleméhez tartozik szorgalmasan gondoskodni, hogy az ilyen sz. misék általok, és az alább elsorolandó *Tóth-féle alapítványi misék* egy napon lévén végzendők, több papok is kéressenek meg, más e célból fölhívandó áldozárok által rendszeren elvégeztessenek s az ily elvégzett sz. misék külön könyvben mindig megjegyeztessenek.

A *Kálváriahegy kápolnája* is ezen alvárosi plébánia területén emelkedik, de annak admtja, mikép már fentebb is érintők, nem a parochushoz, hanem rég idők óta, mindig az öt mlgú káptalanhoz, vagy a kire ez a kanonokok közül bizta, tartozott; mert a telek, melyen ezen Kálvária létezik, valamint a mellette fekvő földek⁴⁾ is a régi alapítványú káptalan földesúri jogához tartoznak; azért valamint ezekről nevezett jogánál fogva rendelkezni, ugy ezen Kálváriahegyi kápolna vagyonának admtját is magának tartotta fön a káptalan, és az itt alulirotnak (*Balogh István*) is nem máskép, mint azon világos óvadékkal és különös tetszési nézettel adta át, hogy az

¹⁾ Ld. a *Historia Domus*-t a 21. l. — ²⁾ Ha t. i. ő süveges nem volna. —

³⁾ Ezek táblái a sekrestyében fölfüggesztvék. — ⁴⁾ A szövegben: kertek.

admtió számadásait ugyanazon káptalan elé beterjesztteni, és a midőn — akkor neki a mondott káptalan a nevezett kápolna telkeit és szomszédos földjeit a maga földesúri használatára fordítani tetszenék, azokat az admtval együtt kezéből kibocsátani tartozzék. Ezen hegy kápolnájában, a nagybőjtben, minden szerdán és pénteken, a hívő nép régi szokása szerint, sz. misét végeztetni szok, a mindkét nemzetiségű nép ¹⁾ által fölvenni szokott papok által, kiknek egyikét a német nép fizeti, az pedig, ki a magyaroknak misézik, az ily sz. mise díját a Kálvária pénztárából kapja. — Továbbá, az 1807. évtől szokás ezen Kálváriahegyen, a sz. szék engedelmével, mely a ház naplójában olvasható, ²⁾ nagypénteken d. u. 2 órakor magyar és német nyelveken sz. beszédeket tartani, az ily hitszónokokról gondoskodni, a Kálvária-hegy admtra köteleztetvén, kiknek azonfölül e Kálvária pénztárából tiszteletdíjat adni szokás. Egyébiránt, minthogy ezen parochia káplánainak e sz. helyen bizonyos alapítványi miséket végezniök kell, a parochus tisztéhez csak az tartozik, hogy gondosan fölvigyázzon, miszerint az ily misék rendesen elvégezve legyenek.

A parochiális lakon kívül, melyet a vácsi püspöki uradalom tart fön, s a melyet az utóbb elhunyt Kámánházy László v. püspök a káplánok lakására két szoba s egy kamrával bővített 1811. évben, a parochusnak ezen javai vannak:

a) Van egy szántóföldje, a dukai terület szomszédságában, 14 mérős, minden második évben bevettetni szokott, a melybe 1832. évben a földő utód (Seress Pál) úr őszi vetést tett. — b) A másik a püspöki csűr és nyomtató mellett van s 10 mérőt fogad be. — c) Egy elég tágas kertje, a sz. Rókus-kápolna szomszédságában fekszik és gyümölcsfákkal is beültetve van, melyeknek azonban nem csekély részét az 1830. évi igen szigorú tél teljesen tönkre tette. De minthogy csak árokkal van körülvéve és semmi kellő kerítéssel sincs el látva, kitéve van a rongálás és pusztításnak, és minthogy kút sincs benne, csekély hasznót hajt a parochiának. — d) Egy szölleje a Hermánhegyen, melyet Althánn püspök bevallás folytán adott a sz. Miklósnáli parochiának, az ő szándékára évenként végzendő 4 sz. mise fejében; melynek keletre fekvő jelesebb részét, 16 kapásat, a parochus saját költségén mivelteti; más részétől pedig, mely a múlt időkben kukoriczásnak és rétnak használtatott, azután pedig a vácsi zsellérek által szőlővel beültettetett, hetedet húz. Tartják ezt tényleg a következő vácsi lakosok: egy táblát, mely kelet felé fekszik, tartja Kozma János kisvácsi zsellér, a másikat pedig, mely nyugat felé terjed, Góor József magyar szücs, a középsőt meg Jakabovits György mészáros, a kik mindegyike e szőlőket kellően miveli; azért is ezek nem kevésbé hasznosak a parochusnak (t. i. 1832. évben).

Azon másikat, melyet a parochus saját költségén mivél, Balogh István, kanonok és sz. Miklósnáli parochus, mint ezt az 1817. évben

¹⁾ T. i. a magyar és német. — ²⁾ A 22-dik lapoe.

tett vizsgálat¹⁾ hiven bizonyítja, mind gonddal és munkával ápolja annyira, hogy abból még 1829. évben 80 akó must haszon lett, de a rákövetkezett 1830-ki rendkívüli tél, mint a többi szőlőkre, ugyerre is viszontagságos lett; ugyanis a tél szerfölötti szigora miatt, nemcsak ezen szép gonddal kezelt szőlőben a régi gyümölcsfák, kivén azon fiatalabbakat, melyeket *Balogh István* 1832. év előtt nyolcz évvel ültetett, hanem a legtöbb szőlőtők is kivesztek, nem kevesen még maig is gyászolván ezen esetet! Karókkal ezen szőlő tényleg annyira ellátva van, mint szőlőtőkkel, melyek az említett vészteljes hidegtől kevesebbet szenvedtek, és ennél fogva a karók magasabbak voltak. Egyébiránt, mily állapotban veszi át ezt a földő utód úr, a kinek költségein mindjárt az első tavasztól, amint kellett, az mivelteték, határozza el ama vizsgálat, melyet az elfogadó földő kanonok úr, ha neki úgy tetszik, a nmlgú főpásztortól kikérni fog.

E parochia jövedelmei a következőkből állanak, és pedig: a) *ágybéri fizetés* czimén van a parochusnak a várostól megváltási összegben 328 frt 45 krja, 50 perczentnyi fizettetni szokott szaporulattal, melyhez a nyolczadikszági arányban a káptalani város is járúl. (Ezen kiszabott fizetési illetményt, jan., febr., márcz. és ápr. hónapokra esőleg a parochiát átadó *Balogh István* kanonok és plébános tényleg fölvette, és noha ő a parochiális káplánokat májushó 14-éig bezárólag kitarotta legyen, azonfölül ezen elfogadó földő kanonok úr május 16-kán beigtatva lön, mégis az itt aláírva lévő átadó az egész májushavi illetményt átengedi). — b) Ugyanazon várostól azonfölül kap a parochus évenként 4 kocsi szénát és 18 öl fát. — c) A *Zobi-alapítvány javadalmából* van a parochusnak a püspöki uradalomtól, egy káplán fizetése kötelezettségével, és minden héten két mise végzése mellett, az alapító lelki nyugalmaért, a *székesegyházban sz. Miklós oltáránál* évenként 130 váltó frtja, 12 akó bora, 12 pozsonyi mérő buzája, 20 pozsonyi mérő vegyes gabonája és 10 öl fája. — d) A *gabona és bor 16-da* szintén e parochia jövedelmei egy részét teszi.

A Zobi-alapítvány miséin és 4 máson kívül, melyeket *gr. Althánn M. Károly* egykori váci püspökért kell végezni, van még az alsó parochusnak *Waiszkopf József* alapítványából az alapítóért évenként elvégzendő 3 miséje, melyekért 3 vfrtokat vesz föl az egyházmegyei kegyes alapítványokat kezelő hivatalban.

Van azonfölül e parochiának más nem kevés alapítványi miséje is, melyek a káplánok által végeztettek, t. i. a) A fonséges *Károly Ambrus* főhg, Magyarország primása s egykor ezen váci püspökség admtraért, a Kámánház-*alapítványból*, a káplánoknak minden hóban két kis misét kellvén a székesegyházban elvégezni. — b) Az eleinte 50 frtot tevő s több 10 frt 39 kr-ra lecsökkent *Polszter-alapítványból*, az 1818. évi káptalani helynök által tett összevonas folytán, tartoznak a káplánok valamely misében, de azon hóban,

¹⁾ Ld. a *Historia Domus*-t a 290. lapon.

melyre a halálozás évfordulati napja esik, az alapítóról megemlékezni.¹⁾ — c) Ezen helynöki összszevonás és rendelés ereje s értelménél fogva, tartoznak a parochiális káplánok, *Waiszkopf József* alapító szándékára, évenként 3 kis misét végezni, a melyekért járó egy-egy vftokat a kegyes alapítványokat kezelő hivatalban veszik föl. — d) *Vadass József* püspökvárosi senator szándékára az ő alapítványi okmánya értelmében²⁾ ugyanazon káplánok tartoznak évenként a kálvária-kápolnában 3 kis misét végezni.

A *Bold. Szűz kápolnájában*, *Gavaldik Antal* alapítványából, melynek szabályozását olvashatni a ház naplójában,³⁾ a káplánoknak évenként elvégezniök kell az alapító, nővére és elhunyt gyermekeiért 36 kis gyászmisét, mindegyikért egy vftot huzván és vevén föl a kegyes alapítványok kezelő hivatalában. — A resignáló *Balogh István* parochus átengedéséből végeztek eddig a káplánok a székes-egyházban, a *Bajzáth*-alapítványból, az elhunyt *Benedek Ágoston* váci olvasó-kanonok lelki nyugalmaért egy olvasott misét. — Hasonló átengedés- és alapítványból, tetszés szerinti napon, elmondtak egy kis misét, *Michina György* és *Orovszky Katalin* lelki nyugalmaért. — Hasonló átengedés- és alapítványból, *Bajzák Rozál* alapítónő és férje *Michina András*ért végezniök kell egy kis misét.⁴⁾ — Ezen Bajzák-féle alapítványok úgy vannak téve, hogy vagy a parochus, vagy pedig káplánai végezzék, t. i. az alvárosiak.

A *szentkúti Bold. Szűz kápolnájában*, *Tóth János*, egykori főorparancsnok alapítványából, az alapító lelki nyugalmaért, május 11-kén 6 kis misét kell végezni a káplánoknak és azon papoknak, kiket erre a parochus fölkér.⁵⁾ — *Sztrányeky Antal*, egykor a *Bold. Szűz* ezen kápolnája őrének alapítványából, és a sz. szék rendeletéből, az alvárosi parochia káplánai elmondani tartoznak a mondott kápolnában, az alapító lelki nyugalmaért 5 misét, t. i. minden évnegyedben egyet és nov. 6-kán, mint halála évfordulati napján, szintén egyet elmondani. — *Bodonyi Anna*, *Bódy Mihály* püspökuradalmi néhai perceptor nejének alapítványából, az alvárosi parochia papságának a *Bold. Szűz kápolnájában* évenként két kis misét kell elvégezni, egyet t. i., az alapítónőért 26. novemberben, a másikat pedig ápril 24-kén férjeért. Az ily évfordulati miséket, az itt alulírott resignáló parochus átengedéséből a káplánok végezték. — Ugyanazon alvárosi papságnak, *Tallér Anna*, már szintén elhunyt nemes *Kovács Antal* uradalmi kulcsár nejének alapítványából, ugyanazon kápolnában, végezni kell évenként 2 olvasott misét, az alapítónőért t. i. okt. 17-kén, férjeért meg május 18-kán.⁶⁾ — *Gampert Katalin* alapítványából⁷⁾ a mondott *Bold. Szűz Mária kápolnájában* az alvárosi papságnak végezni kell évenként két kis misét, az egyiket az alapítónő

¹⁾ V. ö. a Hist. Domus-t, 296 l. — ²⁾ Ld. u. o. a 211. l. — ³⁾ U. o. 211. l.

— ⁴⁾ U. o. 182. és 211. l. — ⁵⁾ Ezen alapítványt illető aktákat olvashatni a parochia iratai közt, melyek füzetekbe rendezvék. — ⁶⁾ V. ö. a Hist. Domust 342. l. — ⁷⁾ U. o. 345. l.

atyjáért jan. 13-kán, a másikat pedig az alapítónő anyjáért jan. 6-kán. — *Kozák Örzse* alapítványából az alvárosi papság a már többször említett Bold. Szűz kápolnájában ¹⁾ végezni tartozik évenként szintén 2 olvasott misét, és pedig a nevezett alapítónőért, az egyiket sz. Erzsébet napján, a másikat pedig dec. 13-kán. — Mindezen alapítványok az egyházmegyei ily kegyes özszegek admtja által kezel-
tetnek.

Kelt *Vácson*, 1832. jun. 12. *Balogh István* mk. a váczi székes-egyház kanonokja, mint resignáns és székesegyházi főesperes. *Seress Pál* mk. a v. sz. e. Jánosi-féle kanonokja, mint elfogadó és *Vácson* a sz. Miklósnál parochus.²⁾

26. §. A két parochiát illető rendelet s az alsóra vonatkozó dolgok.

Gr. Nádasdy Ferencz v. püspök 1834. márcz. 21-kén mindkét kanonok-plebánushoz ³⁾ döntvényt ⁴⁾ menesztett, melylyel 9 pontban az isteniszolgálatokat, procezsiókat, letenyéket stb., azok idejét, helyét, melyik parochus és mily egyházi méltóságban lévők ⁵⁾ általi végzését pontosan megszabja. — *Seress Pál* kanonok s alvárosi plebános 1834. ápr. 15-kén, a többek közt jelentést tesz 1. hogy vannak oly vakmerők, kik a temetéskor az Ur szolgálja ellen garázdálkodtak.⁶⁾ — 2. Hogy némely papok a székesegyházban a sz. beszéd alatt miséznek, s ez itt már régi szokás! — 3. A parochiális isteni szolgálatok alatt s máskor is a mindkét nemű fiatalság a székesegyház előcsarnokában föltett kalappal zajongni, dévajkodni, rendetlenkedni szokott!⁷⁾ — Ugyanezen plebános 1834. nov. 6-ki iratában az iránt könyörög ő nmlgnak, hogy méltóztatnék rendelni, miszerint: ezentúl a beteghez útiköltséget vivő pap előtt mindig a harangozó vagy más valaki égő lámpával menjen elő.

Fölhozzuk itt röviden azon vitát, mely a két parochus közt a fölött jó ideig folyt,⁸⁾ hogy az új választott birónak fölesketése ⁹⁾ tulajdonkép a fel- vagy alvárosi parochust illet-e? Miután *Balogh István* a sz. e. kanonokja és főesperese 1834. jan. 22-kén kelt s a nevezett főpásztorhoz menesztett válasziratában a birói fölesketés történelmét adja, annak 8-dik, vagyis utolsó pontjában így ír: „Azonfölül a Nmlgod által az iránt nekem tett kérdésre nézve, hogy min alapul és gyökeredzik a parochusok ezen joga, minthogy én az ily jognak sem a canonica visitatiókban, sem pedig valami főpásztori rendeletben mi nyomára sem akadok, csak azt felelhetem, hogy ezen régóta

¹⁾ T. i. a hétkápolnaiban. — ²⁾ Olv. a sz. széki ülésen 1832. aug. 25. — ³⁾ *Seress Pál* al- s *Schimpl József* felvárosi parochusok. — ⁴⁾ „Decretum“-ot. — ⁵⁾ T. i. süvegeseek által. — ⁶⁾ Ekkor *Hegedűs Ignác* káplán iránt történt a vakmerő górombáskodás, később pedig *Uvira Rudolf* segédlelkész iránt az alvárosi temetőben!! — ⁷⁾ Fájdalom! így van ez nagy mérvben máig is! — ⁸⁾ *Seress* és *Schimpl* közt. — ⁹⁾ *Adiuratio in Ecclesia*.

gyakorlott jog, az özszesz váczi népnek és a lelkek gondozásainak azon hiedelméből következtetendő, miszerint a *biró fölesketése*, melyet a Szentlélek ünnepélyes segítségül-hívása, megelőzni s a melyhez sz. *Ambrus dicsénete*¹⁾ kapcsoltatni szokott, a parochus saját ténykedéseéhez tartozik s azért ilyeneket az új választott biró parochusának kell mindig végezni és gyakorolni. A mely hoszszas szokást most is megtartani, vagy legalább föl váltva mindkét parochusnak átengedni kell a székesegyházban, a melyben különben is a főpásztor szabadon rendelkezik, Nmldg itéletétől várván ezt, a többiben stb.²⁾

Kitünik *Balogh István* sz. e. kanonok és főesperes itt felhozott levele 6 pontjából az is, hogy ő több mint 20 évi alvárosi plebánossága alatt, akár ezen parochiáról, akár a felsőnek hiveiből választatott a biró, ő annak a székesegyházban fölesketését mindig átengedte, a béke kedvéért önkényt, *Poroszkay János* felvárosi kanonok-plebánosnak, mit a főpásztor is helyeselt. *Schimpl József* kanonok és parochus azt állítja ezen ügyben a főpásztorhoz intézett iratában³⁾ hogy az új választott birónak fölesketése mindig a felső parochust illette s midőn e végett az új biró a sz. e. vezettetett, *Migazzi* bibornok rendeletéből a nagyharang szólott. — E vita még elhuzódott egy ideig, míg azon megállapodás jutott érvényre, hogy az új v. birót, vagy utóbb az új plgrmstrt a székesegyházban az alvárosi plebános eskette föl rendesen.

Említendőnek tartjuk itt, hogy *Ribnyitska Venczel* és *Verschitz József* magukat meglehetősen biró v. polgárok Váczt sz. Iván hó 9-kén 1838-ban kelt iratuknál fogva lekötöztették magukat és utódikat, az ajtatos hivek által a *Törökhegyre* vivő úton fölállított, de a vihar által kidöntött keresztnek helyreállítása s idő folytáni föntartására, melyet is a főpásztori meghatalmazás következtén, *Mericzay Antal* v. kanonok és alvárosi plebános szentelt föll.⁴⁾ — Ugyanezen parochus iratában⁵⁾ az iránt kéri a főpásztort, hogy az elődei alatt elhanyagolt parochialis szőlőt, nehogy ez utóbb neki tulajdonittassék, hozzáértők által megvizsgáltassa. A sz. szék rendelete⁶⁾ folytán, két kanonok⁷⁾ s a hegymesterek jól szemügyre vették, a szőlőt s úgy találták, hogyha oly jó állapotba akarják azt hozni, minőben *Balogh István* kanonok s alvárosi plebános idején volt, legalább is 2000 frt kívántatnék.⁸⁾ Ennélfogva az alvárosi parochiának az *öreg-hermányi hegyen* fekvő s 5 visából,⁹⁾ és az alsó visában a szőlő szélességében 50, a legfelső visában hasonló szélességben 50 sorból álló szőlőjét, *Tajthy Ferencz* kanonok s alvárosi plebános, a sz. szék határozata¹⁰⁾ folytán, a hozzátartozó s a szekérútig terjedő aljával, bizonyos föltételek alatt, 16 évre, *Góor István* szücs és *Solthi Márton* váczi lakosoknak bérbe adta. Az 1839. nov. 8-kán tartott nyilvános árverés-

¹⁾ „Te Deum laudamus.“ — ²⁾ A váczi parochiák vegyes aktái közt. — ³⁾ 1834. febr. 6. — ⁴⁾ Az alvárosi parochia iratai közt, Nro 136. — ⁵⁾ 1838. márcz. 18. — ⁶⁾ 1839. decz. 4. — ⁷⁾ *Balogh István* és *Cseh András*. — ⁸⁾ Ezen kanonok szenvedélyes szőlőmivelő volt. — ⁹⁾ Azaz: táblákból. — ¹⁰⁾ 1840. decz. 12.

kor, e szőlőért az aljjal együtt *Ludányi Pásztor György*, mint legtöbbet ígérő, 204 frt s 24 krt pp. ajánlott és így neki adatott az haszonbérbe.

1844. márcz. 16-kán a nmlgú v. püspöki uradalom részéről Váczott tartott ülés alkalmával, a 429. sz. a., kiküldött bizottság¹⁾ előadja, hogy mivel az *alsótemető* már egészen megtelt, annak nagyobbitására, a ftdő plebános úr kérése következtén, elkerülhetetlen lévén, a tek. káptalani uradalom és a két város küldöttei befolyásával, a mellette lévő térből egy részt hozzákapcsoltak légyen. Mire a végzés ez lön: „Meghagyatik a városi tanácsnak, hogy az ezen temetőhöz foglalt tért azonnal körülárkoltassa, és a tér diszítése végett lycziummal beültesse; nemkülönben miután tapasztaltatott, hogy a sircödröknek kimért helyek igen rendetlenül osztatnak ki, e részben a térrel gazdálkodva, a sirokat szorosán egymás mellé és illő renddel osztassa ki.²⁾ — Megjegyezzük itt, hogy a kath. hivek részére 3 temető van, t. i. az alsó, közép és felső. A középsőben szép siremlékek, több siralagok,³⁾ s közadakozásból létesített jó vizű kút is van. Az e temetőhöz vezető utat *Vargha János* m. kir. fegyházi igazgató rabsaival jó karba emelte, jobbra két s balra egy sor akácfát ültettetett. Utódja pedig tek. *Kovács Ernő* úr ugyancsak a fegyenczekkel e temető város felőli árkat behuzatván, két sor akácfát ültettetett a temető hosszában, a melyek között kellemes sétahelynek adott így létet. — Az alsó-temetőben is sok szép siremlékek, szintén közadakozásból kút s az utóbbi években emeltetett csinos temető-őri ház is vannak. E temető emelkedettebb helyén vannak az alrendű világi és kolostori papság sirjai, többnyire sircövekkel jelölve. — Ugyancsak e temető elején diszlik az akademia által *Hammernyik*⁴⁾ részére állított diszes siremlék e fölirattal: „*Hammernyik Jánosnak az akademia javára tett alapítványaért hálás kegyelettel ez emléket állította a magyar tudományos akademia 1884.*“⁵⁾ E temetőben igen diszes helyen emelkedik a vácsi szabadságharczban elesett *Göts* tábornok sirja⁶⁾ s a temető hátsó részében közös sirban nyugszanak a vácsi csatában elesettek tetemei.⁷⁾ — A halottak emlékezte előtti délután este felé számosan jelennek meg a temetőkben s elárasztják a sirokat a kegyelet száz meg száz koszorúival. Vajha legalább annyi imát rebegnének az elhunytak lelki nyugalmára, amennyi koszorút tesznek sirjaikra! Sokan, igen sokan fordulnak meg ekkor a temetőkben, a kik nagy része csak a sirok világítása és koszorú bámulása végett s úgy szólván csak szórakozni járnak ide, s föltett

¹⁾ *Riegler Ferencz* főpénztárnok és *Braidsver László* mérnök. — ²⁾ Eredetileg 1844. márcz. 18. P. Vácsváros tanácsának kiadott az uradalmi tisztviszéki jkönyvből. — ³⁾ Azaz: kripták. — ⁴⁾ Ezen agyfűrt fejű s rendkívül fukar ember éveken át saját házában boltot tartott. Öngyilkossággal vetett véget furcsa életének. a m. tud. akademiának végrendeletileg vagy 65,000 frtot hagyományozván. — ⁵⁾ Sircökvét Pesten Gerenday A. készítette. — ⁶⁾ Erre nagy gond van fordítva. — ⁷⁾ 1849-ben.

fővegekkel, trágárkodva, szivarozva stb. járdalnak itt, még a mulandóságra oly élénken emlékeztető sirok sem hatván meg sivár, hithideg, nyomorú sziveiket! Pedig ezekből többen a miveltek közé szeretik sorozni magokat! Szép nyilvánulása az ily jelenet a miveltségnek!!

A m. kir. udvari kamara 1846. szept. 16 kán, a 37,101. sz. a. utasíttatni kéri a két parochust, hogy a vácz-i parochiai kertek és szántóföldeknek a központi vasúti társaságtól kapott kisajátítási árát biztos helyre helyezték ki és ezen utasítás eredményéről értesítették.¹⁾

1846. nov. 19-kén *Tajthy Ferencz* kanonok, apát és sz. Miklós-nál parochus Vácson, így ír az ő utódja javára: A vácz-alvárosi parochia sz. Rókusnál létező kertje árát 450 frt conv. pénzben, a vácz-alvárosi parochiának a vörös-háználi, a vasut-társulat által elfoglalt szántóföldje árából meg 100 conv. frtot, tehát $9\frac{1}{10}$ conv. krral többet, mint járt volna, az én utódom, mint parochus javára, melyet én önkényt 750 valutáris frtra kiegyenlíteni akartam, és 6-tos kamatra elhelyeztem; mi sincs most már hátra, mint az, hogy földő uraságod láttamoztassa.“ — 1857. márcz. 1-jén a 11. sz. a. a püspökvárosi tanácsülésen olvastatott földő *Gáspárik Kázmér* nprépost úr ő ngnak e város plgmmesteri hivatalához intézett abbeli megkereső levele, mely szerint, ezen évi márcz. 5-kén, d. e. 10 órára összeülendő választmányi ülésre plgmmstr urat meghitta azon tárgyban adandó véleményezés végett, hogy miután, a helybeli karigazgató,²⁾ mint egyszersmind kántor is, a város két plebániái körében előforduló kántori teendők vitelére nem elégséges, de más részről oly állapotban sincsen, hogy kellő segédeket tartani képes lenne, vajjon célszűrűbb lenne-e a kántorságot a karigazgatói állástól elkülöníteni, vagy pedig a két állomást továbbra is együtt meghagyni, ugy azonban, hogy a kántor fizetése megjavíttatnék és ez által a kellő egyének tartására képessé tétetnék? Mire nézve határoztatott:

Igaz ugyan, hogy e város községi tanácsa már egyszer valósítva látni szeretné azon rég táplált óhaját, hogy a kántori állomás, melyről a két város³⁾ gondoskodik, a karmesteritől, mely a mlgos püspök és a földő káptalanhoz tartozik, elkülönítették,⁴⁾ — amennyiben azonban ez csak a bekövetkező tagosítás életbe-léptétől remélhető, a midőn t. i. országos rendeletnél fogva, a kántor anyagi állásának javítása tekintetéből bizonyos telekmennyiség lesz részére kihatandó, — jelenleg pedig a városi közpénztár a kántori állomás elkülönítésével járó nagyobb kiadások viselésére képtelen lévén, — annál fogva a tagosítás életbe-lépte, vagy más kedvezőbb körülmények bekövetkezteig, e két külön állomásnak ideiglenesen együtt leendő maradása ez úttal is kívántatik.⁵⁾ Ennek következtén, noha ugyan

¹⁾ Parochiai akták. — ²⁾ Regenschori. — ³⁾ T. i. a püspöki és káptalani. —

⁴⁾ E két tisztség maig is még egy személyben van egyesítve. — ⁵⁾ Így kívánja ezt most is a város szűk anyagi helyzete.

a városi kántor, ki ezen szolgálatért a város által, egy külön, alkalmas épületben szabad lakással van ellátva, s e mellett az *ágy- és köntösdíji jövedelmek* ¹⁾ is kizárólag őt illetik, — állásához képest illően ellátva van annyira, hogy ezen jövedelmekből segédet is tarthat; — tekintve azonban, de csak egyedül azon körülményt, hogy a városi kántor minél ügyesebb segéd tartására képesíttessék, *ennek tartása és ellátása fejében 100 pfrt ezennel megszavaztatik, azon megjegyzéssel, hogy kántorsegéd nemtartása esetén, ezen 100 pfrt évi fizetés kiszolgáltatása azonnal megszűnik.* — A városi tanács nézetének, ezen határozat értelmében leendő kifejezésére plgmrstr úr felkéretik azon hozzáátétellel, hogy az e tárgyban tartandó vegyes ülésben a községi választmány érdekeit ezek szerint képviselje.

A két város községe által 1857. okt. 4-kén tartott tanácsülés a 10. sz. a., elhatározta a városi kántor évi fizetését 120 frtban állapítani meg.

27. §. A két parochia területén létezett testvé- rűletek.

Ilyenek voltak: a) a *Jézusnak legszentségesebb testéről nevezett, a sz. József gyülekezetével egyesített társulat* 1784. évben, melyek tőkepénze 850 frtra ment. Ezen összegtől kapott évenként 6% kamatokban 51, az ő főmgtól évenként adni szokott kegyadományból 24, a káptalantól évenként nyert alamizsnából 12, az offertoriumból körülbelül 6, a temetési eszközök használatából mintegy 8, kegyes hagyományokból, a legtöbb évben semmit, egyik-másik évben, 8 év alatt összesen 8 frt 28 krt. Ezen pénztár állapota jelenleg 178 frt s 5 krból áll.

A felső parochián létezett *sz. József társulata, mely a Jézus legszentségesebb teste gyülekezetének keletkezése alkalmával ezzel egyesítve lön.* Ünnepeye tartatott Urnapján ²⁾ és sz. Józsefén, mely két napon volt ezen egyesült gyülekezetek czim-ünnepe. Aztán a sz. József-társulat másod-ünnepe *sz. Rókus napja*, melyet e testvérület még akkor elfogadott, midőn az fogadalmivá lön.³⁾ Szent József társulata, midőn még a felső parochus volt elnöke, minden hóban két misét végeztetett, egyet az élőkért s egyet az elhunyt tagokért, melyek a székesegyházban a mondott plebános vagy káplánja által tartattak. 1772-ben a testvérület vezetője *Bodonyi* kanonok lévén, a nevezett plebános ezen misékről többet nem tud. — 1766. jan. 22-kén kelt s ezen sz. József-társulat dékánjának, *Szini György*-nek iratából kiderül, miszerint e társulatnak bora is volt, mit évenként kegyadományokból gyűjtött össze, s azt eladván, árát a társulat céljaira fordíták. — E két egyesült testvérületnek 1784-ben 850 frtnyi tőkepénze volt, melytől évenként, hatos kamatra lévén elhelyezve,

¹⁾ Proventus lecticales et stolares. — ²⁾ Azaz: Krisztus Urunk sz. teste ünnepén. — ³⁾ T. i. sz. Rókus ünnepé, ki a vészskór elleni védnök (patronus).

kapott 51 frtot; ő főmgtól szokott kapni 24 frtnyi kegyadományt, a káptalantól 12 frtot évenként, az offertoriumból körülbelül 6 és a temetési eszközök használataért mintegy 8 frtot. Az egykor-máskor tett hagyatékok 8 év alatt összesen 8 frt 28 kr-ra rugnak. Ekkor a pénztári állapot 178 frtot s 5 krt tett.

Létezett Váczon, a németek részén, a *keresztény tanítmányról nevezett társulat* is, melynek pénzalapjáról főddő *Tiller József* kanonok s alvárosi plébános következő értesítvényt terjesztett be a segédpüspök ő mlgna 1784. ápr. 20-ról: „Ezen társulatnak (confraternitas) sem ingatlan birtoka, sem tőkepénze nem volt, midőn az alvárosi plébániai javadalomba léptem, s ilyesmie mai napig sincsen. Évi jövedelme nincs más, mint azon kegyadományok, melyek a 12 ujhold-vasárnapokon az éven át s a 40 órai könyörgések alkalmával a perselybe folynak. E jövedelmek egész évben mintegy 9—10 frtra mennek, melyekből szereznek egy-két font viaszgyertyát, ezek a németek 40 órai áhitatossága alatt a Szentség mellett égvén. — Minden kántorbőjt alkalmával két mise olvastatik, egy az élő s egy az elhunyt tagokért, melyekért járó dijak a káplán részére a persely-jövedelemből vétetnek, s azért a tényleges pénztári állapot is csak 3 frtból áll.

Volt e városban „*paraszt-czéh*“ nevű, szállómivesek jámbor társulata is, mely eltöröltetvén, 1838. aug. 20-kán, a 216. sz. a. kelt iratukban panaszkodnak a tagok, miszerint, azon kegyes szándékuknak, melytől vezettetve, a czéhük eltörlése előtt létezett pénzt az általuk szerzett 3 lobogó föntartására s 4 örökös sz. mise éneklésére ¹⁾ alapítványilag szánták s az egyházmegyei kezelésre bízták, — ezen évben a Nagybaldogaszszony ünnepén, mint kitiűzött napon, nem lett elégtéve, könyörögnek azért az e tekintetbeni megnyugtató és a szükséges intézkedés megtételeért.²⁾ — A váczi szállómivesek eltöröltetvén czéhük, a sz. misékre tett alapítványi kötelezvényeit, a hátrálékban lévő tartozások befizetésének sürgetése tekintetéből magokhoz vették s a hozzájuk beidézett adósok 1838. okt. 3-kán azt felelték, hogy mindaddig sem a tőkepénzt, sem a kamatokat fizetni nem fogják, míg nekik a tartozás keltét mutató könyv elő nem terjesztetik. Végre, sem az ily könyv, noha azért ismételtén is irogatott főddő *Schimpl József* kanonok és plébános, elő nem hozatott, sem pedig a mondott alapítvány számadásai így el nem készíttethettek, amint ugyanazon felvárosi plébános előadja. A jknyvet keresve, kétszer irt a tek. vgyre, annyiszor a városi tanácshoz, egyszer *Somogyi* volt alszolgabíróhoz, de mind hiába; mind azt állíták, hogy ama jknyvet nem találhatni! Némelyek meg egyenesen megtagadták a kamatfizetést! Három évig nem kapott kamatot! ³⁾

A püspök-vácsvárosi tanács 1833. decz. 22-ki, 727. sz. a. iratában az iránt tudakozódik, hogy az eltörölt paraszt-czéh 1048. vál.

¹⁾ Husvéthétfőn, sz. Domonkos utáni vasárnap, Nagybaldogaszszony ünnepén s halottak napján a székesegyházban reggeli 6 órakor fölvaltva a plébánosok által káplánai segédkezése mellett. — ²⁾ A váczi parochiák vegyes aktái közt. — ³⁾ U. o.

forintból álló, 3 zászló főtartására s sz. misék végzésére szolgáló pénze kinek kézbesítették.¹⁾ A megyés főpásztor ezen, a nevezett czélra létezett összeget a sz. szék gyűléséből²⁾ a kegyes alapítványok kezelőjének, főtdő *Cseh András* prépost s kanonok gondviselése alá adatta az illető kötelezvényekkel együtt a városi tanács által, meghatározván a misék számát és ki általi végzését stb.³⁾

Voltak még a két parochia területén több jámbor társulatok is, melyek áhitatosságukat az itteni kolostorok templomaiban szokván tartani, ezek történelmében fogjuk azokat röviden ismertetni.

28. §. A vácz-alvárosi parochia plébánosainak névsora.⁴⁾

Ezen parochia, amint már fentebb említők, 1744. év elején meg alapittatván, annak plébánosai a következő érdemdús egyházi férfiak voltak a v. sz. e. káptalanból idáig:

1. Geró Mihály, ki 1744. decz. 31-kén neveztetvén ki plébánossá, ezen javadalmát 1745. jan. 11-kén foglalta el, és viselte a plébánosi tisztet 1751. okt. végeig. — Igazolja ezt a plébániai házassultak anyakönyve, melyben 1751. októberhó végéről ezen megjegyzés fordul elő: „*Isti copulati sunt in (igy!) Octobri sub Rssmo Dno Gero.*“⁵⁾ Elhalt-e mint plébános, vagy előléptetett? annak nyoma ezen plébánia sem anya-, sem évkönyveiben nincs. — Előbb nagykatai plébános és czimzetes kanonok volt.

2. Benzoni Bódog, 1751. decemberhó 12-től 1753. február 2-káig, midőn a vácz felvárosi plébániára helyeztetett át. Erre vonatkozólag az itteni házassultak anyakönyvében az 1752. év kezdetén ezen bevezetés foglaltatik: „*Annus Christi 1752. Incipit Exercente Curam Animarum Foelice W. Allarico de Benzoni Canonico Actuali Curiensi.*“

3. Kecskeméti István, czimzetes kanonok 1753. febr. 2-től 1759. febr. 4-kéig, a mely napon meghalt mint plébános s a sz. Miklós-templomban a szentély előtt eltemettetett. — Halála után 1760. ápr. 27-kéig *Fricz János* mint adm. tor vitte a plébániai hivatalt.

4. Pruszkay Samu, 1760. ápril 27-től 1766. febr. 24-kéig, a mely napon elhalt, mint plébános 43 éves korában s eltemettetett a sz. Miklós-templom sirboltjában, annak a sz. leczke felé eső oldalán. Ez a váczai káptalannak is tagja volt, kinek idejében alapította főtdő *Würth Salesi Ferencz* váczai kanonok a sz. *Jánosról* nevezett itteni kanonokságot, melynek alapítását *Migazzi* bibornok és püspök 1762. szept. 25-ről kiállított okmányával azon kijelentés mellett fogadta el és erősítette meg, hogy ezen kanonoki állásnak azon váczai plébá-

¹⁾ Olvstatott 1833. jan. 5. a sz. széki ülésen. — ²⁾ U. a. ülésből. — ³⁾ A v. parochiák vegyes iratai közt. — ⁴⁾ Ezen történelmi adatokat e szerény mű írója ngos és főtdő *Tanács János* kanonok úrtól volt szerencsés kapni — ⁵⁾ Nyelvünkön: „Ezek adattak össze októberban főtdő Geró úr alatt.“

niával kellend később egyesíttetnie, a mely előbb fog üresedésbe jönni, s egyúttal első jánosi-kanonokká, az alapító szándéka szerint, *Farkas Mihály* csográdi főesperes és félegyházi plébános neveztetett ki, ki addig, míg felőle másképp lesz gondoskodva, előbbi javadalmának birtokában is meghagyatott. — *Pruszkay Samu* halálával tehát beállott az eshetőség, hogy a vácz-alvárosi plébánia a jánosi-kanonoksággal egyesíttessék, amint hogy ezt *Migazzi* bibornok és püspök egy újabb, 1766. évi ápril 11-kén kiadott oklevelével tényleg egyesítette is. — És így lett plébánossá:

5. Farkas Mihály, jánosi kanonok, ki ezen tisztet 1766. ápr. 11-től 1780. febr. 19-kén szerencsétlenül bekövetkezett halálaig viselte. Halálesete a plébániai halottak anyakönyvében az 1780. évi febr. 19-ről az egyház nyelvén előadva van, mely kedves honi nyelvünkön így hangzik: „Fötdő *Farkas Mihály*, vácz-i székesegyházi kanonok, sz. széki ülnök, a hasonnevű kerület főesperese s vácz-alvárosi plébános, életének 66. évében Veresegyházához közel, Sz. Miklós-község mellett, a lovak által elragadtatván, a kocsi által összezúztatott, de a haldoklók szentségeivel mégis ellátva, az Urban, mások példájára, elhunyt.“ — Halála után a plébániai hivatalt 1780. aug. 1-jéig *Légrádi Mihály* vitte mint admtr.

6. Tiller József, 1780. aug. 1-től 1790. nov. 1-ig. Ez 1780. nov. 1-én *Migazzi* bibornok által alapított egyik kanonoki széket, melyre saját kérelme folytán neveztetett ki, foglalta el, — később fokonként emelkedve a káptalan nagyprépostja lett. Meghalt 1822. évben. A vácz-alvárosi plébániára Soroksárról hozatott be.

7. Kozma József, 1790. nov. 1-től 1792. szept. 7-ig, mely napon Istenben csendesesen elnyugodott. A plébánia történetírója, ki 3-dik utódja volt, azt jegyezte fel róla, hogy apostoli buzgalmű és tudományyal teljes férfiú volt; jeles tanításmódja miatt pedig a hívő nép által mindenütt nagyon kedveltetett, a vácz-i plébániára a Kecskemétiről lévén kinevezve. Halála így van a halottak anyakönyvébe bevezetve: „A legcsendesebben hunyt el az Urban káplánjának, *Milkovics András*nak karjai közt, életének 55. évében a haldoklók szentségeinek ájtatos fölvétele után. — Utána a plébániát mint admtr 1793. jan. 14-kéig *Milkovics András* kormányozta.

8. Laffesák Mátyás, előbb nógrádi főesperes és romhányi, majd vácz-i felsővárosi plébános volt s 1793. jan. 14-kén a jánosi kanonoki székek s a vele egyesített alvárosi plébániának birtokába lépett, s mint ilyen a papnöveldének is 3 évig kormányzója volt, végre a sok gond és munka által megtörve, 1802. évben a *Migazzi* bibornok által alapított kanonoki székek egyikére kérte magát kineveztetni, mit meg is nyert. Meghalt 1805-ben.

9. Vaczlavovics Ferencz 1802 jun. 14-től 1810. év elejeig, midőn örkanonokká neveztetett. Előbb nógrádi főesperes és romhányi plébános volt. Meghalt 1814. évben.

10. Balogh István. Ez 38 éves korában lett itt kanonokká

s plebánossá, miután előbb mint püspöki szertartó és levéltárnok 5 évig, mint püspöki titkár pedig 8 évig és mint félegyházai plebános 1 év és 3 hónapig működött volna. 1810-ben neveztetett ki jánosi kanonokká s vácz-alvárosi plebánossá, s azon évi februárhó utolsó napján kanonoki székébe beigtattatván, *Kámánházy László* akkori püspök oldalkanonokává hitta őt meg, mely állásában annak egész haláláig meg is maradt. Nagy jogász, szilárd jellem s erős akaratú férfiú volt, s ott, hol magát a jog terén érezte állani, félelmet nem ismert s egész bátorsággal tudott bárkivel szemben az igazsáért küzdeni. Plebániájának jogait, érdekeit és jövedelmeit nemcsak megvédte, hanem ez utóbbiak emelését is kivitte. *Ő kezdte írni a plebánia történetét*, mely alatta egy vaskos ivréti kötetre növekedett és igen sok becses adatot tartalmaz. *Elődei s eddigi utódai között, ő volt leghosszabb ideig vácz-alvárosi plebános*, mert 1810—1832-ki július haváig viselte a plebánosi tisztelet, midőn az idősb alapítványú káptalan tagjai közé léptetett elő. Buzgó lelkipásztor volt. Az idősebb hívek most is tisztelet- és szeretettel emlékeznek még „*Balyog*”-papra, így nevezvén őt a nép. Meghalt 1846. évben.

11. Seres Pál. Ez előbb kecskeméti plebános s igen jeles szónok volt, 1832. évben július-havában vette át a vácz-alvárosi plebánia vezetését s viselte e hivatalt 1837. október-hóig, mely évben pesti főesperessé neveztetett ki, és a *Migazzi* bibornok és püspök által alapított kanonoki székek egyikére helyezettett át, s mint ilyen 1841-ig a papnövelde igazgatója volt. — Meghalt 1843. évben.

12. Mericzay Antal 1837. októbertől 1839. aug. 1-jéig, mely napon a *Migazzi* bibornok által alapított kanonoki székek egyikét foglalta el, melyre saját kérelme folytán emeltetett. Az 1847. évi pozsonyi országgyűlésen a váczai káptalan képviselte, — 1849-ben még mint az újabb alapítványú káptalan tagja, káptalani helynökke választatott. Meghalt 1855-ben, mint az idősebb alapítványú káptalan tagja. — Előbb Holdmevővásárhelyen volt plebános.

13. Tajthy Ferencz 1839. aug. 1-től 1847. decz. 23-ig, mely napon csongrádi főesperessé s a *Migazzi* bibornok által alapított kanonoki székek egyikére neveztetett ki. — *Az ő idejében épült a vácz-alvárosi iskola*, melyben 1846. évi jan. 12-kén a legnagyobb pompával, igen számos gyülekezet, a két városi tanács és választott polgárság, valamint sok más úri vendég jelenlétében alkalmi beszéddel, mozsarak durrogása között, a tanítási pályát ő nyitotta meg. Meghalt, mint az idősb alapítványú káptalan tagja, 1864. évben. Előbb szilágyi plebános és a székesegyházi kerületnek esperese volt.

14. Gróf Zichy Ipoly, mint sz. Jakabról címzett apát és mogyoródi plebános neveztetett ki 1847. decz. 23-kán váczai jánosi kanonok és alvárosi plebánossá. 1848. febr. 10-kén foglalván el ezen állását, 1852. évi október végeig nehéz időkben viselte a plebániai hivatalt. Vác város a az ő önfeláldozó közbenjárásának köszönheti, hogy a szabadságharcz végnapjaiban, 1849. júl. 17-kén *Losoncz* sor-

sára nem jutott. 1852. évben a *Lauchasz-féle*, 1855-ben a *Migazzi* bibornok által alapított kanonoki székek egyikére, és 1856-ban pesti főesperessé neveztetett, és már előbb, 1854-ben pápa ő szentsége házi főpapja lett. — 1862. évben főesperesi és kanonoki állásáról leköszönt, s Budán, a városmajorban, csöndes magányban, de a vácziaknál hálás emléken él, az irodalom, művészet pártolása és a jótékonyosság gyakorlásában leli örömét. Isten még sokáig éltesse!

15. Müller Mihály 1852. nov. elejétől 1863. év végeig vezette e plébániát, midőn székesegyházi főesperessé neveztetett ki. Meghalt 1882. évben mint olvasó-kanonok. Előbb főlegyházi plebános és czimzetes prépost volt.

16. Neszveda István, mint püspök-hatvani plebános és székesegyház-kerületi esperes neveztetett ki jánosi kanonokká és vácz-alvárosi plebánossá az 1863. év végével és viselte a plebánosi tisztelet 1872. július végeig. 1870-ben csongrádi, 1872-ben székesegyházi főesperperessé és czimzetes apáttá neveztetett ki; 1882-ben püspöki helynök, 1884-ben fölszentelt philoméliai püspök, 1885-ben a káptalan nagyprépostja lett s nmlgú és földő *Peitler A. József* püspöknek 1885. évi júliushó 24-kén közbejött halála óta mint általános káptalani helynök kormányozza a vácz egyházmegyét szeretettel, bölcsen s tapintattal. Él s éljen sokáig!

17. Tanács János, előbb ujszászi, majd rékasi plebános, 1867-ben czimzetes, s 1872. jul. 1-jén jánosi kanonok s vácz-alvárosi plebános lett, ezen kanonoki székébe ezen évi jul. 29-kén igttatván be. A plebánosi hivatal vezetését tényleg ezen évi sept. 6-kán vette át. Él s éljen még sokáig!

II. FEJEZET.

Vác városában létező különféle vallásfelekezetek.

1. §. A) Nem egyesült görög-keleti hitűek.

E városban, mint tudva van, már a török-uralom idején is laktak állandóan ilyen görögök, kiket a köznép közönségesen „*rácok*”-nak szokott nevezni. A XVIII. század közepén már többen voltak s kereskedéssel foglalkoztak, amint ezen, a püspöki uradalom által nekik adott *szabadalmi okmány* is bizonyít, mit érdekességénél fogva honi nyelvünkön itt egész terjedelmében közlünk.

„Mi gr. Althánn M. Károly, a sz. r. b. grófja, *Goldburg* és *Murstettenben* szabad báró, érsek, váczai püspök, pápa ő szentsége házi főpapja és pápai trónálló püspök, sz. Mór galliopolisi apátja, mindkét jog tudora, ő cs. kir. Fölsége v. b. t. tanácsa, s m. kir. httósági tanácsos, a jerusalemi sz. János máltai jeles rendjének nagykeresztes lovagja s bajuliviusa stb. tudtúl adjuk, hogy mink a jó

rendre és onnét függő közjóra tekintettel lévén, ezen püspöki, Vác székvárosunk hiveinek, az üzérkedők és kereskedőknek, *Pap Tamás* szintén kereskedő által, hozzánk benyújtott legalázatosabb folyamodványukra hajolva, *megengedtük legyen, miszerint a nevezett üzérkedőink a mi uradalmi védnökségünk alatt egy társulatba összeállhatnak, és kisebb, de csak a kereskedelmet illető dolgokat, magok közt, a kereskedelmi szokás módozata szerint, megvizsgálhatják, elintézhetik s alantosaikat, de csak a csekélyebb, legfőlebb 10 frtnyi birságot meg nem haladó ügyekben, büntethetik és javíthatják; a nagyobb fontosságú eseteket pedig nekünk vagy tisztviselőinknek bejelenteni tartoznak, mint azelőtt is tartoztak; — és minthogy továbbá ezen kereskedők társulata följánlja magát és igéri, miszerint illő áron e várost a szükséges cikkekkel ellátandja, ennél fogva akarjuk, és mind tisztviselőinknek, mind pedig a birónak, e székvárosunk tanácsának megparancsoljuk, miszerint a főt nevezett üzérek és kereskedőket a város jelen állapotában további díj-emelés nélkül, midőn a hely nagyobb népessége miatt, a jövő időben a szükség úgy kívánná, főtartsák és főtartassák, és [meg ne engedjék, hogy az országos vásárok idején kívül, a mi üzereink és kereskedőink sérelmére, idegenek vagy külsők, semminemű árucikkeket, kivéven szalonnát, zsirt, vagy más ilyenemű tárgyakat, melyek a lakosok napi szükségére szolgálnak, az uradalom részére eső elkobzás büntetése alatt, magánlag, annál kevesebb nyilvánosan bármely ürügy alatt eladni ne merészeljenek. Ellenben köteles lesz a kereskedők mondott társasága oda ügyelni, hogy a lakosok jó és valódi cikkeket, és amennyire lehetséges, csekélyebb áron szerezhessék be.*

Minthogy pedig nekünk különösen szívélyesen kell felelődni az Isten dicsőségének és az ő parancsai megtartásának, s nemkülönben a religió tekintetében kir. törvények és rendeleteknek, ennél fogva parancsoljuk és rendeljük, hogy a rendes ünnepeket azon kereskedők, még az orthodox hitet nem vallók is, pontosan megtartsák, és az engedetlenség esetén, a kegyes czélra alkalmazandó birságokat minden vonakodás nélkül, a lelkiekbeni időszerinti helynökünk vagy tisztviselőink, jelesen teljhatalmú tisztünk parancsára, amidőn és ahányszor vétkeseknek találtnak, letegyék, és ne merészeljenek, bármely ürügy alatt, az ő religiójuk magán-gyakorlatát behozni, vagy bár a legkisebbet is megkísérteni, ami csak távolról is e gyakorlatot mutatná, úgy szintén valamely, a hazai törvények és kegyes kir. rendeletek által tiltott gyülekezeteket tartani, kivéven az üzlet szükségét, súlyos büntetés alatt, mind a személyekre, mind pedig javaikra nézve. Ami uradalmi pénztárunkba pedig, a gyakran nevezett kereskedők, az ide mellékelt és névszerinti összeírás szerint, „*védelmi adó czimén*“ 300 rftokat, és pedig évnegyedenként egy mindnyájokért és valamennyi egyért általában évenként letenni fognak, amint is ezen összeg leteendésére magokat lekötelezték. Egyébiránt az uradalmi jogok épségben maradván, A melyek nagyobb hitelére

ezen kezeinkkel aláírott és pecsétünkkel erősített iratunkat kiadatni rendeltük. Kelt Vácson 1749. május 5-kén. *B. MC. Althánn* érsek, váci püspök, sk. (A vácz-városi tanácscsali aktákhoz. A v. parochiák vegyes aktái közt. Nyílt alakú, nagy kemény papir-iven. Aláírva *Jentschkey János Zsigmond* sz. széki igatónak neve is.)

2. §. A nem-egyesült görög kereskedők egy másik szerződvénye.

Ugyanazon váci rácz vagy görög kereskedők az 1757., 8. s 9-ki évekre kötött szerződvény erejénél fogva, ezen igen érdekes szabaddalmi iratot nyerték, melyben több görög kereskedő nevével s egyebekkel is megismerkedünk:

„Mi *váli és sonnenthurni Migazzi Kristóf*, a sz. r. b. grófja, az Isten és az apostoli szék kegyelméből érsek és váci püspök stb. Tudtokra adjuk e jelen sorok erejénél fogva mindeneknek, a kiket illet, hogy mink tekintettel lévén a jó rendre és az attól függő közjóra, az alább következők alázasatos folyamodványukra, és e szerződvény első pontjában jelzett ezen székvárosunkbeli görög üzérkedők és kereskedők által előnkbe terjesztett iratukra kegyesen megengedtük, miszerint ugyanazon üzérkedők és kereskedők a mi védelmünk alatt, az alább jelzett módozat s bennfoglalt föltételek szerint, itt kereskedést vihessenek és gyakorolhassanak. Jelesen:

I. Megengedjük és helybenhagyjuk, hogy a most mondott görög kereskedőknek itt 4 társulatuk vagyis csoportjuk legyen, és ugyan a) *Popp Tamásé*, kinek a nyereség és teherben is részesülő társai lesznek: *Popp János* testvére és *Halász György*. És minthogy ezek hárman mind a csoport főnökeiül tekintendők, a kereskedelemben szintén három segédök leend, t. i. *Tóth Antal*, *Pál Péter* és *Mansok Tamás*, és hat inasuk: *Popp Demeter*, *Kolomán Tamás*, *Muscok György*, *György Antal*, *Mansuk Tamás* és *Kalasai György*, kiket szintén az ő kereskedésök segítségére magok mellett tartanak. E társulati csoport két boltban, t. i. *Laczkóczy Pál* házában és a *Dombay-féleben* rakhatja ki áruczikkeit. — b) Előbb a *Stockinger-Varsay-féle*, most *Nikola Kristóf*, ennek testvére: *Nicola Demeter* és *Biáló Miklós*, mint a nyereség és teherben részesülő társak által képezett csoport nevezett főnökeinek egy szerződött segédjök van, t. i. *Biáló Tamás* és három inasuk: *Mitricza Miklós*, *Derva Brussa*, *Rácz Demeter*, és egy velök kosztos görög gyermek, de ez a német elemi iskolákba jár. E társulati csoport is két boltban, a földő *Würth* kanonok úr házában árulja czikkeit. — c) Az előbb részint *Murlin*, részint *Stockinger-féle*, most *Kozma István*, *Ádám Tamás*, *Bendela Demeter* és testvére *Mihály* által alkotott csoportnak van kereskedelmi segéde: *Berczuli János*, és két inasa: *Csonka Tamás* és *Puffh Ferencz*. Ezek kereskedése csak egy, a városház alatti boltban gyakoroltatik ugyan, de van e csoportnak mellesleg különféle árukkal eléggé ellátott rak-

tára. — d) *Tolloján Demeter* és testvére *Tamás* csoportjának van két dijas segéde: *Jankovich György* és *Mutscha Mátyás*, s három inasa: *Tolloján Tamás* főnöknek fia, azonkívül *Rácz Demeter* és *Gacsaoni János*. Kirakja árucikkeit a mlgos de *Liczov* tábornok úr házában, csak egy boltban, de van ezen kívül két, elegendő czikkekkal ellátott raktára.

Ezek lesznek hát a négy-görög-kereskedő-társulati csoportok, melyeket a következő szerződvényi pontok köteleznek, lévén ezek pontosan és általunk önkényt kiszabandó súlyosabb büntetés alatt megtartandók. A honnét következik:

II. Hogy nemcsak minden idevaló kath. kereskedők, hanem két szegényebb, itt Váczon leginkább szalonnával és főzelékekkel kicsiben kereskedő görög is, t. i. *Mansuka Demeter* a városházában, és *Dörös János* a *Wuoczy*-féle házban üzérkedők, az alább megszabandó bérletmennységhez járulni nem fognak, hanem általunk olykor-olykor részecskében a mi perceptori pénztárunk javára megadóztatnak. Megállapittatván továbbá az elsorolt módozattal a görög kereskedők négy társulata:

III. Akarjuk, hogy ugyanazon görög kereskedők a vallásgyakorlat végetti gyülekezés vagy az imázás tekintetéből összszejöveletektől, törtennének azok akár nyilvánosan, akár pedig alattomban és titkosan, annál bizonyosabban tartózkodjanak, minél elmaradhatlanabbul az áthágók amennyiszer-annyiszor hasonló gyakorlaton rajta kapatva, általunk a legsúlyosabban és példásan megfenyítettetni fognak. Tudják tehát a görögök, hogy ezen kegyes intézkedésünket úgy tartsák meg, hogy a legsúlyosabb büntetések szigorának tapasztalására okot és alkalmat ne adjanak.

IV. Nem kevesebbé rendeljük, hogy a föntebb névszerint elszámált, tényleges itt létező görögök vagy kereskedő főnökök és társaikon, vagy a kereskedésbeni segédeiken és az inasokon kívül, a mi előleges tudtunk és megengedésünk nélkül senki ide be ne vezettesék, és szintén a mostani kereskedők közül, senki az ő kereskedelmét a mi tudtunkon kívül eladni, elcserélni, elajándékozni vagy bármily más módon elidegeníteni, vagy új kereskedést állítani és új boltokat nyitni ne merészeljen, és azt a mi súlyos fenytésünk alatt.

V. Hogy pedig ezen üzérkedők közötti, legtöbbnyire Nekünk is alkalmatlan egyenetlenkedések és versengések kikerültessenek, kegyesen határozzuk és rendeljük, miszerint ugyanazon sorban, amint a társulati csoportok ezen szerződvény első pontjában előfordulnak, legyenek az itteni országos vásárokon is sátoraik fölállítva mindenkoron, t. i. az első sátor lészen *Popp Tamás* és *János* testvéreé; a 2-dik, vagyis a mondott *Poppé* irányában *Nicola Kristóf* és társaié; a 3-dik, vagyis közvetlenül *Popp Tamásé* mellett lészen *Halász Györgyé*; 4-dik, vagyis ennek irányában *Kozma István* és társaié; az 5-dik mindjárt *Halász Györgyé* után, *Tolloján Demeter* és testvéreé; a 6-dik ennek irányában lesz a káptalani részén lakó görögé.

VI. Elosztva lévén ilyképen és kiszabva a vásári sátorok álmásai, azt is kegyesen rendeljük, hogy ezen szabály tartassék a kereskedésbeni dolgokra nézve. Szabad fog lenni t. i. ezen négy társulati csoportban lévő görög kereskedőknek jelenleg birt áruczikkeikkel nyilvánosan kereskedést vinni, de úgy, hogy szegeket, lemezt és aczelt, mint oly tárgyakat, melyek nem az ő, hanem a szintén a mi védnökségünk alatt álló vasárosok körébe tartoznak, úgy nem külföldben olvasztott vaját és közönséges magyar sajtot boltjaikban tartani és eladni ne merészeljének.

VII. Ellenben ígérjük azon görög kereskedőknek, az országos vásárokon kívül czikkeikkel körüljáró zsidók és tótók ellen, minden védelmünket, de azon törvénnyel és föltétellel, hogy a *silesíták*, és a külső tartományokból mások, a kik áruczikkeikért ő cs. kir. Főlségének harminczadot és vámdíjt fizetnek, üzérkedésükben ne zavartassanak, nehogy azoknak, akár Előttünk, vagy más hatóságok és dicasteriumok előtt, panaszokra alkalom adassék. Hogy pedig mind a mi, mind pedig ezen városunk belső szükségeiről gondoskodva legyen, köteleztetnek a görög kereskedők, nem csak jó és friss s kellő minőségű árukat tartani, azokat igaz súlylyal és igaz mértékkel s illő áron eladni, s főképen arra vigyázni, nehogy a súlyok és mérték hamis voltáról meggyőztetvén, megérdemlett büntetésekre kelljen őket vonni.

VIII. Az ilyképen városunkban nekik megengedett kereskedési gyakorlat és megnyert védelmünkért lekötelezik magukat a gyakran említett görög üzérkedők egyetemesen egy mindnyájokért és valamennyien egyért, hogy a mi városunk pénztárába eddig befizetni szokott adón kívül, Nekünk a perceptori pénztárba, a következő három éven át, t. i. 1757., 1758. és 1759 re, a melyekre t. i. ezen szerződvény kiterjed, évenként 400 rfrtokat, és pedig minden évnegyedre előlegesen 100 ily forintokat rendesen és pontosan beszoigáltatni fognak.

IX. És minthogy ezen szerződvény czélja nem csak a védelmi díj megszabása, és a kereskedelmi szabályozás s a sátoroké volna, hanem főképen az, és ami szándékunk abban öszpontosult, hogy a többször említett idevaló görögök, mintegy nem világi, hanem püspöki védelem alatt élvén, életüket és erkölceiket úgy vezessék, hogy valamikép botrányul ne legyenek sekinek. Minélfogva, a mindig szemek előtt tartandó becsületességen kívül, főkép kerülni fogják a nőkkeli minden társalgást, és ha, akár hasonlóban, akár az üzletvitelben, egyikök vagy másikuk által közölök, valami kevesbbé becsületetlenek elkövetése történnék vagy észrevétnék, azt annál bizonyosabban Nekünk, vagy főbb tiszteinknek időről-időre és esetről-esetre, minden körülményekkel, hozandó orvoslat végett betérjeszteni fogják, minél bizonyosabbakká akarjuk őket tenni, hogy azok, a kik az egyiknek vagy másiknak rossz tetteiről tudomással bírnak és azt Ne-

künk be nem jelentenék, ugyanazon büntetést, melyet az elkövetők, fogják szintén érezni. Ahonnet következik:

X. Hogy a görög kereskedőknek épen nem engedtetik meg, miszerint ők magok közt birságokat vagy poenalitásokat, bármely eltakart ürügy alatt is vegyenek és venni merészeljenek, hanem határozottan magunknak tartjuk fön minden és egyes, akár nagyobb, akár kisebb kihágásaikat földesúri tekintélyünknel fogva, a birságolás, büntetés, fenytés és javítás tekintetében. Valamint továbbá kegyesen bizunk abban, hogy az annyiszor említett görög kereskedők ezen pontokat szorosan megtartandják, ugy viszont Mi is igérjük, hogy őket nem csak a mi védelmünk, hanem mintegy atyai szárnyaink alatt fogjuk tartani. Melyek nagyobb hitelére stb.

3. §. A váczigörög kereskedők lajstroma 1760. évben.

A vácz-i görög kereskedők 1760. decz. 23-kán összeíratván, akkor ezek voltak itt a görög boltosok: 1. *Demeter László*, a görögök birója, kinek boltja a városház alatt volt, melyben szalonnát, sőt, vásznat, dohányt és fűszereket árult, egy bejárattal. Bérlelt lakása volt *Stefanovits György* szabónál. Társa volt testvére: *Tamás*; segédjök: *Pelig Tamás*. — 2. *Popp János*, kinek boltja volt *Laczkóczy Pál* háza alatt két ajtóval és szállással. Ebben árult posztót, vásznat, rojtot és különféle kelméket. Társa: *Halász György*; segédei: *Péter* és *Demeter*; inasai: *Demeter* és *János*. — 3. *Popp Tamás*, kinek a *Dombayház* alatt volt különféle árukat tartalmazó két-ajtós boltja. Szállásbért fizet a néhai *Nodler-féle* háztól; segédei voltak: *Popovits Miklós* és *Hudnagy András*; inasai: *Bratovits András* és *Timót*; szolgálója *Sz. Endréről* volt. — 4. *Tolián Tamás*, kinek különféle árujú boltja volt a *Papriki*, legujabban a *Minárics* úr által megvett ház alatt, egy ajtóval: Segédei voltak: *Bondi Tamás* és *Tolián Tamás*; s inasok: *Zsazsa Miklós* fia és *Tolián Mihály*, ugyszintén *Szára János*. — 5. *Beála Miklós*, egy ajtóra boltja volt földő *Würth* háza alatt, melyben különféle árui voltak kitéve; egy másik ottani bolt bezárva volt. Testvére: *Beála Tamás*; segédje: *Úrusáder* s inasa oláh.

6. *Bendela Demeter*, kinek különféle árukkal ellátott két-ajtós boltja volt a városház alatt. *Leitgeb Péternél* lakott. Társai voltak: *Bendela Mihály* és *Csonka Tamás*; inasai: *Kalud Antal* és *Pál Tamás*. Azonfölül volt két szöllője: egy 8 kapás a *Kis-Zsokrákhegyen*, a másik zálogban, 9 kapás a *Spinyérhegyen*. — 7. *Csonka János* és *Mucsú Manó*, kiknek boltjuk volt az alvároson *Wurdezni András*nál, melyben szalonnát, pipát, kordovánt, bőröket, vásznat stb. árultak. *Sándor Kristóf* átvitte árucikkeit a *Würth-féle* boltban árult *Beála Miklós* birtokába. *Mlinárics* úr házában lakott. Neje *Zugárovits Katalin*, leánya egy éves, testvére azonfölül *Sándor Demeter*. Szolgálója *Korponáról* jött 4 hó előtt, de ez lutherhitű. Volt *Diósvölgyön*

120 kapás szölleje, két házacskával, melyek egyike a szőlőn alúl, másika fölül létezett.

Tehát 7 görög család lakott ekkor Váczon 35 taggal s volt 7 boltjuk. Ezek birtokosainak egyikével, *Tolóján Násztó*-val különféle pénzügyekben, ez idő tájon *Polnó Pál*, *Papp János*, *Kiviák János*, *Juhász Demeter* kecskeméti, *Popovics Mihály* balassagyarmati, *Kovácsovits András* pakarezi (Tóthonban), *Nikola Ádám* egri, *Demecsky János* füredi, *Popovits Janos* irsai, *Popovits Ignác*z győri, *Iconomo György*, *Dursza Sztamó* pozsonyi stb. görög boltosok érintkezésben voltak.

Az 1765. jun. 13-ki összeírás szerint, a 8 boltosnak családjai összesen 47 lélekből állottak. — A ráczok ezen évre a szerződvény mellett s állapotukban meghagyattak, de ha valamelyikök családjá megszorodék, ezt az uradalomnak bejelenteni tartoztak, különben minden fejtől birságot fizettek. A vásári időn kívül, bejelentés nélkül, tovább a városban házalók és főkép üzérkedő zsidók, a görögök folyamodványára eltávolítandók. — Azon kimutatás, melyet 1766. évben a görög boltosok *Burián* uradalmi praefectushoz beterjesztettek, németül van írva.

Megjegyezzük itt mellékesen, hogy ekkor ezek voltak Váczon a kath. kereskedők: *Dienes Péter*, *Panner Márton*, *Puklin*, *Hein Ágoston*, *Panner András*, *Furkas János*, *Stefán Ádám*, *Kirchner Pál*, *Hefentroger Adám* s *Frey Jakab* özvegye. Ezekén kívül voltak boltok, melyekben a kötélgyártók árultak naponként. A szijgyártóknak 2 s a borbélyoknak is ennyi boltjuk lévén, ezekkel együtt összesen a katholikuskok 13 bolttal birtak.

4. §. A görög boltosok szerződvényének megújítása.

Gróf Migazzi Kristóf, a sz. r. b. hercege, bibornok ő főmga, bécsi érsek, a váczi püspökség örökös admtra stb. kegyes rendelete folytán, azon védiratot, melyet a püspöki uradalom ezen püspöki városban lakó görög-szertartású kereskedőkkel, az ő eltüretésük, védelmök és szabad kereskedelmi gyakorlat végett 1761. jan. 3-kán kiadott, alázatok kérelmökre 11 pontban megújította, melyek 4-dikében megjegyeztetik, hogy vásári alkalmakkor egy sátornál többet ki sem állithat. A 8-dikban előfordul, miszerint az uradalom ezen kereskedőket az e helyen alattomban tilos üzérkedést gyakorló zsidók ellen, kik alattomban különféle tárgyakat összevásároltak, és minden más külsők ellenében biztosítja védelméről. A 10-dikben meghagyatik, miszerint e kereskedők kebelökből válasszának egy jó erkölcsű, tisztas állapotú s komoly férfit *biróul*, kit megerősítés végett az uradalom tiszttségének beterjeszsenek. Ennek kötelme leend a többiek erkölcsére felügyelni, a kihágókat, vétkezőket s a tett rendeletekkel ellenkezőket az uradalmi elüljáráságnak megfenyítés végett hűségesen

bejelenteni. Nem is leend szabad a bírónak, vagy a társulatnak, az uradalom előleges tudta nélkül, a bármiképen vétkezők közül valakit megbüntetni, hanem minden eldöntendő ügyeiket a földesúraság ön-magának tartja fön. A 11-dik s utolsó pont azt tartalmazza, hogy ezen jótétemények és védelemért, az említett kereskedők a püspök-városi közpénztárba eddig évenként fizetni szokott adón kívül, évenként, míg ezen szerződvény tartani fog, fizetnek minden nagyobb bolttól 80 frtot, a kisebbtől pedig 10-et. Összesen hát a 4 bolttól 320 rfrtot, más háromtól meg 30 frtjal, tehát egészben (kivéve a Würth-félét) 350 rfrtokat, úgy pedig, hogy minden évre, negyedenként előre 87 frt s 50 drt minden hiány nélkül, a szerződvény érvényének megsemmisülése s a kebelzetből kitiltás büntetése alatt fizetni köteleztetnek. Kelt Vácson, 1765. jan. 1. *Dedky József* mk., a váci püspökség Inspectora.“

5. §. A váczi görögök vallásgyakorlata és templomuk keletkezése.

1782. évben az itteni görögöknek e város területén még nem volt szabad vallásgyakorlatuk; mert *Pap János* görög boltos, ezen évi szept. hóban folyamodott *Migazzi* ő főmghoz, hogy neje gyermeket szülvén, engedtetnék meg egy pópának Szent-Endréről a keresztelés végetti áthozatala. Mi azonban, mint látszik, nem történt meg, hanem, minthogy az apa a gyermeket kérvényében igen gyöngye alkatúnak mondja, szükségből a bába keresztelte meg. Az illető iratokból kitünik az is, hogy a gyermek megkeresztelését az itteni ráczok arra akarták fölhasználni, hogy a nevezett pápa, kihez a váci görögök tartoztak, itt valami joghatósági ténykedést végezhesen. Mi azonban a főnálló viszonyoknál fogva ekkor nem sikerült.¹⁾ — Még 1784-ben sem volt a váci egyházmegye területén a görögöknek²⁾ nyilvános imaházuk, hanem a váci püspöktől kitüzött időben megengedetett a pápa kirándulása *Kecskemétre*. A szentesiek pedig megvetve a kegyes királyi intézvényt, alattomos gyülekezeteket szoktak tartatni . . .

A váci görögök temploma 1793. évben már épült, I. Ferencz királyunk legkegyesebb engedélye folytán, mert ezen évi jul. 19-kén *Obermánn Mihály* özvegye azon panaszkodik, hogy a „görög valláson lévő lakosok,“ kik az ő háza mellett templomot építenek, az ebbe ütköző falában igen nagy kárt okoznak, melynek eltávolztatását kéri. E kár megvizsgálására *Hajnik János*, *Naisz András* és *Drobny Antal* tanácsbélielk lőnek kiküldve. — 1795-ben a templom már fölépítve

¹⁾ Előadatott a sz. széki ülésen 1782. okt. 3-kán. A parochiák vegyes aktái a városi tanácscsal. — ²⁾ T. i. a nem egyesült vagy szakadár (Schismaticus) görögöknek. Ezen egyedül helyes elnevezést szégyenelvén, „görög-keleti-hitűek“-nek szeretik magokat nevezettni; de ez nem correct elnevezés, mert hisz a kath. egyházzal egyesült görögök szertartása is csak úgy keleti eredetű, mint amazok, vagyis a szakadároké.

volt, mert ezen évi szept. hó 30-kán *Popovits Dénés* budai görög püspök azt fölszentelte. Megjegyzendő, hogy e templomot a váci görögök saját körükben gyűjtött kegyadományokból építették, és hogy ezen 1795. évben az itteni görögök 13 házban laktak és összesen 79 lélekből állottak. — Néhai *Mandzsuka Athanáz* vallási buzgalomtól indítatva, ezen hitközség állandósítása tekintetéből, tulajdon hoszszi emeletes házát, melynek udvarában a templom és pópalak építtetek, végrendeletileg azon czélokra hagyományozta, hogy annak jövedelmeiből az egyház szükségéi fődöztessenek, a pápa fizetessék és a kántor is kellőleg díjaztassék. — Ugy látszik, hogy mint a városi jkönyvből kiderül,¹⁾ 1797-ben már volt az itteni görögöknek *Popovits Eustách* személyében pópájok, a ki valószínűleg első lelkészök volt. — A görögök itteni hitközségének a XVIII. század vége felé már szépecskén állhatott pénztári állapota, mert a városi jkönyvben előfordul,²⁾ miszerint *Popp Antal* sókereskedő, mint a váci görög egyház gondnoka, kérte a tanácsot, hogy miután az 1792. ápril 20-kán kelt kötvény szerint, *Gruba Ferencz* kávé azon egyháznak 1000 frttal tartozik, őt a lefizetésre szorítsa.³⁾

6. §. A Mantsuka-háztóli adó miatti pereskedés.

A városi jkönyvben 1797. febr. 27-kén előfordul, hogy a bíró jelentést tett, miszerint a városban lakó *rácok* néhai *Mantsuka Tamás*⁴⁾ házától járó adót, azon okból, mivel annak udvarán emeltetett a *rác-templom*, megadni nem akarják. Minélfogva végeztetett, miszerint a tek. vgyhez tétessék föl egy folyamodvány, hogy a rácok ez által kényszeríttessenek a törvényes adó befizetésére. A kérvény a jegyző által előre elkészíttetvén, általa felolvastatott és a tanács által jóváhagyatott. Az érdekes folyamodvány, az eredeti irány szerint, így hangzik:

„Tekéntetes Nemes Vármegye! A Váci Rác Nemzet, néhai *Matsuka Tamás* Kereskedőnek Háza Udvarán harmadik Esztendeje magának Templomot emelvén, nem csak a Templomnak, és mellette Pópájának lakását, hanem az egész Háznak, Káffé Házat, és Sok Zselléreket magában foglaló fekvését is, melly mindenkoron adó és Köz Teher alatt vala, mentnek lenni állétya, és már két Esztendőtil fogva attul az adót meg tagatta. Arra nézve, mivel ekképpen az hatalmasak az Alsó fizetést és Köz Teher Viseletét magoktól Szabadon el hártván, egyedül a gyarló Szegítség terhelytetne, minek előtte Szokássá válljon, alázatossan folyamodunk a Tekéntetes Nemes Vármegyéhez, méltóztasson ezen alázatos Panaszunknak érdemét tekintetben venni, és eránta részünkre igazságot szolgáltatván, az aka-

¹⁾ Ld. az 1797. okt. 12. ülés iratait. — ²⁾ 1798. febr. 9. ülés. — ³⁾ 1799. jan. 11-ki ülésen ellene végrehajtók küldettek ki. — ⁴⁾ Ez az adományozó *Mandzsuka Athanáz*nak atyja volt, a kinek már gyermekei nem lévén, a végrendelezhetési jogért b. Splényi v. püspöknek 2000 frtot fizetett.

ratoskodó Rács Nemzetet Engedelmességre, és Kötelességek tellyesítésére kényszeríteni. A Tettes Nemes Vármegyének P. Váczon 22-dik Febr. 1797. alázatos hivei: Váras Birája és Tanátsa. ¹⁾

A főntebb érintett ülésen azt is előadá a biró, hogy a tek. Uriszékhez is menesztessék folyamodvány, miszerint a Mlgos Földesuraság a nevezetteket a törvény útján is a fizetésre kényszeríteni méltóztassék. ²⁾ Egy ezen ügybeni 2-dik, a vgyhez betérjesztendő folyamodvány ³⁾ 1797. ápril 24-kéről van keltezve. — Az Uriszék ezen évi aug. 11-kén mondta ki ezen ügyben az ítéletet, hogy a ráczok, noha az ő udvarukon templom van, kik ę telken laknak, azért adó alá vetvék, melynek befizetésére szoritandók. — 1798. szept. 10-kén a tanács a következő szerdán tartandó vgyei közgyűlésre küldöttséget menesztvén, ⁴⁾ ezt a többi közt azzal is megbízta, hogy a „*Rács nemzet*“ ellen, mely a közterheket viselni nem akarja, a nemes vgye erélyesen lépjen föl.

7. §. A görög-hitűek iskolai ügyei s egyéb dolgaik.

Olvastatott az 1798. decz. 21. városi ülésen *gr. Szapáry József* Magyarország részeinek iskolai főigazgatójától a tanácshoz intézett irata, mely így hangzik: „Választott Község! Ő Főlsége, *Chrysantopol Demeter* Szentes városában a görög iskolák tanítója folyamodására kegyesen azt határozván, miszerint a kérelmező által betérjesztett *görög iskolák rendezésének eszközölhetése végett*, mindenek előtt, évenkénti 1100, ha nem több, frtnyi évi összeget állandó alapúl előteremteni, és az iránt biztóságot szerezni szükségeltetnék, az ily alap eszközöltessék és biztosittassék. Minélfogva az ezen évi nov. 20-kán, 27,861. sz. a. kibocsátott, és a napokban megkapott legkegyelmesebb intézvény kapcsán, a legmagasabb név viselője által nekem meghagyatik, hogy az én kerületembeli görög községek nyilatkozatait, melyeket már egyszer bevettem, ismét kitudjam, s az ily községek érzelmeit, hogy t. i. azok mindegyike, az említett célra megkívántató alapra évenként mennyit akar állandóan fizetni, a szokott módon részletezve betérjesszem. Tehát ezen rám kegyelmesen ruházott megbízásnál fogva, hivatalosan megkeresem a választott községet, ⁵⁾ hogy a kebelében létező *görög szertartású községtől* az említettekre nézve írott nyilatkozatot vegyen ki s azt hozzám áttegye. Mivel pedig azzal is megbízatva vagyok, hogy ugyanezen alkalommal, a *görögiskolák igazgatója s látogatójával kinevezendő alkalmas görög egyéniséget terjesszék elő a legmagasabb helyre*, egyszersmind felhívom, hogy ugyanazon görög község a nevezett tisztségre alkalmas és ügyes egyént közzavazattal válaszszon, kinevezzen és nekem betér-

¹⁾ A 198. sz. a. eredetie magyar. — ²⁾ E folyamodvány kelt 1797. febr. 24., 200. sz. a. Eredetije magyar. — ³⁾ Ez ezen évi ápril 24-kén kelt a 358. sz. a. Eredetie magyar. — ⁴⁾ T. i. *Drobny Antal* birót és *Hajnik Ferencz* aljegyzőt. —

⁵⁾ „*Electa Communitas*“ latinul.

jeszsen. Mindezekre nézve a nmlgú httó-tanács-hoz teendő előterjesztés végett, minél gyorsabban kérem a választ megtéetni. Melyek után stb. kelt *Pozsonyban*, decz. 12-kén 1798. gr. *Szapáry József* m. k.¹⁾ — Közzötetett a helybeli görögökkel s azok nyilatkozata beváratni rendeltetett.

Az 1799. márcz. 8-diki városi gyűlésen ismét előfordult: „Gr. *Szapáry József* ő mlgnak, mint a pozsonyi kerület iskolai főigazgatójának a váczí *Rácz Nemzet*-hez Szentesen fölállítandó görög tanodát érdeklő ügyben a tanács-hoz menesztett levele a ráczokkal ismeltelen közzötetvén, ezek iratilag válaszoltak, hogy a nevezett helyen építendő tanoda költségeire tehetségök szerint adakozni fognak. Ezen ajánlatot tartalmazó irat eredetiben a főjegyzői hivatal által áttétetett az említett főigazgató-hoz. — 1799. szept. 1. A főntebb már említett budai n. e. görög püspök, *Popovits Dénes*, a városi hatóság-hoz iratot intézett, melyben jelenti, miszerint aug. 7-kén *Simeonovits János* urat a váczí görög egyház pópájává, az ő megbízottja, *Czveits Zsiga* budai főálidozár által beigtatandó lévén, a tanács legyen kegyes kebeléből ezen ünnepélyre egy tagot kiküldeni.²⁾ A bíró erre *Hamvay Mihály* tanácsbelit és főjegyzőt küldte ki.³⁾

1800. márcz. 26. Ekkor még állott Váczon az u. n. „*Rácz-Compania*,“⁴⁾ mert ennek nevében többen az iránt folyamodnak a tanács-hoz, hogy ők a löport a fensőbb hatóság által kiszabott módon és intézvény szerint akarják árulni; azért annak biztonságban őrzése végett engedtetnék meg nekik jó kemény anyagokból egy erős hajlék készittetése. Ezen ajánlatot a tanács fölterjesztette a vgyre. — 1800. jun. 20. A főntebb már többször említett budai görög n. e. püspök a váczí görögökhöz az iránt intézett iratot, miszerint, a nmlgú httó-tanács rendelete folytán, iratilag jelentenek be neki: mennyi pénze van templomuknak, kiknél van elhelyezve, be van-e táblázva, átalán véve biztonságban van-e? — 1801. febr. 5. *Stojovics György* rácz kereskedő, mint a n. e. görögök templomának gondnoka, a meghalt *Kropka Ferencz* kávésnak hátramaradt vagyonából, a kölcsön fölvelt 1000 frtból, még hátravolt 300 frtokat, és azoknak 34 frt 50 dr. kamathátrálékát, valamint félévre a kávéházért járó 100 frtot,⁵⁾ tehát összesen 434 frt 50 drt, kiadatni szorgalmazta a tömeg-gondnoknál. De meggyűlt a baja a városi hatóságnál; mert a ráczok társulata ama kávéházat magában foglalt *Mantsuka-féle háztól*, noha ez adóköteles volna, azon ürügy alatt, hogy annak évi jövedelme *Mantsuka Tamás* rácz kereskedő végrendelete szerint, az ő egyházuk gondviselői jobb ellátására hagyományoztatott, az adót, mely 1793-tól már 172 frt s 75⁵/₁₂ drra rüg, megfizetni vonakodnak; sőt az ennek

¹⁾ A városi jkönyvben a 846. sz. a. Eredetie latin. — ²⁾ Ugy látszik, hogy *Simeonovits* az itteni görög hitközségnek 2-dik pópája volt a lelkeszi sorozatban. —

³⁾ Mert idő rövidsége miatt e fölhiást a tanácsülésre halasztani nem lehetett. —

⁴⁾ Vagyis: a görög kereskedők társulata a mlgos Földesuraság védnöksége alatt. —

⁵⁾ T. i. a jövő sz. György-napig.

megtekintésére fölhivott ráczok a törvény előtt is megtagadták a fizetést, és így az adózási alapot önhatalmúlag megkárosítani igyekeznek. Azért a tanács elhatározta ama 172 frt $79\frac{5}{12}$ drt az említett 434 frt 50 drból levonni és csak a fönmaradt 261 frt $70\frac{7}{12}$ drt kézbesíteni a nevezett egyházgondnoknak a Kropka-féle tömegből az ennek kezelői által. Ezen határozat ellen *Stojovits* templomgondnok a per útjára hivatkozott, ha abba a rácz-társulat beleegyezni nem fogna.

A városi ülésen 1802. máj. 28-kán felolvastatván azon folyamodvány, melyet *Bratovics András*, *Beálló Mihály*, *Bratovics Péter* és *Mázsa Mihály* az egész helybeli görög község nevében a tanácsshoz beadtak, hogy t. i. azon adót, mely a templomtelek után az alapító halála óta fizetetlen maradt, készpénzben lefizetik azonnal, a jövőre nézve pedig egyszer-mindenkorra fizetnek a nevezett czimen mintegy kárpótlásul a város pénztárába, csakhogy aztán többé a nevezett telek meg ne adóztassék-, a város, látván, hogy ez által a kérelmezők az istenitisztelet méltóságát kívánják emelni, kérelmükbe szívesen beleegyezett, oly föltétel alatt, hogy míg ama telek a templomhoz tartozni fog, az adómentes leend. Ezen egyezkedés pedig pecsétel erősített iratban a nevezet n. e. görög községnek kiadatott s arról *Gosztonyi Mihály* főszbiró értesíttetni rendeltetett. — Az 1802. decz. 10. városi ülésen a helybeli ráczoknak a vgyhez nyújtott és feleletre a tanácscsal közlött folyamodványukra, melyben néhai *Mantsuka Tamás* által templomuk fölépítésére, pap, kántor és harangozó ellátására hagyott házat a közadótól fölszabadíttatni kéri, a nevezett főszbrnak a városi biró és tanács által ez ügyben a jelentés elküldetett. — 1803. febr. 4. *Csápa-Namu Anasztáz* görög kereskedő Bécsben meghalván a mult 1802. évben, a többi közt, a váczzi görög templomnak 400, a kórháznak 25, a siketnémák intézetének is 25 frtokat hagyott végrendeletében.

8. §. A görögök katona-állítási és egyéb dolgaik.

1808. febr. 27. A mult országgyűlés 12,000 ujonczt ajánlván meg, ezekből P. Vácztvárosára 11 esett. A főntebb említett főszbiró úr azt rendelte, hogy a helybeli rácz-társulat kebeléből két alkalmas ujonczt állítson. Erre *Bratovics András* görög kereskedő és vál. polgár azt felelte társulata nevében, hogy ők katonát nem adhatnak, mert a boltjaikban levő fiatalok mind külhelyről valók és szülöik által a kereskedés eltanusása végett adattak hozzájuk. Azonban, hogy a város iránti jó hajlamukat kimutassák, a katona-állítási költségek fődözéséhez a rácz-társulat 200 frtot ajánlott meg. Mit a tanács igen jó néven vett. — 1809. szept. 22. *Bratovics Péter* görög kereskedő, ki gazdag ember volt, mert a többi között, *Schossberger* pesti zsidó 8000 frttal fratozott neki, szívére vévén a városnak gyakori, és a sok katona-állítás általi súlyos megterhelhetését, és hogy ily módon sok fiatal apa családja köréből kiragadtatik, bizonyos *Feschát Sebestén*

nevű ujonczot maga költségén állított ki. Mit a város forró köszönet- és dicsérettel fogadott.

1810. febr. 9. *Bratovics Péter* 1809. nov. 15-kén minden végrendelet nélkül elhalván, s hátramaradt özvegyét, *Erzsebetet* illetvén annak egész vagyona, ez, ki az elhunynak kegyes szándékát jól tudta, megjelent a városházán, s ott előadta, miszerint, feledhetlen férjének lelki üdvére, minden kényszerítés nélkül, önkényt, saját jó szántából, férje helyett a következő ajtatos adományokat teszi: 1) a főtemplomra 25; — 2) a sz. domonkos-rendiekére 25; — 3) a kegyes-rendiekére 25; — 4) a sz. ferencz-rendiekére 25; — 5) a hét-kápolnára 50; — 6) a sz. Rókus-kápolnára 100; — 7) az irgalmas-rendieknél betegek javára 100; — 8) a városi kórházra 400; — 9) a normális iskolában tanuló gyermekek iskolai szükségére 50; — 10) tűzoltó-szerek főtartására 200, *összesen 1000 frtokat*. Minthogy pedig a nevezett aszszony részére a város épen ezer frttal tartozott, annak kérelmére elhatározta, hogy egyenként a nevezett hagyományokat a városi pénztárból az illetők számára kiszolgáltatandja. A nevezett adományozó nőnek e kegyességeért a város jkönyvileg a 174. sz. a. hálás elismerését nyilvánította.

1820. május 9. Hogy a váci n. e. görög hitközségnek saját iskolája nem volt, kitűnik a következő adatból: Ugyanis ezen 1820. márcz. 1-jén, a 6581. sz. a. a nmlgú m. kir. kamarának egy intézvénye azt rendelve, hogy a *n. e. görögök iskolatanítójának fizetése az illetőkre a közönség részéről repartíráltatván, beszédettség s angariáliter a közönség pénztárából kifizetessék*, behívtak a városházára a helybeli görög-templom elöljárói s nekik ezen kamarai intézvény felolvastatott. Mire előadták, hogy nekik itt iskolatanítójok nincsen, mert gyermeik az elemi és latin iskolákba járnak, s így ezen intézvény őket nem illeti. Miről a tek. urad. praefectus úr tudósíttatni határoztatott. — 1822. jan. 8. Olvastatott Pest város levele, melynél fogva a váci g. n. e. vallásuak gondnoka utasíttatni kívántatik, hogy a templomukra *Kozák Tivadar* által tett hagyomány iránt magát *Damiánovits György* tanácsbéli urnál jelentse. Miről *Peleki Mihály* tudósíttatott.

9. §. A görög-egyház pópájának jobb ellátásáról gondoskodás segyebek.

1838. decz. 21. A váci g. n. e. vallású községnek a httö-tanácshoz, onnan 22,712. sz. a. a vgyre utasíttatott folyamodványa, mely szerint pópájának jobb ellátása végett, tagosztály alkalmával egy telek kijelöléseért esedez, tek. *Parniczky Eduárd* szbíró urnak, az uradalomnak, és községnek a folyamodók kérése iránti meghallgatása végett kiadatván, ez úttal a tek. uriszek által a tanácscsal, adandó tudósítás végett, közöltetvén, felolvastatott s erre ez lön a végzés: „Mután a megtörténendő tagosztály alkalmával a földek tulajdoni

joggal birhatásuk tekintetéből csak az előbbeni birtokosoknak adathatnak, de egyébaránt is kath. plebánosaink, kik hasonlithatlanul nagyobb számú hiveket gondoznak, csak maradvány s csekély kiterjedésű földnek legyenek birtokában, *a csak néhány lélekből álló n. e. g. község pópájának részére kijelölhető telek a tanács tudtával nem lévén, erről a tek. uriszék tudósíttatni rendeltetett.*

1839. aug. 9. Özveggy *Stephánovits Stanica* e hó 8-ról kelt adománya levele olvastatott, mely szerint özveggy *Kozák Jánosné*, született *Csillon Örzse* aszszonynak 4 nevetlen gyermekei (*Krisztina, Alexandra, Mária és János*) melletti elszegényedett sorsát szívére vévén, mint közel rokonainak 500 vfrtokat ajándékoz, hogy anyjok ezen összeget valamibe fektesse s gyermekei neveltetéséről gondoskodják. — 1840. jul. 30. A tek. uriszék ezen évi junius-hóban hozott 259. sz. a. végzése mellett átküldvén a tek. vgynek ezen évi, juniushó 25-ki 3268. sz. a. határozatát másolatban, mely szerint *Argenti György* és több görög n. e. vallásu váczsi lakosok azon kérelmőktől, miszerint az úrbéri méréskor az ő részökre is egy egyházi telek kihatassék, a nmlgú m. kir. httö-tanácsnak ezen évi pünkösdhava 19-kén 14,790. sz. a. kelt intézvénye által elmozdítatván, erről a kérelmezők tudósíttatni rendeltetnek. Ezen értesítés a városi aljegyző úrra bízott. — 1844. ápr. 3. 439. sz. *Jakovlievits Efrem*, a helybeli g. n. e. vallásuak pópája, a városi előljárástól bizonyítványt kért kiadatni arról, hogy az itt töltött tíz éven át mikép viselte magát. Mi is a jegyzői hivatal által kiadatni rendeltetett.

10. §. Czvián Vazulra és nejeire vonatkozó ügyek és egyebek.

Prunner Antal tanácsnok jelenti az 1850. ápril 3. ülésen a 382. sz. a. miszerint a váczsi n. e. g. egyház részére *Czvián Vazul* (agyonylövetett *Görgey* által, mint a muszka-osztrák-sereg kémje) özveggye, született *Bozda Alexandrina* ellen ezen évi 38. sz. a. szóbeli ítélet szerint rendelt végrehajtás az elmarasztalt adós nő nyugtatványa szerint, a követelő görög egyházat kielégítvén, követelése megszűnt. — 1850. május 17. 582. sz. a. A váczsi n. e. g. egyház gondnokságának kérvénye olvastatott, melyben az kéretik, hogy néhai *Czvián Vazul* volt egyházi gondnok javait terhelő adósságok nejeinek, *Bozda Alexandrinának* fölmondassanak törvényesen, s az összes tartozás kielégítéseig az említett gondnok javai birói tilalom alá vétetvén, az egyház részére föntartassanak. — *Végeztetett:* „Mielőtt ez ügyben birói intézkedés tétetnék, az említett özveggy kihallgatása elrendeltetik, kinek a folyamodvány az 1—6. sz. a. mellékletekkel kiadatván, arra köteleztetik, hogy a folyamodványbani kitételekre 3 nap alatt feleljen, ellenkező esetben, a folyamodó egyház érdekében, a törvény szerinti intézkedés, az előadáshoz képest megtétetni fog.“ — 1850. aug. 23., 1090. sz. A váczsi n. e. g. egyház részéről néhai

Czvián Vazul özvegye, szül. *Bozda Alexandrinának* fölmondadni kívánt szenvedőlegesen tartozások ezennel a f. évi 582. sz. a. végzéstől számítva biróilag fölmondottaknak lenni kinyilatkoztatnak. — Miről a nevezett özvegy nő tudósíttatni végeztetett. — 1850. aug. 23. 1100. sz. a. Ezen özvegy nő saját kérelmére a városi hatóságtól bizonyítványt kapott arról, hogy *jönt nevezett férje az uralkodóház és birodalom iránt mindenkor jó érzelmű volt s ahhoz tántoríthatlanul ragaszkodó.*

1851. jan. 28. 162. sz. a. A cs. kir. helybeni katonai térparancsnokságnak ezen évi 10. sz. a. átküldött hivatalos megkereső levele, melyben özvegy *Czvián Vazulné* (szül. *Bozda Alexandrina*) aszszonyság által a császár ő fölségéhez nyújtott folyamodványában elősorolt okok méltánylása mellett a forradalmiak által néhai férjének kivégeztetésénél fogva hátrahagyott 3 neveletlen árvái iránti gondoskodás tekintetéből e városi tanács kimerítő tudósítás-tétellel felszöllittatik, felolvastatván, az abbani 4 pontra következő fölterjesztés végeztetett megküldetni: .

„Az 1-re: Helybeli kereskedő *Czvián Vazul*, 1849. jul. 13-kán a császári orosz-hadsereg előőrsének megjelenésekor, a város részéről, mint választott polgár küldöttségi tagul kinevezetvén, az alkalmal mint *tolmács* működött, s az említett előőrsségnek *Szendehely* s *Verőcze*-felé történt előnyomulásával segédjét kalauzúl adta oda. Miért is a forradalmi hadseregnek Vácra történt jövetelekor elfogatott, viszszavonuláskor elvitetett s többé vissza sem tért. Hír szerint Biharban agyonlövetett. — A 2-dikra: Az orosz-hadsereg által okozott károk megbecsülésére s özszeírására kiküldött vgyei bizottmány folyamodó özvegy nőnek boltja s szobáiban okozott özszes kárát 5967 frt s 43³/₅ krban állapította meg. — A 3-dikra: Az említett bizottmány beható vizsgálata következtén valónak találta azt, hogy *Czvián Vazul* elfogatásakor zsebében 4000 frt cs. kir. osztrák bankjegyek, egy arany óra s gyűrű 85 pfért értékű volt. — A 4-dikre: Tekintve a folyamodó özvegynek a főntebbi szerencsétlen események által előidézett kárát, ez oly állapotba helyeztetett, miszerint adósságai kielégítésére, a gyermekeket illető ősi birtokból egy házát és szőlőjét eladni lön kénytelen. — Miért is ezen városi tanács kötelességének ismeri az említett folyamodó nőt, ki férjének életétől megfosztása által kenyérkeresőtől, adósságai miatt nagy részben vagyonától megválni lön kénytelen, s e miatt jelenleg oly sajnálatra méltó állapotban vagyon, hogy mind maga az özvegy, mind pedig két neveletlen árvái, méltán pártolást érdemelnek, s mint ilyenek felsőbb helyen ő fölsége legmagasabb kegyeibe ajánlatni méltóknak találtattak.

1851. aug. 8., 840. sz. a. A helybeni g. n. e. egyház gondnoka azon kérelemmel járult e város tanácsa elé, miszerint 1848-ban egyházi gondnokuk a magyar forradalmi kormánynak egy 300 font súlyú harangot ajánlott oda hitsorsosai nevében, az 1848. évi közös

tanácsülés határozata folytán, neki erről tanácsi bizonyítvány adat-
nék ki. A mi is a mondott értelemben kiadatni végeztetett. — 1852.
jan. 20., 83. sz. a. Tdó *Petrovits Péter*, a vácsi g. n. e. egyház pópája,
azon kérelemmel járulván a tanácshoz, miszerint 185°/₁. évi városi
adó fejében rákivetett 2 frt 47 kr. pp. összeg fizetése alól, tekintve
csékély jövedelmét, melyből élni is alig képes, fölmentené őt. A fo-
lyamodó kérvényét az általa bemutatott okmányok kellőleg igazolván,
szegénységénél fogva a rákivetett adó fizetése alól fölmentetett. —
Ezen időtájban már az itteni n. e. g. hitközség tagjai csekély szám-
mal lévén, elgondolhatni, hogy a pápa állása nagyon szegényes volt...

11. §. Az itteni görög kereskedők s más egyének
nevei 1755. évtől.

Ugyancsak a városi jkönyvek nyomán elsoroljuk itt azon egy-
kori n. e. g. kereskedők és más egyének neveit, kik 1755. évtől e
város kebelében laktak. T. i.: *Gyurkovits Ábrám, Bendela Demeter,*
Bendela Kristóf, Bendela Miklós, Beálló György, Beálló Miklós, Man-
csuka Tamás, Popp Antal, Adamkovits Miklós, Kapitánovits Demeter,
Stajovics György, Gilicza György, Stoffa Pál, Beáló Mihály, Brato-
vics András, Damiánovits János, Koza György, Stoffa János, Pelethy
Mihály és testvére: György és Bratovics Péter, Mázsa Mihály, Pétsi
Constantin, Farkas Zsófia (Simonovits János pápa neje), Verazdi Ro-
zál, előbb Pusztai Mihálynak, azután Somogyi Józsefnek neje, első férje
rendeletéből a rámaradt házat Csillon Theodor görögnek eladta 3300
frtokon 1804. jan. 8-dikán; Demetrovits Kristóf, Pelethy Tamás, Koza
György, Rudkovits Constantin, Adamovits Demeter, Petrovits Demeter,
Velkovits Tamás, Stoffa Pál, Mázsa Anasztáz, Mázsa János, Mázsa
Mihály, Koza János, Czviánovits István, Popovits Jakab, Beáló Deme-
ter, Argenti György,¹⁾ Papp Gottlieb, Czvián István, Kirányi Demeter,
Koza János, Czvián Mózes, Kozmanovits Demeter²⁾ Gilicza Demeter,
Georgevits György, Stojadinovits Euthimius, Tergacsika Julianna,³⁾ Pe-
leky Mihály,⁴⁾ Czvián Vazul, Stefanovits Stanicza, Csillon Örsze,⁵⁾
Pafkovits Sándor,⁶⁾ Bozda Alexandrina,⁷⁾ Joannovits Triphon, Peleki
György hátramaradt özvegye, szül. Rezsó Mária⁸⁾ stb.

Az itteni göröghitű kereskedőknek nagy előnyükre volt az, hogy
a káptalantól kegyes alapítványi tőkepénzekből mérsékelt kamatra
kaptak pénzt. Némelyek közülök jó pénzrővel rendelkeztek; így volt
ismeretes *Beálló Mihály, Bratovits Péter, Papp Gottlieb, Czvián Ist-*
ván. Vagyonos volt *Pétsi Constantin* görög kereskedő is, a kinek ne-

¹⁾ A híres hasonszenvi orvosnak, *Argenti Dömének* atyja. — ²⁾ Ennek tarto-
zása vpnzben 16,171 frt 46 kr. s vagyona csak 4000 vfrtnyi volt 1813. júliusban. A
helyi görög templomnak 1812. jan. 1 óta 280 frttal tartozott. — ³⁾ Pétsi Constantin
neje. — ⁴⁾ Pelehtinek is iratik. — ⁵⁾ Kozák János özvegye. — ⁶⁾ Ez harangozó volt.
— ⁷⁾ Czvián Vazul özvegye. — ⁸⁾ Ez 30 évnél tovább volt, fekvő beteg és kis leány-
kák tanításával foglalkozott. Sokáig a káptalan-utczai *Nikitits*-féle házban lakott s a
nép „beteg rácz-aszszony“-nak nevezte.

jétől 1810. ápril 14-kén *Pozsár Györgyné*, czigány aszszony, egy 800 frtot is meghaladó értékű aranyos főkötőt elcsalt s azt 65 frton eladta. Miből aztán csinos perecske keletkezett.¹⁾ — Ama hosszasan betegeskedő rácz-aszszony 1852. jun. 25-kén s *Kozmánovits Anasztáz* ezen évi decz. 18-kán fordulnak elő a városi tanács jegyzőkönyvében. Ezen idő óta igen megesőkcent az itteni ráczok száma; ²⁾ 1795-ben hitközségök 13 házban 79 lélekből állott; 1835-ben még 59; 1855-ben pedig már csak néhány lélek volt itt a hitközségben, melynek utolsó pópája *Amizsits Gergely*³⁾ volt, a ki alatt ezen oly csekélykére lecsökkent kis hitközség anyaegyházi rangja megszűnván, az esztergomi n. e. g. egyház fiókja lett, s mint ilyennek jelenleg gondnoka *Csillon Izidor* volt kelmekezeskedő és most évek óta a helyi takarékpénztár könyvelői ellenőre. A hivek száma most már csak 3–4 lélekre terjed, kiknek anyaegyházi pópájok: *Csupits Emil*. Az isteniszolgálat három hetenként s néhány főbb ünnepeken tartatik általa a vácsi csinos görög templomban. — *Pecsetje*, melyen sz. *Miklós képe* van, 1733. évben készült s körirata ez: „*Sigillum Companiae Mercantilis gracci ritus non uniti.*“ ⁴⁾

1. §. B) A kálvinhitűek községének eredete s fejlődése.⁵⁾

A vácsi kálvinhitűek községének ⁶⁾ mintegy 200 évek előtti virágzása azon gyászos időszakra esik, midőn találkoztak a nagyra-vágyás- és rút önzéstől sarkalt oly kegyetlen lelki hazafiak, kiknek még nem volt elég a törökök által már úgy is nagyon, de nagyon megrongált szegény hazáknak nyomorú sorsa, hanem még nagymérvű beháborút is támasztottak, és hogy az országot még nagyobb nyomorba döntsék, a lelketlenek nem iszonyodtak annak legdühösebb ellenségeivel, a törökkel is ⁷⁾ szövetkezni és így az ország jólétét méginkább aláásni!! Erdélyben az elégedetlenek által ápolt tűz hatalmas lángokban tört ki, mely csakhamar a tápanyag bősége miatt Magyarországon is elterjedt! . . .

Itt a forradalom élén *Bocskay István*⁸⁾ állott, ki részint az önvédelem szükségétől kényszerítve, részint pedig, hogy pártjának nagyobb hatalmat és tekintélyt szerezzen, az ország soha eléggé meg nem siratható kárára, a törökökkel barátságot kötött! ⁹⁾ *Bocskay* párthiveivel 1605. évben a korponai gyűlésről fényes kísérettel *Rákos*-ra vonult, hogy a török császár által küldött gazdag ajándékokat ott átvegye. — *Achmet* zultán t. i. egy drága kardot küldött

¹⁾ Ld. a városházi jkőnyvet, 1811. aug. 9. és 14. — ²⁾ 1780-ban 97-en voltak a görögök. — ³⁾ Ez egyszersmind vácsi m. k. egyházi lelkész is volt, honnét e minőségben Illavára lett kinevezve, s innét valami rácz javadalomra tétetett át. — ⁴⁾ Azaz: „A n. e. g. szertartásnak kereskedői társulatuk pecsetje.“ — ⁵⁾ Nevezik nagukat *reformátusok*-nak stb. — ⁶⁾ Már *egyháznak* szeretik pevezni. — ⁷⁾ Hanem: értők az igazi hazafiak! — ⁸⁾ *Bácskai*-nak is írják. — ⁹⁾ Ő a nagy hazafi!

nagyon hasznavehető kedves barátjának, *Bocskay*nak, melylyel *Mehe-met* nagyvezir a zultán palástját csókoló *Bocskay*t átövezte, drága ruhába öltöztette és fejére diszes koronát tett!! E kitüntetés csak vakmerőbbé tette a forradalom ezen szerfölkött gögös fejét!!

A mondott czélból Rákosra siető *Bocskay* ezen utjában Vácztól is elfoglalta, hova Rákosról visszatérvén, Vác városában 3 napig időzött. Hol ekkor már *Kálvin* követői számosabban lévén, e várost hitfelei tekintélyes fészkévé tette, az ősi kath. egyház nagy sérelmére!! Ugyanis a németek sz. *Mihály* főangyal védlété alatti templomát, mely az u. n. „*fehérék templomá*”-tól nem messze emelkedett, erőszakkal elvette és *Kálvin* követőinek adta a paplakokkal együtt, melyekből az ősi egyház szolgált elűzte, és azon a helyen, a hol most a felső plebánia-lak áll, és hajdan a Szentlélekről nevezett kórház ¹⁾ emelkedett, a *Genf* városában ²⁾ keletkezett, hanem azért mégis bolond következetlenséggel „*magyar hit*”-nek nevezett ³⁾ vallás részére iskolákat nyitott,⁴⁾ melyek azonban nem sokáig állottak itt fön a harczai zavarok miatt.

Továbbá, hogy *Kálvin* tanait Váczon és az egész nagy vidéken annálinkább meghonosítsa, e városban superintendiát is állított föl,⁵⁾ melynek joghatósága alá, mikép e szerény műünk I. kötetében ⁶⁾ már említők, a *kosdi nemesorosi, tótfalusi, monostori, megyeri, szödi, főthi, szadai, veresegyházi, palotai, mogyoródi, tarcsai, kisémedi, gödöllői, vácshartyáni, péczeli, gyömrői, üllői, monori, turai és sz. mártóni prédikátorok, tehát összesen 21 helység, tartoztak.* Jóval előbb keletkezett a *pesti superintendensség*, melynek területén 30 prédikátor hirdette *Kálvin* tanait. Ugyancsak előbb keletkezett a váczinál a tekintélyes superintendensség *Kecskeméti*, mely ekkor 18 eklézsiából állott. Midőn a *Kálvinisták főpártfogója, az öreg Rákóczy*, azok érdekében *Szatmáron* zsinatfelét tartott 1646. évben, arra megjelentek a *pesti, kecskeméti és váci superintendensek* ⁷⁾ is.

Midőn 1606-ban a törökökkel megkötetett a béke, ennek pontjaiban gondoskodva volt arról, hogy a császáriak, kiknek ekkor Vác ismét kezökre jutott, ezt fölépítsék és jól megerödjtsék. De 1619. évben Vácznak ismét más ura akadt; t. i. az ezen időben forrongott *Bethlenpárt* hatalmába került az; azonban már a következő, 1620. évben Vácztól Fülek és Nógrád városokkal együtt különös kedvezésből a törököknek adta át *Bethlen*, hogy a cséhekkel kötött szövetségét a zultán ne ellenezze, és a szükség esetén neki a császáriak ellen segítséget nyujtson. — A törököktől ugyan *Bethlen*, szüksége lévén Vácra, e helyet ismét visszaszerezte; de már 1623-

¹⁾ *Hospitale S. Spiritus.* — ²⁾ Helvéthonban. — ³⁾ Hogy annál többeket csábítsanak át Jézus igaz egyházából a tévakolba. — ⁴⁾ Ezekben bölcsészetet és hittudományt is tanítottak. — ⁵⁾ Jelenleg már püspökségnek nevezik. — ⁶⁾ A 49. lapon. — ⁷⁾ Már püspököknek nevezetik magukat!! Pedig még igazi papjaik sincsenek, hisz szerintök, Jézus nem alapított papi rendet, egyházi-rend szentsége nem létezik. A prédikátor tehát csak a templomi szolgálatokra fölavatott világi ember...

ban ismét átengedte nekik! — Ez a *Bethlen* az, a ki Pozsonyból így ír *Skender* basához: „*Már az egész magyar nemzetet és Erdélyt is leghatalmasabb uram (a török zultán) lábaihoz vetettem.*“ De ez nem elég; a török támogatása kevés neki, még a tatáré is kell! *Mohács* nem elég nagy sir neki, még *Sajó* is kell hozzá! És ír a tatár khánnak is, hogy jöjjön, és pusztítsa, semmisítse meg az országot! s hogy a tatárnak annál jobb kedve legyen követni a hivatást, így biztatja azt: „*Gazdag tartományokon vezetünk át téged, hol katonáid aranyat és emberrabot bőségesen fognak találni!*“

A törökökkel nagyban czimboráló, nevezett protestáns fők, helyzetök hatalmas lévén, az új tanok követőit Váczon nagy fölényre emelték, őket Jézus ősi egyházának, a katolikusoknak, nagy sérelmével különösen pártolták, és ahányszor csak itt megfordultak, különféle kedvezmények és előnyökben részesítették. Így aztán nem csoda, hogy *Vác város előkelő emberei 200 évek előtt többnyire Kálvin hívei voltak* s a mostani belvárosban a városház¹⁾ téren laktak. Kiténik ez a kisváci kálvinista-hitközség birtokában levő régi Jegyzőkönyvbe vezetett egy okmánymányból,²⁾ mely 1687. febr. 1-jén kelt, és így hangzik:

„Mi váczvárosi főbiró *Halász István*, esküdttársaimmal, *Viski Szabó Albert*, *Tokody Szabó György*, *Szadai Győri János*, *Csánczai János*, *Solti György*, *Markó György*, *Hézsó János*, *Péczei Sz. kisbíró*, *Pécsi Mihály* és több emberséges emberek adják tudására mindazoknak, a kiket illet, ez levelünknek rendiben; mi egyező akarattal szadai lakos társunknak *Péczei Szabó Mihálynak* adtuk itt templomunk szomszédságában napnyugat felől az utca közepén városunkban, örök jószágot, lakhelyt, pinczéstől udvarostól, melyben *Kopasz Sziggyártó István* lakott, melynek a Duna felől szomszédja *Tordai Miklós* volt, adtuk bizonyos áron, ugymint 10 forintokon, hogy mint sajátját építhesse és békességgel birhassa. Ha pedig idővel valami bántódása lenne: mi minden oltalommal szolgálunk nékie. E dolognak nagyobb erősségére adtuk ez pecsétetes levelünket egyező akarattal, akkori prédikátorunk *Tiszteletes Kőrösi Mihály* urnak előtte.³⁾

2. §. A váci ref. hitközség történelmi vázlatának bővebb kifejtése.

Kálvin tanainak terjesztése, daczára annak, hogy a decompónált kath. egyház kellő erélyű ellenállást nem fejthetett ki azzal szemben, oly simán már csak azért sem mehetett, mivel egész közjogi felforgatással járt el mindenütt. A már természeténél fogva is türelmetlen és tolakodó lévén a protestantismus, nem elégedett meg a prozelitáskodás szellemi eszközeivel. Ha valamely faluban, vagy vá-

¹⁾ *Vörös Károly* jelenlegi kisváci prédikátor azt írja, hogy 1687-ben Váczon a városháza és ref. paplak egy volt. — ²⁾ Ez 1848-ban még meg volt. A pecsét a rajtott papírra tettetett. A betűk is meglátszanak kissé, többek között: *Vaciensi* 1610. Rajta van a Szűz Mária képe. — ³⁾ Ez is elveszett 1848-ban, az orosz pusztítás alatt.

rosban 10–15 hive akadt az új felekezethez, azok már összefogtak hogy terrorizálják a nagy többséget. Birtokrészt követeltek a templomokból, s ha tehettek, erőszakkal vették el a kath. templomokat. A birtok- és jogfogalmakat mindig az ő előnyükre magyarázták. Prédikátoraik úgy léptek föl, mint a szabadság apostolai. Nem hitet, nem vallást, nem erkölcsjavulást hirdettek és hoztak a népnek, hanem *szabadságot*. Ennek tanai azonban igen ruganyos fogalmakon alapulván, a tömeg azokat meg nem értette; de annál szívesebben magyarázta félre. Abszolút értelemben vették a szabadságot s elhitették önmagokkal, hogy annak, a ki protestáns lesz, minden szabad azokkal szemben, kiknek az új tanok nem kellenek. A belmozgalmak és a törökök által is nagyon támogatva és pártolva,¹⁾ 1548. év körül a *protestantismus hazánkban sok helyen és itt Váczon is nagyon megvetette lábát*.

Hogy e városban mikor kezdett a *calvinismus* terjedni, mikor szervezkedett először hitközséggé, azt, adatok hiányában pontosan meghatározni nem lehet; mert a régi ref. hitközségtől csak egyetlen emlék maradt fön másolatban a hitközségi kerület levéltárában,²⁾ sőt az újabb-kori történelem forrásai is többnyire elenyésztek az 1848. évi szabadságharcz orosz pusztításai közben. 1553-ban még nem volt szervezett hitközség; de 1595. év előtt már jóval kétségtelenül állott az; mert ekkor már virágzó főiskola volt kebelében,³⁾ azon a helyen épülve, hol most a felvárosi plebánia áll. Az elpusztult és elhagyott sz. *Mihály* nevű római kath. templomot igazgatták össze a kálvinisták,⁴⁾ a kik, mint *Zápolya-pártiak* is, szabadon gyülekeztek és erősödtek itt annyira, hogy, a többi közt, az 1605-ben itt járt *Bocskay* fejedelem *Váczot egy prédikatori kerület* ⁵⁾ központjává tette, melyhez tartoztak: Vác város, Kosd, Nemes-Oroszi, Tóthfalu, Monostor, Megyer, Sződ, Főth, Szada, Veresegyház, Palota, Mogyoród, Tarcsa, Kis-Némedi, Gödöllő, Hartyán, Pécel, Gyömrő, Üllő, Monor, Legénd, Tura s Sz.-Mártonkáta.⁶⁾

Tekintélyes állását bizonyítja az 1628-ban *Ráczkevében* tartott dunamelléki kerületi ülés, melynek jegyzőkönyvét az akkori prédikátor *Bölcskey Pál* harmadik helyen írta alá, első volt a superintendens, második a nagykőrösi prédikátor. Ép úgy 1629. 30. 31-kén is. Tévesen állítja *Vörös Károly* mostani kisváci tiszteles úr, hogy *Almási Pál* váci püspök 1631-ben visszatért s *hevesen üldözte a váci és vidéki kálvinistákat*,⁷⁾ kiknek akkor egy része a pusztákra s a naszáli irtványokba húzódott; de, mint mondja, a hitközség meg nem

¹⁾ A török politikából is pártolta a protestantizmust, hogy eképen is győnjte az ország erejét. — ²⁾ „In Archiv tractuali.“ — ³⁾ Ha igen, úgy azt *Bocskay* 1605-ben csak már mint létezőt megerősítette. — ⁴⁾ Ezt a katolikusoktól erővel vették el. — ⁵⁾ Már esperesi kerületnek nevezik, utánozva a kath. elnevezést. — ⁶⁾ Ha nem maga a superintendensség volt ez, mit, amint fentebb érintők, Váczott *Bocskay* alapított *Deserici* szerint. — ⁷⁾ Ezen püspök 1608–1618-ig volt váci főpásztor, így hát 1631-ben nem üldözhetette a váci kálvinistákat.

szűnt, mutatja ama körülmény, miszerint 1652-ben a váci prédikatori kerületben, *Váci János* volt a helybeli tiszteletes.¹⁾ — Az iskola tanítói és tanárai nem türhetvén egyfelől a várbeli török, másfelől a nógrádi szélekről lecsapó császári hadak háborgatásait, már 1652. előtt elszélledtek *Kecskemét*, *Körös* és *Czegled* városokba. Az egykori váci kálvinista főiskola tanárai közül csak egynek nevét sem sikerült eddig kideríteni.

1687-ben Váczon a kedvező körülményeknél fogva nagyon is virágzó volt a kálvinista hitközség, mint a melynek számos előkelő emberei a mostani belvárosban a városház terén laktak, egy lévén a városház és a tiszteletes laka; mikép ezt már fentebb említők. — Ezt bizonyítja *Debreceni Ember Pálnak* 1699. évben „*Szent Siklus*“ czim alatt kiadott vallásos tartalmú könyvének bevezető beszéde is, melyben, a többi közt, műve kiadását azzal indokolja, hogy: „a gyöngyösi, szépsi, gönczi, jászberényi és váci, hajdan híres Ekklesiák siralmas árva állapotja hatottak reá s indították könyve kiadására, melyben segítették is őt a többek között a gyöngyösi és váci árva ekklesiának némely becsületes tagjai.“

Azonban derére jött a ború. A lakosoknak nyomorúságos volt életük. *Bél Mátyás* szerint, a sok ágyuzás és tűzvész miatt, földalatti viskókban²⁾ laktak s még 1691-ben is a megyei összeíráskor csak 1 és $\frac{1}{4}$ porta rovatott a város lakóira. Különben a fent idézett okmány is eléggé megvilágítja a helyzetet, midőn egy ház tartozékaival együtt 10 frton lett eladva egyezés szerint. De még így sem maradhattak előbbi lakhelyökön. Ugyanis gr. *Kolonich Zsigmond* 1709. évben elfoglalván a váci püspöki széket, ezen igen tevékeny főpásztor a sok szenvedett kárt e városban enyhíteni s helyrehozni buzgólkodott. A többi közt, azon eredeti prot. elv szerint: „*Cuius regio, illius religio*“³⁾ 1712-ben⁴⁾ kiadta a rendeletet, hogy „a kálvinisták a püspöki városból kiköltözzenek,“⁵⁾ kik itt Bocskay intézkedése óta túlsúlyllyal bírtak. Ekkor egy részök a mai *Kis-Vác*zon nekik kimutatott telepre, más rész *Tótfalura*, és ismét mások a naszálvölgyi (*gyadai*) irtványokra, hol már azelőtt is többen megtelepültek, költöztek el. A kitelepítés⁶⁾ 1713—1714-ben lett végrehajtva; és így a mai Kis-Vácznak, ezen tisztán kálvinista gyarmatnak, létrejövételét 1714. évtől lehet számítani. Jó ideig a Nagy- és Kis-Vác között jókora üres tér létezett, alig terjedvén Nagy-Vác a siketnémák intézetén túl pár száz lépésnyire. Csak 1718. után, gr. *Althánn M. Frigyes* püspök alatt kezdett ezen, egészen a váci határban keletkezett telepítvény külön helységnek tekintni, mely is saját bírói hatósága alatt a várostól egészen elkülönítve és független volt. A

¹⁾ A prédikátort lelkésznek szeretik nevezni. — ²⁾ „Quasi troglodita.“ —

³⁾ Azaz: „A kié a birtok, annak vallása követendő.“ — ⁴⁾ Deserici szerint 1711-ben.

— ⁵⁾ Ugyanazt tették a prot. földesurak is, hogy birtokaikról elűzték a katholikussokat. — ⁶⁾ Excolonisatio.

régi város lakói szaporodtával ezen telep és a város közötti tért idővel épületek töltvén be, az a *Nagy-Vác*-czal öszzesefolyt, s ezzel 1770. évben egyesítettett is, mikép ezt e mű általános részében bőven előadtuk.

A külön község évi urbéri váltsága 300 frtban állapittatott meg; de az urbárium behozatalától a kis-vácsi kálvinisták folyton tartván, nehogy valaha robot alá vettessenek, gr. *Migazzi* bibornokot kérték, hogy őket a régi várossal egyesítse s így ama félelmöktől megszabadítsa. A városi hatóság szintén kérte az egyesítést, főleg közigazgatási tekintetekből; de a föltételek 5-dik pontjában megállapittatni kéri, hogy „a kis-vácsi többet ingatlant se helybeli, se idegen kálvinistának ne adhasson el és így lassanként az eretnokség a városban megszüntetessék.“ De a nevezett főpásztor 1770. jun. 5-kén *Migazziburg*-ban kelt leiratával a város azon 5-dik pont alatti kíválmát figyelmen kívül hagyva, az egyesítést elrendeli, s ezt a vgye 1771. márcz. 4-kén kihirdeti. — A kis-vácsi kálvánhitűektől 1712-ben viszszafooglaltatott a templom is, melytől előbb a katholikusok, mint sajátjoktól, *Bocskay* által erőszakosan megfosztattak. — Az 1714-ben kitelepitett kisvácsi kálvinistáknak a prédikátoruk és tanítójuk meghagyatott 1724. évig, amidőn előbb nádból font 8 öl hosszú és 3 öl széles imaházuktól megfosztattak s aztán a prédikátor- és a tanítótól is. — Ekkor a hívek egy része Tóthfaluba, a más rész meg *Szokolára* járt az istenitiszteletre, úgy mint a kosdiak is ezen időben. A réven, ha imaházba mentek, oda-vissza fizettek 1 krt, a kosdiak $1\frac{2}{3}$ krt, ép úgy 1 krért szállították Vácra a tóthfalusi rom. kath. híveket. — Egész 1724—1783. évig sem imaháza, se prédikátora, se tanítója nem volt itt a falunak, hanem ezen 59 évi árvaságuk alatt keresztelte, eskette s temette a kálvinistákat a felső-városi plébános, a kinek, mikép föntebb is láttuk, párbért ¹⁾ fizettek, mint a kath. hívek.

Megjegyezzük itt még, hogy Kis-Vác Nagy-Vácztól soha külön vgynb nem feküdt. *Bél Mátyás* Pestmegye térképén körülbelül ott van Vácznál a vgye határa, ahol jelenleg. Gr. *Migazzi* is határozottan kifejezi idézett okmányában, hogy a kis-vácsi határ csak előbbi állapotába helyeztetik vissza. Annak fundusa, szántója, külsőségei, még mikor sz. István a vácsi püspökséget alapította, már Vác városához tartoztak.

3. §. A kis-vácsi kálvinista hitközség története 1781—1787.

II. József császár 1781. okt. hóban kiadván az u. n. „*türelmi rendelet*“-et,²⁾ a kisvácsiak csakhamar templom, prédikátor- s tanítólak után néztek. 1783. nov. 10-kén megkapván az istenitisztelest gya-

¹⁾ Azaz: lecticálét. — ²⁾ *Edictum tolerantiae*,“ mely a vallási közöny nyomorú szülötte . . .

korlására a szabadságlevelet, ugyanazon évi decz. 3. napján elhozták prédikátorul *Takács Ádám* tiszteletest, ki addig rákos-palotai prédikátor volt, iskolamesterül pedig *Budai Györgyöt*, ki Ó-Budán az atyai házban lakott foglalkozás nélkül. — Eleinte az istenitiszteletet *Pap András* nevű gazda-ember házában annak színje alatt tartották. Azután egy 12 öl hosszú és 6 öl széles deszka-hajlékot építettek 175 frton a mostani templom helyéhez közel nyugat felől *Kurdi Mihály* gazda ember fundusán.

A kis-vácsi kálvinisták 1784. évben folyamodványt nyújtottak be a megyés főpásztorhoz, panaszolkodván abban, hogy a templom és paplak részére szánt telek az uradalom által szűkebbre szorított. Ezen ügyet megvizsgálván az uradalom által kiküldött bizottság, arról jelentését benyújtotta a püspök, mint földes úr elé.¹⁾ — *A kis-vácsi helvéthitűek saját vallásukbeli kántor tarthatásaért folyamodván*, a ki egyszersmind az ő gyermekeiket is tanítaná, kérvényöket főképp azzal indokolták, hogy *Kis-Vácson semmi római kath. kántor sem létezik*. Iratuk az illető vgye által megvizsgáltatván, ez a következő jelentést teszi a fölött, mely is kedves honi nyelvükön így hangzik:

„Alulirottak jelen soraink által megvalljuk és elismerjük, hogy miután mink, a tek. Pest, Pilis és Solth t. e. vegyék által az 1784. sept. 16-kán tartott közgyűlésén hozott kegyes határozat következtén a kis-vácsi helvét-vallású lakosok folyamodványára, mely szerint ők meghagyassanak abban, hogy gyermeik kántorok által a hit elemeiben oktattassanak, a kegyes kir. engedvény folytán, annál inkább is, minthogy helyben semmi kath. kántor sem létezik, és arra a kath. lakosok hiányában nincsen és semmi szükség, e végből vizsgálatra kiküldettünk légyen, és végre 1784. decz. 17-kén a püspöki Vác város helyszínére kimenvén, fötdő *Tiller József* plebános és vácsi kanonok jelenlétében, mint egyházmegyei kiküldöttek, a nevezett kérvényi előterjesztésre nézve a következő nyomozást tettük, és pedig:

1. *A kis-vácsi telepítvényen már létezett kath. kántorra nézve*, az előttünk megjelent folyamodók megismerték, miszerint három év előtt volt itt valami *Sőregi* nevű kath. kántor, a ki itt két évig lakott és némely helvét-vallású lakosok gyermekeit oktatta, de ezen *Sőregi* elhalálózása óta egész mostanig se nem volt, sem most nincsen itt kath. kántor, egyhangulag kijelentették, mily tisztelkedést szokott végezni az ő kántoruk, a kegyes királyi engedély folytáni behozatala óta; a köztük lakó kath. hivek pedig bizonyították, hogy valami *Hévízy* nevű Kis-Vácra szánt kántor, itt már három napig mint kántor működött is, de aztán katonává lett. Mire aztán a folyamodók válaszolák, hogy erről ők mit sem tudnak. Ez alkalommal kinyilatkoztatta a fűnt nevezett egyházmegyei fötdő úr, hogy az

¹⁾ V. ö. Bubla-Regestrum, pag. 10., 448. sz.

ily tisztségektől a folyamodók ugyanazon kántora a tőz egyházmegye részéről ismételtén is eltöltött, és azért a kath. kántor részére a múlt nyáron az uradalom és város közköltségén ujon épült ház, illő módon a gyermekek oktatására is berendeztetett, melyet miink szemügyre is vettünk. Sőt már kántor is rendeltetett oda, a ki azonban katonává lévén, annak helyére a budai elemi iskolákból egy más váratik e napokban, a ki egyszersmind a folyamodók telepének határain túl létező közelebbi szomszédságnak a felső város részéni gyermekeit is oktatni köteleztetik majd.

2. A mi továbbá a kath. kántor nem-szükségességét illeti, ennek okául a folyamodók azt adják, hogy az ő kegyes királyi engedély folytán bevezetett kántoruk,¹⁾ a kántori tisztelet elvégezheti, s végzi is; aztán hogy nem több, mint csak hét kath. ház találtatik az ő telepükön. Így állván a dolgok: vajjon a kath. kántor szükségessége főnforog-e vagy nem? ezt főlebbvalók vizsgáláaa alá terjesztjük.

Végre kijelentette ugyanazon egyházmegyei főtdő úr, miszerint a folyamodóktól távoli mvárosi elemi iskola kántora, szerződvényénél fogva, köteles az egész mváros gyermekei oktatására, következőleg az ujon-bevezetendő kis-váczi mester ellátásában is résztvenni tartozik. A melyek fölött előlegesen tudomást szereztvén, a tek. vgyei közönségnek ezen legalázatosabb értesítvényt adjuk. Kelt Vácson 1784. decz. 17-kén. *Laczkovits György* a főt említett tek. vgyék szolgabirája, mk., *Veres István* mk., ugyanazon tek. vgyék alszbirája, mint megbizott, *Richter András* u. a. tek. vgyék r. táblabirája mk.

I. Mivel ezen már tett vizsgálat után, a hiteles bizonylatból kiderült légyen, miszerint a kath. mester *Hévizy*, harangszóval adott jelre, a kis-váczi helvét-vallásúak láttára, bevezettetett, és az ujon épített iskolába a gyermekek összehivattak, az nem jöhet tekintetbe, a mit ezen vizsgálat első pontjában a folyamodók állítottak, hogy t. i. *ők mit sem tudnak arról, vajjon a nevezett mester bevezettetett-e és a mesteri tisztelet végzi-e?*²⁾ — II. Minthogy a tek. vgyei közönség tudtára, Kis-Vác a Nagy-Vác czal egy községes képez, és ebben az egész város gyermekei részére, a kik külön fizetés nélkül oktatandók, tágas, három osztály és ugyanannyi magyarul és németül oktató tanítókól (kiket szerződvényileg a kath. kántor ellátni tartozik) álló *nemzeti iskola*³⁾ létezik már, — ezt az egyházmegyei megbizott tekintetbe venni, a legalázatosabban kéri, és ezen itt előadott tekinteteknél fogva, ezen vizsgálatnak aláírja magát *Tiller József* váczi kanonok, mint egyházmegyei kiküldött, mk. (P. H.).

Az 1784. évben a kis-váczi kálvinisták megalkudtak *Hauszmann János* nevű váczi kőmives-mesterrel 650 frtban egy szilárd boltíves templom építésére. Ki is az alapkövet u. e. évi ápril 28-kán letette, jelen lévén ezen ünnepélyen Kálvin itteni hiveinek nagy része, *Mar-*

¹⁾ A protestánsok „Rector“-nak nevezik a kántort. — ²⁾ „Mester“ a latin „Ludi magister“ nyomán, máskép kántor. — ³⁾ Schola Normalis és Nationalis.

ton József tótfalusi és Nagy Kaszap Mihály kosdi prédikátorok s Naisz András és Skripecz János váczvárosi tanácsosok. A város főbirája volt ekkor Dombai Sándor; tanácsnokok: Tóth János, Stockinger Ferencz, Vajzer János, Skripecz János, Naisz András, Hajnik János, Balla István, Regele József, Kmoch János. — A templom 1785. év vége felé elkészülvén, benne az első istenitisztelest ezen évi decz. 4-dikén, ádvént 2-dik vasárnapján tartatott. Mely alkalommal a nagyvidékről is számos helvét-vallásúak voltak jelen. Megjelentek: Földvári István monori senior,¹⁾ Nagy Kaszap Mihály kosdi, Marton József tótfalusi, Szilvássy Gábor verőczei, Peterdi József főthi, Vass János hartyáni, Csiszár András veresegyházi, Ecsedi Mihály kis-orosi, Sárkán József pócsmegyeri s Konta István morostori prédikátorok.

Papolt Takács Ádám helybeli igehirdető²⁾ a Szentírás ezen szavai alapján: „És ő bemenvén a hajóba, követék őt tanítványai. És íme nagy háborgás lőn a tengeren, úgy, hogy a hajócska elborították a haboktól; ő pedig aluszik vala. És hozzá járúlván tanítványai, felkölték őt, mondván: Uram! szabadíts meg minket, elveszünk. És mondá nekik Jézus: Mit féltek? kicsinyhitűek! Akkor fölkelvén, parancsola a szeleknek és tengernek, és nagy csendesség lőn.“³⁾ — A sok nép miatt a deszka-templomban is volt istenitisztelest, ahol Nagy Kaszap Mihály papolt a 111. zsoltár 1—5 versei fölött: „Boldog férfiú, ki az Urat féli; az ő parancsolataiban igen nagy kedve telik. Hatalmas lesz a földön ivadéka; az igazak nemzedéke megáldatik. Dicsőség és gazdagság lesz házában; és az ő igazsága örökön örökké megmarad. A sötétségben világosságot támaszt az igazaknak az irgalmas és könyörülő és igaz.“

Az a prédikátor, ki ezen gyülekezetet oly gyorsan szervezte s ezen templomot a hivek buzgó segítségével oly hamarosan fölépítette, kora egyik kiváló tehetségű papja volt. Kis-Váczra Palotáról jött, honnan a hálátlanság maró érzetével már 1787-ben Gyónra távozott, ahol meg is halt 1797-ben.⁴⁾ Irt több munkát, de főleg halotti prédikációi méltó és maradandó emlékei nevének. Így tudjuk, hogy Gotthold „Ajtatos elmélkedései“-t magyarra fordítá s kiadta Posonyban, 1796. 8-dr. 640 l. *Eredeti ünnepi prédikációi* Posonyban 1797-ben jelentek meg. 8-dr. 341 l., Piktet B. után fordítá ily czimű munkát: „Azokkal való vetélkedés, kik minden vallást jónak tartanak.“ Pest, 1784. — „Kérdések a keresztényi ünneplésről.“ Vácz, 1782. — „Nyolczvan prédikációkból álló Catechetica.“ Posony, 1792. — „Lelkipásztori vigasztalások.“ Vácz; stb.⁵⁾

A kis-váczí prédikátor-lak 1786-ban épült a mai iskola-telken, addig pedig a tiszteletes Kurdi György és János testvérek házának uteza felőli szobájában lakott. — 1786. aug. 1-jén kijött a harango-

¹⁾ A „Senior“-t most már „esperes“-nek szeretik nevezni. — ²⁾ Azaz: prédikátor, Verbi divini minister. — ³⁾ Sz. Mát. VIII. 23—27. — ⁴⁾ Érdekes életrajzait híres unokája Karacs Teréz írónőtől bírja Veres Károly kis-váczí tiszteletes úr. — ⁵⁾ Danielik; Magyar írók életrajz-gyűjteménye. II. 330.

zásra is az engedély, nem lévén addig szabad harangozni. Azonnal a harangszerzés után láttak a hitközség tagjai, a kik e célra összeadakoztak 118 frtot, és egy 137 frtos harangot öntettek, melyet először ugyan a templom mellé állítottak egy haranglábra, azután pedig hogy jobban hallják, a középutczán építettek alája lábat. Ennek fáját ajándékozta tek. *Gosztonyi* kis-némedi-i kálvinhitű földbirtokos, ki vallásfelekezete más hitközségi templomaira is szeretett adakozni.

4. §. A kisváczi iskolázás és egyéb viszonyokra vonatkozó adatok.

Szabó Ágoston kis-váczi kántor, mint tanító, a sz. székhez folyamodott 1786. évben, hogy sok fáradságát megjutalmazni kegyeskednék. Ugyanis már három éve, hogy a gyermekeket tanítja, és eddig mi jutalomban sem részesült. Már az uradalomhoz is folyamodott, de ez mit sem ajánlott részére. Többször a nemes tanácshoz is fordult kérelmével, mely mindannyiszor az uradalomhoz utasította őt. De sehol sem kapott csak némi jutalmat is! — Ezek előrebocsátása után, itt közlünk még tárgyunkra nézve igen érdekes kivonatot a püspök-vácsvárosi jegyzőkönyvből:

„1786. ápril 28. *Szabó Ágoston* által a tek. uradalomhoz benyújtott és onnét adandó értesítvény végett közlött folyamodványra nézve a tanács ezen értesítvényt adta. Ezen város belsejében 6000 vagy többre is menő frtnyi költséggel, az előbbi uradalom által rászorított terhes kötelezettség folytán *elemi iskolát állított,*¹⁾ sőt mivel az iskolák e végből vonattak össze, a karmesternek fizetést adó uradalom arra is indította a várost, hogy azt 100 frttal nagyobbítani volt kénytelen; akkor a karmester naponként az ő oktatóiból a gyermekek tanítására kiküldött egyet a kisváczi iskolába. Tartott ez egy ideig, de a karmester különféle nehézségeket ürügyelve, ezen kötelezettséget, a nagyobbított fizetés megmaradván, magától elhárította, és a tanács ismét kényszerítve lön egy magán oktató fölvételére; történt azonban, hogy ugyanazon oktató máshová mozdíttatott elő, a protestánsok meg vallásuk szabad gyakorlását nyervén meg, mint-hogy a gyermekek nagyobbbrészt nem katolikusokéi voltak, elszéledtek s az iskola üresen maradt. Aztán *Szabó Ágoston* tanulatlannak, és így a gyermekek tanítására kevesbbé alkalmasnak találta, és mégis a legujabban kinek buzdítására vagy tekintélyéből? nem tudni, a gyermekeket oktatni kezdette, és így már az elemi iskolába járó gyermekeket is magához csalogatta. Minthogy pedig az elemi iskolák köteleességszerűleg azért emeltettek legyen a város belsejében, hogy azokba mind a felső, mind pedig az alsóvárosból a gyermekek oktatásra üzsze gyülekezessenek, azért a tanács mintegy kötelezve érezvén magát a megterhelt adózók terhein könnyíteni, és így a tanács

¹⁾ Jó részben a székesegyháztól fönmaradt anyagból.

beleegyezése nélkül a Kis-Vácra behozott oktatás részére, a gyermekek által magánlag adni szokott fizetésen kívül még eddig mi díjazást sem ajánlott meg, annál is inkább, mert ha a város ezen végén fizetéssel ellátott iskolák hozattatnának be, a másikon is ilyennek behozatalát követelhetnék,¹⁾ a mit aztán csak az adózók kimerülésével kívánhatnának.“²⁾

Ezen jegyzőkönyvi kivonatra ily megjegyzést tett az akkori felvárosi plebános, *Rohács András*: „Vác város jkőnyvi kivonata a kis-váczi mester legbizonyosabb jogát nem gyöngíti meg, hogy 1. azon iskola, a várostól elmozdittatván 1712-ben³⁾ a kálvinisták, nyilvános hatalom folytán azonnal *rectort* kapott, a ki azon *tévelgő nép gyermekeit jobbára oktatná* és a szelidebb gondolkozásra, sőt még a kath. beszédre is vezetné. Megállapítottatott azon rector az Althánn-féle látogatás folytán 1718-ban, ugy szintén *Fidler Adalbert* idejében 1726. után, bizonyítván ezt a kis-váczi anyakönyv és minden következő látogatások. A mi nyíltan mutatja, hogy a kis-váczi kántor fizetésének kötelezettsége azon helységgel egykorú. Igaz ugyan, hogy több évek óta azon falu a várossal mintegy egy testületté egyesült legyen; de 2. mivel ezen külsők nagy távolság által választatnának el a középsőktől, és az által mi haszon sem háramlanék a város ifjúságára, azon rector fizetését a város 1783 évig vitte, és pedig szükségképen. Most továbbá mit sem javulván a dolgok, ki fog a város kárpótlására nyilatkozni? Nem tagadhatni ugyan, miszerint *Sőregi István* ezen előbb mondott évben, minthogy „*szomjas életű*“ volt legyen, onnét a plebános által, míg valaki más, az elemiskolai tanításban is járatos találtnék, elüzetett volna, és az oktatás ügye az iskola-építésig fölakadt legyen; de 3. vajjon ez által a kötelezettség elhárított-e? sőt inkább az új munka állítása folytán maga a város által megerősítettet; mivel maga a dolog elárulja, hogy az ifjúságot tanítandó rectort annak kell fizetni, a ki azelőtt fizetett és az iskolát állította. Ami a magán tekintélyből fölvett *Szabó Ágoston*-ról és az oktatás rövid megszűnéséről hozzáadatik, a város dolgához épen nem tartozik. Mert

a) a kántorok fölvétele mindig a plebánost illette, milyeneket magánlag ki sem fog kinevezni. — b) Mivel most a város két plebánosa egy sekrestye szűk helyére van szorítva, egy sekrestyével megelégednek, ki sem fogja okosan következtetni, hogy majdan a székesegyháztól eltávoztatván e plebániák, sekrestyéseket csak magán hatalommal fognak maguknak rendelni és azok fizetései megszűnni.

4. De a karmesternek nagyobbított fizetése sem gyöngíti meg, mikép mondtam a kis-váczi jogot; mert bármije legyen is, vagy a kötelezettség idején a szerződvénybe felvett, már az elavult, és a város aztán az én plebánosságom sok éveit alatt a fizetés terhét vitte, mi

¹⁾ Ekkor hát a fel- s alvárosi elemi iskolák még nem léteztek. — ²⁾ Kivonattott Hauszmán A. városi aljegyző által. — ³⁾ Desericzky szerint 1716-ban.

által a kis-váczi jog és kötelezettség törvényesen megerősített. Hogy most a tanács ellenszegülő, az tény, mi által *semmi jogot sem akar alapítani a tolerantia után* a föld fejedelme, vagy az egyenetlenkedő felek, annálinkább az egyesültek között.

5. Az sem háritja el a város kötelezettségét, hogy annak bel-sejében elemiskolák léteznek; mert ha a polgárok egyenlő joggal birnak, midőn a közepsőkről gondoskodnak, a külsőkről is kell főképen a természet jogánál fogva, mivel a katolikusok kised nyája a számos tévtanokat követő szolgákkal vegyesen kénytelen élni, a melynek üdvéről a kegyes tanács buzgalmának kellene a „*Conversáns rectorok*” föntartása által gondoskodni. *Volt itt hajdan Vácson is, hogy a közép-piaczon az iskola a legnépesebb lett volna*, mégis nem mondaná a tanács, hogy az alvároson és Kis-Vácson a kettő fölösleges. Amit a kevésbé tanult Szabó Ágoston-ról mentségképen mond a tanács, az hiábavaló; senki ugyanis a triviálisokat azért, melyeknek ő jó oktatója, meg nem vetette, a melyekben mind én, mind pedig a tanács velem oktattattunk.

6. Hogyha az oly üdvös dolgokban a gazdálkodásra is tekintettel kell lenni, annálinkább a kis-váczi triviális iskola pártolandó, mely oly nyomorú tandíjjal egész a mostani ideig megelégedett. A polgárok előmenetele pedig, az én ítéletem szerint, a jó rectorok által nem ama csekély költségektől mérettessék. Ennélfogva az alvárostól vett ok nem gyöngíti meg az érvet, hanem a jó nevelésre törekvő tanácsnál csak megerősíti. De adassék a városnak, mi meg nem engedtetik: hogy új, de nem szükséges terhekkel, mi azonban az igaztól elüt, ne terheltessek, a plebános a várostól mit sem igényel. *A vallási türelem után*, behozatván a religió gyakorlata, az egyház szolgálainak régi fizetéseit megadni tartoznak a kálvinisták. A kik tehát a fizetéssel hátrálékban vannak, azt megadják; valamint a plebános részére rendelt, de az egyesítés idején megújított 140 frtok, ugy hasonló szerződéssel a kántornak is megerősített illetménye, hogy fizetessenek, a gyakorlat parancsolja és a megegyezés. De

7. (Itt a többi hiányzik. — A kis-vácziakat illető ügyiratok közt.)

Megjegyezzük itt mellékesen, hogy mi a *Kis-Vácson építendő kath. iskolát illeti*,¹⁾ az iránt 1784. évben gr. Migazzi bibornok ő fmgá által a szükséges intézkedések már megtétettek; melyre idő folytán a diadalkapu körül lakók gyermekei is járhatandanak.

5. §. A kis-váczi kálvinista hitközség története 1787—1800. évig.

Ezen hitközség prédikátora 1787-ben *Török István* lett, kinek idejében 1788-ban lettek először megválasztva a következő elöljárók:

¹⁾ Ld. a sz. széki jkönyvet, 1784. jan. 7. 10. §.

Torday Mihály, Kurdi Mihály, Mizser Mihály, Marossy István, Pap István, Kozma Mihály, Kurdi György, Gyepes János. — Még 1787-ben behozva lett József császár által a közös iskola, és így a hitközség kedves tanítóját, *Arany Józsefet* Szadára bocsátotta el, Kis-Vácra pedig kineveztetett *Pápolczy József*, kinek fizetése $\frac{2}{3}$ -dát a város, $\frac{1}{3}$ -dát pedig a püspöki uradalom fődözte. Ez énekelni csak külön fizetésért akarván, botrány lett belőle s $\frac{1}{4}$ év múlva, a tett panasz folytán elmozdítottatott és helyére *Pesti György* neveztetett ki. Az óbudai zsinaton a superintendencia egyik követe volt Török kis-vá-
czi prédikátor is.

Ez 1793-ban engedélyt nyervén *torony-építésre*, megépítették a mai torony köfalát, és zsindeles tetejét 1233 frt 20 krért. 1791-ben az elhalt *Kurdi György* házát és telkét a hitközségre hagyta, úgy hogy az eladatván, ára a *torony-építés és óravételre fordíttassék*. Az így befolyt 250 frt hosszú és keserves per forrása lett az örökha-
gyó leányai és az előljárók közt.¹⁾ 1801-ben megvették az uradalom-
tól a normális iskolát, a mostani paplak felső tőzsomszédjában, s ezt elcserélték 1807-ben *Gyöpös János* nagy telkével, fizetvén rá 1200 frtot. Ez a porta az, melyen a mai paplak áll, azon külömbséggel, hogy Gyöpös János háza nem volt az utczára kiépítve, s körülbelül a mostani prédikatori hivatalos szoba helyén állott 1712-ben a ka-
tholikusok kis harangja.²⁾ Még ezen évben öntették a legnagyobb, 6 mázsa, 5 fontos harangot, melynek árát egy jul. 7-re eső vasárnap 1159 frtban összehordták. Ezen felbuzdulva *Nemes Arany József*, saját költségén öntetett egy 74 fontos kis harangot, melyet, később megrepedvén, veje *Vetész Pál* nagyobbra öntetett.

Török prédikátor e minőségben Losoncra választatván meg, helyére 1795. decz. 20-kán Kis-Vácra tiszteletesnek *Rácz István* érkezett, de oly ifjan, hogy egy évig csak exmissióval végezhetette tisz-
tét. Azonban csakhamar sok háborúság vette őt körül és már 1807-
ben teljes meghasonlás után *Szadára* költözött el. Ekkor már oly
rosz hire volt a vácsi eklézsiának, hogy az ide rendelt ordasi pré-
dikátor rávehető nem volt a beköltözésre, míg végre sok utánjárással
megnyerték *Környei Istvánt*, a ki atyja mellett mint segéd működött.

A XVIII. század vége felé a kis-vácsi kálvinista tiszteletes és
tanító fizetése forogván fön, erre nézve a városi jkönyvben ezek for-
dulnak elő szóról-szóra: 1795. jan. 30. „A Kiss Vácsi Helvecziai
Vallást tartó Közönséges Lakosok Kérelem Levelek által azon ese-
deznek, hogy Tiszteletes Praedikátor Úr s Oskola Mesterek fizetése
véget el álván a' Tettes Ns Vgyének ebben az érdemben hozott vég-
zésétül a' Tanáts, valami egyezésre botsátkozna. Mellyre: Végezte-
tett. Ad 87.um Hogy minémű Szándékok légyen a Könyörgők az

¹⁾ Igen sajnáljuk, hogy ezen érdekes per adatait a hely szüke miatt nem kö-
zölhetjük. — ²⁾ Vörös Károly úr azt állítja, hogy ezt a katolikusok a ref. hivatól
vették volna el.

egyezésre, azt írásban föl tegyék, és be adgyák, rendeltetik.“ — *Febr. 13.* A kis-váczi kálvinisták tervezetét illetőleg, melyet afelől nyújtottak be, hogy az ő hitszolgájok¹⁾ és iskolamesterök fizetése mikép eszközöltessék, végeztetett: „Minthogy e város a Mlgos Uradalom joghatósága alatt áll, nehogy ez megbántassék, vagy valamikép az uradalmi jogok sérelme következne be, a kérelmező kis-váczi kálvinisták folyamodványa, melyben az ő fizetési tervök foglaltatik, és minden ide vonatkozó iratok a Mlgos Uradalommal közlendők lesznek“ (129. sz. a.)

Május 29. A reform. tiszteletes fizetése érdemében föltett s a nemes vgyhez intézett ily tartalmú értesítvény olvastatott s kihirdettetett: „Tekintetes Nemes Vármegye! A Tekéntetes Nemes Vármegye 784. sz. a. ezen folyó 1795. Esztendőben Áprilisnek 11-dik napján tartatott Kiss Gyűlésinek alkalmatosságával az eránt eredetit vévén, kegyes végzését a Váczi Magistratussal méltóztatott közleni, hogy a *Tiszteletes Urnak tartása véget benyújtott Kiss Váczi Helvética Valláson levő Lakosokk Instantiájára*, és ennek utánna Tettes Nemes Vármegyé végzésére 5349. szám alatt érkezett felséges Magyar Helytartó Tanács kegyelmes Parantsolattyának értelme véghez vitetődjön. Mely kegyelmes Parantsolat következő Czikkelekből áll:

„Minthogy a mvárosi tanács értesítvényéből nem lehet elegendőleg megismerni, melyek a mváros jövedelmei? Honnét jönnek azok? Kik, és a reformátusok mennyit fizetnek a közpénztárba? Ebből-e és milyen részben, vagy honnét szolgáltatik ki a kath. Parochusok föntartása? És évenként e célra mennyi szükséges kiadás történik e közpénztárból? Azért is ezek fölött a mvárosi tanácstól részletes előterjesztés és néhány évi számadások kívántatnak az 1761-ben létesült *Eszterházy-féle szerződvény* hiteles másolatával beküldetni.“

„Mellyekre hiv kötelességünk szerint nagy alázatossággal következendőképpen a kérdésben forgó alól irottak felelünk: 1. *A mvárosi jövedelmek erednek a királyi javadalmakból*, melyeket a mostani nmlgú püspök és dicső emlékü elődei, mint földesurak bőkezűsége és kegyeiből haszonbérben birt és tart jelenleg is a város, jelesen pedig, mint az itt beterjesztett számadásokból kitünik, a serház, korcsmák, vám, rév- s egyéb, főképen királyi javadalom-félékből. — 2. *A reformátusokból kik és mit fizetnek a közpénztárba?* hogy annál inkább kiderüljön, a legalázatteljesebben az A) alatt ide csatoltatik. — 3. *Csak egy évi kiadásokat véve föl*, és pedig az 1787—88-ki számadások szerint, öszszesen tesznek csak ezen évre 37,246 frt 88⁵⁵/₃₆ dénárt, melyekből kivonván a kir. javadalmakból jövedelmek előmozdítására tett költségeket, a közterhekre kiadatni szokott, és pedig: ugyanazon 1787⁷/₈-ki évre a vgyei könyvecske szerint, 4895 frt 33¹/₃ dénár. — Az uradalmi adókra, a kir. javadalmak ha-

¹⁾ Minister Religionis, Praedicator.

szonbérletén kívül, 4000 frt. — Kivévé azon 140 frtot, mely a plebános Urnak kis-váczi lelki szolgálataiért fizettetni szokott, a fizetések és conventiók, a cselédség ruházatán kívül, a conventiósok részére évenként, 3135 frt $6\frac{13}{18}$ dénárba rúgnak. — A természetiekben kijárni szokott deputatumok 481 mérő buzát, 58 akó bort s $51\frac{1}{2}$ akó sert tesznek. — Ha tehát csak ezen évi kiadások, a természetiekben kiadottak értékén kívül, tekintetnek is, 12030 frtot s $40\frac{1}{48}$ dénárt tesznek. — Ellenben a kérdéses kálvinisták a többi, adózó katolikusokkal együtt, az itt zsinórmértékül fölvelt $178\frac{7}{8}$ -ki összeírás szerint, összesen adóztak 10,639 frtot s $80\frac{5}{12}$ dénárt. — Tehát kitünik, hogy ezen kiadásokat illetőleg, az évenként kivetni szokott adói terhekre nézve az adózóknak, 1,390 frt $59\frac{33}{36}$ dénárnyi könnyebbségük van.

Ide járulni kellene az évenkénti terhek viselésére fordított költekezésnek is, mint például, a sok veszteségnek, főképen pedig, midőn a katonaság részére zab és széna drága pénzen vásároltatik, és alig térítettik vissza olykor csak fele-része is; nemkülönben a középületek javításai, és több ilyféle kimagyarázhatlan költségek, melyeket e község tenni kénytelen.

Végre, mint a hivatolt $178\frac{7}{8}$ -dik év számadásaiból ¹⁾ láthatni, a város különféle szükségeire 2836 frt $60\frac{5}{6}$ dénár fordított, mely költségek közt van a plebános urak fizetése. Innét tehát kitünik, hogy az egész városra kivetett adó, ide számítva a kálvinisták által évenként fizettetni szokottat is, nem hogy a plebánosok fizetésére fordítható lenne, hanem a község terheire sem terjedhet ki. Honnét világosan kitünik, miszerint nemcsak a plebános urak, hanem a város egyéb szükségei is a kir. javadalmakból fődöztenek, és ha ezeket a Mlgos Uradalom a város hasznára a legkegyesebben oda nem engedné, ezen különben is kimerült szegény adózó nép a legnagyobb nyomorúságba süllyedne. Minthogy pedig a Mlgos Uradalom már végleg elhatározta, hogy mihelyt az említett kir. javadalmakból fog a kálvinista prédikátor fizetése történni, azokat tüstint visszazonja a városból; azért a legalázatosabban esedezünk, miszerint, nehogy azok akár elvétessenek, akár pedig, hogy, a mi soha nem volt, a szegény nép a papi párbér fizetésére szoríttassék, ezen hallatlan terhek következményeitől fölmentetnénk.

Egyébiránt, mivel néhány évi városi számadások kimutatása kívántatik, az 1761. Eszterházy-féle szerződvény melléklétével, a nemes vgye pedig három évi ily számvételt parancsol hozzá fölterjesztetni, minthogy ezen három évi számadások az 1786., 1787. és 1788-ki közbejött összeírásokkal együtt igen nagy terjedelmet mutatni elő, és azok lemásolására igen sok időt kellene fordítani, eredetiben, visszszakulés iránt, ama szerződvényt pedig, és egy másikat a ser-

¹⁾ Ld. a 43. l., 284. sz. a.

főzésre nézve, hiteles másolatban hódolatunk jeleül ide csatoljuk, kegyeik és kedvezéseikbe ajánlottak maradván.¹⁾

Légrádi József kis-váczi harangozó, saját kérelmére, öregsége iránti tekintetből 1797-ben a személyes adó terhétől mindenkorra, ezen évre pedig a munkaváltási 1 frtnyi fizetés alól is fölmentett.²⁾ — Az 1798. nov. 3-kán *Petri György* már nem volt kis-váczi rector és tanító, hanem itt mint gazdálkodó élt.

§. 6. Ugyanazon tárgy folytatása 1800—1820. évig.

„A kis-váczi kálvinisták prédikátora, *Rácz István*, személyesen panaszt emelt a molnár-céh ellen, mint a mely tekintetbe nem vévén ama felsőbb rendeletet, mely szerint a kath. egyházon kivülről felekezeteket, annak sz. menetei, u. n. kántormiséi és egyéb szertartásaini megjelenésre kényszeríteni nem szabad, az ő kis-váczi kálv. hiveit mégis már előbb is a nevezett áhitatosságokra, s a minap, a bírói tilalom ellenére is, a ref. molnárokat a kántor-misére parancsolta be. Felkérte tehát a nevezett kálv. prédikátor a tanácsot, hogy a cézhet ilyen tettől a jövőre eltiltsa; mert ő különben orvoslatért a nmlgu httö-tanácschoz folyamodik. *Kompmán József* czéhmaster, *Krenedits János* és *Orlovicz Mihály* molnár-mesterek a városházához fölhivatván, kijelenték, miszerint ama törvénysértés a czéh tudta nélkül történt, s a dékán tudatlanságának rovandó föl. A tanács által újra tudtúl adatott a cézhnek, hogy ezentúl annak nem kath. tagjai az ősi egyház isteniszolgálataira ne rendeltessenek ki, s a multa nézve, a czéh kebeléből a prédikátor urhoz küldjön egyet, ki annak értésére adja, hogy ami történt, az nem szándékosan, hanem tévedésből esett meg.“ — Így fordul ez elő az 1800. évi márcz. 15-kén tartott városi tanácsülésen.

1804. nov. 23. A kis-váczi kálv. prédikátor számára, a püspöki erdőben vágatandó 14 öl fára engedelem volt adva. — 1810. febr. 20-ki ülésen a kis-váczi reformátusok részéről azon kérés tétetett, hogy miután a római katolikusok iskolái számára a közfaizásból a megkívántató *fa-illetmény* kiadatott, és az ő iskolájok idáig abból legkevesebbet sem kapott, ezután ama vonalból, melyet a város vágatni fog, a szükséges fa az ő iskolájoknak is éppen ugy kiadassék, mint a kath. iskoláknak kiadatni szokott. Erre *végeztetett*, hogy miután e tárgyban az elhatározás nem a tanácsot, hanem a nmlgú m. kir. httö-tanácsot illetné, ehhez utasítottak a kérelmezők folyamodványukkal.³⁾ — Ezen ügy az 1811. jan. 8-ki ülésen is előfordul: „A kis-váczi ref. eklézsia tagjainak tek. *Lauró* praefectus úrhoz beadott és a tanácssal vélemény-adás végett közölt abbéli folyamodványuk, hogy a szóri vonalból, mint a kath. plebánosok és iskola

¹⁾ Ennek eredetie latin, 394. sz. a. — ²⁾ Mint ez a városi jegyzőkönyvben előfordul. — ³⁾ Ld. a 138. sz. a. az illető helyen a városi jkönyvben.

tanítóknak, úgy évenként nekik is adatnék onnét bizonyos mennyiségű ölfá, az ő prédikátoruk laka és iskolájok szükségére, felolvasztatván, végeztetett: A jegyzői hivatal által tétessék föl oly tudósítás, hogy a folyamodók eddig soha Szórból fát nem kaptak, sőt ahhoz jogot sem tartottak; minthogy az alsó és felső nemzeti iskola tanítóinak, a Mlgos urasággal kötött szerződés 2-dik pontja szerint, nem Szórból, mely különben is a káptalani részszel közös, hanem a Mlgos uradalom erdeiből kellene a fát kiadni, és csak *Anchely* ¹⁾ volt praefectus hárította annak kiadását Szorra erőszakosan; a mi is a város úrbéri panaszaiban bennfoglaltatik, és hogy idáig, amennyire a tanács emlékezik, a folyamodók ezen szükségöket mindenkor különös utalvány mellett a Mlgos Uraság erdeiből saját költségökön pótolták. Ennélfogva kéretessék meg a tek. *Plenipotentiaris* úr, hogy mivel különben is a szőri fából a gazdaság nagy száma miatt egyre-egyre csekély részecske jutna, annak osztása a régi szerint maradjon meg.

Ide vonatkozólag az *u. a. évi jan. 25-ki* tanács-ülésen ez jön elő: „Tek. *Plenipotentiaris Lauro Gáspár* úrnak a tanácshoz írott levele, melyet ugyan a városi tanácsnak azon tudósítására, melyet a *kis-váczi ref. eklézsiának* abbeli az uradalomhoz tett folyamodására, hogy valamint a katolikusok iskolái fűtésére, úgy az ő iskolájok számára is Szórból adassék fa, felolvastatott. Minthogy a tanács koránt sem vélte, hogy tett tudósítása által a Mlgos Uraság valamikép megbántassék, azért, hogy tek. praefectus úrnak e bosszúsága enyhíthessék, *Hamvay* bíró úrra bízott tisztelt Uraságát balvélekedéséről valami jó móddal meggyőzni. — Ugyanazon 1811. ápril 5-ki tanács-ülés iratai közt foglaltatik: A kis-váczi kálv. eklézsia előljárói az iránt könyörögtek, hogy a számukra kijelölt temető kapuját is a város csináltassa meg ép úgy, mint a katolikusok temetőjeét. Mire az végeztetett, hogy a kérelmező reformátusok egy bíróság alá tartoznak, s egy ugyanazon pénztárba adóznak, kérelmek teljesítése hát igazságosnak találtatott.

1812-ben a hivek háborgása miatt *Környei* ²⁾ a Szadán elhalt *Rácz István* helyére tétetett s kis-váczi prédikátorrá *Szilvássy Gábor* ³⁾ lett, kiről a híres *Bátori* azt jegyezte fel még 1806-ban, hogy „okos ember, de a hirhordást nagyon szereti, ez pedig rá nézve veszedelmes.“ *Szilvássy* volt a váczi országos siketnémák intézetében a kávinista tanulók első hitoktatója s ezért a kerületek fizettek neki 160 frtot. — 1813-ban a katolikusok rozzant haranglábját kiakarták igazíttatni; de a kis-vácziak felkérték *Lauro Gáspár* praefektus urat, hogy távolítsa azt el iskolájok elől s helyét adja oda a kálv. hitközségnek. Meg is tette, de úgy, hogy az eklézsia az utca közepén lévő kőhidat toldja ki alapnak. Ezt be is teljesítette az eklézsia s a hid felépi-

¹⁾ Ugy látszik, pénzes ember volt, mert *Füle Kis Jánosnak* 440 frtot kölcsönzött a magáéból. — ²⁾ A városi jkönyv szerint, 1810. jul. 24-kén már kis-váczi prédikátor volt.

tése az ingyen fuvaron kívül 93 frtba került, s azon áll maig is a kis harang.

Szilvász Gábor tiszteletessel sok pere volt a hitközség tagjainak s végre is 1818-ban távoznia kellett Gyónra.¹⁾ — Ekkor május 6-kán jött Kis-Vácra *Kallós Mózes* kosdi prédikátor, a ki előbb kecskeméti tanár, aztán a nagy-harsányi hitközség tiszteletese volt; de onnét valami baja miatt távozni lón kénytelen. Tudományos készült-ségű volt, ki külföldön több évet töltött s német, francia nyelven folyékonyan irt és beszélt. Vele egy időben jött ide *Kalas Sámuel* tanító a sáros-pataki iskolából, a kit *Tokody István*, kis leánya megbüntetéseért, este 8 órakor, saját lakásán megvert! Ebből, a prédikátor is Tokody pártjára állván, nagy pör keletkezett. Váczon csak úgy érte egymást a sok deputáció; és szegény Kalasnak távoznia kellett, kinek pere 1821-ben *b. Vay József* censiliarius úr által eszközölt egyezségben lett a kis-váczi községgel befejezve. Kalas jó-akarói a prédikátort támadták meg veszélyesen, s ekkor ennek jó-akarói ily jellemzően indokolták Kallos tiszteletes helybenhagyásaért esedezésöket: „*Hadd temessenek már egyszer ők is papot.*“ — Ily mozgalmas volt a kis-váczi hitközség léte éveken át!!

Még 1818-ban vették a dunaparti szőlőt *Körper Ferdinánd*-tól borházzal és pinczével együtt 4856 frton, mely ma és még egy hagyományos szőlő, évente 16 frtot jövedelmez az eklézsiának, persze adón kívül semmit. — *Ugyanezen évi jan. 23-ki* tanács-ülésen ez fordul elő: „A kis-váczi reformátusok részéről a tanácshoz terjesztett azon kérvényök, hogy mikép a kath. elemi iskolák fűtésére évenként a közönséget illető szőri fából 7 öl szokott kiadatni, úgy az ő *gyermekük iskolája részére is 7 öl fűteni-való fa ajánlatnék meg, felolvasztván, végeztetett*: Miután a nevezett folyamodó lakosok a belső várossal egyesítették, s minden birtokaiktól ugyanazon közpénztárba, melybe a belvárosiak adóznak, kérelmök igazságosnak látszik, s azért minden a jövőre való következtetés nélkül „a kis-váczi ref. iskola fűtésére“ a szőri vágásból évenként 7 öl fának kiadása megajánlatik.

Ezen évi decz. 19-ki tanács-ülés iratatai közt ezt olvashatni: „*Pap Sándor és Kurdy Mihály* felsővárosi lakosok panaszképen jelentették, hogy a kis-váczi ref. iskola fűtésére a város által megajánlott 7 öl tüzi fának a jövőre való megtagadtatását illetőleg ők vettetnek okúl-, könyörögtek tehát, hogy avégett az ő mentségökre nekik a városi hatóság által bizonyítvány adatnék ki. Minthogy a nevezett famennyiség megtagadása előbb, sem mint a folyamodók azon jelentéssel, hogy a ref. eklézsiá elöljárói a tavalyi fát is eladták, a városi tanács előtt megfordultak, történvén, következőleg arra okúl nem szolgáltak, mentségökre a kért bizonyítvány kiadatni ren-

¹⁾ U. a. jkönyv szerint, 1818. nov. 25-ki ülésen már mint győri prédikátor jön elő.

deltetett.“ — *Decz. 22.* A kis-váczi ref. eklézsia előljáróinak beadott folyamodványa, melynél fogva, a mult évben iskolájok fűtésére a szőri vágásból kiadott, de ezen folyó évre már megtagadott 7 öl fának kiadatását, ellenkező esetben pedig az okoknak vele való közlését, hogy tovább folyamodhassanak, kéri, felolvastatván, *végeztetett*: „*Minthogy azon alkalommal, midőn, mind a ref. vallásnak szabad gyakorlása, mind pedig iskolák föllállítása nekik megengedtetett, köztudomás szerint, oly rendeletek jöttek közbe a felsőbbstől, hogy a mondottakra nézve a ref. atyafiak részéről a katolikusoknak ez által semmi legkisebb teher vagy költségek se okoztassanak: ennél fogva a mult évben számukra kiadott 7 öl fának megajánlása azon okból, hogy az őket nem illetné, helytelenül és elhamarkodva történvén, hogy az okok a folyamodókkal annak rendje szerint közöltethessenek, az érintett felsőbb rendeletek a tek. vgye irattárából megszerezettni rendeltettek.*

1819. szept. 11. A kis-váczi ref. eklézsia gondnokai az iskolamestereknek úgy, mint a belső iskolatanítóknak ölfát adatni, és a szendiek által elfoglalt, a kis-váczi községet illető „*gyadai rétek*“-nek megítéltetett 1443 frtok és 36 krokra menő haszon megjutalmazását, mely a városi pénztárba fizettetett, eklézsiájok számára kifizettetni kérvén, *végeztetett*: „*A ref. eklézsia előljárói, a tiszteletes és iskolamesterek subsistentiája végett több ízben folyamodván, miután 1792. jul. 10-kén kelt váczi és ide ./. alatt másolatban zárt tek. váczi sz. szék végzésében felhozott okoknál fogva világosan kitetszik, hogy nemcsak ő nekik, hanem más bármely vallásuaknak is olyasvalami követeléseknek helye nem lehet; 1795. évben pedig a ./. alatt látható nmígú m. kir. httö-tanács végzése szerint, ugyanoly követelésektől eltiltattak, mostani kérelmők is a város által el nem fogadtathatván, oda utasittatnak, hogy a helybeli görögök példája szerint, mint eddig, ugy ezután is mestereiket ők maguk látnák el, erre nézve az ./. és ./. alatti végzésnél fogva, mi keresetők sem lehetvén; nem kötelességből, hanem a lakosok iránti hajlandóságból a város az ő gyermekeiknek az itteni két normális iskola közül bármelyikbe, de főkép a diadalkapu-melletibe, mely hozzájuk közel vagyon, járatásukat nem ellenzi; valamint ezt közülök többen eddig is tették, ezután is szabadon tehetik. *Ami pedig a volt kis-váczi község rétyét illeti, melynek haszna a városi pénztárba folyik, hogy az az eklézsia javára engedtessek oda, erre megjegyeztetett, hogy miután a nevezett kis-váczi község a nagy-váczival egybekapcsoltatván, ama haszonvétel a két egyesült község szükségeire, a katona-ellátás okozta veszteség pótlására fordittatik rendesen, és így az eklézsiaét nem illetheti; azért ebbeli kérelmőktől is elmozdittattak, megtagyvatván a kamarási hivatalnak, miszerint azon gyadai rét helyett a Mlgos Uraság által a mányoki pusztán kiméretett rétet a város részére haszonhozólag miveltesse.*“ (536. sz.)*

A híres *Bátori Gábor* superintendens 1819. évben hivatalos

látogatást tett 'Kis-Vácson, és az ő jegyzékei nyomán lehet adni jóformán a kis-váczi kálv. hitközség ezen korbeli történetét.

7. §. Ugyanazon tárgy folytatása 1820—1835. évig.

A Kalas-féle ¹⁾ eset még soká hullámoztatta a kedélyeket; de mégis, noha a prédikátor panaszkodott, némi nyugodtság kezdett a hitközségben uralomra jutni valahára. — Az 1820. ápril. 6 ki tanácsülésén e fordul elő: „*Kalas Sámuel* volt kis-váczi rectornak minden holmija a reform. iskolaházból *Tokody István* és ennek több atyafiai által kihányatván, ingóságainak összeírására kiküldöttséget kért, s ez neki meg is adatott. — Szept. 12. A kis-váczi reform. eklézsia előjáróinak a tek. úriszék elé terjesztett és teendő tudósítás végett a tanácshoz utasított azon folyamodványa, hogy a kis-váczi közönségtől elvett és a szendehelyieknek adott „*gyadai rétzuglák*“ ért a fölséges rendeletek következtén megítélt kárpótlás fejében azon részét, mely azelőtt mindenkor, mint a *közönség rétje*, az eklézsia javára, elfogadtattatván, fordítottatott, az uradalom pénztárából fizettetett, és a város által 1443 frtok s 36 kr., nekik visszafizettetni, e mellett a *szóri favágásból* az ő iskolájok fűtésére szintugy 7 ölek évenként, valamint a kath. iskolákéra kiadattatni rendeltessenek, *clólvétetvén*, annak következtén *végeztetett* :

„Ezen tárgy a mult 1719. évi Jegyzőkönyv 536. száma szerint a tanács előtt megfordulván, s azon végzésben hivatolt tanúságlevelek eléggé utalván a folyamodók kérelmöknek helytelensége bebizonyítására; emellett a *NB.* alatt idekapcsolt, és az 1784. évi vizsgálati munkából is tetszvéen ki, hogy a *kis-váczi ref. község azon alkalmatossággal egyedül csak vallásbeli tanítónak tarthatása végett, a római kath. egyházhoz tartozóknak, a törvény szerint, terheletésök nélkül* folyamodtak ugyan; azért mindezen okokból, mind pedig azon tekintetből is, hogy a kath. normális iskolák fűtésére és a tanítók szükségére megkivántató ölfamennyiséget a főnálló és felsőbb helyeken is megerősített iskolai szerződés következtén a Mlgos Uraság lévén köteles saját erdejéből kiadni, ezen fát egyedül csak vágatni és behordatni tartoznék a közönség; következőleg minthogy a városnak saját erdeje nincs, és így annak hatalmán kívül lenne, a *szóri úrbéri faizásból*, mely egyenesen a sessionalis földek után való faizásra kirendeltetett, a ref. iskolák fűtésére kért fa kiadása nem teljesíttethetik. Miről a tek. úriszék tudósíttatni rendeltetett.“ — 1820. decz. 5. A kis-váczi reform. község részéről iskolájok fűtésére a *szóri vágásból* évenként 7 öl fának kiszolgáltatása, ugy szintén a *gyadai rétek után esett bonificatióból a város részére elfoglalt pénznek visszafizetése* végett tett folyamodványa, és erre a tanács részéről tett tudósításra a tek. úriszéknek közbenjött ítélete, mely szerint az ölfakiadása tőlök meg-

¹⁾ A városi jkönyvekben „*Kakas*“-nak iratik.

tagadtatik, a gyadai rétekért elfogott pénznek visszafizetése azonban elrendeltetik, felolvastatván, az *végeztetett*, hogy ezen terhes ítélet a vgyei törvényszékre fölebbeztetik.

1821. jan. 27. *Kalas Sámuel, Takács György, ifju Solti János, Dede Mihály, Kozma Sámuel* és több felvárosi lakosoknak a reform. eklézsia előljárói ellen, avégett tett panaszai, hogy az ő alattomos gyűléseiken 1819. május 17-kén hamisan koholt levelek által a Pesten tartott főgyűlésen őket minden igaz ok nélkül bevádolták, czéljok lévén, vádaskodásaikkal az ártatlan közönséget megbuktatni, a czé- géres bűnösöket pedig a megérdemlett büntetések alól fölmentetni, sőt őket még agyonveréssel is fenyegették, felolvastatván, kérelmükre miután minden erőszakoskodások és fenyegetések a felsőbb rende- tek által eltiltvák, *megintettek a nevezett eklézsia előljárói*, hogy a fenyegetések- és vádaskodásoktól óvnák magukat. Egyébiránt az említett panasz-irat a vádolt előljárókkal közöltetett. — *Május 22.* Minthogy a kis-váczi reform. eklézsia előljárói az ellenök a városi törvény elé terjesztett két rendbeli vádiratra (1819. és 1820-ban) feleletüket még ez idáig sem adták be, erre 15 nap tüzetett ki nekik, melyek eltelte után, ha feleletök beadva nem lesz, az őket érendő kemény büntetést maguknak tulajdonítsák. — *Jun. 15.* A tavalyi Jegyzőkönyv 536. sz. a. *Kelemen János* által a kis-váczi eklézsia kurátorai ellen indított perben, ezek részéről a felelet be- adatván, a felperessel közöltetni rendeltetett.

1822. jan. 4. A kis-váczi gazdaság által a kálvinista iskola fűtésére a szőri vonalból kívánt 7 öl fa megtagadása és a *gyadai rétekért* a község részére nyert, de a város által elfoglalt 1443 frt s 36 krnyi bonificatio a reform. eklézsia javára való visszatérítése végett tett vádiratok fölvételére folyó évi jan. 14-ke, a tek. úriszék által határidőül rendeltetvén, ezen állapotnak közlése mellett, hogy a pört tek. *Muslay István* ügyész úr működése által folytatni ne terheltessék, a tisztelt ügyész úr megkérésére a tanács *Gábor Ferenz* és *Singlery József* urakat Pestre küldötte le. — *Ápril 19.* *Kalas Sámuel* volt kis-váczi rectornak, a helybeli reform. eklézsia előljárói ellen, szerződvénye szerint, hátralevő tartozás iránt folyta- tott perében *végeztetett*: az alperes előljáróknak 15 nap alatt adandó feleletre kiadatott. — *Május 3.* *Kelemen János*nak a kis-váczi reform. eklézsia előljárói ellen folytatott pörében hozott ítélet kihirdettetvén azt a felpörös és többi megsértettek nevében *Kalas Sámuel* föleb- bezte. Miért ezen ítélet, bővebb megvizsgálás végett az úriszéknek átadatni rendeltetett. — *Jul. 26.* Kihirdettetett a tek. úriszék folyó évi jul. 8-kán 101. sz. a. *Kelemen János*nak a kis-váczi reform. eklé- zsia előljárói ellen folytatott és már nagy mérvet öltött pörében tett sértegető és illetlen mocskolódások miatt *Kelemen János* bün- tettetett, ügyvédője *Kalas Sámuel* pedig minden mások ügyei vagy folyamodványok beadásától eltiltatván, annak neve vagy írása alatt a városi törvény által is el nem fogadtatni rendeltetik.

1825. márcz. 18. *Fábi András, Dede Mihály, Kurdy Mihály, Nyári Mihály és Kövesdi János*, mint a kis-vácsi ref. eklézsia képviselőinek, mint felpereseknek, *Kallós Mózes* tiszteletes úr, *Tokodi István, Szabó István, öreg Bakai János, Tordai András, Együd József, Pap Ferencz, öreg Tokody Mihály, Vetési Pál*, felsőbb öreg *Kurdi Mihály, öreg Kozma János, Kurdi Sándor, Budai Sámuel*, és ezek pártosai, kis-vácsi lakosok mint alperesek ellen az eklézsia jövedelmeiről adandó, több éveken át elhanyagolt számadások előterjesztésére leendő szorításuk végett beadott vádlevél folytán végeztetett: miszerint a peres felek vagy személyesen, vagy megbizottaik által ezen városi törvény előtt ápril 12-kén megjelenjenek. — A következő, ápril 13 ki ülésen ezen pert a felperesek felvették és abban az alperesek is megjelentek. — Ápril 13. *Gyenizse József* úrnak, a pesti ref. kerület jegyzőjének, a tanácshoz, a kerületi gyűlés nevében intézet azon megkereső levele, hogy mivel a helybeli ref. eklézsia tanács tagjai némely kálvinista lakosok által az eklézsiát illető számadási perben, e városi törvény elé idéztetvén, ezen ügy a ref. eklézsiákat kormányzó törvényes előjárásához tartoznék, annak tárgyalása is ugyanahhoz utasíttassék, annyival is inkább, minthogy a számadások az eklézsi-tanács-tagok által évenként a kerületi gyűlés elé beadattak és meg is vizsgáltattak. És így e számadási per folytatása is azon kerületi gyűlés elé tartozik, melyhez a számadások, a törvény szerint, beadatni szoktak. Erre aztán ezen per iratai másolatban, használat végett, a helybeli ref. eklézsia-tanács tagjainak átadattak. — Ápril 26. A főntebb említett alperesek a feleletet bemutatván, minthogy a számadások évenként az illető kerületnek bemutatottak, s az által megvizsgáltattak, és ezen ügy különben is nem e törvény elé tartozandó lévén, az actio és actoratus törvényesen leszállítottatott.

1826. júl. 7. *Gyenizse József* tótfalusi prédikátor s superintendensi ülnök úrnak a városi tanácshoz intézett levele, mely szerint a pesti ref. consistoriumnak az iránt támadt neheztelését, hogy a nevezett prédikátor úrnak a kis-vácsi kálv. eklézsiát illető számadási ügyre nézve, írott levelére mi tudósítás sem tétetett, felolvastatván, végeztetett: „A tisztelt prédikátor úr által érintett levél leendő használat végett, a kis-vácsi ref. eklézsia előljáróinak, oly végből, hogy azt az ellenök némely kis-vácsi lakosok által indított számadási perhez, a felperesi törvénytelen keresetnek bebizonyítására, oklevél-kép csatolják, azonnal kiadatván, e felől a tisztelt prédikátor úr jegyzőkönyvi kivonatnak megküldése által tudósíttassék.”

1827. márcz. 27. A kis-vácsi ref. eklézsia tagjai részéről a vgye elé terjesztett kérelmökre következőzött s ezen ülésen felolvasott úrszéki végzésnél fogva, azon per, mely az említett kis-vácziai részéről, a tőlök e város által a *gyadai rétzuglák* bonificatiója fejében letartóztatott 1443 frtok s 36 krok visszafizetése végett az úrszék előtt folytatattatik, a legközelebb tartandó úrszéken befejeztetni ren-

deltetvén, *végeztetett*: „E per a kis-vácziak részére rendelt tek. *Kálmánházy Ferencz* úrnál lévén, mihelyt az tőle feleletadás végett a jegyzői hivatal által beszereztetik, tek. *Muslay István* főügyvéd úrnak azonnal átküldetessék.“ — Okt. 26. *Kozma Mihály*, a kis-váczi ref. eklézsia harangozója, e felekezeti előjárói által tett folyamodványban, az országút csinálásában való tehertől fölszabadíttatni kértetvén, *végeztetett*: „Miután a kath. egyház harangozói is e tehertől fölmentvék, a kálvinisták harangozója is attól fölmentetik. Miről az útcinálásra kivetett pénz szedői tudósíttatni rendeltetnek.“

1828. jan. 6. A kis váczi ref. közönség részéről beadott s ez alkalommal felolvasott folyamodványra, melynél fogva a ref. iskola fűtésére épen úgy, mint a kath. iskolák szükségére kiszolgáltatik a szőri favágásból a fűzelő, ez szintén 7 ölnyi mennyiségben kiadassék, *végeztetett*: „Az 1784-ki iskolai investigationálisi iratokból nyilván kitűnően az, hogy a kis-váczi ref. község ez alkalmatossággal együtt csak vallásbeli tanítójoknak tarthatása végett, de a római kath. közönségnek, a törvény szerint, terhelhetése nélkül, folyamodott. Azért hát ez okból, és azon tekintetből is, hogy a kath. normális iskolák fűtésére és a tanítók szükségére megkívántató famennyiséget a mlgos Uraság saját erdeiből ádván ki, e fát csak vágatni és hordatni tartoznék a közönség, következőleg, mivel a városnak saját erdeje nem volna, és így hatalmán kívül állana, a városnak a szőri úrbéri faizásból, mely egyenesen a sessionális földek utáni faizásra rendeltetett ki, a ref. iskola fűtésére kért fának kiadása: a folyamodó kis-váczi kálv. közönségnek ezen kérvénye még azért sem teljesíthető, mivel ugyanezen tárgyban az úriszék elé terjesztett kérelmétől az által már 1820. évben elűttetett, mint az ezen évi Jegyzőkönyv 759. sz. a. olvashatni.

1829. jul. 31. A vgynek ezen évi jun. 11-kén tartott közgyűlése alkalmával, 2390. sz. a. kiadott azon végzése, mely szerint a luth. és kálv. prédikátorok fizetések s egyéb járandóságai, nem conv. pénzben, amint kívánták, hanem váltó-czédulákban rendeltetnek ennek utána kiadatni felolvasatott s az illetőkkel közölni *végeztetett*. —

1831. decz. 9. *Smazenska Ferdinánd* uradalmi alügyész úr, a bíró úrhoz levelet menesztett, melyben fölhívja, miszerint, a többi közt, a kis-váczi ref. eklézsianak a város ellen folyamathban lévő adóssági pörét is, az e hó 12-kén tartandó úrszéki ülésre áttegye; az irat felolvasatván, *végeztetett*: „A kis-váczi Ecclesia pere tek. assistens fiscális *Gáll János* úrnak leküldetvén, az iránt is jelentés tétessék.“

— **1832. jan. 13.** A tek. úriszéknek, a mult 1831. decz. 12-kén kelt, s ez úttal felolvasott végzésénél fogva a határozatván, hogyha a kis-váczi eklézsia előjárói által a városi közönség ellen folytatott per 15 nap alatt be nem mutattatik, a város az egész actionális keresetben elmarasztaltatni fog. *Végeztetett*: „Megkéretetni fog tek. assistens fiscális úr, hogy ezen, kezei közt lévő perben a kívántató feleletet mielőbb felküldeni méltóztassék.

1833. szept. 13. A jegyzői tisztség ezen városi tanács részéről

tek. assistens ügyész úr által, a kis-váczi ref. közönség által a város ellen némely „gyadai rét-öblök“-ért fizetendő pénzre nézve előmozdított és Pest vgye tvszékén is megfordult pernek a kir. táblára való áttétele végett ő Főlsége elé terjesztett folyamodványára közbejött kegyes kir. udvari levelet, mely által az executio felfüggesztetvén, a per felküldetni rendeltetik, bemutattatván, szükséges tudomás végett az irattárba tétetni végeztetett. — 1834. jul. 11. Tek. Gáll József úrnak a vgye s ezen város assistens ügyészének a tanácshoz utasított azon levele, miszerint a kis-váczi ref. eklézsia által a város ellen folytatott „gyadai rétek“ ügyében tett követelési perben a nmlgú kanczellária által a kért felebbezés egyedül csak a birtokon kívül engedtetett meg légyen a városnak, felolvastatott.

8. §. A kis-váczi ref. hitközség történetének folytatása 1835—1843.

1835. decz. 15. A kis-váczi kálvinisták részéről tek. Pest vgye kiküldöttsége elé terjesztett és elintézés végett a tek. úriszékre utasított, innét pedig adandó körülményes tudósítás végett ezen városi tanácshoz érkezett azon folyamodványra, *hogy a város közpénztárából prédikátoraik és tanítóik tartására, úgy, mikép a római katholikusok gondozó papságának és tanítóinak évenként bizonyos összeg fizetetik, aránylagos fizetés határozottassék, el, ugyanazonképen iskoláik fűtésére az úrbéri vágásban olfa adassék, emellett templomuk részére is valami segedelem nyujtassék, végeztetett*: „Miatán a folyamodók ezen kérése már az 1819. évben hozott határozat s az ahhoz mellékelt főtű sz. szék végzése, és a nmlgú m. kir. hattó-tanács kegyes intézvényénél fogva, helytelennek találtatván, az utána következett 1820. évben az 570. sz. a. ismét a tek. úriszék elé történt folyamodásukhoz képest, a tanács részéről tett tudósításokhoz mellékelt okmányok szerint, u. a. 1820. Mindszenthava 17-kén a 191. sz. a. kiadott tek. úriszék végzésével ezen kérelmekről már elűtettek törvényesen, ezen okok s felküldött okmányokhoz alkalmazandó tudósítás által a tek. úriszék az iránt megkerestessék, hogy a főnálló főttebbi rendeleteknél fogva a kérelmezők kívánsága nem teljesíthető, s mint már attól törvényesen elmozdítva voltak, ismét mozdittassanak el.“

1836. decz. 2. Ugyanezen ügyben kiadott s a városi tanácshoz a tek. úriszék által Pest vgye tvszéke részéről kiadott végzés felolvastatván, melynél fogva többrendbeli körülmények fölvilágosítása kívántatik, s egyszersmind ezek megítélésére nézve tek. Gáll József tiszti ügyész úr pártfogó ügyvédnek kirendeltetik. *Végeztetett*: „Mivel a tek. úriszéknek e tárgyban hozott ítélete, mely szerint a folyamodó kis-váczi reformátusok kérése helytelennek lenni állittatott, a vgyei tvszék által helyben nem hagyatván, részükre pártfogó ügyészül ugyanaz, a ki a város assistens ügyésze, ez ellen kirendelve volna, ez pedig két részre nem dolgozhatnak, kéretessék meg a tek. úri-

szék, miszerint e város részére, a ki ez ügyben azt védelmezi, a mlgos uradalmi ügyészek közül valamelyiket kirendelni kegyeskednék, kinek is a város részéről előadandó okok és okmányok az annak rendje szerinti előterjesztésre átadatni fognak.

1837. jun. 10. Előfordul a 499. sz. a., miszerint több évek előtt *Tordai István* molnár-mester indítványára, a *református molnárok* az iránt folyamodtak, hogy ő közülök is választassék czéh-mester. Noha e kérvénynek sikere nem lett, s azért az azt feltevő *Fábi Mihály* volt diósjenői jegyzőnek a díjt megadni nem akarták, a városi tanács arra szorította a bepanaszlottakat, hogy *Tordai István* a többi érdekelttel együtt az említett volt jegyzőnek fáradsága díjául 3 vfrtkat kézbesítsen. — **Decz. 12.** A helybeli kis-váczi kálvinista adózók előljárói részéről beadott azon folyamodványra, hogy valamint a kath. iskolák szükségére megkívántató ölfa évenként a szőri úrbéri erdőből kiadatni szokott, úgy az ő iskolájok részére is a megkívántató famennyiség onnét kiadatni rendeltessék, végeztetett: „*Igazságosnak találattván, hogy miután a folyamodók szintoly adózók, mint a kath. lakosok, ennélfogva azok iskolája fűtésére szükséges tüzelő fávali fölsegélésre már csak azért is érdemesek volnának, hogy a tanuló gyermekek ne kénytelenítettessenek naponként magukkal hazulról fát vinni az iskolába, ennek elmellőzése tekintetéből s azért is, hogy a folyamodók tanuló gyermekei oly nagy számmal nem volnának, mint a katolikusok, s aránylag ezeknek adatni szokott famennyiséget nem kívánnák, nekik minden utóbbi következtetés nélkül az érintett úrbéri vágásból iskolájok fűtésére a vágás díjának megfizetése és behordása terhe alatt évenként két öl fa fűrészelt és két öl rözse kiadatni rendeltetett.*”

1838. okt. 30. A helybeli kálv. hitközség az iránt könyörög, hogy annak harangozója a közadózás terhe alól kivétessék. Az országos gyakorlat szerint, a harangozóknak csak személyök hagyatván ki a közadózásból, erre nézve a kérelmező harangozó is fölmentetvén, egyéb vagyonára nézve az adó rá kivettetni rendeltetik. — **Nov. 27.** A kis-váczi kálv. eklézsia előljárói előadván, hogy a múlt évben iskolájok részére ki nem adathatván a *hét öl fa-illetmény*, a tanács által az ígértetett légyen, hogy az jövőre teljesen kiadatni fog nekik. Mire nézve e hiány elmellőzéseért és a nevezett illetmény pontos kiadásaért könyörögnek. — A múlt évi 917. sz. a. határozat szerint a folyamodók kérelmének már elég lévén téve, miután a kath. iskolák számára is csak 2 öl fűrészelt és 2 öl rözsefa szokott évenként adatni, úgy a folyamodványos iskola számára is csak 2 öl fűrészelt fa s 2 öl rözse állapittatván meg, oda utasittatnak a kérelmezők, hogy magokat a hivatolt jegyzőkönyvi számhoz alkalmazzák.

1839. május 28. A helybeli molnár-czéh ref. tagjainak tek. uradalmi praefectus úrhoz a kath. molnárok ellen benyújtott, a tisztí ülés által ezen évi Boldogaszszony hó 19-kén adandó utasítás végett átküldött azon folyamodványukra, hogy ők l. a büntetések czime

alatt begyűlni szokott pénzekből aránylag részesíttessenek. — 2. A választandó fő- és alczéhmesterek egyike mindig kálvinista legyen. — 3. Általok külön czéh alakíttathassék, *végeztetett*: „Mi a *elsőt* illeti, már 1831. évben bemutatott a törvény által kérelmek helytelensége; mert a sz. misékre fordított büntetés-pénzből fönmaradó csekély összeg aránylag valamennyi molnár közt szokott fölosztatni. — 2-ra nézve, csak épen ezen folyó évben történt, hogy mindkét czéhmester Jézus ősi egyházából való, máskor az egyik mindig váltakozva kálvinista volt, s ez így leend ezután is. — Végre mi a 3-dikat illeti: magok a czéh-czikkek is ellenzik, hogy ugyanazon helyen, ugyanazon mesterségből két czéh állíttassék. — A városi tanács ezen végzését jóváhagyó mlgos uradalmi tisztí szék határozata, *ezen évi jun. 28-kán* felolvastatván, az illető molnár-czéhhel leendő tudósítás végett, annak biztosa, *Rutzmozer Ferencz* bíró úrnak kiadatott.“

9. §. Ugyanazon tárgy folytatása 1852–1857-ig
bezárólag.

1852. decz. 18., 1427. sz. a. Adótárnok úr hivatalosan jelentvén, miszerint az 1851 $\frac{1}{2}$ -diki adó-összseíraskor 1205. sz. a. a *reform. község épületére*, mely a tiszteletes laka, 1 frt 3 krral pótlék fejében, az 1838. sz. a. ugyanazon *külv. község iskola-épületére* házadó fejében szinte 1 frt 3 krral ppénzben, ugyanazon évi városi adóban pedig az említett két lak után 2 frt 43 $\frac{18}{40}$ kr. ppénzben vettetetett ki, s midőn a fizetésre az illető tiszteletes urat felszólították volna, oda nyilatkozott, hogy felsőbb rendeletnél fogva a községi paplakok és iskola-épületek adómentesek lévén, az országos adó törlesztésére nézve fölterjesztetni, a városi adót pedig törlesztetni kéri. Mely jelentés folytán az országos adó törlesztésére nézve tek. cs. kir. főszolgabíró úr megkerestetvén, a városi adó exassignáltatni s erről adótárnok úr értesíttetni határoztatott.

1853. ápr. 22., 354. sz. Erre főnök ő nga a 2228. sz. a. azon nyilatkozatot tette, miszerint a tiszteletesnek csak azon szobája, melyben hiveivel hivatalosan érintkezik, s az iskolai épületnek csak is a tanterme, adómentesek, a paplak s az iskola többi helyiségei, szobái adó alá tartoznak. *Makay Imre* tanácsnok úr, e tárgyban teendő összseírás és vizsgálat végett tett kiküldetés folytán eljárván, hivatalosan jelenté, miszerint a kérdéses lakházakat a helyszínen megvizsgálta s a lakrészeket így találta: „Az 1205. sz. a. *pap-lakban* a) az utczára néző egy tágas szoba, mely az eklézsia levéltárául szolgál, s melyben a tiszteletes hiveivel hivatalosan érintkezik; — b) Ugyan az utczára másik szoba; — c) az udvarra szoba; — d) egy másik ugyanaz udvarra néző szoba; — e) két kamara. — Az 1338. sz. a. épület első részében: a) egy nagy tágas szoba, mely *iskolául* szolgál; — b) egy szoba, mely a rector laka; — c) egy

szoba, szintén a rector lakására szolgál; — d) egy kamara. — Ugyanezen épület hátsó részében: a) egy szoba, a kisebb gyermekek iskolája ez; aztán b) egy szoba, melyben a második tanító lakik. — A vizsgálat eredményét bemutató tanácsos azon véleményen van, hogy, kivéve az iskola-szobákat s a tiszteletes hivatali szobáját, miután a többi lakó részek adó alá tartoznak, a nevezett épületekre házadó fejében rótt 2 frt a reform. község által megfizetendő. Miről főszolgabíró úr az eredeti rendelettel és tanácsnoki jelentéssel együtt tudósíttatni végeztetett."

1856. szept. 13., 40. sz. a. Együd István reform. tiszteletesnek a reform. temető részére újabb helyiség kijelölése tárgyában benyújtott kérelmére a polgármesteri hivatalnak folyó évi márczius 4-ről 2654. szám alatt kelt utasítás folytán, Berecz Ferencz kamarás úr hivatalosan jelentvén, miszerint a kérdéses temető-hely annyira betöltve találtatott, hogy abban rendezés által sem lehetne több sírhelyet találni; minélfogva az új temetőhelyre csakugyan szükség van. *Határoztatott:* „Azon körülmények kipuhatolása végett, hogy ezen hiányon mikép lehetne segíteni, Berecz Ferencz kamarás, László József és alsó Kurdi János községi választmányi tag urak oly utasítással küldetnek ki, miszerint az új temetőnek szükséges helyiség honnan és mimódon leendő megszerezhetése iránt jkönyv fölvétele mellett vizsgálódván, a jkönyvet véleményes jelentés kíséretében mutassák be."

1857. júl. 28., 21. sz. Felolvastatott a helybeli reform. eklézsia előjáróinak azon folyamodványa, melyben azon oknál fogva, mivel iskolaköteles gyermekeik száma oly nagy, hogy azoknak egy tanító általi oktatása és nevelése nem eszközölhető, még egy második tanítóra is szükségök lévén; amennyiben a múlt évben a római kath. iskolatanítók-nak a városi közpénztárból fizetés-javítás elhatároztatott, nemcsak, hanem a szükséghez képest a tanítók száma is szaporíttatott; annál fogva a városi pénztárból nyert 100 frtnyi illetményöket annyira kéri fölemeltetni, mennyi egy második rendes tanítónak ellátására szükséges; egyúttal az iskolát illető fajárulékot is kérvén. — Erre *határoztatott:* „Noha ugyan a helybeli reform. eklézsia a köz-elemi tanodák költségei fűdözéséhez, amennyiben erre a város közjövödelmei nem elégségesek, városi pótdózás útján hozzájárul, és így méltányosnak láttatik, hogy az ő tanodáiknak czélszerűleg leendő ellátása s átalakítása alkalmával czélzott új tanító részére megkívánt szükségletek a városi közpénztárból fűdöztetnének; figyelembe véve azonban azt, hogy ezen a tanodákrai gondviseletből származandó és a város által elvállalandó teherviselés, az iskolatigyei befolyás, különösen pedig a tanítók megválasztása, illetőleg kijelölési jognak, a városi közönség tanácsára leendő átruházását vonja maga után nem csak, hanem ezen joggyakorlatot, az e részben főnálló rendszabályokhoz képest, e város községtanácsa föltétlenül igénybe venni is óhajta; — amennyiben tehát a reform. hitközség a nevelés- és ta-

nodai ügyei beavatkozás joggyakorlatát és befolyását saját vallásfelekezetén kívül másnak átengedni nem kívánná, a város községtanácsa ezen újabb kiadások viselését köztehernek lenni nem akarván, azt el nem vállalhatja, hanem azon esetre, ha a reform. hitközség iskolaügyi rendezése és tanítóinak megválasztása, illetőleg kijelölési jogát, e város egyetemét képviselő községi tanács testületére ruházzandja, az e részben származandó újabb költség, mint közteher fogván tekintetni, a kérelemhez képest a szükségesek a közpénztárból födőzendők lesznek. — Minthogy pedig e tekintetben felsőbb rendelet és engedély hiányában jelenleg intézkedni nem lehet, a kérdéses tanodai ügybeni befolyásnak, valamint a tanítók megválasztása, illetőleg kijelölési joggyakorlat a város községtanácsára leendő átruházása és ezen föltétel alatt a kívánt tanodai költségeknek a városi közpénztár által leendő viselhetésére szükséges felsőbb engedély kieszközlése végett, a felolvasott folyamodvány jelen határozattal együtt, jelentés kíséretében, az illető helyre fölterjesztendő.“

A kis-vácsi reform. eklézsia történelmére vonatkozó adataink a városházi jkkönyvből idáig terjednek, melyeket irályilag kijavítva itt szó szerint hiven adtuk. Lássuk már e történelem folytatását *Vörös Károly* jelenlegi prédikátor úr jegyzetei nyomán.

10. §. E kálvinista-hitközség történelme a százados jubileumig.

A *Kalas-féle* eset sokáig hullámoztatta a kedélyeket, noha tagadni nem lehet, hogy végre mégis némi nyugodtság kezdett az eklézsiaiban uralomra jutni. Hogy ez csaknem fél századig forrongott, ez annak tulajdonítandó, mert az itteni kálvinisták jó vezetővel nem kérkedhettek. S noha erkölcsaik némi elvadulást mutattak is e miatt, de az ösökbén igen nemes vonások mutatkoztak mégis. Szépen jellemzi őket ugyanis azon megható áldozatkészség, melyet több alkalommal tanusítottak. — 1843-ban költözött át a régi paplaktól a mostaniba a tiszteletes s az lett ezután a tanítói lak, s ott épül föl a mai diszes iskola. Örök emlékül van följegyezve, hogy a két templomköz az eklézsia telkeiből hasítottatott ki, melyhez senkinek semmi jussa. — 1849. szept. 2-kán hunyt el 31 évi helybeni szolgálata után a 86 éves prédikátor, első az újabb korban, ki itt temettetett el, t. i. *Kallós Mózes*. Még azon hó 18-kán megválaszták tiszteletessé a bogdányi születésű *Együd Istvánt*, a ki több évre terjedő itteni működése után elméjében megháborodván, Budapesten halt el a tébolydában. Utódja lett a jelenleg is itt tevékenyen működő s szép képzettségű *Vörös Károly* úr, a ki közvetlen elődjének idejéből írott történeti adatokat nem bírván, minthogy azon egész időről a jkkönyvek rendesen nem vezettettek, egyebet nem hozhat föl, mint azt, hogy ő alatta épült 1853 körül a torony 2-dik tetéje, melynek helyébe az 1885. évben készült közadakozásból 1200 frton a czinkbádoggal fö-

dött torony. A torony tetőzete s a templom kijavítására a hivek 1240 frt 85 krt. adományoztak. És pedig:

Vörös Károly tiszteletes és fiai 20 frt 5 kr., Joó János 100 frt, Gond. Csereklye János és anyja 55 frt, K. Csereklye István 50 frt, K. Csereklye István gyűjtése 52 frt, Dr. Freysinger Lajos 50 frt, Pintér Dávid 30 frt, O. Kiss János és neje 25 frt, Solti Kurdi János 25 frt, Bónis János 20 frt, Tokodi Mihály 20 frt, ifj. Tordai János és neje 20 frt, Veres János 20 frt, köz. Tordai János és fia 12 frt, ifj. B. Kurdi András 10 frt, D. Együd Jánosné és fiai 20 frt, Tóth János 10 frt, Miskei István 10 frt, Miskei Pál 10 frt, ifj. Kozma Gábor 10 frt, F. Kurdi Bálint 10 frt, öreg Joó István 10 frt, Füle András 10 frt, Mr. Tordai Istvánné 10 frt, ősz Kurdi János 10 frt, Sz. Kurdi András 10 frt, M. Kurdi Lajos 10 frt, Sz. Nyári Ferencz és leánya 12 frt, ifj. Kurdi Dávid és két leánya 14 frt, ör. Kozma Gábor és fia Ferencz 15 frt, ör. Kurdi Dávid és neje 10 frt, Intzédi Soma 12 Leitner Sándor 10 frt, köz. Szijjártó János 10 frt, ifj. B. Kurdi János 10 frt, ör. Tordai János 10 frt, Mizser Pál 10 frt, ifj. Hajdu János 10 frt, Kiss András és fia 10 frt, Csereklye Mihály 8 frt, ifj. Veres András és fia 7 frt, Kiss Mihály és fia 6 frt, Oli Márton 5 frt, Bónis Elek 5 frt, K. Együd István 5 frt, Kurdi József és fia 8 frt, Nagy János 5 frt, Jakab Sándor 5 frt, Mizser Dávidné 5 frt, Solti András 5 frt, Solti Dávid 5 frt, Pauer Imre 5 frt, Szabó Pál 5 frt, Sr. Kurdi Mihályné 5 frt, Fejérvári Ferenczné 5 frt, Sz. Mizser Lajos 5 frt, Kiss Kálmán 5 frt, Tokodi Sándor 5 frt, Varsányi Adrásné és fia 10 frt, Kiss Bálint 5 frt, ör. Nyári József 5 frt, öz. Tokodi Mihályné 5 frt, Meiszner János 5 frt, ifj. Joó István 5 frt, Mr. Tordai István 5 frt, id. Kurdi Bálint fia Lajos 5 frt, Fábian András 5 frt, ifj. ősz Kurdi Pál 5 frt, legifj. Szijjártó János 5 frt, Bakai Lajos és leánya Julianna 7 frt, Fejér János és leánya Mária 7 frt, Sz. Kurdi Lajos 5 frt, ör. Dinka István 5 frt, ifj. Dinka István 5 frt, Mr. Nyári Ferencz 5 frt, Nyári Lajos és 2 fia 7 frt, Haj Kurdi Bálint 5 frt, Fábi Lajosné 5 frt, Mészáros Mihály és 2 fia 7 frt, ifj. Csereklye István 5 frt, Mr. Kurdi János 5 frt, Veresmarti Lajos 5 frt, Gusai István és neje 5 frt, öz. Kurdi Pálné 5 frt, Mr. Tordai Lajos 5 frt, ör. Veres András és fia Lajos 5 frt, öz. Együd Jánosné 5 frt, Solti János 5 frt, H. Kurdi Mihály és fia Mihály 7 frt, Cs. Kurdi János 5 frt, ifj. Sr. Kurdi János 5 frt, Hártó András 5 frt, L. Nagy Károly 5 frt, Füstös János 5 frt, Sz. Kozma Lajos 5 frt, Nyári Mihály 5 frt, M. Csereklye Lajos 5 frt, Rostetter Keresztély 5 frt. Ezekén kívül 78 egyén adott 149 frtot és 80 krt.

A torony megújítása s temploma kicsinosítására kiadott összesen 1485 frt s 85 kr. — Az avult iskola helyett a 60-as években a mostani diszes iskolaház emeltetett, melynek az újabb időben a vaczi takarékpénztár 15 frtot adott. — Az eklézsia rendetlen pénzügyi viszonyait egy, elég elismerésben alig részesíthető férfiú, Mr. Tóth András hozta helyre, nem kevesebb lelkiismeretességgel, mint

fáradtsággal és vas-erélylyel. Utánna 4 évig a harangozó vitte az egyház összes kormányzatát. 1876-ban már ismét kezdtek bonyolódni az eklézsia viszonyai és sokasodni szükségei. Ekkor K. *Cserekllye István* és társai nem sajnálva nyugalmat, rendezték az eklézsiát s rövid pár év alatt támogatva e hivek egy része kifogyhatlan áldozatkészségétől, csaknem befejezte a hitközség visszaszervezését. — Az ő kurátorsága alatt készült adakozásból az orgona 1520 frton, a kar az eklézsia pénztárából 200 frton. — A tönkre ment, sőt itteni új korában is már nem használt óra átigazítva lett 120 frton. — A paplak hátsó fele 18½ öl hosszában kiépítettett 1556 frton. — A mostani gondnok *Cserekllye János* alatt közadakozásból felépült a díszes czink-bádoggal fődött torony, és a templom belseje kisimittatott 1200 frton.

A *prédikátor fizetése* 1783-ban így lett megállapítva: készpénz 100 frt, buza szemül 50 kila, 4 szekér széna, 20 akó bor, 10 öl tüzifa, kereszteleés 1 máriás, halotti prédikáció 1 frt, esketés 1 frt, de a külsőktől 2 frt. — *Rector fizetése*: 60 frt, 20 kila buza, diák-tartásra 5 kila, 10 kila zab, 4 öl fa. Gyermek-tanításért 1 frt, 10 akó bor, búcsúztatós halottól 1 frt 30 kr., kis halottól 7 garas. — 1816-tól a *segéd-tanító fizetése*: 30 frt, és minden gyermektől 5 garas és *coqua*, vagyis sorba-főzés. — 1818-tól a *harangozó fizetése*: 14 frt, 14 kila buza s 1 pár csizma.

1785—94-ig születtek	330-an,	esküdött pár	89,	meghaltak	235-en.
1795—1804.	388.	"	195.	"	276.
1805—1814.	453.	"	96.	"	383.
1815—1824.	458.	"	87.	"	317.
1825—1834.	470.	"	95.	"	415.
1835—1844.	484.	"	129.	"	426.
1845—1854.	514.	"	124.	"	580.
1855—1864.	441.	"	75.	"	628.
1865—1874.	445.	"	88.	"	581.
1875—1884.	434.	"	90.	"	408.
Összesen:		4417.	1069.	"	4246.

Tehát születés általi szaporodás 100 év alatt = 171 lélekkel. — Az eklézsia jövedelmeiről a számadások 1848. előtt nagyon primitívek és jó részben elvesztek, és így azoknak kimutatását közölni nem lehet, hacsak később valamikép elő nem kerülnek. — Az 1886. évben Váczon megjelent ily című füzet szerint: „A pesti ref. egyház-megye 1885. aug. 31-kén — 1886. ápril 13. és május 10-kén Budapesten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve,” a kis-váci hitközség is azok közé tartozik, hol az ünnepek és vasárnapok nem tartatnak meg kellően. — Megjegyzendő itt, hogy a kisváci kálv. eklézsia is rendelkezik némi u. n. szegény-alappal. — Az *Urvacsorához járultak*: husvétkor 168, pünkösdkor 140, ujkenyérre 53, ujborra 28 s kará-

csonkor 174-en; összesen: 563. — A ref. hivek száma jelenleg 1459, s a mindkét nemű tanulóké 153. Az eklézsia ügyeit 12 tagból álló tanács vezeti. — A szép miveltségű *Vörös Károly* prédikátor úr mellé nemrég a kálv. hitközség tanácsa egyhangúlag a helyi születésű *Fabián Jánost* választotta meg segéd-tiszteletessé, ki az imént végezvén Budapesten tanulmányait, prédikátorrá avatott. (Tévesen írja a „*Váczi Közlöny*,” hogy „*pappá szenteltetett fel*,” mert hol egyházi-rend szentsége nincs, ott papszentelés sincs.)

Az előadott küzdelmek, változások s körülmények közt lett a kis-váczi kálv. eklézsia 100 év alatt az, a milyennek 1885. decz. 7-kén találtatott. — A tagjaiban létezett áldozatkészség által, a sok zene-bona daczára is emelkedett az, belső és külső rendezettségében nyomról-nyomra, egész napjainkig. — Lássuk már záradékul 100-dos öröm-ünnepélyét!

11. §. A kis-váczi kálv. eklézsia újraalakulásának 100 éves évfordulója.

Ezen ref. hitközség százados örömünnepélye 1885. decz. 7-kén folyt le ilyképen. *Szász Károly*, a dunamelléki kálv. eklézsia-kerület superintendensének megérkezése, a száz éves ünnepélyen való tényleges részvételre ezen évi decz. 7-kén, vasárnap, reggeli 7 és $\frac{1}{2}$ óra-kor érkező futárvonat idejére volt jelezve. A vonathoz a superintendens fogadtatására kimentek a város képviselőjében *Réty Ignác*z plgrmr. és ifj. *Varázséji Gusztáv* városi tanácsos. — A tüzoltó egylet nevében *Meisner Ede* szivattyús-parancsnok, *Millmann Géza* pénztáros, és *Együd Lajos* titkár. Továbbá *Vörös Károly* helybeli kálv. tiszteletes, *Kovács Géza* kálv. segédprédikátor, *dr. Freysinger Lajos* eklézsia-tanácsi jegyző és *Cserekllye János* hitközségi gondnok. A futárvonattal azonban csupán *Farkas József*, a budapesti kálv. hittudományi intézet igazgatója s *Szotyori Nagy Károly* zenedei tanár érkeztek meg, mivel a superintendens a vonatról lekéselt, mit táviratilag tudatott a kálv. prédikátor-lakban a fogadtatásra egybegyűltekkel. A főnt nevezettek tehát a $\frac{1}{2}$ 11 órai személyvonathoz vonultak ki, melylyel *Szász Károly* superintendens *Kontra János* titkára kíséretében meg is érkezett. Aztán erre azonnal *Vörös Károly* kálv. prédikátor bemutatva a fogadó küldöttségeket, a város nevében *Réty Ignác*z plgrmr., a hitközség nevében pedig *dr. Freysinger Lajos* kir. közjegyző üdvözölték őt a pályaudvaron.

Az indulóházból, kocsikra ülve, a kálv. prédikátorlakba hajtottak az érkezők, hol az egybegyűlt küldöttségek várakoztak. Az érkező superintendens. mozsárlövésekkel fogadván, a prédikátorlakban *Vörös Károly* üdvözlé a község nevében, a kinek válasza után a küldöttségek bemutatása következett. Ott voltak az említetteken kívül: a helybeli lutherhitű község prédikátorának vezetése alatt annak küldöttei; az izraelita község küldötteit *Steiner Ignác*z vezette; *Palkovics Károly* alezredes, a helyben állomásozó 6-ik honvéd

huszár ezred parancsnoka, *Kovács Ernő* orsz. kir. fegyintézeti igazgató, *Fekete Károly* igazgató s *Pertik Gyula* tanár, az orsz. siket-néma-intézeti tanári kar küldöttei; *Szentkirályi Albert* országgyűlési képviselőnk; *Sipos Pál* a prédikatori kerület seniora; *Benkő István* rákospalotai, *Földváry László* váczhartányi, *Vári Sándor* tótfalui, *Vargha László* szigetmonostori, *Szánthó János* kosdi s *Batta Mihály* orsz. fegyintézeti prédikátorok, s az eklézsia-tanács tagjain kívül számos előkelő egyéniség.

A superintendens a bemutatások után palástot öltött s a prédikatori lakból az önkénytes tűzoltók által képezett sorfal közt, harangzugás és taraczk-durrogások közt a küldöttségek kíséretében a templomba vonult, mely zsufolásig telve volt nem csak a helybeli s vidéki kálv. hivekkel, hanem számos másokkal is, kiket a kíváncsiság vonzott ide . . . A prédikátorok s a küldöttségek a számukra föntartott padokban foglalván helyet, kezdetét vette a jubiláris istenitisztelek egy népénekkel, mely után a budapesti kálv. hittudományi intézet énekkara énekelt, *Szotyori Nagy Károly* orgonakiséréte mellett. Mire az asztalhoz lépett *Szász Károly* superintendens s másfélóra hosszaig tartó beszédet papolt el, intvén a hiveket az eklézsia százados ünnepén, hogy elődeik nyomdokin haladva, kik e templomot építették, mindig a jó békesség s isteni kegyelem lakozzék nem csak a templomban, hanem a hivek sziveiben is, s kéri az Istentől, hogy az a kegyelem, mely megengedte száz év előtt, hogy a gyülekezet saját templomában dicsérhesse Istenét, még sok századon át lengjen a hívők felett!

Utána *Vargha László* szigetmonostori kálv. prédikátor lépett a szószékre s ugyanazon tárgy fölött tartott beszédet, melyről száz év előtt, 1785. decz. 4-kén, a templom megnyitó ünnepélye alkalmával tartatott beszéd. A théma sz. Máté evangéliumának az a passusa volt, mely a Krisztus által lecsillapított háborgó tengerről, s a kicsinyhitűekről szól. E beszéd végeztével *Vörös Károly* helybeli kálv. prédikátor állott az asztalhoz, s történelmi viszsza pillantásokat tartalmazó vázlatot olvasott föl, melyet az ezen alkalomból megjelent „*Váczai Közlöny*“ rendkívüli számából (50. sz. decz. 8. 1885.) mi is e hitközség rövid ismertetése kiegészítéseül itt jó részben átvettünk, mint monographiánk keretébe szépen beillőt.

A papolások után *keresztelés* és *esketés* következett. Ugyanis *Szánthó János* kosdi kálv. prédikátor 3 uj szülött csecsemőt keresztelt meg, *Bálint, Gábor* és *Mária* névre. Ezután pedig *Sipos Pál* prédikatori kerület seniora özv. ifj. ősz *Kurdi János* gazdát eskette egybe *Kozma Gábor* molnár-mester leányával, *Juliánnával*. — Az esketés végeztével a befejező ének alatt a közönség oszlani kezdett s a meghívottak az iskola nagy termében gyülekeztek üzsze a banketre. Az ünnepély külső díszével szolgált, a templom tornyának újjá-alakítása, kifestetése s a templom belső falait díszítő szalagos koszorúk, melyeket a római kath. vallású *Joó Ádámné* saját költség-

gén készítettett. Általán véve, mikép már a föntebb előhozottakból kitünik, Jézus ősi egyházának előkelői siettek nagy hévvel ezen ünnepélyt emelni . . . Et haec memirisse iuvat . . . A városban csupán a városházán lengő zászló jelzé, hogy a kis-váczi kálvinistáknak nagy, évszázados ünnepélyök van.

A banketten mintegy 60-an vettek részt, mely számnak nagy része a fönt említett küldöttségnek tagjaiból került ki. — Az *étlap* következő volt: Barna leves, fogas aszpikkal, vad-disznó csipke-mártással, fánk, piskóta leöntve, malacz, pulyka salátával, málna és ezitrom soulce, vanília és kávé-krem, torták, gyümölcs, borok, fekete kávé. — Az ebéd fölött *Balás Kálmán* fővárosi zenekara játszott. — A toasztok sorát *Vörös Károly* nyitotta meg, poharát üritvén *Szász Károly* superintendensre, a ki válaszában kiemelé, hogy az ő öröme egyez az eklézsiáéval és élteti a váczi kálv. gyülekezetet. — *Sipos Pál* élteti *Palkovics* alezredest és Szentkirályi orsz. gyűlési képviselőnk. — *Szentkirályi* élteti a váczi kálv. hitközséget. — A superintendens tekintettel a szíves fogadtatásra, élteti Vác városát s annak plgrmrét. — *Palkovics* alezredes biztosítja a jelenvoltagekat, hogy a mostani honvédek, ha a szükség úgy kívánja, a derék elődök példáját fogják követni a haza és király védésében. — *Vörös Károly* Kovács Ernő fegyházi és Fekete Károly siketnéma-intézeti igazgatók egészségére ürité poharát. — *Réty* plgrmrstr éltette a superintendenst, valamint *dr. Freysinger* is ugyanazt mint irodalmi férfit. — *Kovács Ernő* kifejezé, vajha az ifju nemzedék úgy neveltetnék, hogy a fegyházi javításra soha ne lenne szükség. — *Dr. Freysinger* élteté *Sipos Pál* seniort, mint 48-diki honvédet, kinek vitéz tetteit a turai csatában *Tóth Kálmán* költőnk költeményeiben megörökíté. — *Vörös Károly* élteté a lutherhitűfelekezet jelenvolt tagjait s annak eklézsiáját. — *Farkas József* élteté *Vörös Károlyt*. — *Cserekye István* azt kívánta, hogy *Szász* száz évig éljen. — Mondatott még több toaszt is, mig végre a 3 órakor kezdődő ebéd 5 óra felé véget ért. — Alig hordták el az asztalokat, a gyülekező lány- és aszszony-sereg tánczra perdült s vigan mulatott *Balás Kálmán* zenéje mellett a hajnali órákig. — Így végződött a száz-éves ünnepély, melynek sikerülte főkép *Vörös Károly* fáradozásainak köszönendő, a ki a kis-váczi kálv. eklézsia száz-éves történetét, évek óta tartó fáradhatlan kutatásai alapján, nemsokára sajtó alá rendezi, a mű egy vaskos kötetet fog képezni.

A dunamelléki kálv. kerület superintendense, itt tartózkodása alatt hétfőn látogatást tett mlgos és földő *Neszedva István* főlzs. püspöknél, *Szentkirályi* képviselőknél s a plgrmrstrnél; délben pedig tiszteletére *dr. Freysinger* Lajos kir. közjegyzőnél volt szűkebb körű ebéd, s e napon d. u. 1 óra és 15 perczı vonattal eltávozott ő superintendenssége Budapestre. Bucsú-üdvözetére megjelent a vasutnál az eklézsia küldöttsége és a város képviselőiben a plgrmrstr. A kálv. prédikátor így bucsuzott el tőle: „A hála, a tisztelet és ragaszkodó

szeretet érzelmeivel jöttünk ide, hogy városunkból eltávozta előtt még egyszer kifejezést adjunk küldőink nevében is nagy köszönetünknek, a miért bennünket kedves látogatásával szerencsétlenni s emlékezetes évfordulónk nevezetes voltát jelenlétével emelni kegyeskedett. Szívünk mélyéből köszöntve kérjük, gondoljon ránk superintendensi szíve atyai érzelmeivel, s ha erre hozza útja, eklézsiánkat megjelenésével szerencsétlessen. Magunkat és küldőinket kérjük, tartson meg jó emlékében.“ Mire a megindult superintendens kijelentette, hogy bár eddig is a váci ref. ekléziát, prédikátorát s eklézsiái tanácsát atyai érzelmekkel tekintette, de most a személyes ismeretség folytán kétszeresen érezni fogja a vonzódást. „Önöket is, küldőiket is kérem, tartsanak meg jó emlékökben,“ fejezte be szavait, s az induló vagonnallal hazatávozott.

1. §. C) A váci lutherhitű gyülekezet történetének első szaka.

A bel- és külföld különböző tájékairól Püspök Vác városába koronként bevándorolt s itt letelepült egyes lutherhitű iparosok, kereskedők, napszámosok s cselédek nem lévén egy hitközségbe sem törvényesen bekebelezve, 1836. május 9-kéig, majd a *kis-váci* reform., majd ismét a *csövéri* vagy *csomádi*, legtöbbnyire pedig az agárdi anyagyülekezet tiszteletesei által voltak gondozva.

Az érintett évben azonban, a mondott napon a csomádi luth. anyagyülekezet prédikátora s világi felügyelője a váci lutherkövetők által fölkérettek, miszerint a váci ily hitűeknek a csomádi anyagyülekezetbe leendő bekebelezését a superintendensi kerületnél kieszközölni, s addig is, míg ez megtörténék, a keletkezőben levő gyülekezetet gondoskodásukba fogadni sziveskednének. Kik is, a felszólításnak készséggel engedve, a bekebelezési engedélyt ugyanezen évben tartott superintendens-kerületi gyűléstől kinyerték. Az első nyilvános istenitiszteletet a paradicsom-utczában létező 162. számú ház udvarán tartotta a gyülekezet egy hársfa alatt. — A bekebelezés után a nyilvános istenitisztelet évenként 8-szor, hol az egyes hivek magán lakain, hol pedig a szabad ég alatt tartatott meg. Az 1839. évben végre a Kis-Váczon létező cs. kir. élelmezési (proviánt) házban, a főhadi kormánynak évenként fizetendő 10 pftrnyi bérlet mellett, egy szobát fogadván föl, az istenitiszteletet egészen az 1850. évi sept. haváig, abban végezték.

A prédikátornak fáradozása díjaul, a fuvarbér megtérítésén fölül, évenként 8 pfrtot, a rectornak pedig 4-et fizettek. — 1846-ban Pest és Vác között megnyilván a vaspálya, mi által Vác sokkal közelebb esett Pesthez, mint Csomádhoz, Luther váci követői ezen évi aug. 20-kán az illető eklézsiái hatóság engedelmével a tótfalui, bogdányi és pócsmegyeri hitsorsaikkal együtt a virágzó pesti anyagyülekezetbe kebeleztetett. — De ezen bekebelezés néhai *Szeberényi János* superintendensnek, a hitsorsaitól elszigetelt váci hivek szo-

morú helyzete miatt lelkében támadt aggodalmakat nem volt képes eloszlatni. A ki is ezen ügyre vonatkozólag az 1847. jan. 20-kán a gyülekezethez intézett levelében ekkép nyilatkozott: „Nekem úgy látszik, hogy ezen bekebelezés által a főbajokon nincs segítve, a szegényebb osztály és cselédség talán rosszabb helyzetbe jő, mint ezelőtt. — Én most is ismétlem első tanácsomat, hogy csak az oskoláról és egy alkalmas tanítóról, a kit prédikátorrá is lehetne avatni, és a ki mind a négy országos nyelvben jártas lenne, kell gondoskodni.“

Melegen érdeklődött ez időben a gyülekezet ügye iránt a papi tevékenységéről ismeretes felső-lövői tiszteletes, *Wimmer Agoston*. Ki is az 1847. mácz. 8-kán a gyülekezet számára 10 bibliát s ugyanannyi új testamentomot s bibliai történetet, úgy szintén közbenjárása folytán a *Gusztáv-Adolf-egylet* első adományát, 81 pfrt s 47 krt küldvén el, a csüggedő hitsorsosakat a jobb jövő reményével kecsgetve ezt írta: „Mi igen jól tudjuk, mire van szükségtek, bizzatok, mi, ha az Ur kegyelme velünk lesz, nem fogunk pihenni addig, míg titeket rendben lenni nem tudunk. Vigyázzatok, imádkozzatok, higgyetek, munkálkodjatok, minden jó lesz. Oly hirtelen és természetesen nem megy. De mához egy esztendőre már látni fogjátok, hogy kicsinyhitűségtek meg lesz szégyenítve. Csak bátran fogjatok a munkához, vegyetek alkalmas telket, csináltassatok terveket és költségvetéseket a templom-, oskola- és paplakra, s azokat rajzoltassátok le szépen kicsiben, s küldjétek a költségvetéssel hozzám, mennélelőbb, annál jobb. — *Székács* tiszteletes úr majd tanácsot ad nektek. Mindezek előtt higgyétek, hogy az Ur Jézus él, uralkodik, egész egyházáról, s így szeretett Testvéreim, rólatok is gondoskodik. Mi bizony nyál szivünkön hordunk titeket. Tegyetek mindent Istennel, kérjétek ki *Székács* tiszteletes úrnak mindenben tanácsát, s értesítsetek engem is. — Az Urnak kegyelme legyen veletek és az ő lelke erősítsen titeket. Szeretettel vagyok a ti hű barátotok: *Wimmer Gottfried Agoston*.“

2. §. A lutherhitű gyülekezet történelmének folytatása.

A Váczon sűrűn megfordult hitsorsosok, a kórházakban szenvedők, kiváltképen pedig az ifjúság neveltethetése s azon körülmény, hogy a lutherhitű iparosok a római kath. clerus és a czéhek által az 179°/₁-ki országgyűlés 26. tvczikke ellenére, a vallási körmene-
tekeni megjelenésre, és más hitőkkel ellenkező cselekmények gyakorlására kényszerítettettek; — *egy állandó tiszteletesi vagy tanítói állomás fölállításának szükségét napról-napra érezhetőbbé tették.* — Mi azonban a hívek szegénysége s csekély száma miatt mindaddig nem volt kivihető, míg a pesti gyülekezet egyik nagyérdemű tiszteletesének meleg ajánlása és hathatós közbenjárása folytán, az annyira óhajtott czéi valósíthatására, három évre 180 pengő forintnyi évenkénti segedelmét föl nem ajánlotta. E segély elnyerése mellett, 1847. okt. 30-kán a zsenge gyülekezet első tiszteleteseül *Czékus István* urat

nyervén meg, biztosabb jövőnek nézhetett elébe. — De, mikép gyakran az életben, úgy itt is, a föltűnt reményeket csakhamar gondteljes napok váltották fel. A pesti gyülekezet ugyanis 1849-ben a magyar papirpénz megsemmisítése következtén tetemes kárt vallván, a megajánlott segedelmet elvonni kényszerült, melyet a hivek szintén megzavart pénzvisszonyaik miatt pótolni képesek nem voltak. Növelte az aggodalmat az is, hogy a gyülekezet hű pártfogója, a hitbuzgalma és tevékenységéről ismert felső-lövői tiszteletes, *Wimmer Agoston* úr, a hazából száműzve, a gyülekezet szerencsés megalkulásán többé nem munkálkodhatott. E bajhoz járult még, hogy a tiszteletes a kecskeméti gyülekezettől meghívást nyervén, Váczt 1850. február hó utolján elhagyta. Mi a fiatal és szegény gyülekezetre lesújtóan hatott. Azonban, midőn a szükség legnagyobb, akkor van az Úr az ő segedelmével a legközelebb. Csodálatosak az ő tanácsai és kifürkészhetlenek az ő gondviselésének utai . . .

Midőn a gyülekezet további fönmaradhatásának már reménye is elenyészett, jelent meg Váczt, az ügy fontosságától áthatva, az 1850. ápril 5-kén nem várt szabadtóként *a pencki és rádi fiókgyülekezetek képviselőivel az agárdi eklézsia tiszteletese*, ki, daczára annak, hogy ezen gyászos időkben a vallásfekezeti gyűlések tartásai, előre kikért hatósági engedély nélkül, szigorún tilalmaztattak, a váczi gyülekezet csüggedő hiveit maga köré gyűjté és beléjük azon kijelentése által, hogy ezen időkben a csővári anyagyülekezethez tartozó pencki és rádi fiókgyülekezetek, belátva a váczi hitközség további fönállhatásának nagy fontosságát, a váczihoz kívánnak csatlakozni s itt egyesült erővel a prédikatori állomást fönartani, új életet öntvén, a gyülekezetet újra megalakítá. — A ki- és bekeblezés végett a kellő lépések megtétetvén, *Pencz és Rád lutherhitű hivei 1850. jun. 6-kán a váczi anyagyülekezetbe kebeleztettek*. Biztosítva lévén ekként egy részben a gyülekezet jövője, annak hivei oly középület megszerzéséről kezdtek gondoskodni, mely a prédikátornak lakásul, a nyilvános istenitisztelet helyiségeül s egyszersmind iskolául is szolgáljon. Mi végre az 1850. szept. 1-jén a 16—20 családból álló gyülekezet tagjainak egymásérti jótállása mellett a Dunaparton fekvő 619. számú házat 3050 pfrton vette meg, kiváltképen a Gusztáv-Adolf egylet segítségével.

3. §. A Váczon megalakított lutherhitű község szilárditára irányzott törekvések.

Új és elviselhetetlen teher nehezédvén ez által, az anélkül is csekély számú hivekre, a súlyos teher megkönnyítése tekintetéből, a hazában élő hitsorsorok között könnyőradományokat gyűjtöttek, majd ismét a Gusztáv-Adolf-egyletet keresék meg segélyezés végett. E törekvések nem is maradtak eredmény nélkül, mert a magyarhoni lutherkövetők között, az akkori szomorú és mostoha időviszonyok daczára, mintegy 1400 pfrt. gyűlt össze; a Gusztáv-Adolf-

egylet pedig 1853. febr. 9-kén ily tartalmú levéllel örvendeztette meg a szegény, de törekvő gyülekezetet:

„Tisztelt Urak! Szeretett Testvérek! Hoszsú időn át sikertelenül kérték önök segedelmünket, s talán már attól tartottak, hogy hasztalanul fordultak a német protestánsok vallási szeretetéhez. Örömkre, tegyen ezen iratunk tanubizonyságot arról, hogy ez nincs így, és hogy mi Önöknek a katolikus környezet és kath. pompa közötti elhagyatottságukról meg nem feledkezünk. A központi pénztárból ide mellékelve küldünk önök legégetőbb eklézsiái szükségégeikre 306 tallért, vagyis 500 pfrtot. — Ha ezen adomány csekélyebb is, mint az, a melyre szükségük volna, és mit mi örömet adnánk, szolgáljon az mégis gondjaik és terheik némi könnyítésére, és legyen az önöknek vigasztaló bizonyságul arra nézve, hogy nem állanak elhagyva, s hogy hitőknek sorsosai egyszersmind gondjaiknak is sorsosai, azokat önökkel megosztják, és önökön segíteni óhajtanak. Bizzanak továbbá is ezen segítő szeretetben, bizzanak mindenekelőtt az eklézsia urában, és tegyék magukat, a Lutherhithöz hű és föláldozó ragaszkodásuk által, az ő hathatós segedelmére méltókká. — Az ide zárt nyugtát aláírva küldjék hozzánk vissza, s ez alkalommal ismertessék meg velünk közelebbről gyülekezetök jelenlegi viszonyait. Testvéri üdvözléssel *Lipce* 1853. febr. 9-kén. *Dr. Howard* s. k. tollvezető. *Dr. Groszmann* s. k. elnök.“

Ezenkívül segélyért folyamodtak még Magyarország kormányzója *Albrecht* cs. k. főhg ő föntségéhez is, kérelmökre azonban ezen választ nyerték: „A kormányzó cs. kir. fönstéses főhg a kath. egyházak és iskolák segélyezése által igénybe véve, nem érzi magát indítva a váci lutherhitűek adósságtörlesztési segélykérését teljesíthetni. Buda, 1854. márczius 6-kán. *Brida* u. m.“ — A magyarhoni hitsorsosok, kiváltképen pedig a jótékonyágáról híres *Gusztáv-Adolf* egyletnek évről-évre hol kisebb, hol nagyobb mértékben nyújtott segedelmé, mi összesen mintegy 2600 frtot teszen, az 1863. évben a gyülekezetet azon kedvező helyzetbe hozta, hogy nemcsak a ház megvétele által keletkezett adósságot törleszthetné le, hanem ezenfölül még 1200 o. é. frtot is tőkésíthetett. Ezen tőkének 6% kamatai, valamint az 1861. évben tek. *Baranyai János* úr által az iskolára tett 200 frtos alapítványának kamatai is, egy, évenként 200 o. é. frttal ellátott segédtanító fizetésére lettek fordítva. Kire a gyülekezetnek, miután a tiszteletes a gyermekek tanításában, majd a körvidéken elszórtan lakó lutherhitűek, kiváltképen pedig a másfél-órai távolságra eső rádi fiókgyülekezet hiveinek ellátása, majd a siketnémák intézetében, valamint a kegyesrendiek gymnasiumába járó lutheránus tanulók vallási oktatása és más a tiszteletesi teendőkkel egybekapcsolt s időhez nem kötött teendők által, gyakran hátráltatott, égető szüksége volt.

Azalatt azonban, míg a gyülekezet anyagi helyzete ily kedvezőleg alakult, oly változások is merültek föl, melyek a belbéke és

a vallásos élet fejlesztésére zsibbasztólag hatoltak. Ilyenek valának nevezetesen: a) a tiszteletesek gyakori változása. Ugyanis *Czékus Istvánt* harmadfélévi itteni működése után 1850. augusztus hóban *Schimkó Gusztáv*, 1854. márcziusban *Jungmann Dániel*, 1857. aug. hóban pedig *Tornyos Pál* váltották föl. — b) 1854-ben a pencezi és rádi fiókgyülekezetek hívei közt helyi viszonyokból kifejlett surlódások, melyek következtén Pencz még ugyanezen évi május 21-kén ismét a csővári anyagyülekezethez csatlakozott vissza. — c) 1857-ben a lutherhitűeknek, kik eddig Jézus ősi egyházának híveivel, a római katolikusokkal ezek temetőjébe közösen temetkeztek, de ettől eltiltattak az egyházmegyei hatóság által, a város által sirkerttől, mintegy egy órányi távolságra, 400 □ ölnyi tér adatott át.

Nagy mértékben növelte a gyülekezet aggodalmát az 1859. szept. 1-jén kelt császári nyílt parancs, és ugyanazon évi szept. 2-kán a vallás- és oktatás-ügyi miniszternek a mindkét hitvallású protestánsok eklézsiái ügyeinek képviselése és igazgatása tárgyában kibocsátott rendelete. Mi azonban a gyülekezetnek az autonómiahozi hű ragaszkodását egy pillanatra sem ingatta meg. Felfüggesztetvén ő cs. kir. Főlségének 1860. május 15-kén kelt kegyelmes kézírata által a protestánsok közt annyi aggodalmat és visszavonást előidéző pá-tens, az egyes rendezett gyülekezetekre aggály nélkülibb napok derültek föl; de a még mindig csak a kezdeményezés nehézségeivel küzdő váci gyülekezetre ezentúl is folytonos gondok nehezültek, melyek a hívek áldozatkészségét nagyban igényelték. Ugyanis a tiszteletesnek évenként fizetendő 334 frt, a segédtanítónak 200, s az országos adóba az eklézsiái épülettől fizetett 57 frton felül; 1860-ban az eklézsiái épület kitarozására 427 frt és 76 kr.; 1861-ben az iskolaterem kipadlózására és rendes padokkali ellátására 112 frtot; 1862-ben az eklézsiái épület udvarán ásott kútra 163 frt és 28 kr, s végre 1863-ban az eklézia-épület alatt pineze átalakítására 125 frtot kellett a híveknek áldozniok.

4. §. A gyülekezet új templomának keletkezése.

Mindezen áldozatok, nem lévén a gyülekezetnek temploma, mely tekintélyét ezen püspöki városban külsőleg is emelte és képviselte volna, a vallásos élet gyarapítása és szilárdítására az óhajtott sikert nem eredményezték. Hogy tehát a gyülekezet bel- és külállása felvirágzását lehetőleg előmozditsa, s az 179°/₁-ki hongyülés 26. tvezikke 2-dik pontja szerinti jogkedvezményt is igénybe vegye, az 1865. évi jun. 20-kán a püspök, káptalan és városi hatóság mellett a vgyét is megkereste, s egy templom, iskola és prédikátor-lak építhetésére a város belterületén 500 □ ölnyi üres tér átengedését kérte. E kérelme meghallgattatván, 1866. febr. 26-kán egy, ezen ügyben kiküldött vgyei vegyes küldöttség a kért területet az u. n. sétatérén a zsidó templom közelében a mondott célra ki is jelölte.

Kivánt siker követvén a kérelmet, a jelenleg 200, a rádi fiókgyülekezettel és a vidéken, meg a pusztákon elszórtan lakó hivekkel pedig összesen 500 lelket számláló magyar, német és tót gyülekezet, a templom építését 11,868 frt s 10 krból álló tőkepénz mellett, melyhez tek. *alsó- és felső-Káldi Káldy Miklós* úr 4500 frttal, s ezenfelül három érczharang megajánlásával járult, az 1866. május 22-kén megkezdte. A gyülekezet e szándéka kivitelében az építés megkezdése óta jelentékenyebb (az apróbbakat helyszűke miatt mellőzve) összeggel a következő kegyes jótevők és pártfogók által gyámolítottatott: Ő cs. kir. ap. Fölsége I. Ferencz József 1000; a Gusztáv-Adolf-egylet 678; az e. e. e. gyámintézet 126 frt 64 krt; a soproni e. e. gyámintézet 20; a dunáninnení egyh. k. e. e. gyámintézet 20; a pesti takarékpénztár 50, eperjesi 50, soproni 50, komáromi 40, váczy 30, debreczeni 20, győri 25, rozsnyói 20, nagykanizsai 20, b.-bányai 20, b. *Podmániczky Armin* 100, *Kubinyi Ferencz* 100, *Gregersohn* úr 100, tek. *Jármay Gusztáv* úr 100, b. *Prónay Gábor* 50, *Fabinyi Theophil* 20, *Kochmeister Frigyes* 20, összesen 2659 frt s 64 krt adtak. Ezenkívül tek. *Danicsek Károly* (Felső-Bzován) a templom ablakaira szükségelt üvegmennyiséget s tek. *Latinák Rudolf* úr 25 mázsa nyers-vasat ajánlottak.

Miután azonban ezen összeggel a nagyfontosságú czél el nem érhető volt, a gyülekezet az építési tőke mikénti gyarapítása tárgyában az 1866. okt. 14-kén tartott közgyűlésén egy a magyarhoni protestantismus történetéből merített egyes nevezetesebb eseményeket tartalmazó könyv kiadását hozta tervezetbe, melynek tiszta jövedelme a kitűzött czél sikerésítésére volt fordítandó. E mű szerkesztésére *Fabó András* agárdi lutheránus prédikátor és a m. t. akadémia I. tagja kéretett föl, ki is azt *Jézus ősi egyházának sürű pofozása s erős rugdalásával*, a mint az ő híres keresztyén türelme hozta magával, a következő tartalommal állította össze: Előszó. VI. I. *A váczy ágost. vall. evang. gyülekezet története* (melyet itt mi is használtunk s átvettünk) *Tornyos Pál* helyi tiszteletes urtól. — II. *Iktári Bethlen Gábor*, Erdély fejedelme és Magyarország választott királya. *Győri Vilmos* 9. — III. *Bethlen Gábor* kora. *Róth Márton* 35. — IV. *Lorándfi Zsuzsanna*. *Schnell Károly* 77. — V. *A magyar ev. egyház történetének leggyászosabb lapjai*. 1650—1676. *Petz Gyula* 84. — VI. *Az 1681. évi soproni országgyűlés, különös tekintettel a soproni evangelicusok egyházi viszonyaira*. *Gramauf* után *Kolbenheyer Mór* 130. — VII. *Krmán Dániel*, az evang. egyház egyik vértanuja a mult századból. *Szeberényi Lajos* 141. — VIII. *Gyűszlopok a magyar protestáns egyház mult századi történeteiből*. *Hatvani István* után *Révész Imre*, toldalékkal *Fabó Andrástól* 164. — IX. *Vallásügyi tárgyalások az ujabbkori magyar országgyűléseken*. *Schimkó Gusztáv* 172. — *Nyilatkozat*. 239. — A mű, mely 8 dr. 240 lapra terjed, Pesten nyomtatott 1868-ban *Hornyánszky és Träger* nyomdájában. Címe ez: „*Rajzok a magyar protestantismus történelméből*,“ s ajánlva van tek.

alsó- és felső-Káldi Káldy Miklós urnak, mint jótévői egyik legnagyobbikának, mély hálája és tisztelete zálogaul a vácz luth. gyülekezet által. 15 iv, ára 1 frt 60 kr. volt. — Hogy e mű a jelzett célra meglehetősen jövedelmezett, mondani is fölösleges.

5. §. Ezen gyülekezetre vonatkozó egyéb adatok a városi jegyzőkönyvekből.

1845. jun. 27., 814. sz. A helybeli lutherhitűek arról, hogy itt mintegy 19–20 ágostai vallásu család, azonkívül P.-Vác városában katonanevelő-ház, siketnéma-intézet, az irgalmas-rendieknél kóroda, a vérhatalommal bíró püspöki uradalomnak börtöne lévén, nemcsak ezekben, hanem ezeken kívül több mesterlegények, szolgálók, országos vásárok alkalmával pedig itt számos lutherhitűek találtnak s örültek háza is fog létesíttetni (miből semmi sem lett), — hiteles alakban bizonyítványt kiállíttatni kérvén, ennek kiadatása elrendeltetett. — **1847. ápr. 22. 986. sz.** *Waiser József* plgmrstr úr elnökileg történt kiküldetése következtén azon szóbeli hivatalos jelentést tette, hogy: „a helybeli úgynvezett *Proviánt házban* az ágostai vallást követő hiveknek imaházuk mellett lévő két kis szobáskának kiterjedését megvizsgálván, azok csak fél oly nagyságukak, mint az imaház, melyekben szállásolás csak fele bért ér, mint a mennyi az imaházért fizettetik. *Végeztetett:* „A tett jelentéshez képest, hasonló bizonyítványnak kiszolgáltatása elrendeltetett, mely is a tanács-ülés alatt nyomban hiteles alakban kiszolgáltattott.“

1850. aug. 28., 1123. sz. A vácz lutherhitű gyülekezetnek Buda-Pest katonakerületi miniszteri biztos úr ő mlghoz beadott folyamodványára, melyben f. évi aug. 28-ra kitűzött prédikátor-választáshoz kir. biztost kér küldetni ki, f. évi 11031. sz. a. kelt rendelet következtén, a folyamodó gyülekezetnek rosztaltván azon eljárása, hogy az általa folyó hó 28-ra kitűzött prédikatori választást, melyet csak felsőbb engedelem mellett tarthat meg, folyó hó 25-kén jelentette föl, az említett prédikatori választásnak, az e részben felsőbb helyről érkezendő rendelés vételeig leendő elhalasztásra utasítottak. Minek következtén a helybeli lutherhitű község előjáróinak ezen rendelet a tvszék színe előtt kihirdettétvén, a felsőbb helyről érkezett rendelet nyomán megtiltott prédikátor választástól tiltottak. E felsőbb rendelet tudomásul jkönyvbe vétetni s annak mása az irattárba tétetni végeztetett.

1851. aug. 5., 847. sz. Cs. kir. járásbeli főszbiró úr ezen évi 611. sz. a. kiadott határozata szerint *Schimkó Gusztáv* luth. tiszteletes folyamodványa, melyben a helybeli műhelyekben foglalkozó néhány iparos-segédet az illető czéhelöljárók pénzbeli bírság büntetése alatt arra kötelezik, hogy a czéhek miséin és a körmeneteken mulhatlanúl megjelenjenek; minélfogva a főnálló birodalmi alkotmányhoz képest a vallás-szabadság biztosított, és így a czéhek

törvénybe ütköző jogokat nem gyakorolhatnak, attól eltiltatni kéri, — e városi tanácshoz oly végre, hogy meghallgattatván az illető czéheket s azok szabadalmait átolvasván, amennyiben a gyakorlat a törvénnyel és czéh-szabadalommal megegyeztethető nem lenne, az illető czéheket az efféle birságszedésektől eltiltsák, s a folyamodvány visszarekesztése mellett, jelentését terjeszse föl, áttétetvén, *végeztetett*: „A közlött cs. kir. főszbirói határozat nyomán a czéh-biztos urak odautasíttatnak mindnyájan, miszerint az e folyamodványbani kitételek iránt az illető czéheket meghallgatván, e tárgybani körülményes jelentéseket 48 óra alatt bemutatni el ne mulasztssák.”

Aug. 19., 883. sz. Prunner Antal tanácsnok úr, *Schimkó Gusztáv* luth. tiszteletes úr folyamodványára f. évi 847. sz. a. kelt tanácsi végzés folytán hivatalos tudósítását, mely szerint a kovács, takács, asztalos és hentes czéh részéről kinyilatkoztatja, mint czéh-biztos, miszerint a másvallású iparos-segédék szabály-ellenes kötelezettségekkel nem terheltetnek, és így a czéh miséin és sz. menetein megjelenni nem köteleztettek, ezt tenni csak önkaratuktól függött és függ; a nevezett czéheknél pénzbírsággal ki sem büntettetett, szem előtt tartván a czéhek szabályaiban foglalt azon köteleiséget, miszerint a másvallású segédék saját imaházaikban az ajtatosságon szokott időkben megjelenni tartozzanak, bemutatván, tudomásul jegyzékbe vétetni s főszbiró urhoz ennek föntebbi rendelete folytán fölterjesztetni végeztetett. — *Aug. 23. 906. sz. a. Serédy Károly* főpénztárnok a molnár-, és *Vaiser József* a magyar-szabó, timár, csizmadia, szíjgyártó, ács, kőmives, flauéros, szítaszövő és német-varga czéhek előljáróit, mint azok biztosai kihallgatván, a föntebbi értelemben nyilatkoztak, hogy t. i. már régóta a sz. misék és körmenetekre másvallású segédek nem szorítottak. E nyilatkozat főszbiró urhoz fölterjesztetni rendeltetett.

Szept. 30. 1077. sz. a. Cs. kir. járásbeli főszbiró úrnak f. évi 177. sz. a. kiadott határozata, mely szerint *Schimkó Gusztáv* váci luth. tiszteletesnek kérelme folytán, a *váci szűrszabó-czéhnél történt a visszaélés*, melynek biztosa nincs, minélfogva az iparszabályok értelmében czéhbiztos kinevezése szükséges e, czéh pedig egyelőre nyilatkozat-tétellel szoríttassék a végett, vajjon a nem kath. segédre nézve a kántor-misék és vallási menetek tárgyában mily rendszabályt gyakorlott s mily bírságokat szokott azoktól szedni és azokat mire fordította, felolvastatván, egyúttal a vádlott szűrszabói czéh nyilatkozata e helyen tárgyalatván, *végeztetett*: „Ezen főszbirói rendelet következtén, a kívánt tudósítás oly értelemben, hogy a szűrszabó-társulat biztosai időközben elhalálozván, az idő óta belügyeiket anélkül intézték el; egyébiránt az iparszabályok értelmében jelenleg részökre biztosul a tanács kebeléből *Pencz József* úr ajánlatik. Továbbá mi az elkövetett visszaélést illeti, e tekintetben bemutatott nyilatkozatuk fölterjesztetni rendeltetik a cs. kir. járási főszbiró úrhoz.”

Okt. 3. 1033. sz. a. Cs. kir. járási főszbíró úrnak f. évi 759. sz. a. kiadott határozata, mely szerint a váci luth. tiszteletes folyamodványa iránt, hogy az ő gyülekezetéhez tartozó mesteremberek és legények a kath. egyház isteniszolgálataira leendő megjelenési kényszerítéstől eltiltassanak, mind a két ikervárosi tanács, mind a lutheránusok, nemkülönben a czéhbiztosak és ezek által a czéhek is meghallgattatván, e tárgy befejezettül tekintendő, oda utasittatván az illető tanács, miszerint jövőre nézve, a czéhbiztosak által kötelességévé tegye a czéheknek, hogy a vallási czívódások kikerülése tekintetéből, miután más vallásúakat az övéktől különböző isteniszolgálatrai megjelenésre, némely országszerte tartatni szokott ünnepélyeket kivéve, kényszeríteni nem lehetne, a főnálló törvények értelmében attól jövőre óvakodjanak, s egyúttal a rendelet tartalmáról a lutheránus tiszteletes is értesítendő lészen, felolvastatván, végeztetett: Ezen főszbírói határozat másolatban az illető czéhekkeli küzlés s ahhozi alkalmazás végett valamennyi czéhbiztosokkal, valamint kellő tudomás végett a helybeli lutheránus prédikátorral is közölni rendeltetett.

6. §. Ugyanazon tárgy folytatása ugyanazon könyvekből.

Cs. kir. pestmegyei főnök úr ő ngnak f. évi 8436. sz. a. kiadott rendelete, mely szerint a váci luth. hitközség hátíratolt folyamodványa, mely szerint a magyarhoni protestáns eklézsiákban segédlemgyűjtésre engedélyt kért, s mely megengedtetett, a folyamodó luth. hitközségnek mielőbb kézbesítse, cs. kir. főszbíró úr által f. évi 770. számú hátírat szerint foganatszerzés végett áttétetvén, ezen áttett felsőbb rendelet következtén, a helybeni luth. gyülekezetnek hátíratolt folyamodványa térítvény mellett kézbesítettni és ez főszbíró úrhoz fölterjesztetni rendeltetett. — *Okt. 21. 1086. sz. Cs. kir. jár. főszbíró úr f. évi 2148. sz. a. határozata, mely szerint f. évi 1017. sz. a. a városi tanács által tett fölterjesztésben czéhbiztosul ajánlott tanácsnok Pencz József úr ellen e részben semmi észrevétel nem lévén, az ugyanannak felsőbbi helybenhagyás reményében ezennel ki-neveztetik, a czéh nyilatkozata pedig szükséges tudomás végett az illető folyamodó luth. tiszteletes urral közölni rendeltetik, s a közbenjött iratok visszaküldése mellett tudósítás elváratik, felolvastatván, az említettekkel másolatban kellő tudomás végett közölni rendeltetett.*

1852. ápril 6. 344. sz. Cs. kir. megyei főnöki hivatalnak f. évi 2639. sz. a. következő rendeletére: 2639. sz. *Schaubmajer Sámuel*, a váci luth. eklézsia gondnoka Pesten és Budán a váci luth. eklézsia javára segélypénz gyűjthetése végett felsőbb helyen esedezvén, miután a kérelem a segélygyűjthetés végett már mult évi 8436. sz. a. felsőbb határozat folytán innen megadatott, a folyamodó egyénisége

s megbizhatása iránt, a folyamodvány t. uraságodnak véleményes jelentés végett kiadatik. Pest, márcz. 19-kén. Pestilis-megyei cs. kir. főnök úr helyett a megyei titkár.“ — Tek. cs. kir. főszbiró úrnak 789. sz. a. erre hozott hátirata: 789. sz. Kiadatik e rendelet a mellékelt folyamodványnyal együtt oly utasítással, miszerint *Schaubmajer Sámuel* a vácz-i luth. gyülekezet gondnokának egyénisége s jelleméről a kérdéses tárgyra vonatkozólag kihallgatván a helybeli luth. gyülekezet előljáróit is, püspöki Vác város jelentését 8 napok alatt bemutassa. Kelt Vácztott, márcz. 23-kán 1852. *Pármiczky Ede* mk. főszbiró.“ Mire a nevezett luth. gyülekezet előljárói felszólíttatni rendeltettek, miszerint az említett eklézsia-gondnok jellege és egyénisége iránt az illető nyilatkozatot leendő fölterjesztés végett beadják mielőbb a tanácshoz.

Ápril 23. 383. sz. A helybeli luth. felekezet előljárói a f. évi 344. sz. a. kelt tanácsi meghagyással 815. sz. a. főszbirói rendelethez képest hivatalos jelentéseket előterjesztették, hogy a 8436. sz. a. főnöki rendelet mellett, eklézsiájok részére segélygyűjthetést magára vállaló helybeli lakos *Schaubmajer Sámuel* egyénisége és megbizhatósága ellen semmi észrevételök, sőt a mindig csöndes, becsületes és buzgó egyénnek ezen ajánlatát szívesen fogadják, kérvén az előjáróság egyszersmind, hogy a t. felsőbbség *Schaubmajer Sámuel* fáradozásában gyámolítsa. E bemutatott nyilatkozat az e tárgyban leküldött minden iratokkal együtt főszbiró úrhoz azonnal felküldetik oly kijelentés mellett, miszerint e város hatósága is *Schaubmajer Sámuel* csendes és becsületes egyénnek ismervén, ellene mi észrevétele sincs.

482. sz. *Schaubmajer Sámuel*nak a vácz-i luth. eklézsia félsegélésére segélygyűjthetési engedély megnyerhetése végett fölterjesztett s leküldött folyamodványaira cs. kir. megyei főnöki 4648. sz. a. következő tartalmú rendelet: „4648. *T. Pármiczky Ede* főszbiró úrnak! *Schaubmajer Sámuel* a vácz-i luth. felekezet előljárójának Pesten és Budán az említett eklézsia javára leendő segély gyűjthetése végett folyamodványai t. Uraságodnak folyó évi 1001. sz. a. felirata folytán azon megjegyzéssel küldetnek viszsza, miszerint az e részben m. é. 7185. sz. a. kiadott rendeletem értelmében járjon el. Pest, május 8., 1852. Pest-Pilis megye cs. kir. főnöke *Kapy* mk.“ — Tek. cs. kir. főszbiró úr 1238. sz. a. következő tartalmú hátirat mellett leküldvén: „1238. A cs. kir. főnökség által e folyamodványok hivatalomhoz érkezvén, azok oly utasítás mellett adattak ki P. Vác plgrmstrének, miszerint azokat az ezt illető luth. gyülekezetnek, a rendelet hiteles másának kiadása mellett kézbesítse oly megjegyzéssel, hogy a kérvényekben foglalt segélygyűjtés az azokban aláírt egyének, minthogy a luth. gyülekezet részéről ellene ez irányban kifogása nem létezik, illetőleg elő nem gördítették, az esedező levelekben érintett városokban megengedtetik; miután is a kézbesítésről nyert térítvény a rendelettel együtt visszazávaratik. Kelt

Vácson május 13-kán 1852. *Párniczky Ede* mk. fszbiró. — A leküldött 3 rendbeli folyamodványok a rendelet hiteles másával együtt a helybeli luth. felekezet előljáróinak téritvény mellett kézbesítettvén, a nyert téritvény az eredeti rendelettel együtt jelentés mellett tek. cs. kir. fszbiró urnak visszzaterjesztetett.

Máj. 25. 518. sz. A helybeli luth. eklézsia előljárói esedeztek, hogy mivel cs. kir. megyei főnök úr ő ngnak mult évi 7185. sz. a. kibocsátott leirata nyomán, tek. cs. kir. fszbiró ur 1238. sz. a. kelt rendelete értelmében, helybeli lakos *Schaubmájer Sámuel* urnak a váczi luth. eklézsia felsegélésére segedelemgyűjtési engedély megadatván s az említett eklézsianak a mult 1851. évi 8436. sz. a. cs. kir. megyei főnöki rendelet értelmében a segélygyűjtés megengedett, nevezett *Schaubmájer Sámuel* részére kiadott gyűjtő könyvet e város hitelesítse és pecséttel ellássa. — A kérelemhez képest hivatkozva a felsőbb kir. rendeletekre, a gyűjtő-könyvek hitelesítették és pecséttel elláttattak.

Azért is közöltük itt szóról-szóra ezen adatokat, hogy lássa az utókor, mennyi irkafirka és hivatali érintkezésbe került ezen kéregetési csekély ügynek elintézése ama gyászos emlékü birokrtikus kormány idején!

7. §. A váczi lutheránus felekezet egyéb ügyeinek ismertetése.

Máj. 25. 591. Cs. kir. kerületi főispán úr ő mgnak f. évi 6887. sz. a. rendelete következő tartalommal felolvastatván: „6887. Ngos *Kapy Ede* urnak! A váczi luth. hitvallású mesterek és legényeknek, az ottani czéh által a római kath. vallás szertartásaibani részvételre lett kényszerítésök iránt eszközlött vizsgálatról folyó hó 12-ről 4863. sz. a. tett jelentésből bebizonyulván azon tény, miszerint az említett czéh biztosa által az illető járásbeli fszbiró e részben kiadott rendelete ellenére a római kath. vallás szertartásaiban résztvenni vonakodó lutherhitűek pénzbeli birságokban marasztaltattak el, a felmutatott e tárgybeli iratok viszzsarekesztése mellett utasittatik Ngod, miszerint a fõnt nevezett czéh előljáróit, ily rendellenes eljárások roszalása mellett, hasonló ismétlés esetében büntetlenül nem hagyható viszzsaélésektõli óvakodásra figyelmeztetvén, s ha amennyire a birságok már tetteleg behajtottak volna, azokat az illetõknek viszzsaadatván, egyszersmind a váczi panaszló luth. prédikátornak, a járásbeli fszbiró ellen alap nélkül felhozott vádaskodásaérti szigorú megfeddése iránt, a bányavárosi protestáns eklézsia felügyelőség utján, annak mult áprilhó 15-ről 294. sz. a. e helyre tett felterjesztésére, kellõleg rendelkezék. Kelt Pesten máj. 17-kén 1852. *Augusz* mk. A másolat hiteleül *Kapy* mk.” — Cs. kir. megyei főnök úr ő nga f. évi 5388. sz. a. tek. cs. kir. fszbiró úr pedig 1490. sz. a. hasonló viszzsaélésektõli szigorú tartózkodás végett áttévén, e rendelet szük-

séges tudomás és ahhozi alkalmazkodás végett valamennyi czéhbiztosnak kiadatni végeztetett, az e tárgyban 651. sz. a. tek. cs. kir. főszbiró úr által kiadott rendelethez képest pótolólag.

Megjegyezzük itt közbevetőleg, hogy a váczai lutherhitűek temetkezési helyeül a régi időben a püspöki uradalom által temetőül kijelölve volt kis-váczai katolikusok temetőjéből mintegy 200 □ öl kihalasztott 1857. ápril 10-kén.

1859. decz. 21. 31. sz. Benkár Dénes urnak, mint a váczai luth. eklézsia igazgatójának, az ő hitfelekezete nevében benyújtott abbeli folyamodványa olvastatván föl, melyben kiemelve a hitfelekezet pénzübeli viszonyait és azon körülményt, hogy a felekezet egy külön tanítói állás szervezését szükségesnek látta, a tanítónak fizetésére a városi pénztárból bizonyos összeget meghatározatni kér. Ezen előterjesztett kérelemre nézve *határozatott*: „Elismerendő lévén, mikép a helybeli luth. gyülekezet tagjai és annak helybeni lakos és birtokos hivei a városi közpénztár részére mindennemű terhek viselésében adóznak, és e szerint azon terhek és községi kiadásokban is részt vesznek, melyek az évi költségvetésben a többi vallásfelekezetű tanítók évi járandóságaira számolás alá esnek, mely ezen közös teherviselésből kifolyt méltányos kéréshezi aránylagos hozzájárulásban a községi képviselőt magát annál inkább sem tarthatván vissza, minthogy ott, hol a nevelés szent ügye kérdésben áll, annak előmozdítására, habár áldozattal is, hatni, csak kötelességet lát; midőn tehát a nevezett felekezet részéről a tervezetbe vett tanítói rendszeresítendő fizetéshez hozzájárulás készségesen kinyilatkoztatik, a folyamodó felekezet által szintén beismarható lehet annak igazsága, hogy valamint mindazon tanítók megválasztásában, kik a községi pénztárból díjaztatnak, a községi hatóság felsőbbileg elismert befolyást gyakorol, épen úgy a luth. felekezet részéről rendszeresíttetni ohajtott tanítói állás betöltésénél nemcsak föntartja, sőt a fizetési hozzájárulásnál felhozott méltányosság elvénél fogva a folyamodó hitfelekezet előtt a hatósági jogos beavatkozást elfogadva lenni biztosan hiszi, és csakis ily értelemben, annak világos kikötése mellett, hogy mindannyiszor, a mennyiszer a felekezet részéről tanítói fölvétel rendeztetik, beavatkozását gyakorolni kívánja, a község hivei számát arányba véve, tanítói évi járandóságul készpénzben 40 frtot, és a már eddig is kiadni szokott két öl tölgyfa beszámításával összesen 3 öl tölgyfa kiszolgáltatása állapittatik meg. Ezen intézkedés felsőbb megerősítés végett a cs. kir. szbirói hivatalnak fölterjesztetni végeztetett.

Záradékuul fölemlítjük itt, miszerint jelenleg a váczai luth. felekezet hiveinek száma helyben 145, a fiók-eklézsiaiakkal együtt 423, míg 1815-ben a püspöki városban 19, a káptalaniban 8, és így összesen csak 27 lélek létezett. — Iskolájokban a tanulók száma 13—15-re megy. — Tiszteletes már számos évek óta *Tornyos Pál* úr.

1. §. D) Az izraelita hitközség története.

Váczon, a tilalom ellenére, már az 1727. év előtt lappangtak zsidók és pedig többen; mert ezen évben megkísérlették itt behozni vallásuk gyakorlását. Kitűnik ez *gr. Althánn M. Frigyes* váci püspök leveléből, melyben 1727. ápril 4-kén *Nápolyból* így ír a váci sz. székhöz: „Föntisztelt uraságaitoknak mult hó 10-ről hozzám intézett scrait megkaptam, és azokból bőven megértettem, hogy mit akartak nekem a zsidók alattomos gyülekezeteiről tudtomra adni. Minthogy pedig épen ezen ügyben mielőtt a most mondott zsidókat megfenyithetném, világosabb és körülményesebb tudósításra volna szükség, Uraságaitokat ezennel komolyan megbizom, miszerint ezen botrányos esetre nézve, igazi és szigorú nyomozást rendeljenek el minél előbb, és engem aztán az egész eset mibenlétéről minden körülményeivel együtt tudósítani el ne mulasztzák.“ Aláírva van *gr. Althánn M. F. bibornok és váci püspök*. Ezután sajátkezűleg a főpásztor a levél alján balra még ezt jegyzi meg: „A melyekhez csatolok titkos iuridicai utasítást is, hogy én kívánom tudni: „vajjon voltak-e támogatva némely keresztényektől, és pedig kitől vagy kiktől, hogy az én további intézkedéseimet megtehessem, minthogy a vallási tárgyban ennek csekélyisége nem létezik.“

A sz. szék ennek folytán, 1727. évben, főkép *ápril 29-kén* és a következő napokon a nyomozást megtette, meghallgatva lettek a következő tanúk, a befoglalt ügypontokra nézve, a következő mód és rend szerint: Arról, hogy 1. *tudja-e?* — 2. *látta-e?* — és 3. *hallotta-e a tanu?* A mult *márcz. 7-kén* a külső uradalmi vendéglőben, az ujonépített hidnál, t. i. a zsidó-szobában, hogy váci és külső zsidók számosan egybegyűlve, magoknak keresztény zenészeket fogadtak? zenét tartottak? és mulatságot vezettek. daczára a keresztények kántorbőjti ajtatosságának és bőjtiének? meddig tartott a táncz és mily személyek tánczoltak? — 2. Tudja-e, látta-e vagy hallotta-e a tanu, hogy *ugyanazon zsidók a közvetlen következő napon, t. i. a legközelebbi szombaton, az ő áhitatosságuk ünnepélyes gyakorlatát mint valami valószínű zsinagógában megtartották?* — 3. Beszélje el a tanú, hogy közülök körülbelül, és pedig először a táncz alkalmával, aztán pedig az ő áhitatosságuk alatt, mennyien lehettek öszszegyülekezve? — 4. Vajjon ugyanazon szállodában volt-e áhitatossági gyakorlatuk is, és pedig kinek engedélye és hatalmából? — 5. Vajjon a tanu nem dolgozott-e a zsinagóga részére, támlákat és egyebeket készítve oda? — 6. Vajjon nem tudta-e alattomban a tanú, hogy kinek engedélyével kísértették meg az előrebocsátottakat? és hogy ki volt nekik e tárgyban védnökük? — 7. Az itt említettekben kik volnának az alkalmas tanúk?

2. §. A tizennégy tanú hivatalos kihallgatása.

A 14 kihallgatott s megesketett tanúk neve, kora s állapota a következők: 1) *Pigmond Ferencz*, 46 éves, uradalmi katona, ápril 29-kén; — 2) *Schiesl Ferencz* asztalos, 57 éves, május 9-kén; — 3) *Czusauer Mihály*, 38 éves, zsellér ama szállodában; — 4) *Bea Ignác* lakatos, mintegy 20 éves; — 5) *Schwarz Jakab*; — 6) *Prunthall József*; — 7) *Piva Mihály*; — 8) Tóth (Slovák) *Pál*; — 9) *Czintauer Bertalan*; — 10) *Buricza Mátyás*; — 11) *Szücs Jakab*, május 12-kén tette vallomásait; — 12) *Czimbalmos János*; — 13) a korcsmáros május 26-kán; — 14) *Tirst János*, 45 éves, a pálinkamérő zsidónál 4 hó s 10 napig szolgált. — Ezek közül, a többi közt, a 3-dik tanú a 4-dik pontra nézve vallja, hogy midőn a külsők összegyülekeznek, a kamrába veszik magokat s énekelni hallatnak. Hozzáteszi, hogy a szomszédfalvakból nem gyülekeznek többé annyian össze, mióta a főtdő úr által meglepettek. Megvallja, hogy az előbbi héten annyi sok zsidó gyült egybe, hogy a pálinkás zsidónál éjszaka mind el nem férvén, még ő hozzá is hatan jöttek éji szállásra, de reggel mind elmentek. Különösen márcz. 8-kán egész zsinagógát tartottak. — A 4-dik tanú a 4-dik kérdésre feleli, hogy egyszer szombaton az ablakon betekintvén, látta őket zsidóöltönyök s kalapokkal, s lámpák világa mellett zsinagógázni. — Az 5-dik kérdésre vallja, hogy *Matkovics* uradalmi tisztartót hallotta védnökökül említett. — Az 5-dik és 6-dik kérdésre megjegyzi, hogy a *sánta Ignác* zsidótól hallotta volna, hogy nekik nincs mitől tartani, mert a tisztartóval már mindent elintézték volna.

A 8-dik tanú vallomása szerint is, a sz. széktől kiküldött plébános nyomozásakor a zsidók az uradalmi tisztartóra hivatkoztak, s azonnal ekkor is mindjárt ehhez sietett egy zsidó. — A 9-dik tanú úgy nyilatkozott, hogy a midőn a főtdő plébánnus úr a betakart tiz parancsolatot tőlök elvenni akarta, azok ellentállva kijelenték, miszerint *ők ama parancsok tekercsét az uradalmi tisztartó tudta és parancsa nélkül ki nem adják, a kihez is azonnal menekültek*. Ugyanezt vallotta a 6-dik kérdésre nézve a 10-dik tanú is. Végre a 14-dik tanú az első kérdésre nézve tudja, hogy a zsidók sz. Mihály ünnepe körül, mintegy 30 férfi, s ezeken kívül sok ifjú, gyermekek és aszszonyok egybegyültek, mind a helybeliek, mind pedig a vidékrőliek, legtöbbnyire fehér öltözetben valának, s feltett kalappal a legnagyobb ünnepélyességgel végezték imáikat; a zsinagóga falain 24 lámpa égett, s a hol a 10 parancsolat tekerese tartatott, ott 12 gyertya világa ragyogott; a legnagyobb zajjal és szokott énekléssel végezvén istentiszteletöket. A *sánta*, pálinkamérő zsidónak ipja vitte a rabbinus tisztét, és látta a tanú, hogy egykor az gyermeket is metélt körül a zsinagógában, mely padok, támlák, s gyertyákkal bőven ellátva volt; a 10 parancsok előtti függönyök zöld bársonyból voltak, a 10 parancsolatot karjaikra vevők köpenyt viseltek; az egyiknek köpe-

nye cseresnye-szinű, a másiké violaszinű bársonyból volt arany-paszomántra. Volt pedig 2 tiz parancsolatjuk, az egyik a helybeli kereskedő volt, a másik pedig hogy kihez tartozott, azt a tanú nem tudja.

Főtdő Fidler Béla váczai plébános úr a zsidóknak az új püspöki korcsmábani vallásgyakorlatokról a püspöki sz. székhöz ezen értesítvényt intézte: „Legkegyesebb és legtiszteltebb uraim! Tetszett a tő püspöki hivatalnak engem már többször megbízni, miszerint a helyi zsidókra nézve, kik arról gyanúsak, hogy több más, itt a szomszédságban időző zsidókkal együtt, a városon kívül épült új püspöki korcsmában lévő lakban, az uradalmi pálinkafőző zsidói vallásuk szabadgyakorlatát tartanak, az én parochiális kötelmem szerint, szorgalmasan felügyelnék; valamint pedig arra nekem nagy gondom volt, úgy, midőn a legközelebb elmúlt sz. kántorbőjti napokon, jelesen szombaton, ezen folyó márcz. hó 8-kán, egy az uradalmi nevezett korcsma közelében fekvő beteg, öreg protestáns megtérítésére voltam hivatta, és ott e tisztemet szerencsésen elvégeztem volna, mint onnét visszatérő ugyanazon háznak gazdája által kísértetvén, hat zsidót láttunk elhaladni a mondott zsidó pálinka-főző-ház felé, a melyben vallásuk szabad gyakorlására voltak özsze gyülekezendők, amint értesültem; ennél fogva minden eshetőségre a most mondott gazdát, még két más akkor jelen volt, de különben előttem ismeretlen váczai lakosokat föl kérve, a többször említett pálinkafőző zsidó lakába mentem velök, és annak kamrájában már mind felnőtt, körülbelül 40 zsidót találtam, azok gyermekein és nejein kívül, a kik majdnem olyan számmal az azelőtti szobában voltak, s zsidó-istenítiszteletüket az ily uradalmi helyen, mely valóságos zsinagóga módjára volt elkészítve, szokott öltönyeikben szabadon gyakorolták, jelenlétén az általam tanúkul föl kért s előttem ismeretlen váczai lakosok is.

Minden zsidók közül egyetlen ismerőset, váczai zsidót kérdeztem: „Hogy merészelnék a tő püspöki sz. székhöz tilalma ellenére nyilvánosan gyakorolni vallásukat, megfélekedezni a tilalomról, melyet én velök annyiszor közöltem?“ Aztán, midőn a kamara ajtaját betettem, mindnyáján az ablakból köszöntöttek, majd az udvarban körülvettek, egyik arannyal, mások meg másképen kíséreltek megvesztegetni, miket én el nem fogadván, kinyilatkoztattam, hogy a maga útján fogom a bajt orvosoltatni. Azután pedig, midőn a mlgos elnök úr javaslatára, Pfister urhoz, mint a világi igazgatás első folyamodványú ítélőszéke elé járultam volna, és az ügyet a tisztartó jelenlétében neki kijelentettem, főképp ezt kaptam felelet helyett: „Ezen eset az első, mit nem kell oly szigorún venni; de midőn a dolgot tovább sürgettem volna, a váczai zsidó is ott lévén, az ő jelenlétében a tisztartó úr, nem tudom, gyűlöletből, vagy az egyházi állapot vagy a joghatósága becsémrléséből-e (németül beszélve, akár az én zavarba hozásom, akár pedig a zsidók pártfogásául), ezeket védelmezni kezdte, állitva: „Az ily gyakorlatokban békés módon léteztek már három

püspök alatt, és az iránt senki által sem emeltetett soha valami kérdés. De másodszor, midőn a tdő sz. szék által ennek jegyzőjével az iránt Pfister urhoz küldtettem volna ki, ő urasága, a föntebbi két ének és indokok beszélgetés alakjában előhozatván, kijelentette, hogy ő ez ügybe avatkozni nem akar, hanem ha e fölött a tdő sz. széeknek valamit végezni tetszik, azt küldje át a tisztartó úrhoz. Azonfölül ugyanazon váczí zsidó tegnap hozzám jöven, 30 frtot ajánlott, csak hogy ezen ügyet csöndesen intézzem el. Minélfogva az említettek fölött hiteles és lelkiismeretes tudósítást teszek, és maradok a tdő püspöki hivatalnak állandóan legalázatosabb szolgálja: Fidler Béla mk. váczí parochus.“¹⁾

A sz. szék a tanuk vallomásait 1727. jun. 13-kán küldte el a főpásztornak Nápolyba, valamint a Fidler-féle értesítvényt is.

3. §. A sz. szék által tett ezen jelentések következménye.

Ezen, s a többi rövidség okáért itt föl nem hozhatott tanuvalomásokból bőven kiderül, miszerint 1727-ben Vácztól már több zsidó lakott, a kik itt a vidékiekkel alattomban már gyakorolták vallásukat, és pedig Matlekovics püspökuradalmi tisztartónak titkos védnöksége alatt!²⁾ — A sz. szék a nyomozó iratokat Nápolyba a főpásztorhoz áttévén, ez az iratokat egy igen szakavatott jogtudósra bízta vélemény-adás végett. A ki is különösen a zsidókat az egyházi kánonok ellenére védelmező, és így egyháza, főpásztora ellen vétő, háladatlan uradalmi tisztet látja példásan megbüntetendőnek, számkivetés, és egy időre a templombóli kizárással vélvén őt méltán büntetendőnek. E sorok mellé a főpásztor nehéz, öreg ember kezére mutató írással e szavakat jegyezte: „*Loco exilii pro nunc ponatur poena, ut Civitatem Vaciensem loco carceris teneat, donec rationem Administrationis reddiderit et ad meum arbitrium.*“³⁾

Ugy látszik, hogy a főpásztor ekkor a zsidókat engedetlenségökért a városból kitiltotta, az akkori törvényes szokások szerint; mert bizonyos Natl Márk váczí zsidó kereskedő ugyanazon 1727-ben folyamodik mlgos és földő Berkess András heracliai püspök, váczí nagyprépost s sz. Mihályról nevezett hatvani prépost, ő fmgá Althánn váczí püspök segéde, s a lelkiekben általános ügyhallgatójához, hogy az uradalmi tisztetekhez, a váczí püspökhöz intézett irat folytán azoknak e városból a zsidók kitiltását kellvén foganatosítani, neki, míg a helybeli s a megyében itt-ott adósságait beszedeni, tehát leg-

¹⁾ A zsidók vallásgyakorlatát illető ügyiratok közt a püspöki irattárban. —

²⁾ Acta circa Judaeos Religionis suae Exercitium Vacii inducere volentes, de anno 1727. Inter Acta mixta Parochiarum Vac. Két ivre terjedő irat ivrében. De kár, hogy ezen érdekes irat közepe a negyedréti összszeajtás folytán jó darabra kitörve van! — ³⁾ A biboros főpásztor 1727. aug. 29-kén Nápolyban kelt iratában meghagyja a sz. széeknek, hogy a zsidóknak kedvező váczí tisztartó ellen az eljárást azonnal megindítsák.

alább ez év végeig engedtetnék meg neki, a városban megmaradni, annál is inkább, mert a pálinkaházat, melyről az a gyanú, hogy ők ott zsinagógát akartak állítani, azt teljesen kiüríteni, s abban többé mit sem tartani elhatározta, s már a másik zsidó is innen elköltözött volna, valamint ő maga is már nézett más tartózkodási hely után, de még ilyenre idáig nem talált.¹⁾ — Ugyanazon *Berkess András* parancsa folytán, mint a főtdő Plebános értesítette a váczi zsidókat, ezeknek 1727. decz. 1-jén a sz. szék előtt megjelenniök kellvén, *Moyses Jakab* váczi uradalmi zsidó folyamodik alázatos kérvényében, hogy adóságaik rendbehozása végett, s testvére meg sógora hazajötteig nekik az idő, a megjelenésre, halasztatnék el.²⁾

4. §. A magukat tisztázó váczi zsidók.

Még ugyanazon 1727-ben folyamodó iratot terjesztettek be a váczi zsidók *Berkess András* npréposthoz, melyben *tisztázzák magukat az ellen, mintha ők a tdő váczi sz. szék engedélye nélkül zsinagóga-fölállítást merészkedtek volna megkísérteni.* „Minthogy értésünkre esett volna, írják azon kérvényben, miszerint a fönt tisztelt Uraságodnak jelentés tétetett az iránt, mintha mink az ujon épült uradalmi szállóban zsinagógát állítottunk, és abban a mi zsidó ajtatoságunkat és lármákat gyakoroltunk volna: megvalljuk ugyan, hogy a mi volt szombati napunk idején, ugyanott a mi kamarai dispensánkban (ahol az üst, pálinkafőzői eszközök és ruháink tartatnak), a mi gyermekeink akadályá miatt tettük légyen azt, főképen pedig midőn a másunnét vásárookra menő zsidók hozzánk jöttek és nálunk állomást tartottak volna; zsinagógát pedig kegyes engedély nélkül nem állíthattunk és rabbinust sem rendelhattunk s ezt tartanunk lehetetlen volt nekünk, minthogy mi szegény idevaló zsidók vagyunk. És ha mlgos és főtdő Uraságod parancsa és akaratának úgy tetszik kegyesen intézkedni, mi ezektől is a legalázatosabban tartózkodni fogunk, és közülünk kiki az ő szobájában fogja végezni zsidó-imádásait. Azért hát a legalázatosabban bocsánatot kérünk és a fölött legkegyesebb parancsot.“ — *U. i.* „A tiltott időbeni zenéről, mely ott történt volna, mi itt a városban lakó zsidók épen mit sem tudunk. Mlgos és Főtdő Uraságodnak legalázatosabb szolgálai és alattvalói: a váczi uradalmi zsidók.“³⁾

5. §. A váczi zsidók állapotának további történelme.

A zsidók, ugy látszik, még sokáig nem birtak itt szabad vallás-gyakorlatra szert tenni és terjeszkedni. Mutatják és bizonyítják ezt a városi Jegyzőkönyvekben rájuk vonatkozó számos adatok. Így

¹⁾ Ld. Acta circa Judaeos etc. — ²⁾ Ld. u. o. — ³⁾ Ld. a püspöki irattárban az ide vonatkozó adatokat.

1809. aug. 1-jén Schmerbauch Ferencz, Vajnicz József és Heuzer Menyhért helybeni üvegesek panaszt emeltek *Trompach Tamás* német szabó ellen, hogy ennek házában *üveges zsidók* szobát béreltek ki, s az ő károokra folytatják alattomban az üvegeességet. Mitől a zsidók eltiltattak, *Trompach* pedig megintetett, hogy többé ily zsidóknak szállást adni ne merészeljen. — 1810. okt. 5. *Holitszer Lázár* ó-budai lisztkereskedő zsidó személyesen megjelenvén, a város által néhai *Herrl Máté* özvegyétől vett házban levő boltot e folyó hó 1-től számítandó évre 160 frton kibérelte olyképen, hogy abban sem ő, sem más zsidó nem árulhat, hanem lisztjét más, kath. ember által árulhatni tartozzék, ha különben tenni merészkednék, idő közben is a boltból kitiltatni fogna.

1181. nov. 26. A helybeni mészárszékek haszonbérletéről az itteni mészárosok szerződésük leteltével lemondván, tekintet nélkül a válásra, csőd lőn hirdetve. Az uradalom beleegyezésével azon javak élvezete mellett, melyeket az előbbi haszonbérlők birtak, két *gyönyösi zsidó*, *Zenner Mátyás* és *Player Farkas*, kik e város részéről jó bizonyítványt mutattak elő, vette ki haszonbérbe 3 évre a vácsi 7 mészárszéket. *És így ezek voltak, az első jogosult vácsi zsidó lakosok az újabb időben.* Csak az egy *Mitterhoffer Ádám* tanácsbeli volt, ki a zsidókkal kötött szerződvényt nem írta alá, nem akarván, hogy azok itt Váczon befogadtassanak. — Decz. 20. Ezen két mészárszéki haszonbérlő zsidónak nem lévén szabad itt házat venni, a város *Herrl féle* házat bérelték ki lakásra évi 400 frt haszonbérben, a lakás 1812. márcz. 31-kén kezdődvén. — 1813. márcz. 31. *Zenner Mátyás* haszonbérlő mészáros zsidó, még a mult évi újévre szerződött *Pintér János* csizmadiával, hogy annak házába fog zsellérül beköltözni. Ez azonban csak 1813-ban történt meg. *És így ezen csizmadiamester volt az első, kinek házában állandóan kezdett zsidó lakni.*

1814. febr. 17. Helybeni szappanyos *Prettenhoffer Ignác*¹⁾ folyamodványt intézett a városhoz, melyben azon könyörög, hogy miután már a helybeni haszonbérlő *Zenner Mátyás* zsidónak a *gyertyahuzás* is megengedettett, vetné magát közbe a tanács ő *Mlgánál*, hogy ezen zsidó a nevezett iparágtól eltiltassék, s ez neki mint rég adózó mesternek engedtetnék csak meg, kötelezván ezen esetben magát; a közönségnek, a vgyei árszabály szerint, jó gyertyákat szolgáltatni. A tanács erre sajnálattal emlité föl, hogy a nevezett zsidó már nemcsak a szappanyos mesterségbe avatkozik, sértvén ez által a czéhek szabadalmait, hanem a *Mlgos* uraságtól még a hattyú-korcsmát is kibérelte. Minthogy a gyertyamártást a szbiró közbenjárása eszközölte ki részére, a tanács által a szbiró úrhoz ez ügyben kiküldött bizottság azon jelentéssel tért vissza, hogy igaz, miszerint az *Uraságnál* ő eszközölte ki részére az engedélyt, mert már nem győzte a szappanyosok elleni sok papaszt hallgatni; de ha az *Uraság*

¹⁾ Az újabb korban hunyt el öreg korban.

ezen engedélyt visszavonja, ő azt épen nem ellenzi. Szintén egy bizottság küldetett tek. *Lauró* praefectus úrhoz is oly kéréssel, hogy a zsidótól nemcsak a gyertyamártási engedély visszavételessék, hanem a hattyú-korcsma is másnak, kereszténynek adassék bérbe, s azért mindkettőre nézve jónak látta tanács, a Mlgos Urasághoz egy kérést adni be. Az volt ugyanis terve a városi hatóságnak, hogy a *mészárszéki szerződvény leteltével, mi sem kötvén helyhez a zsidót, ő a városból teljesen kiszoríttassék, a mészárszékek ismét kereszténynek adatván oda haszonbérbe.*

Febr. 18. A kiküldöttek jelentették, hogy a folyamodványt ő Mlghoz beadták, ki is arra azt válaszolá, miszerint ő *épenséggel nem akarná a zsidóságnak e városbani elszaporodását, sőt azt kívánja, hogy a csak szükségből befogadott haszonbérlet zsidók, mihelyt a város más mészárosokat kaphat, a városból kiköltözködjének.* — A hattyú-korcsma nézve pedig megjegyzé ő mlgá, hogy azt a zsidók az ő tudtán kívül vették ki haszonbérbe, s erről ő csak tegnap értesült. Mivel pedig átlátná, hogy a zsidók a hattyú-korcsmát oly végből vették ki haszonbérbe, hogy a mészárszékektől elcsévén, ezen haszonbérlet színe alatt a városban állandóan letelepülhessenek. Ennek meggátlására azon korcsmát haszonbérbe átadatni ajánlotta, meghagyván, hogy a tanács gondosan ügyeljen arra, miszerint a zsidók a városban semmi szin alatt legcsekélyebb telket sem vásárolhassanak, ez nem lévén nekik megengedve, sőt a vidékről ide vándorló zsidókra is legéberebb őrszemmel legyenek.

Aztán előadák ő Mlgnak, hogy a haszonbérlet zsidó már a gyertyamártásra, szappankészítésre és ezek árulására is a Mlgos Uradalomtól engedélyt bir, és noha a szerződvény szerint köteleztetnek a kiszabott módon a fagygyút a szappanosoknak kiadni, ezt sem teszi, azt állítván, hogy a szbiró úr e kötelezettségtől őket fölmentette legyen. Mire ő Mlgá megjegyzé, hogy a gyertyamártási engedély az ő tudtán kívül adatott a zsidónak, és ő ezt nem helyesli; mert ha mindenkinek szabad a mesterségekre avatkozni, akkor minek s mire valók a csehek? Ami pedig a szerződvényi czikkek megtartását illeti, ajánlotta ő mlgá, hogy erre a zsidó a vgye által szoríttassék. — Mire a püspök ő mlgá végzése az ezen évi márcz. 11-ki ülésen felolvastatván, az erre következő jkőnyvi végzést az 1815. decz. 1-jén tartott úrszéki határozat kitöröltnek és megsemmisítettnek nyilvánította.

1814. nov. 29. tek. *Lauró Gáspár* plenipotentarius úrnak a 935. sz. a. a városi tanácshoz küldött azon levele, melynél fogva az ó-budai zsidó *Hobitser Lázár*nak lisztárulásra a város boltjában, az uraságnak tett jelentés nélkül, adott engedelem miatt, a tanács megdorgáltatik, s egyszersmind meghagyatik neki, hogy nemcsak ezen most említett zsidót, hanem a többieket is, kik az Uraság engedelme nélkül itt laknak, 15 nap alatt a városból való kihurczolkodásra utasítván, abból végkép kitiltsa. E tárgyban végeztetett: „Jelentessék meg tisztelt uraságának, miszerint az említett *Hobitser Lázár* ó-budai zsi-

dónak a városházi bolt lisztárulásra nem oly végből adatott át, hogy itt lakhassék, hanem oly föltét alatt, hogy azt csak letéteményképen, használván, abban nem maga, hanem keresztény által árulhassa az Ó-Budáról Vácra hordatni szokott lisztjét; amint is valóban azt *Csekó József* szabómester által szokta árultatni. Következéleg ez által az Uraság jogainak mi sérelme sem történvén, sőt ezen árulás a közönségre előnyös lévén, ha csakugyan annak a Mlgos Uraság a lisztárulást itt továbbra is meg nem engedné, eltelvén a jövő sz. Györgynapra ama bolt haszonbérleése, az itteni árulástól eltiltatni fogna. Jelentessék meg aztán az is, hogy a tanács tudtával itt a városban a mézsárszékek haszonbérlején kívül, egyedül az ő bérlő társának, a meghalt *Player Farkas*nak özvegye lakik, de ez is férjhez adván leányát, Budára szándékozik innét elköltözni.

Decz. 6. Erre a Mlgos Uraságnak azon végzése érkezett, hogy a városházi boltnak *Holitsér Lázár* ó-budai zsidói általi bírása a jövő sz. György napjaig megengedtetik, s egyszersmind rendeltetik, hogy jövőre az Uraság engedelmé nélkül sem ezen zsidó, sem más a városba be ne fogadtassék. — *Decz. 14.* (Gazdászati ülés 100. sz.) *Tek. Lauró Gáspár* plenipotentiarius urnak a város tanácsához e hó 13-kán írott levelére, melynél fogva *Zenner Mátyás* haszonbérlo zsidónak gyermekei itteni iskoláztatása idejére, az itteni lakengedélyről szóló püspök ő mlga rendeletének másolatban történt megküldése mellett arról: vajjon az uradalmi hatyú-korcsmát a város nem szándékoznék-e azon áron kivenni haszonbérbe, melyet azért az említett zsidó ajánlott? erről 8 nap alatt tudósíttatni kíván. A zsidónak lakengedélyi irata a mai tanács-ülés irományai közé tétetett, ama korcsma pedig, a bordrágaság miatt korcsmárost találni nem lehetvén, haszonbérbe nem vétethetik.

6. §. A váczi zsidók történelmének folytatása.

1815. jan. 20. Az ó-budai lisztes zsidónak, *Holitsér Lázár*nak, az Urasághoz az iránt tett folyamodására, hogy a város boltját rakhelyül jövőben is megtarthassa közbejött végzés: hogy a város, ha annak jövőre is boltját haszonbérbe kiadni akarja, ez iránt maga folyamodjék az Urasághoz, felolvastatván, *végeztetett: „Az efféle az Városnak jövőendőbeli meg kerítésére intézett Végzés nem érdemelvén az Tanútskozást, tétessen az Leveles Tárbán.”* — *Febr. 10.* Felolvastatott *Holitsér Lázár* lisztes zsidónak azon folyamodványa, hogy mivel az Uraság által a városházi, általa ekkoráig rakhelyül birt boltnak további haszonbérleése megtiltatott, a város oly lépéseket tenne, hogy ama boltot ő tovább is birhassa. *Végeztetett: „Némelly rosz következtetések végett a kérdéses tárgyba avatkozni tanácsos nem lévén, ezen folyamodás félre tétetni rendeltetett.”* — *Ápr. 8., 23. sz.* (Gazdászati ülés.) A városház alatti üresen maradott boltok egyikét *Zenner Mátyás* zsidó is kibérteni akarván, *miután a tanács annak a*

városból leendő elköltöztetésére a Mlgos Uraságnál a lépéseket megtette, neki a boltot haszonbérbe nem adta ki.

Megjegyezzük itt, hogy ezen zsidóval nagyon meggyűlt a városnak baja, és hogy 1815. évben a püspöki városban 10 zsidó létezett, a káptalaniban egy sem.

1821. jul. 12. Több szomszédai által Schapauer Antal az iránt vádoltatván, hogy a mindenféle jött-ment vidéki zsidóknak nemcsak országos vásárok alkalmával, hanem azokon kívül is szállást adni szokott, s háza padlásán már dohányozni tapasztaltattak, a vádolt oda utasítottatott, hogy többé, országos vásáron kívül, a városháztól nyerve rendő engedély nélkül szállást adni ne merészeljen, s az ő háza a rendőrkapitányi hivatal különös figyelmébe lőn ajánlva. — **1822. nov. 26.** A házaló batyus zsidóknak a házalás csak az iránt főnálló rendelet szerint, a nmlgú httö-tanács irata mellett engedtetvén meg, azoknak hetenkénti itt tanyázásuk, a tolvajlások és a házaknál való lappangásuk által okozható tűzvések kikerülése miatt meg nem szenvedtetvén, az azokra szállás-adásukkal alkalmat nyújtó házigazdák is megbüntettetni fognak.

1823. ápril 18. A szomszédok panaszt emeltek Rezetka Jánosné ellen, hogy házában éjjelenként zsidók lappangván, italok gondatlan főzésével már majdnem nagy tűzvészt idéztek volna elő, ha a szomszédok azt hamarosan el nem fojtják, azért e bajt orvosoltatni kérték. Miután ezen püspöki városban a zsidók tanyázása különben is tilalmaztatik, a vádolt nőnek szigorúan meghagyatott, hogy zsidókat többé be ne fogadjon, ha csak magát kemény büntetésnek kitenni nem akarja. — **Decz. 31.** A püspöki uradalomtól a pálinkaméresi jogot Kánitz Móríciz zsidó három egymás utáni évre haszonbérbe vétén, lakója lett e városnak. — **1824. aug. 6.** Minthogy a helybeli szappanyosok, többszöri birói megintés után is, a közönségnek gyakori panaszra adtak okot, a szappant és gyertyát sokszor drágábban, vagy éppen nem is adván a népnek, míg a zsidó a szűk időviszonyok közt, a vgyei árszabály szerint, a népet az érintett cikkekkel ellátta, valamint 1809. évben is, midőn a váczy mészárszékek kibérlésére a helyi mészárosokat keményebb móddal kelle kényszeríteni, de azokat az egész országban tett hirdetés után is, senki más kivenni nem akarta, a székeket felvállalván, a maga kára, sőt vagyona fogyatkozásával is a közönséget jó hússal ellátta, 1814. s 15-ben is a Mlgos Uradalom a szappan- és gyertya-árulást Zenner Mátyásnak megengedte, mivel az a közönségre igen hasznos volt.

1826. aug. 25. Zenner Mátyás zsidó által füvekből készített s jó gyógyhatású u. n. „svéd csöppek“-et Eckstein kir. tanácsos úr őnga, mint orvos ártatlannak nyilvánítá, s azokkal ő maga is élni szokott. Midőn ennek daczára a helybeli orvosok, gyógyszerészek s Pest vgye főorvosa, Forgó György is, az 1826. decz. hóban tartott gyógytári vizsgálat alkalmával e gyógyszer elárusítását eltiltották, Varju Péter, Kovács Ferencz, Holecz József, Hiros Sándor s több más

helybeli polgárok folyamodványa következtén, a tanács, felsőbb helyeken tett közbevetése által, e tilalom visszavonását kieszközölte. Mikép ez az 1827. jan. 16-ki ülésen előfordúl. — *Márcz. 13.* Ez a Zenner bizonyítványt kapott a várostól arról, hogy itt lakta alatt magát becsületesen viselte.

1838. aug. 7., 649. sz. Véleményes nyilatkozás végett *Nedeczky Gáspár* urad. praefectus úr átküldi *Krätzmer Ignác* seb- és barom-orvosnak itteni megtelepedhetése iránt benyújtott kérvényét. Mire az urad. praef. úr tudósíttatni végeztetett, hogy noha Váczott zsidó még letelepedést nem nyert, minthogy azonban a folyamodó „*Királyi Diplomával jeleskedik, az ilyenek pedig ország szerte folytathatják tudományuk gyakorlását, ennél fogva a Tanács e tárgyban nem is bocsátkozhatik.*” — Ezen orvos sok évek multán halt itt el. **1839. decz. 2.** A nmlgú uradalom tiszti ülése ezen évi nov. 23-ról kelt végzésénél fogva, arról is mielőbb kíván a városi hatóság által tudósíttatni, hogy: *hányan és kinek engedelmével laknak itt állandóan zsidók?* A tanács által megbízott *Heuser János* városi hadnagy decz. 14. ülésen 1624. sz. a. bemutatván az itt lakó zsidók jegyzékét, azon jelentést teszi, hogy: *P. Vác városában állandóan a zsidók lakást nem tartanak.* E jelentés a tiszti ülésnek fölküldetni végeztetett.

1840. jun. 3. 683. sz. A nmlgú uradalom tiszti ülése ezen évi 634. sz. a. végzése által szoros kötelességévé teszi a tanácsnak, hogy: *a netán helyben lakó zsidókat innét kitiltsa haladék nélkül.* Miután a nevezett városi hadnagy ezúttali hivatalos jelentése szerint, P. vác városában talált zsidókat azonnal az uradalomnak e részben kelt végzése (f. é. 30. sz. a.) vételével innét kitiltotta, tudósíttatni rendeltetik a tisztelet uradalom, miszerint, *ha Váczott még zsidók találtnának, azok nem a püspöki, hanem a káptalani részen lehetnek.* — *Aug. 12., 929. sz. a.* *Maisner Ferencz* és több helybeli adózó polgároknak a zsidóság helybeli letelepedhetésének meggátlása végett, a tanácshoz beadott folyamodványuk következtén, ez ő Nmlghoz egy alázatos kérelmet nyújtott be. — *Aug. 22. 956. sz.* A zsidóknak az 1840. 29. tvczik erejénél fogva engedett szabad lakhatás meggátolása végett, némely helybeli lakosok által ő nmlghoz a folyó hó 10-ről benyújtott, és a tanács részéről ugyanezen hó 17-ről szintén ő nmlgnál tett alázatos előterjesztéssel támogatott folyamodása következtén, ez utóbbira hátíratként kiadott kegyes határozat, hogy t. i.

„*Ámbár Püspök Ő Excellentiája ezen Város lakosinak sorsát szíven viselné, miután azonban a zsidók jövőendő állapottyáról a legközelebb befejezett országgyűlésen törvény hozattatott, az alkotott törvénynek pontos megtartása pedig hazafiúi kötelessége volna, oda utasította légyen Uradalmi tisztségét, hogy e részben a netalán előforduló esetekben a törvény szoros értelme szerint intézkedgyen,*”, felolvastatván, noha ezen kegyes határozatban ő nmlgnak nemcsak alattvalói sorsa fölötti atyáskodó gondosságát, hanem az alkotott törvények sérthetlensége iránti hazafiúi lelkesedését is nyilván ta-

pasztalni lehetne; mivel mindazonáltal a zsidóknak a város kebelébe leendő tolakódása miatti közaggodalmat a nevezett határozat meg nem szüntetné, s egyszersmind tudva volna az is, hogy az országgyűlés érintett tvczikkelye ellen a városi hatóság nem intézkedhetik, de oly eszközökről gondoskodhatik, melyek a zsidóknak ide csődülését nehezítenék, egyhangú megállapodással végeztetett:

„A város házzal bíró lakói részenként, a városházra fölhivatván, a folyamodók kérelmének előttök történt felolvasása után értesítesenek azon káros következményekről, melyek a zsidók helybeni letelepedéséből származhatnak, és javaltassék nekik, hogy azok kikerülése tekintetéből, házaikban a zsidóknak állandó szállást adni vonakodjanak. Azok pedig, kik e javaslatra hajolni, és a lakós-társak közjavát, ugyszintén a város biztonságát elősegíteni idegenkednének, arra köteleztessenek, hogy a nmlgú hittó-tanács nyílt engedélye, és a városi tanácsnak az ily engedély folytán teendő intézkedése nélkül zsidót 10 pfrtnyi büntetés terhe alatt állandó lakóul befogadni ne merészljének; szoros kötelelességökké tétetvén egyszersmind a lakósoknak, hogy olyan zsidó-családnak, sőt egyes személyeknek is, kiknek az érintett engedély a maga alakjában kiadva nincs, vagy a városi hadnagytól, vagy ennek helyettesétől az ő távollétében az itteni házalásra az engedélyt előmutatni nem bírja, 24 óráig tartó maradást sem engedjenek. E rendelet ellen cselekvő lakósok amennyiszor-annyiszor büntetésül 2 pfrtot fognak fizetni, hasonló fenytés alá esvén azon zsidók is, kik e város kebelében ily engedély nélkül időzni bátorkodnának. Ezen végzés két utóbbi szakaszának P. Vác városa kebelébeni szoros megtartására való fölfigyázás és a tapasztalandó áthágásnak haladék nélküli följelentése, a hadnagyi hivatalnak elengedhetlen kötelemvé tétetvén.”

Szept. 4., 1006. sz. Az előadó aljegyző úr jelenti, miszerint a zsidók itteni lakhatásukat illetőleg a püspöki és káptalani városok tanácsai által tartott közös ülésen hozott f. évi 956. sz. a. végzést Káptalan-Vác városa egész kiterjedésében helybenhagyván, az ezúttal hitelesíttessék meg. Végéztetett: „A nevezett végzés helybenhagyattatván, jelen jegyzet által általánvéve megerősíttetik és hitelesíttetik.” — Szept. 11., 1029. sz. A tek. tisztii ülés f. évi 978. sz. a. végzése, mely szerint a tanács oda utasíttatik, hogy a zsidókat uradalmi engedély nélkül a városbani letelepedéstől, a lakosokat pedig azoknak zsellérségbei befogadásuktól kemény fenyték terhe alatt eltiltsa, felolvastatván, végeztetett: „A nmlgú uradalom részéről közbejött ezen rendelés megtartása felelet terhe alatt meghagyatik Heuzer János hadnagy úrnak olyképen, hogy magát a tanács által f. évi 956. sz. a. hozott végzéshez alkalmazván, a zsidókat engedelem nélkül a városban semmiféle szin alatt sem engedje letelepülni. Hogy pedig az uradalom és tanács ezen ügyben hozott határozatai annál pontosabban megtartassanak, nevezett hadnagy úr mellé még Berecz Ferencz vámbiztos úr adatott fölfigyázóul, kötelemökké tétetvén, a tilalom

áthágóit azonnal följelenteni. — *Ezen időtájban már többen siettek itt Vácson a zsidók lakási jogot szerezni magoknak. Így a szept. 15-ki városi ülésen előfordúl, hogy a letelepülésért a nmlgu uradalomhoz több zsidó folyamodott; de a tanács, noha azok jó bizonyítványokkal voltak ellátva, azt végezte: „Minthogy azonban itteni életmódjok biztosítására semmi vagyont vagy módot sem birnak kimutatni, nehogy a szükségétől kényszerítve, itt a lakósok terhére, az előljárásnak pedig csak alkalmatlanságára legyenek, annál inkább is, mivel az itteni letelepülésért folyamodott más idegenek is, ha föntartásukra nézve valami módot kimutatni nem bírtak, lakókul be nem fogadtattak, a tanács alázatosan megkérni rendelte az uradalmat, hogy az ilyeneket kérelmőktől elüni méltóztatnék. — A nmlgu uradalom tisztii ülése okt. 5-kén hozott végzése által azon zsidókat, kik az itteni megtelepedésre engedélyt nem nyertek az uradalomtól, a városbani állandó lakástól eltiltotta.*

7. §. Az izraelita hitközség megalakulása s folytonos népesedése.

E város kebelében a zsidó-családok száma már meglehetősen kezdén szaporodni, az izraelita hitközség megalakulása ezen 1840. évre esik. Láttuk, hogy már jóval előbb is voltak Vácson, főkép uradalmi haszonbérő zsidóknak családjai, de nem jelentékeny számmal; melyek testületet csak annyiban képeztek, hogy az isteniszolgálatot együtt tartották, de hitközséget még nem képeztek, — csak az említett évben történt az meg, midőn az itteni zsidók száma már 20—25 családot mutathatott föl. — Az első istenitiszteletet a sáros-utczai „Polák-féle“ házban tartották meg.

1841. márcz. 5., 177. sz. Tek. praefectus úr meghagyta, miszerint a Váczott megtelepülendő zsidóság fölötti könnyebb fölügyezés tekintetéből közülök valamelyik biztosul rendeltessék, szoros kötelességévé tétetvén, az olyan zsidóknak, kik a város elöljáróinak engedélye nélkül itt egy napnál tovább tartózkodnának, bejelentése, s e részben, valamint a netán értésére eső lopás és egyéb kihágásokról tüstént jelentést tegyen. Az ily biztosi tisztire pedig alkalmasnak talált Reichsmann Joákimot különösen ajánlotta, a ki is ennek következtén a váczi izraeliták felügyelőjévé tétetett, kötelmei eléje adatván. — **Május 2-kán** a 402. sz. a. is több zsidó folyamodott engedélyért az itteni letelepülhetésre s **júl. 20. 636. sz. a.** szintén kijelentette a tanács, hogy e város kebelében engedelem nélkül 24 órán túl egy zsidónak sem szabad tartózkodni, s a kik itt anélkül tartózkodnak, kiutasítandók.

1842. máj. 24., 605. sz. a. A városi tanács olyképen végezte tudósítani a nmlgu uradalmat, hogy *miután Váczott a zsidók száma már is nagyon elszaporodott, Schultzer Abrahám tejfalusi zsidónak, ki vagyoni állapotát sem bizonyítja be és az eczetfőzés nagyon veszé-*

lyes is, a tiszti ülés az itteni letelepülést meg ne engedje. — *Jun. 3. 628. sz. a.* Ekkor *Krätzmer Ignác* zsidó orvosnak, a ki *Nagy-Váradon, Zomborban és Vörösváron* is működött mint sebész és baromorvos, Váczon gyógyítási díjjal 64 lakos tartozott.

A váczi nmlgú püspöki uradalom részéről 1842. *jul. 16-kán* tartott tiszti ülés alkalmával a 732. sz. a. *Benedek Ágoston* váczi ispán úr szóbeli jelentése mellett, a helybeli zsidókat holttetemeiknek a cselőtei pusztáni eltemetetésöktől eltiltatni és részökre a váczi határban temetőhelyet kijelöltetni kérvén, végeztetett: „*Miután helyben már több zsidóknak a letelepülés megengedve volna, szükséges, hogy azoknak temetőhelyök is legyen.*” Mire nézve P. Vác város tanácsa oda utasítatik, hogy a zsidóknak temetőhelyet kijelölván, a holttetemeknek a cselőtei pusztáni eltakarításuktól az illetőket eltiltsa. És ezen utasítás eredetiben *jul. 22-kén* P. Vác város tanácsának kiadatott, az urad. tiszti széki jkönyvből *Hanzséros János* urad. iktató által. — Olvastatott ezen utasítás a tanács-ülésen, mely is azon végzést hozta, hogy a kívánt temetőhelyről a város mielőbb gondoskodni fog. (764. sz.)

1844. jan. 24., 88. sz. A helybeli izraelita-hitközség ekkor már 24 családnál többet számlált, melynek első törvénybirája *Polácsék Lipót*, 2-dik *Hirschfeld Márk* és *Weisz Manó* esküdtje, az izraelita község birája *Schneller D. J.* ellen tek. *Ordódy Vincze* praef. urnál panaszt emeltek, többféle, állásával össze nem férő kihágásai miatt, tőle a község pecsétjét is elvétenni kérték, s megsemmisíttetni azon szerződvényt, melyet a község vele a sakkeroltatás tárgyában kötött. A panaszlók előljáróik iránti tiszteletre intettek és a béke föntartására bíróilag figyelmeztettek. — *Polácsék Lipót*, az ítélet kihirdetése után, főlebbezhetést kért, és ez neki a birtokon kívül megengedtetvén, az illető iratok a tek. úriszékre felküldetni rendeltettek. — *Jan. 26., 89. sz.* A zavargó izraeliták az előljárói tisztelet, a törvények és bíróilag kimondott szerződvény érvénye megvetésével, a kápt. városban sakkoltattak marhát, és húst is onnan hordattak, a rendetlenség meggátlása tekintetéből tek. *Párniczky Ede* járási főszbiró úr megkéretni végeztetett, hogy a rendetlenkedőket megfenyíttetni méltóztatnék. Ezen ügy még azután is foglalkoztatta többször a hatóságokat.

Febr. 27. 262. sz. A tanács azon oknál fogva, miszerint Vác városában a zsidók évenként annyira szaporodnak, és a letelepedetteken kívül, a legszigorubb örködés mellett is, különféle színek alatt magukat más idegenek is befészkelvén, néhány év multán mintegy zsidóvárost képeznének, s az eddig letelepültek is többnyire szegények lévén, a városnak nem hasznára, tehát díszére sem, hanem az illető előljáróságnak csak alkalmatlanságára volnának, a tek. tiszti ülés megkéretni végeztetett, miszerint a letelepülésért folyamodók, a kik vagyoni értékeket bebizonyítani nem képesek, és így előre elgondolhatni, hogy csak a szegények számát fognák szaporítani, kérelmöktől elűtessenek. Ugy történt.

Megjegyezzük itt, hogy a városi tanács azon tudósítása követ-

kezten, miszerint a környékről, a legszigorubb felügyelet daczára is, itten minden uradalmi engedély nélkül a zsidók közül magukat számon befészkelik, meghagyatik a városi tanácsnak, hogy szigorú vizsgálatot téven, az engedély nélkül letelepült zsidókat, mint a felsőbb rendelet megvetőit, a városból azonnal kitiltsa, és jövőre ennek meggátlására czélszerű intézkedést tegyen. Mire a tanács meghagyta a városi hadnagynak és vámbiztos uraknak e rendelet végrehajtását, és dobsszóval kihirdette, hogy az előjáróság tudta nélkül 10 pfrt büntetés alatt a háztulajdonosok zsidót befogadni ne merjenek. A megbízott tisztviselők az eredményről 8 nap alatt a tanácsnak jelentést tenni tartoztak.

1846. Jan. 23., 140. sz. a. *A helyben lakó valamennyi zsidók bizonyos napra a városházra beszállíttatni és összeíratni végeztek, és mindazok, kik az itteni lakásra az engedélyt kimutatni nem tudnák, a városból a legrövidebb idő alatt kiutasíttatni rendeltetnek. E végzés eszközése Pálik Mátyás, Makray Imre, Prunner Antal és Heuser János városi előjárókra bízott. — 544. sz.* Több zsidó a mlgos uradalomhoz letelepülhetésért folyamodván, a városi tanács által végeztetett: „Jelentessék föl a tek. tisztii üléshez, hogy mivel a folyamodók kérvényeikhez zárt, erkölcsiségüket és vagyoni állapotukat tanusító bizonyítványokban előadott körülményeik, többszöri példákból okulva, melyek szerint t. i. a már hasonló bizonyítványokkal ellátott s ezeknek alapján helyben megtelepedést nyert más izraelitáknál, a bizonyítványokban felhozott körülményeknek az eredmény, nemcsak meg nem felelt, sőt az ellenkező mutatkozott, eléggé megnyugtatónak nem tekintethetnének; ezen, valamint azon oknál fogva is, minthogy helyben már igen nagy számmal megtelepedett zsidók, amellet, hogy a keresztények által fizetni szokott házbért, ezek súlyos megterheltetésökre, még egyszer annyira fölverik, ezeket lakásukból kiszorítják. Mi több, az ilyképen kibérlett lakaikba a vidékről bejönni szokott sorsosait gyakrabban, főképen éjenként, bizonyos bér mellett, befogadni és itt lappangtatni gyakorlatba vették, ily alattomos úton a városi előjáróság figyelmének szándékos kijátszásával befogadott jött-ment zsidók pedig az erkölcsiség rovására elvetemülni, és a jóhiszemű lakosok bizalmával káros visszaélést üzni megszokják!! Ezen nézetekből kiindulva annál is inkább, mivel a folyamodók erkölcsiségüket és vagyoni állásukat elegendőképen ki nem mutatták, a nevezettek a közbiztonság tekintetéből is kérelmöktől elmozdítandóként véleményeztetnek.” — Ekkor Reiser Lázár volt az itteni izraelita hitközség előjárója.

1847. máj. 19., 1114. sz. *Miután már az itteni izraeliták száma aránytalanul nagy, a házbért a más lakók nagy kárával fölruztatják, az itteni kalmárookra károsak, s az üzleti forgalom ugy is megszorítva van a beállott váczpesti könnyü közlekedés folytán, azért a városi hatóság meglehetősen megnehezítette a zsidók letelepülését. — Jul. 9. 1411.* Pálik Mátyás, Drágfy Sándor tanácsnok és Kovács János alhadnagy

urak f. é. 530. sz. a. tanács-végzés szerint, a helybeli zsidóság összeírásával és a letelepedési jogot nem nyerteknek származásuk helyére leendő visszautasításukkal megbízva lévén, tudósítványukban jelentik, miszerint a városi negyedmesterek által a zsidók összeírása bemutatott. Minthogy pedig az ebben foglalt szám valósága iránt, a mindennapi tapasztalatnál fogva, alapos kétségek lenne, az eljárás könnyítése és sikeresítése tekintetéből, ebbeli megbízatásukról, tudósítványukat oly véleménynel mutatják be, hogy a hadnagyi hivatal, melynek a belrendőrségei ügyelet tisztében áll, ezen iratok kiadása mellett, oda utasítsák, hogy a helybeli zsidóság iránt, saját felügyelete alatt, szoros tisztí nyomozást tartasson, őket összeírassa, előkivánva egyszersmind előjáróik és rabbinusaiktól saját hitsorsosaik névjegyzékét, az összeírottakat maga elé állítsa és a kik a letelepedési engedélyt adó végzést 8 nap alatt előmutatni nem bírnák, azokat a városból eredetők helyére azonnal kiutasítsa; a letelepedési joggal bírót külön könyvbe vezetvén, ezek iránt, a felsőbb határozatok értelmében is, folytonos figyelemmel legyen. Mire nézve végeztetett: „Jelen tudósítás hivatkozmányával együtt oly végből adatik ki Kovács János alhadnagy úrnak, hogy e tárgyban aszerint eljárjon. Azon esetre, ha őt ezen eljárásban bármely körülmény gátolná, erről a tanácsnak azonnal jelentést tegyen.“

1848. február 11. 322. sz. Mitterhoffer úr házát 1847. évi sz. Mihálykor Barna Gábor és Hirschfeld Móríz zsidó előjárók évenként fizetendő 130 pfrton 4 évre kivették, mely a zsidóknak imaházul, a rabbi és szakternak pedig lakásul szolgált, lévén e ház a mostani, régebbi zsinagóga szomszédságában. E lakást azonban a nevezett zsidó előjárók hitközségük nevében ezen évi febr. 11-kén Mitterhoffer Ádám úrnak fölmondták, az ellenök támasztott pör miatt (323. sz. a.) — 669. sz. Az itteni zsidó község több tagjai ezen városi tanácshoz intézett folyamodványukban előadják, miszerint kívánatosnak látják, hogy a helybeni zsidó-bíróság eltöröltessék, az izraelita előjáróság semmi politikai vagy törvényügyekbe ne avatkozzék, hanem oly előjáró legyen, ki csak a vallási dolgokat igazgathassa, kéri tehát a zsidó-bírótságot eltörölni, az e részben tett választást megsemmisíteni, a zsidó-előjáróságot csak a hitközségi dolgokra szorítván, őket minden politikai és bírói befolyástól végzésileg azonnal eltiltani. — Végeztetett: „A helybeli izraeliták előjárói csupán a hitközségi, s ezzel kapcsolatban lévő ügyeket kezelvén, törvényhatóságuk, melylyel e városi tanács tudtával eddig sem éltek, ezentúl sem ismertetik el. Miről a folyamodók jelen végzés kiadásával értesítettnek. — Jun. 24., 696. sz. Az itteni izraelita hitközség ujonválasztott bírása: Reiser József és Hermann, Dávid meg Poláček Lipót esküdtek, megválasztatásuk megerősítéseért a fősbíró úrhoz folyamodván, onnét f. hó 18 ról kelt hátiratú oly utasítással láttattak el, hogy megválasztatásuk jóváhagyatik, és vallásuk szerinti föleskedtetésük elrendeltetik; magukat az illető városi hatóság előtt bemutatni, a rend- és csend föntartá-

sára, és arra is fölügyelni köteleztetni, hogy *vidéki zsidók a két városi hatóság engedelmé nélkül lakóik be ne csempésztessenek*, az engedetlen izraelita lakosok megfélemezésére a városi hatóságtól, a szükség és ez iránti jelentés idején segédkezelést nyerendvén.

1849. márcz. 9. 195. sz. Több zsidónak tolerantiális adóvali terheltetésüket panaszoló folyamodványukra *végeztetett*: „A helybeli zsidóság előjáróival, 15 nap alatt adandó nyilatkozat végett közöltessék.” — Olvastatott Pest vgye polgári tvszékének oly tartalmú ítélete (okt. 10. 873. sz.), hogy miután az 1840. évi 29. tvczikk világos rendeleténél fogva a zsidóknak, ha ellenők, erkölcsi viseletök tekintetéből, mi kifogás sincsen, az országban szabad lakhatás megengedve van, ennél fogva a letelepülés Váczott az izraelitáknak meg nem tiltathatik.

8. §. Az izraelita hitközség további története.

1850. febr. 26., 219. sz. Ekkor már 6 pirt letelepedési díjat fizettek itt a zsidók, mely összegek mindig jótékony czélokra lőnek fordítva. — *Jul. 10., 332. sz.* (Gazdászati jkönyv). A főntebb említett Mitterhoffer Ádám-féle házat *Fischer Ignác* helybeli izraelita megvette. — *Jul. 10., 336. sz.* Az itteni izraelita hitközség pedig a *Kratochwill*-féle házat szerezte meg. — *Jul. 22., 950. sz.* Ugyanis a birodalmi alkotmány minden népeknek egyenlő polgári és birtok-jogot adván, a zsidók azonnal siettek itt is házakat venni. Igy *Reiser Mózes*, *Steiner Mózes* stb.

1851. aug. 9. 925. sz. Cs. kir. vgyei főnök úr ő nga f. évi 7229. sz. a. kiadott rendelete, mely f. évi 670. sz. a. hátirat szerint avégre, hogy a helybeli izraelita rabbi, előjárók és tanítók egyénisége iránt jelentés tétessék, cs. kir. főszbiró úr által, közöltetvén, *végeztetett*: „A közlött felsőbb rendelet nyomán főszbiró úr arról, hogy a tett vizsgálat után a helybeli izraelita előjárók következő egyénekből állanak, u. m.: *Neumann Adolf* rabbi, *Grósz Lipót* biró, előjárók: *Deutsch Fülöp*, *Hirschfeld Izrael*, *Regner Salamon* kántor, *Stekler Bernát* tanító. E rendes tanitón kívül még két magánoktató is van, u. m. *Lefler Simon* és *Anhalt Dávid*, kik azonban csak a szülők által hoszájuk küldött gyermekeket tanítják. A tett vizsgálat nyomán mind becsületes és közbizodalmat érdemlő férfiakul tekintendők, ők az izraelita község által választattak, erkölcsi és politikai viseletök tekintetében legkevesebbé sem megrovattak, és a községi ügyek vezetése s kezelésére nézve a magas kormányynak kellő biztosítást nyújtani képesek; — a tanács véleménye szerint, a községi ügyek vitelével megbizathatnak, főszbiró úr tudósíttatni végeztetik.

Okt. 21., 1077. sz. Cs. kir. megyei főnök ő ngnak f. évi 8665. sz. a. kiadott rendelete, mely szerint a cs. kir. országos pénzügyigazgatóságnak a cs. kir. httóság utján vett f. hó 13-kán **41,202. sz.**

a. értesítése szerint, az izraelita-iskola-alapítványi tőkéje javára, a cs. kir. alapítványi fizető hivatal a legközelebb megnyitott status-kölcsonre 200,000 pfírtot íratott alá, mely összeg a status-kölcson befizetésére meghatározott időszakra nézve az említett izraelita iskolai alapítványi tőkéket koronként lefizetendő járulékokból azon föltétel alatt, ha ezek a félévi lejárulati időre pontosan tételnek le, fedezve van ugyan, de minthogy mindeddig a kérdéses járulékok első része a már régen lejárt határidő után sem, a másik s f. évi július hó végeig lerovandó részből csak kevés fizettetett le az illetők által, s hogy az által, ha az alpitványi fizető hivatal az alapítványi tőkerészleteknek szabott időre be nem fizetése miatt az államkölcsonre befizetések nem teljesítenének, könnyen bekövetkezhető nehézségek lehetőleg elháríttassanak, cs. kir. ideiglenes httó ő nmlgának f. hó 24-ről 2519. sz. a. meghagyása folytán oda utasíttatik, hogy sikeresen munkálkodjék, mikép az illetők a befizetni kellő összeget haladéktalanul pontosan letegyék, cs. kir. járási főszbiró úr által f. évi 2169. sz. a. hátírat szerint, teljesítés és foganat végett áttétetvén, e felsőbb rendelet ahhoz leendő alkalmazás végett az izraelita község előljáráival közöltetni rendeltetett. — E fizetést nem örömet, hanem csak a felsőbb hatóságok parancsára, mintegy kényszerítve teljesítették a zsidók.

Okt. 25., 1111. sz. Cs. kir. jár. főszbiró úrnak f. évi 2165. sz. határozata, mely szerint a helybeli izraelita hitközség előljárái s a rabbi közt fölmerült egyenetlenségek tárgyában hozott határozat az illetők előtt történendő kihirdetése, illetőleg felolvasása és hiteles másolatbani kiadása végett áttétetvén, az az érdekllett feleknek a tanács előtt kihirdettetett, jegyzékbe vétetett s eredetije az irattárba tétetett. — *Okt. 29. 1119. sz.* A cs. kir. ideigl. httóság f. évi 3981. sz. a. kiadott rendeletében meghagyván a közigazgatás céljaira szükséges *népmozgalmak*, azaz: *a születések, házasságok és halálozások szabályszerű rendes rovatos kimutatását*, jár. főszbiró úr f. évi 2246. sz. a. kelt hátírat szerint oly meghagyással, miszerint a helybeli zsidóközség, s a vidéken ide tartozó többi izraelita fiók-községekre nézve a rendelt összeírást a rabbi hozzájárultával f. évi. nov. 10-ig befejezni, azt felelet terhe alatt annyiaval is inkább a mondott napra beküldeni szorosan köteleztetik, miután a járás 2-dik része meg a domonyi rabbi által összeírandó lészen, és az egészet nov. 19-kéig bemutatni kelletik, áttétetvén, az összeírás foganatosítására a helybeli rabbi mellé *Makay Imre* tanácsnok és *Mitterhoffer Ádám* vál. polgár urak küldettek ki, a mintázat szerint eszközzendő zsidó-összeírást a kitűzött határidőre elkészíttetni köteleztetvén.

Nov. 10., 1146. sz. Felsőbb rendeletre *Makay Imre* tanácsnok úr a váci rabbi közbejárultával, a kiadott minták szerint, a váci és ide tartozó vidéki zsidókat összeírván, ezek lajstromát az ide-tartozó iratokkal együtt leendő fölterjesztés végett bemutatja. — *1154. sz. a.* Cs. kir. jár. főszbiró úrnak f. évi 2340. sz. a. kiadott

határozata, mely szerint f. évi 2165. hátrati szám folytán, a helybeli izraelita községgel, a köztük fölmerült egyenlenségek tárgyában hozott végzés tudatni rendeltetett s ugyanakkoron *Brayer Izaiás* esküdtnék, *Weisz Ferdinánd* pénzszedőnek tett kinevezését az illetőkkel tudassa, melyek megtörténvén, jelenleg az említettek hivatalaikat azon oknál fogva elfogadni vonakodnak, hogy a helybeli egyik izraelita párt mindenkivel éreztetni szokott vexáját és durvaságát kikerülhesse, előrebocsátva, hogy a községi rendszer 31. §-sa értelmében, senki megválasztatása vagy kineveztetéséről fontos okok nélkül, 100 pfrt büntetés terhe alatt, le nem mondhat, oda utasítatik a tanács, miszerint jövő szombaton kebeléből egy tagot kiküldvén, az által a zsinagógában adassa tudtára a zsidó hitközségnek, hogy 1. a cs. kir. főszbiró úr által kinevezettek ebbeli hivatalaikat elvállalni tartoznak. — 2. Hogy jegyzőnek egy alkalmas egyént ajánljanak; végre 3. a csend és rend újra föl ne bontassék, s az előljárók iránt tisztelettel legyen; különben a legszigorúbb büntetés várandja azt, ki ellen e részben panasz fog emeltetni.

Decz. 27., 1298. sz. Makay kiküldött tanácsos úr ezen ügybeni eljárásáról jelentést tett. — T. i. decz. 20.-kán az illető zsidó-hitközséget özsze gyűjtven, a rendeletet németül is megmagyarázta, tudtul adván 1. hogy *Brayer Izaiás* esküdti és *Weisz Ferdinánd* pénzszedői hivatalra történt kinevezéseket elfogadni tartoznak; — 2. jegyzőnek a község egy alkalmas egyént ajánljon, és végre 3. a csend újra meg ne háboríttassék, és az előljárók iránt kiki tisztelettel viseltessék, különben az ez ellen vétő szigorún fog büntettetni. — Az 1-re a hitközség oda nyilatkozott, hogy mielőbb egy alkalmas jegyző ajánlásáról gondoskodni fog s hogy e célját könnyebben elérhesse, azt hírlapok útján is tudatni fogja a közönséggel. — A 2-dikra nézve pedig a nevezett *Brayer* és *Weisz* ez alkalommal nem akarván azonnal nyilatkozni, gondolkodási időt kértek, s harmadnapon kijelenték, miszerint a rájuk ruházott hivatalt mindaddig, míg az egész zsidó-község előljárósága újra nem szerveztetik, el nem vállalhatják, miután a mostani előljárók nem a rend és csend főtartóiul, hanem fölbontóiul tekinthetvén, ily egyénekkel a közjó előmozdítására és a jó rend megszilárdítására, a legnagyobb erőfeszítés és fáradalom mellett is hatni lehetetlen. Ezen bemutatott hivatalos jelentés kellő intézkedés végett főszbiró úrhoz fölterjesztetni végeztetett.

1852. jan. 5., 8. sz. Felsőbb rendelet folytán, a hatóság területén lévő valamennyi zsidóközség, ezek előljárói és a rabbik névjegyzékét özszeírni kellvén, ezzel a jegyzői hivatal bízott meg, mely aztán főszbiró úrhoz fölterjesztetni végeztetett. — Jun. 25., 628. sz. szerint, a letelepedési díj már 10 pfrtban állapított meg. — Jul. 22., 764. sz. A főszbirói hivatal a főispán ő mlgá azon rendeletét tette át *Réty Ignác* plgrmstrhez, miszerint a *tűrelmiadóhát. rálékban* lévő izraelitákat hathatósan szólítsa föl adójuk lerovására.

Oly utasítással adatott ki e rendelet a helybeli zsidó előjáróknak másolatban, hogy az abban érintett hátrálékok befizetését a legszigorúbban eszközöljék, s az e részben főnálló pesti bizottságnak mindenekben szoros felelőség mellett engedelmeskedjenek. Meghagyatott egyúttal az izraeliták biztosának, *Pencz József* tanácsosnak, hogy ezen hátrálékok befizetési állapotáról 48 óra alatt jelentést tegyen. — 794. sz. Ezen biztos úr jelenti, hogy a helybeli izraelita-község a *türelmi-adót* befizette. Miről főszbíró úr tudósíttatott.

1853. jan. 15., 60. sz. A helybeli zsidóközségbeli egynémely tagok folyamodványát tek. cs. kir. főszbíró úr ezen hátírat mellett áttévén: „126. sz. Az izraelita község előjáróinak nyilatkozata, illetőleg felvilágosító jelentése szerint, a *zsinagógái székek vétele* a könyvben csak érintve lévén, anélkül, hogy valakinek erről tudósító levél adatott volna; továbbá az eladott székek jelenleg is a folyamodók közt lévén, *új zsinagóga-építés* alkalmával pedig folyamodók új székek nyerhetésétől el nem zárván, azok helytelen kérésöktől ezúttal elutasíttatnak, s amennyire e határozat kihirdetése után 3 nap tartozásaikat le nem rónák, ellenük a végrehajtás is elrendeltetvén, azzal p. váczvárosi tanácsnok, *Pencz József* úr megbízott, s a határozatnak az illetők előtti közzétételére egyúttal utasíttatott, az iratok a végzettekről jelentéssel visszazávaratnak. Vác, jan. 7. 1853. *Párnicsky Ede* főszbíró mk.“ Nevezett tanácsnoknak a rendelet teljesítése végett ezen iratok kiadatnak oly utasítással, hogy azokat a végzettekről jelentése mellett mielőbb visszazamutassa.

Jan. 28. 98. sz. Cs. kir. megyei főnök úr ezen rendelete: „557. Tek. *Párnicsky Ede* főszbíró urnak! A *váci izraelita-cultus-község* alakításának alapszabályai megerősítését kérő folyamodványa oly meghagyással küldetik vissza, hogy az izraeliták ügyei rendezése tárgyában legfelsőbb helyről közelebb kifolyandó határozásig, a kérdésben forgó tárgyat függőben tartván, azt akkoron felsőbb megerősítés kieszközölhetése végett ujlag terjeszsze elő. — *Ami a váci izraelita-iskolának felmutatott tervezetét illeti*, miután azzal a főnálló szabályrendeletek, jelesen az itt zsinórmértékül szolgáló 1845-ki 25,224. sz. volt kir. httótanácsi rendelet ellenére, sem a föllálitott tanoda alaprajza, sem a választott tanítók kinevezésére, a rendes kijelölés, az elemi tanodák alapszabályai 51. és 66. §-ban foglalt határozatokhoz képest fölmutatva nem lön, hogy ez utóbbi kérelmére nézve, a fönnevezett izraelita-cultus-községnek érdemileg határozat hozattathasék, kerületi főispán m. évi 19,773. sz. a. rendelete folytán fölhívatik tek. Úraságod, hogy azt az elősorolt hiányok pótlására utasítván, kérelmét a kijelölt tanítók szükséges okmányai, ugy az iskola kiadási költségvetését, egyéb szükséges mellékletekkel együtt ujlag terjeszsze elő. Kelt *Pesten*, jan. 19. 1853. Pest-Pilis-megye cs. kir. főnöke *Kapy* m. k.“

Tek. cs. kir. főszbíró úr ezen tartalmú hátirata mellett áttétetvén: „303. Jelen rendelet kiadatik *Pencz J.* tanácsnok urnak oly

utasítással, hogy azt az izraelita községgel közölven, a pótlólag kívánt adatokat, jelentése mellett, 8 nap alatt mutassa be. Kelt *Vácson*, jan. 24. 1853. *Párniczky Ede* m. k. főszbiró. A rendeletben kitett hiányok pótolása végett e rendelet másolatban *Pencz J.* tanácsnok úrnak 3 nap alatt adandó jelentés végett kiadatott. — 112. sz. A vácsi izraelita cultus-községi alapítási szabályokat, úgy az iskolák tervezetét illetőleg cs. kir. megyei főnök úr ő ngnak 557. sz. a. kiadott s 303. főszbirói sz. a. közlött rendeletre kelt 177. sz. a. utasítás folytán *Pencz J.* tanácsnok úr a főntemlitett tárgyban kipótoltatni kívánt iratokat bemutatván, az eredeti főnöki rendelettel együtt a bemutatott iratok tek. cs. kir. főszbiró úrhoz fölterjesztettek.

248. sz. — *Pencz J.* tanácsnok úr, a cs. kir. megyei főnök úr ő ngnak f. évi ily tartalmú rendeletére: „2229. Tek. *Párniczky Ede* főszbiró Úrnak! Tek. Uraságodnak *Neumann Izsákot* Vácson az ottani zsidóközség birájává ajánló ide mellékelt jelentésére megjegyezni kívántam, miszerint a zsidóknak saját, politikai községü, a községtől, melyben laknak, elkülönözötte, ennél fogva saját elkülönözött zsidó birót is tartani, az 1851. 153-dik kormányrendelet értelmében tilos lévén, előterjesztendő újabb jelentésében adjon az iránt fölvilágosítást, hogy *mi foglalkozása és kötelessége van a vácsi zsidó birónak* - hogy ha községe politikai ügyeibe avatkozik, azoktól azonnal eltiltassék. Kelt *Pesten* febr. 19. 1853. *Kapy mk.* Pest-Pipis-megye cs. kir. főnöke.“ — Tek. cs. kir. főszbiró úrnak ezen hátiratára: „752. Az izraelita birónak teendői fölött *P. Vác* város tanácsának jelentése ez iratok vizsgálatsalásával mielőbb elváratik. Kelt *Vácson* febr. 22. 1853. *Párniczky mk.* főszbiró.

Az 506. sz. a. utasítás folytán eljárván, hivatalosan jelenté, hogy eddig a helybeli izraelita biró az ő tudtával politikai ügyekbe soha sem avatkozott, hanem csupán a zsidó-község saját ügyeit vitte, jelesül pedig eddig kötelessége volt a birónak az izraelita főiskola alaptőkéjére kivetett iskolai adót, mind a helybeli, mind a kerülethez tartozó izraelitáktól beszedni és lefizetni, a zsinagógát a helybeli iskoláikat rendben tartani; továbbá a rabbi, tanítók és szolgálók fizetéseiket havonként kivetni és beszedni; végre közjövodelmeik s kiadásaikról vezetett számadásaikra fölügyelni. Miből láthatni, miszerint a helybeli zsidók birájának, sem alkalmá, sem köze nincsen a politikai ügyekbe való avatkozásra, hanem az egyenesen saját magán-ügyeik rendben tartására ügyel föl. Minthogy pedig a főntemlitettek pontos teljesítése egy egyént okvetlen igénybe vesz, oda járúl véleményem, miszerint tekintve azt is, hogy az itteni izraeliták nagyobb községet képeznek, s ha nem lenne egyén, ki különösen a főnt érintett ügyeik rendes vezetésére fölügyelne, a felsőbbbségnek nagyobb bajára szolgálnának, a helybeli zsidó-biró a főntemlitett ügyek vezetésével továbbra is megbizandó, és ezen állomásra, minden esetre, egy vagyonosabb és minden apró érdekektől független egyén lenne kijelölendő, ki azután mind saját községe érdekeinek, mind pedig a

felsőbbség várákozásának megfelelni képes lenne.“ — Erről főszbiró úr tudósíttatni végeztetett.

Ápr. 22., 338. sz. Cs. kir. megyei főnök ő ngnak következő rendeletét: „5130. *T. Párniczky Ede* főszbiró úrnak! A *váczi zsidó község három osztályú iskolájának fölterjesztett alapszabályai s tanrendszer-kimutatása a tanítók bizonyítványaival együtt*, azzal küldetnek vissza, hogy ezen szabályok s a közlött tanrendszer a cs. kir. httósági osztály f. évi 5574. sz. a. leiratában, egy e tárgyban kiadandó felsőbbi általános szervezésig megerősítettnek. — Ami azonban a kérdéses iskolának, Váczon kívül, a járás 19 községeiben szerte lakó zsidók általi föntartására czélba vett kötelezettséget illeti, miután a Váczon kívül lakó zsidók saját házaiknál vagy községökben is taníttathatják gyermeiket, ugyanazon leirat értelmében ezen vidékiek a *váczi zsidó-iskola* föntartásához adózással járulni nem köteleztethetnek. Kelt *Pesten* ápril 11., 1853. Pest-Pilis-megye cs. kir. főnöke *Kapy mk.*“ — Tek. cs. kir. főszbiró úr ezen háti-
rat mellett áttévén: „1400. P. Vác város tanácsa által az izraelita vallás-község tanácsilag értesítendő és irataik kézbesítendő. Kelt *Vác*, ápr. 15. 1853. *Párniczky Ede* mk. főszbiró.“ — *Pencz J.* tanácsnok és biztos úrnak e rendelet másolatban s a leküldött csatolmányok oly végre adatnak át, hogy azokat térítvény mellett az izraelita-község előjáróinak kézbesítvén, a rendelet tartalmáról őket kitanítsa, a végzettekrolí jelentése a térítvénnel együtt elvárattván.“

369. sz. *Pencz J.* tanácsnok úr a helybeli izraelita-községnek egynémely izraeliták ellen zsinagógái székektől járó bérfizetés tárgyában emelt panaszra kiadott 126. főszbirói rendeletre 60. sz. a. utasítás folytán eljárván, hivatalosan jelenté, miszerint a kérdéses zsinagógái székekérti tartozások, a bemutatott nyugták szerint kifizettettek legyen. E tudósítás a közlött s bemutatott iratok és nyugtákkal együtt jelentés mellett főszbiró úrhoz fölterjesztettek.

Május 21., 439. sz. Miután a kérelmőkre letelepedési jogot nyert zsidók közül többen a 6 és 10 frt fölvételi díj lefizetését megtagadták vagy azzal késleltek, *Serédy Károly* főpénztárnok úr indítványára határozattá lón, miszerint jövőre a folyamodvány benyújtásakor, a megállapított letelepedési díjak a kérelmezők által azonnal befizetendő. — 465. sz. Cs. kir. megyei főnök ő ngnak f. évi ezen tartalmú rendeletét: „6798. Tek. *Párniczky Ede* főszbiró úrnak! A budai cs. kir. httóságnak f. évi május 9-kén 6033. sz. a. kelt rendelete az *izraelita iskolai alapítványnak igazgatása* iránti adatok előterjesztését, valamint az e végre minden 3 hónapban megkészítendő kellő kimutatásokat meghagyván, tek. Uraságodnak azzal adatik ki, miszerint az iránt, vajjon eddig mikép kezeltettek az izraelita-iskolai alapítvány képezésére befolyó pénzek és kik a zsidó-iskolákat, melyek továbbá azon költségek, melyek ezen alaphól födöztetnek? jelentést tegyen. Kelt *Pesten* május 23. 1853. Pest-Pilis-megye cs. kir. főnöke *Kapy mk.*“ — Tek. cs. kir. főszbiró úr ezen

hátirat mellett áttéven: „1879. sz. Polgármester úr! Az izraelita-vallás-községnek meghallgatására és kiveendő írásbeli nyilatkozataik fölterjesztésére utasittatik. Vácson május 28. 1853. Párniczky Ede mk. főszbiró.“

Jun. 9. 478. sz. Pencz J. tanácsnok úr, a cs. kir. megyei főnök úr ő ngnak 5130. sz. a. kiadott, s tek. cs. kir. főszbiró úr által 1400. sz. a. közlött abbeli rendeletére, melyben a helybeli zsidó-iskola alapszabályai, tandrendszere s a tanítók bizonyítványai kézbesítés végett leküldetvén, egyúttal meghagyatott, hogy a *kérdéses helybeli iskolai költség-fedezéseket, e járáshoz tartozó más községbeli izraeliták viselni nem tarloznak*, 338. sz. a. végzés folytán hivatalosan jelenté, mikép e csatolmányokat a helybeli izraelita-község előjáróinak térítvény mellett átadta, a fönt említett főnöki rendeletet nekik fölolvasta légyen. A bemutatott térítvény a főnöki rendelettel együtt főszbiró úrhoz fölterjesztetett. — Nov. 10. 687. sz. Pencz J. tanácsnok úr az izraelita-iskolai alapítvány képezésére befolyó pénzek kezelése tárgyában hivatalos jelentését beadván, főszbiró úrhoz fölterjesztetett az ő sürgetése folytán.

Decz. 30. 714. sz. Felolvattatott cs. kir. megyei főnök ő ngnak f. évi ezen rendelete: „6798. Tek. Párniczky Ede főszbiró úruak! A f. évi május 24-kén 6798. sz. a. itteni rendelettel tudatott cs. kir. okt. ministeriumnak f. évi 2714/19. számú kibocsátványa, az ő cs. kir. fölsége által állami alapnak kinyilatkoztatott izraelita iskolai alapnak igazgatására vonatkozólag, ugyanazon szabályok szerint eljárando lévén, melyek egyéb állami alapok igazgatásánál előszabvák, a köz-igazgatási hatóság által minden három hónapban a kellő kimutatások fölterjesztendőek, melyekben a remélhető bevételek és kiadások is kitüntetnek. Hogy ezen kimutatások, járáások és illetőleg hitközségek szerint, egész megyére nézve itten összeállíttathassanak, szükséges, miszerint minden izraelita vallás-község részéről minden 3 hónapban hasonló kimutatás elkészíttessék és fölterjesztessék. E kimutatások egyformaságának elérhetése tekintetéből elhatároztatott, miszerint azok az ide mellékelt minta szerint készíttessenek el. Kelt Pesten, nov. 25. 1853. Pest-Pilis megye cs. kir. főnöke Kapy mk.“ — A főszbiró e rendeletet a táblázatos mintával együtt 3957. sz. a. hátirat mellett Vác város plgrmréhez áttéven, azok Pencz J. tanácsnok úrnak adattak ki, hogy azon kívánt kimutatásokat a mondott 3 havonként pontosan elkészítve, bemutassa.

760. sz. Előterjesztetvén, mikép főszbiró úrnak f. évi 3601. sz. a. kelt sürgető rendeletére, a *helybeli izraeliták népességi mozgalmának táblás kimutatása*, jelentés kíséretében fölterjesztetett légyen.

1859. decz. 21. 35. sz. Trönka József izraelita-községi előjáró, e hitközség nevében benyújtott folyamodványában az iránt kérelmez, miszerint a múlt évhez képest, jelen tanévre is, iskoláik részére szükséges fűtő-fa kiszolgáltatótnék. E kérvényre a határozat Ez lön: „Helyben lakó izraeliták, a más vallás-felekezetű lakosokkal a köz-

ségi adóztatásban aránylagos kivetés mellett részt vévén, miért is az előterjesztett kérelem méltánylásával iskoláik fűtésére, jelen tan-
évre, két öl tölgyfa kiadandónak határoztatik.

9. §. A Váczott letelepült zsidók családi nevei
évsor szerint fölhozatnak.

1727. Nátl Márk. — 1811. Zenner Mátyás és Player Farkas Gyöngyösről. — 1824. Kánitz Móricz. — 1828. Weisz Márk uradalmi haszonbérlok. — 1838. *Krätzmer Ignác* seb- és baromorvos. — 1840. Reichsmann Joákim óbudai, Reiser Lázár nagymagyari, Deutsch Dávid óbudai, Poláček Lővi, Kohn Kálmán, Leopold Sámuel, Ungár Jakab, Schwartzkopf Izsák, Weisz Sámuel, Steiner Mózes, Braundesz Bernát óbudai. — 1841. *Roth Alajos* (igazabban Ábrahám) sebész, Weisz Manó, *Weisz József* (ekkor már 50 éve, hogy itt lakott), Hirschfeld Izrael, Maizner Wolf, Waitzner Ábrahám, Ziltzer L. Móricz óbudai, Hantuch Ábrahám pencti, Schneller Móricz bodonyi, Hirschfeld Sámuel rádi, Ungár Márk a p. városba költözött át a káptalaniból, Schaubmayer Sámuel tápió-szent-mártoni vegyes kereskedő, Deutsch Fülöp, Hirschfeld Lipót, Hirschfeld Móricz, Frey Mihály, Dulner Bernát. — Az igen rossz viseletű és vagyontalan Klinger Anna zsidó nő, itteni két évi törvényellenes lappangása után a városból kitiltatott (jul. 31. 656. sz.) — Schneller Jakab, Neumann Antal, Grósz Lipót, Löwi Sámuel, Herschler Lipót. — 1842. Rothschild Mózes, Schultzer Ábrahám tejfalusi, Hirschfeld Márton, Trnka József. — 1843. Reiser József, Grósz Márton és Farkas, Berkovits Goldstein, Jakab Albert (engedély nélkül települván le és üzvén a szabóságot, a városból kitiltatott), *Perger Bernárd* tanító, Metzger Rudolf, Jakab Albert gyarmati, Grünwald Itzig, Hecht József.

1844. Hermán David esztergomi, Knöpfler Mózes csabdi, Eisler Márton, Farkas Károly, *Handowszky Albert* sebész- és szülész-mester. Fleischmann Herrman, Goldzieher M. H. mosonyvgye (ennek mint vagyontalannak a letelepülés nem engedtetett meg), Schönwald Henrik pusztabodonyi zsidónak sem. — 1845. Freund Sámuel, Koos Lipót, Zilzer Sámuel szabó, Freywillig Dávidnak is megtagadtatott a letelepülhetés, nem tudván vagyoni állapotukat eléggé kimutatni. — Hirschfeld Mór helybeli zsidónak özszes adóssága 3684 frt s 52 krt tett. Löbl Lázárnak a letelepülés meg nem engedtetett; — Berger Lázár óbudai kereskedő, Lintner József börgyáros, Glasz Móricz (ennek sem engedték meg a letelepülést). — 1846. *Tantusz Ignác* ráczalmási, szabó is elüttetik kérelmétől, nehogy a már különben is nagy számmal tengődő izraelita családok még egy nyomorgó családdal szaporittassanak. — A kártyás, engedetlen, nyughatatlan és feslett életű *Löbl Mózes* zsidó Vácztól kitiltatott (márcz. 4. 387. sz.) — *Reiser József* (márcz. 17. 431. sz. tiszti ülés 285. sz.), *Kálmán Simon*, ki itt vakmerően megtelepedni merészelt, a városból kitilta-

tott. *Weisz Simon*, *Tauber Jakab*, *Guttman Mózes* és *Náthán Jakab* letelepedési kérvényök a városi tanács által a tiszti ülésre több oknál fogva nem terjesztetett föl ajánlólag. — *Reich János*, *Benedek Antal*; *Schmidel Ábrahám* is letelepedési kérelmétől elűtetett. — Az engedelem nélkül itt letelepedni merészelt *Zilzer Samu* a városból kitiltatott. — *Guttman Mózes* zsidónak a mlgos uradalom a letelepedést megengedi, de *Weisz Simon*, *Teuber Jakab*nak az megtagadatik, valamint *Mayer Lipót* malaczkaizraelita is e sorsban részesült. — *Schneller J. D.*, ki ellen több követelések támasztattak, amelyek értékiány miatt ki nem elégítettetek, Csalomiára költözött el. — *Weinberger Izsák* és *Goldstein Mendl* zsidóknak (ezen utóbbi könyvkötő volt) a tek. tiszti ülés az itteni letelepülést meg nem engedte (1052. sz.) — *Raisz Jánosné* a zsinagógai két székét, mint legtöbbet ígérő, nyilvános árverés útján 71 vírtan megvette, melyet *Reiser Lázár* izraelita-községi előljáró még a városi főhadnagy sürgetése daczára is neki átírní vonakodott. A felek kihallgatása után az egyezkedés megtörtént.

1847. *Perl Mózes* már itt megtelepedni nem akarván, folyamodványát visszavette. — *Reiser Mózes* magendorfi (Pozsony vgyben) zsidó letelepedési ügye ajánlólag terjesztetett föl a mlgos uradalomhoz, ellenben *Hantuch Hermann* kérelmétől elűtetni véleményeztetett. — *Febr. 20. 530. sz.* A helyben lakhatást nem nyert izraeliták kiutasításának végrehajtása *Pálik Mátyás*, *Drágfy Sándor* tanácsnokok és *Kovács János* alhadnagy urakra bízott. — A tiszti ülés *Reiser Mózes* zsidónak a letelepedést megengedi (219. sz.), *Schmidel Ábrahám* kérvényét a város nem terjesztette föl ajánlólag s *Hantuch Hermann*, a ki mint tolvaj, már börtönben is ült, szintén nem települhetett itt le, hanem visszautasítottatott Penczre. — *Steiner Salamon* kérelme sem ajánltatott. — *A szentelen s tolakodó Schmidel Ábrahám* a ki itt engedély nélkül letelepedni merészelt, kérelmétől elűtetik ismét s a városból kitiltatik. — *Kurucz Jakab* zsidónak a káptalani városból a püspökibe való áttelepülése megengedtetik; de ez *Knepfler Mózes*, *Meisner László* és *Nádor Jakab*nak megtiltatik határozottan, ugyszintén *Breyer Izaiás* budai izraelitának is, s nemkülönben *Náthán Jakab*nak. — *Hantuch Hermánnak*, ki egy verklit lopott, értésére adatott, ezen ügy elitézése után, hogy ha ellene még valami panasz emeltetni fog, keményen meg lesz fenytve és szülőföldére eltolonczoztatik. — *Náthán Jakab* kérelmétől ismét elűtetik. — A többszörös tolvajlást elkövetett *Hantuch Herschl*, mint javithatlan az úriszék bíraskodása alá vettetett. — *Zilzer Móríc*z pesti szalagkereskedőnek a letelepülés megengedtetett az uradalom részéről, melynek e végre *Zilzer Hermánn* ó-budai kereskedő ajánltatott.

1848. *Levi Lázár*, ki a városbóli kitiltás ellen a vgyre folyamodott, míg ügye elintéztetni fog, félévi határidőt nyert itt. — *Knöpfler Mózes* ismét elűtetik kérelmétől, míg ellenben *Zilzer Hermánnak* a letelepülés megengedtetett; de ez *Deutsch Bernárd*-tól

megtagadtatott. — Az engedély nélkül itt letelepülni merészelt izraeliták s köztök az uzorás *Fleischmann Klára* is, a városból kiutasítottak. — Okt. 10. 873. sz. a. Pest vgye polgári tvszékének azon ítélete olvastatott, hogy miután az 1840. 29. tvczik világos rendeletnél fogva, a zsidóknak, ha ellenök erkölcsi viseletök tekintetéből kifogás nincsen, az országban szabad lakhatás meg van engedve, *Schmiedl Ábrahámnak* a letelepülés Vácson meg nem tiltathatik. — *Schönfeld Bernhard* zsidónak neje itt letelepülési jogot nyert, valamint *Deutsch Bernárd* gabonakereskedő is, az 1849. évben. — *Grósz Dávid* tinnyei zsidó engedélyt nyert arra, hogy ő Vácra övéinek (itt már 3 gyermeke lakott) szárnyai alá vonulhasson. — *Deutschberger Dávid*, *Perjesz Ignác*, *Schnürmacher Lipót*, *Haller Bernát* orvos, *Grósz Izrael*, *Rosenberg Albert* (losonczyi származású timár), (decz. 13. 711. sz. a.) és *Mandl Salamon* kereskedő (u. e. keltezés alatt) itt letelepedési engedéllyel ellátva lőnek.

1850. *Reisemann Dávid* pék, *Pfeifer Ignác*, *Hechs Károly* fehér timár, *Löwy Dávid* fakereskedő, *Salamon Jakab*, *Weisz Mihály*, *Gross Jakab* tinnyei boltos, *Weisz Móricz* dukai, *Echstein Lipót* s *Freywillig Dávid* (ki már 1844. óta itt helyben mint zsinagóga-szolga lakott), az adózók közé fölvétettek, s ezen utóbbinak kérelmére a 6 frt bekebelezési díj elengedtetett mint szegénynek. — *Hardtmann Salamon* tinnyei zsidó letelepedhetésért folyamodott, ami *Weisz József* tinnyei (Pestmegyében) és *Brayer Izaiás* budai izraelitáknak megengedtetett. — *Reiser Mózes* (vagy Mátyás) itteni zsidó házat vevén, sok baja akadt a nevére való átiratással. — *Rothauser Dávid* s *Berger László* kereskedők az adófizetők közé lőnek fölvéve. — 1851. *Rosner Adolf* tétényi zsidónak a letelepülhetés megengedtetik, ugyszintén *Goldberger Mózes* berczeli születésű (Nógrád vgyben) és *Schubert Lázár* mészáros zsidónak is. — Nov. 28., 1233. sz. *Brinán Farkas* és *Eisler Márk* zsidók, kik vasárnap reggel az isteniszolgálat alatt boltjaikat nyitva tartották, a törvény iránti makacs engedetlenségökért 5—5 frt lefizetésére lőnek büntetve, valamint egykor-máskor egyéb zsidók is, kik e törvényt áthágták.

1852. évben *Rozenzweig Simon*, *Schönfeld Simon*, *Knöpfler Mózes*, *Brenner Salamon*, *Goldberger Ignác*, *Abeles Mózes*, *Pfeiffer Simon* s *Rozenberg Jakab* (ezen utóbbi decz. 11. 1371. sz. a., született 1822-ben Pakson) 10 pfrnyi díj lefizetése mellett a város lakóiként fölvétettek. — 1853. *Vertheim Lipót*, *Schönfeld Viktor*, *Róznér Adolf*, *Eisler Márk*, *Munk Salamon*, *Grünwald-Hirsch Jakab*, *Rosenzweig Salamon*, *Hecks Adolf*, *Seckler* (másképp: *Secklmacher*) *Bernát*, *Kollmann Simon*, *Hartmann Salamon*, *Bernát Dávid*, *Goldstein Mendl* (ezen kettőnek a letelepedési díj szegénységöknél fogva elengedtetett.) Ezen utóbbi mint könyvkötő 1846. év óta lakott itt, s *Weisz Farkas* a letelepedési joggal elláttattak. — 1854. *Meiszner László*, *Fürst Lipót* és *Kohn Farkas* is lépéseket tettek, hogy e városban fölvétetvén lakóiként, itt állandóan tartózkodhassanak. — Hogy a következő

években is számosan települtek le e városban zsidók, azok létszáma ezt hangosan hirdeti, a kik kereskedéssel, iparüzéssel stb. foglalkoznak.

10 §. A váczzi zsidó község történelmének folytatása és vége.

A Polák-féle házból a Mitterhoffer-ébe helyeztetett át az isteni tisztelet, hol az meg is maradt 1864. évi októberig, midőn a zsidó hitközség egyes tagjainak áldozatkészsége folytán épült imaházuk fölavatva lőn. E hitközség keletkezésétől annak rabbija, a jámbor érzelmű *Neumann Adolf* volt az 1863. évig, midőn, mint 75 éves aggastyán, látá valósulni az évek hosszú során át táplált forró óhaját, t. i. élte utóbbi éveit a patriárkák sz. földén tölteni el, elvolutan a kalmár-világ zajától s élve a buzgó áhitatosságnak az ösők sirjai közelében. Utódjául közmegegyezéssel *Ullmann Frigyes* rabbi hivatott meg, a ki maig is gondozza az u. n. „status quo” zsidó-községet. — Öt osztályú elemi iskolájában, melyek elseje A. és B. párral van elkülönítve és rendezve, mintegy 200 tanulónak adatnak elő a tantárgyak magyarul, és pedig szép sikerrel.

A már több mint 200 családot fölühaladó zsidó-község fő tényezői ezen egyletek: 1. A „szentegyesület” (*Chevra Kadischah*), melynek czélja: a betegeknek virrasztani s a holtakat eltemetni. — 2. A „betegeket ápoló egylet” (*Chevra bikur choilim*). — 3. „Szegényeket segélyező egyesület” (*Zedokoh*). — 4. Számos taggal új jótékony nő-egylet keletkezett 1885-ben. — 5. A beteg-ápoló egylet már évek óta áll fön s különbözik a 2-dik sz. a. említettől; számos tagokból áll s pártoló tagjaiul szerencsés volt megnyerni *Peitler A. József* megyés, *Neszveda István* segédpüspököket, *dr. Argenti Döme* orvos és kir. tanácsos ő ngát stb. Ezen egylet czéljaira báró *Hirsch Mór* disztag 200 és *Bischitz Dávidné* tiszteletbeli tag 20 frtot adtak 1886-ban. Elnöke *Deutsch Mór*, alelnök *Klein Ignác*, pénztárnok *Stern Mór*. — Van még „ifjusági egylet” is, melynek czélja: mindenféle vallási és jótékonyági ügyet felkarolni és előmozdítani. — Van régiebb „nők egylete” főkép a szegény elhagyott munkaképtelen nők fölszolgálatára.

Ezen egyletek szoros viszonyban vannak a hitközséggel és saját előjáróik (*Gabaim*), mindnyájan pedig a hitközségi elnök főnöksége alatt állanak. — A hitközség minden évben egyszer, Adárhó (márczius) 7-kén tartja meg közgyűlését és tisztújítását. — Jelenleg hitközségi elnök *Steiner Ignác*, iskolaszéki elnök *Reiser László*, ki iskolájok javára szép áldozatokat hozott már eddig is; pénztárnok *Schneller Miksa*, gondnok *Deutsch Mór*. — A zsidó anyakönyvek vezetése kérdésével foglalkozván Pestmegye közigazgatási bizottsága, 1886. január elején, a községet csoportosította, s e szerint Vác saját területén vezetendi az anyakönyvet. Legtöbb zsidó tartozik az új-pesti rabbihoz, összesen 2174, s aztán Vác következik, hol 1543 zsidó van.

A váci zsidó orthodox hitközség részére ideiglenes anyakönyv-vezetőül *Stein József* tanító, a status quo hitközség részére meg *Ullmann Frigyes* rabbi neveztettek ki városunk hatósága által 1886. januárban.

A legújabb időben az „*orthodox-izraelita hitközség*“ keletkezett, melyhez leginkább az öregebb zsidók tartoznak s szintén közadakozásból a *Plösztl Lipót*-féle volt nyomdaház udvarán, a másik zsinagóga közelében, egy csinos, hosszszas és magas ablakokkal ékeskedő imaházat emeltettek. Egy osztályú iskolájában mintegy 30 tanulót a legegyszerűbb ismeretekre németül tanít egy oktató. Ezen utóbbi hitközség első rabbija volt *Löwinger Mózes*, kinek utódja lőn *Silberstein N.* ezt pedig a rabbi-tisztségben követte fia.

TARTALOM.

III. RÉSZ.

A főesperességek, alesperességek és plébániák sorozata.

I. FEJEZET.

A főesperességek áttekintése.

	Lap.
1. §. A) A székesegyházi főesperességhez tartozó alesperességek és plébániák	4
2. §. B) A pesti főesperesség alesperesi kerületei és plébániái	4
3. §. C) A csongrádi főesperesség alesperesi kerületei és plébániái	4
4. §. A váci egyházmegye területén létező öt sz. missiói kerület	5
5. §. A főkegyházak, puszták és egyéb helyek ezen egyházmegyében	6
6. §. Az egyházmegyében létező személyek és tisztségek lajstroma 1885-ben	8
7. §. Kegyeri jogot gyakorolnak ezen egyházmegye területén	9
8. §. Az isteniszolgálat nyelve és egy kis statistika	9

II. FEJEZET.

A váci városi római kath. plébániák és egyházak.

1. §. A római kath. plébániák és egyházak	10
2. §. Az alvárosi plébánia területéni templomok és kápolnák	11
3. §. A felső-plébánia területéni templom és kápolnák	21
4. §. A sz.-Mihály főangyal plébániai jövedelmeinek kettéosztását és a sz. Miklósról nevezett ujnak fölállítását illető döntvény	23
5. §. A paróchia kettéosztásából fölmerült nehézségek eloszlátása	25
6. §. A plébánia kettéosztása elleni panaszokra vonatkozó nyilatkozat	26
7. §. A kis-váci főkegyház	28
8. §. Kis-váci főkegyház párbér-megváltása	30
9. §. A felső-plébániát illető birtoki dolgok	30
10. §. A felső plébánia összes jövedelme 1787. évben	31
11. §. A felső-plébániai különféle dolgok és ügyek	32
12. §. A felvárosi parochusok névsora korunkig	33
13. §. A felvárosi plébánia híveinek összeírásai kivonata s egyebek	34
14. §. A felső plébánia könyvtára, temetője stb.	36
15. §. Erekltye, leltár, kehely, fa a sekrestye részére, kijavítás, kegyéri vita, misebor, egyházi zene, hajnali harangozás, a két plébánia folyamodványa, felső temető	37
16. §. A felső plébánia leírása 1831. évben	39
17. §. Kijavítási ügyek, plébániai kertek, a parochiák kivétele stb.	44
18. §. A felső plébániai templom kidiszitése stb.	47
19. §. Az alvárosi plébánia szőlői s azok rendeltetése	48
20. §. A székesegyházi karmester és alvárosi tanító	49
21. §. Összeírás, ezen egyház állapota, szőlő és coalitio	51
22. §. A Zobi-féle legrégibb alapítvány ismertetése	52

	Lap.
23. §. Az alvárosi parochiát illető egyéb dolgok és intézkedések	58
24. §. A káplánok fizetésének történelmére világot derítő okmány	58
25. §. Az alvárosi parochus javai	60
26. §. A két parochiát illető rendelet s az alsóra vonatkozó dolgok	64
27. §. A két parochia területén létezett testvérületek	68
28. §. A vácz-alvárosi parochia plébánosainak névsora	70

III. FEJEZET.

Vácz városában létező különféle vallásfelekezetek.

1. §. A) Nem-egyesült görög-keleti hitűek.	
2. §. A nem-egyesült görög kereskedők egy másik szerződvénye	75
3. §. A váczí görög kereskedők lajstroma 1760. évben	78
4. §. A görög boltosok szerződvényének megújítása	79
5. §. A váczí görögök vallásgyakorlata és templomuk keletkezése	80
6. §. A Mantsuka-háztól adó miatti pereskedés	81
7. §. A görög-hitűek iskolai ügyei s egyéb dolgaik	82
8. §. A görögök katona-állítási és egyéb dolgaik	84
9. §. A görög-egyház pópájának jobb ellátásáról gondoskodás és egyebek	85
10. §. Czvián Vazul és nejeire vonatkozó ügyek és egyebek	86
11. §. Az itteni görög kereskedők és más egyének nevei 1755-től	88
1. §. B) A kálvinhitűek községének eredete s fejlődése	89
2. §. A váczí ref. hitközség történelmi vázlatának bővebb kifejtése	91
3. §. A kis-váczí kálv. hitközség története 1781—1787-ig	94
4. §. A kis-váczí iskolázás és egyéb viszonyokra vonatkozó adatok	98
5. §. A kis-váczí kálvinista hitközség története 1787—1800. évig	100
6. §. Ugyanazon tárgy folytatása 1800—1820. évig	104
7. §. Ugyanazon tárgy folytatása 1820—1835. évig	108
8. §. A kis-váczí ref. hitközség történetének folytatása 1835—1843	112
9. §. Ugyanazon tárgy folytatása 1852—1857.	114
10. §. E kálv. hitközség történelme a százados jubileumig	116
11. §. 11. A kis-váczí kálv. eklézsia újraalakulásának 100 éves évfordulója	119
1. §. C) A váczí lutherhitű gyülekezet történetének első szaka	122
2. §. A lutherhitű gyülekezet történelmének folytatása	123
3. §. A Váczon megalakított Lutherhitű község szilárdítására irányzott törekvések	124
4. §. A gyülekezet új templomának keletkezése	126
5. §. Adatok a városközi jegyzőkönyvekből	128
6. §. Ugyanazon tárgy folytatása ugyanazon jegyzőkönyvekből	130
7. §. A váczí lutheránus felekezet egyéb ügyeinek ismertetése	132
1. §. D) Az izraelita hitközség története	134
2. §. A tizen négy tanú hivatalos kihallgatása	135
3. §. A sz. szék által tett jelentések következménye	137
4. §. A magukat tisztázó váczí zsidók	138
5. §. A váczí zsidók állapotának további történelme	138
6. §. A váczí zsidók történelmének folytatása	141
7. §. Az izraelita hitközség megalakulása s folytonos népesedése	145
8. §. Az izraelita hitközség további története	149
9. §. A Váczott letelepült zsidók családi nevei	156
10. §. A váczí zsidó-község történelmének folytatása és vége	159